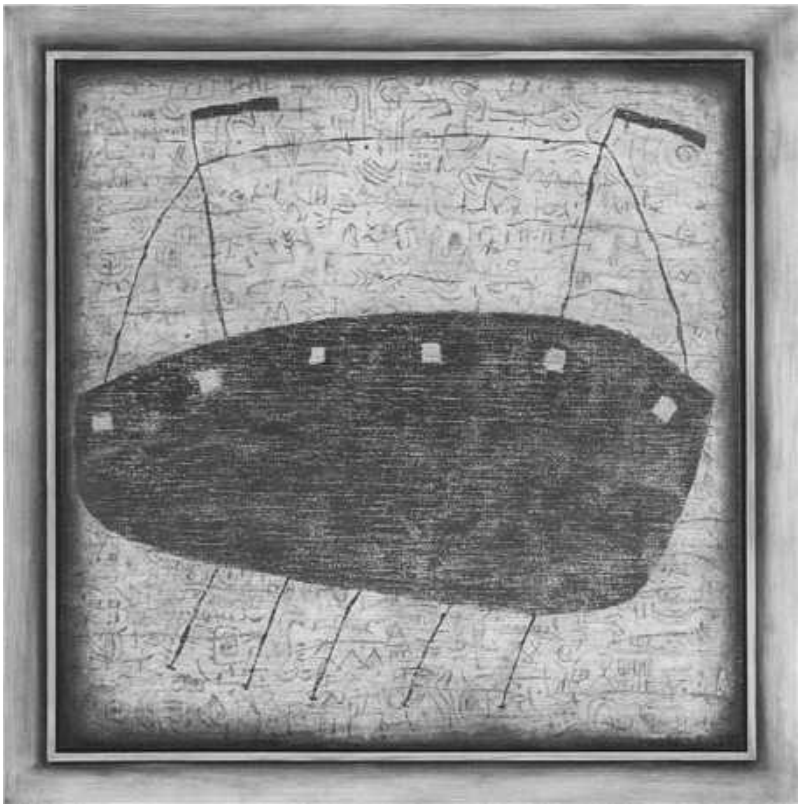
NADACE
UNIVERSITAS

EDICE
SCIENTIA

Sociální ekonomika v evropském kontextu

Marie Dohnalová

Jan Svoboda, *Loď s pěti kotvami*, 2005, olej, plátno, 90x90 cm.

MARIE DOHNALOVÁ

SOCIÁLNÍ EKONOMIKA V EVROPSKÉM KONTEXTU

NADACE UNIVERSITAS V BRNĚ
AKADEMICKÉ NAKLADATELSTVÍ CERM V BRNĚ
NAKLADATELSTVÍ A VYDAVATELSTVÍ NAUMA V BRNĚ
2006

Tato publikace vznikla za podpory těchto institucí:

Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

Nadace Universitas v Brně

Společnost pro podporu univerzitních aktivit

Publikace představuje dílčí výstup v rámci výzkumného záměru Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze na léta 2005-2011 „Antropologie komunikace a lidské adaptace“ (číslo záměru MSM 0021620843).

Text © Marie Dohnalová, 2006
Editor © Jaroslav Malina, 2006
Obálka, grafická a typografická úprava © Jan Jordán, 2006
Ilustrace © Archiv Marie Dohnalové, 2006
Vydaly Nadace Universitas v Brně, Akademické nakladatelství CERM v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně, 2006
Tisk a knihařské zpracování FINAL TISK s. r. o., Olomučany
Ilustrace na přebalu:
Přední strana - Jan Svoboda, *Šipky a lodě*, 2005, olej, plátno, 80x60 cm.
Zadní strana - Jan Svoboda, *Loď v červených vlnách*, 2005, olej, plátno, 40x35 cm.

Tato publikace ani jakákoli její část nesmí být přetiskována, kopírována či jiným způsobem rozšiřována bez výslovného povolení vydavatele.
ISBN 80-7204-428-1 (Akademické nakladatelství CERM)
EAN 978-80-7204-428-3

OBSAH

SLOVO EDITORA 9

SLOVO VÝKONNÉHO ŘEDITELE DA ČR 11

1. ÚVOD A VYMEZENÍ PROBLEMATIKY 13

2. SOCIÁLNÍ EKONOMIKA A OBČANSKÝ SEKTOR 17
2.1. Třetí sektor 17
2.2. Koncept sociální ekonomiky 21
2.3. Koncept občanského sektoru 25
2.4 Shrnutí 41

3. SOCIÁLNÍ EKONOMIKA VE VYBRANÝCH ZEMÍCH EVROPSKÉ UNIE 43
3.1. Francie 43
3.2. Itálie 48
3.3. Německo 53
3.4. Velká Británie 57
3.5 Shrnutí 62

4. EVROPSKÉ AKTIVITY SMĚŘUJÍCÍ K SOCIÁLNÍ EKONOMICE 65
4.1. Evropská zkušenost 65
4.2. Evropský kontext sociální ekonomiky 79
4.3 Shrnutí 94

5. ČESKÁ REPUBLIKA 97
5.1. Sociální ekonomika a sociální podniky 97

5.2.Tradice třetího sektoru 106
5.2.1 Tradice dobrovolnictví 106
5.2.2 Tradice družstevnictví 113
5.2.3 Solidarismus u českých ekonomů 120
5.3. Podmínky pro sociální ekonomiku po roce 1989 129
5.3.1 Právní rámec subjektů třetího sektoru 129
5.3.2 Ekonomický rámec subjektů třetího sektoru 131
5.3.3 Třetí sektor podle českých a slovenských autorů 137
5.3.4 Sociální ekonomika, veřejná ekonomika a regionální ekonomika 145
5.4. Iniciativy Svazu českých a moravských výrobních družstev ve vztahu k sociální ekonomice 155
5.5 Shrnutí 174

6. ZÁVĚR 179

7. LITERATURA 185

8. SOCIAL ECONOMY IN EUROPEAN CONTEXT 193

9. O AUTORCE 197

10. O AUTOROVI ILUSTRACÍ 199

11. PŘÍLOHY 201
11.1 PŘÍLOHA I. : Subjekty sociální ekonomiky: prostor pro pracovní uplatnění osob ohrožených sociálním vyloučením 202
11.2 PŘÍLOHA II. :„PRAŽSKÁ DEKLARACE“ z konference o šíření sociální ekonomiky 217
11.3 PŘÍLOHA III. :Všeobecná deklarace o dobrovolnictví 223
11.4 PŘÍLOHA IV. :Francouzské publikace o sociální ekonomice. (Stručné anotace některých publikací k tématu sociální ekonomiky.) 227

12. SLOVNÍK VYBRANÝCH POJMŮ 233

SLOVO EDITORA

Kniha Ing. Marie Dohnalové, CSc., *Sociální ekonomika v evropském kontextu* je 14. svazkem Edice Scientia. Edice byla založena a je podporována Nadací Universitas v Brně. Má přinášet „původní vědecké monografie zásadního významu s mezinárodním dosahem". Tato monografie stejně jako předchozích třináct svazků naplňuje zmíněné parametry. Jejím tématem je deskripce, analýza a explanace pojmu „sociální ekonomika". Autorka na základě přiblížení zahraničních zkušeností a českých tradic a také aktuálních potřeb společnosti plynoucích ze začlenění do Evropské unie vymezuje půdorys pro novou mezioborovou subdisciplínu. Sociální ekonomika vzniká ve Francii a formuje se pod vlivem myšlenek sociální solidarity a spravedlnosti, stejně jako udržitelné ekonomické spolupráce jednotlivců. Vedle státu a podnikatelských společností nebo agentur jsou zakládány organizační typy subjektů, které reagují na skutečnosti a poskytují potřebné typy služeb. Evropská komise považuje za hlavní subjekty jako základní čtyři „pilíře" sociální ekonomiky: družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace. V České republice je sociální ekonomika reálným jevem, ale není podložena legislativním rámcem, protože doposud neexistuje právnická definice tohoto fenoménu. Její subjekty jsou významnou součástí místní občanské společnosti při řešení různých problémů ekonomické, sociální a kulturní povahy. Subjekty sociální ekonomiky mají různé právní formy a představují nové alternativy ve způsobech uspokojování potřeb občanů a sociálních skupin, zejména znevýhodněných osob, které se obtížně integrují do většinové společnosti.

V posledních letech bývají publikace z nadačních edic Heureka, Scientia a Scintilla provázeny reprodukcemi děl umělců, kteří se účastní dlouhodobě založeného projektu knihy a výstavy *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy*. Jsou to díla umělců určená sice pro specifický záměr, ale jejich formální a obsahová mnohovrstevnost se vždy alespoň v něčem protne s obsahem odborné publikace a obohatí ji o novou estetickou vrstvu. Výtvarný doprovod pro tuto knihu pojednávající o sociální ekonomice byl vybrán z díla Jana Svobody, vulgo Malíře z Radňovic (podle místa narození a působení), vulgo Malíře lodí (podle dominantního tématu). Zdá se, že právě Svobodovy lodě (a nejen lodě) plují podobně jako sociální ekonomika na vlnách solidarity a spolupráce, že žádná z lodí neztroskotá a celá „dobře zabydlená flotila“ včetně Lodi s pěti kotvami i Pětilodi bezpečně zakotví v přístavu …

Prof. PhDr. Jaroslav Malina, DrSc.
V Brně 20. února 2006

SLOVO VÝKONNÉHO ŘEDITELE DA ČR

Sociální ekonomika objektivně existuje, je nedílnou součástí ekonomiky každého státu, a to bez ohledu na skutečnost, zda ji společnost a státní administrativa té či oné země uznává a podporuje. Víme však, že Evropská unie věnuje tomuto fenoménu odpovídající pozornost a i když tento termín formálně ve svých oficiálních dokumentech nepoužívá, rozvoj sociální ekonomiky podporuje a implementuje ji do svých politik. Evropská komise vnímá sociální ekonomiku jako sektor ekonomiky, který je charakterizován nejen specifickými rysy nabízených služeb či vyráběného zboží, ale i strukturálními a ekonomickými vlastnostmi podniků, které v této oblasti působí. Jsou to podniky, které spojují ziskovost se sociálními a společenskými cíli.

Družstva jsou jedním z pilířů sociální ekonomiky a v jejím rozvoji hrají velmi významnou roli. Družstevní asociace České republiky (DA ČR), střechový orgán českého družstevnictví, si je vědoma role sociální ekonomiky, postavení družstev v ní a zákonitě tedy projevuje o tento sektor zvýšený zájem. Usiluje o posílení a rozvoj sociální ekonomiky v ČR, o vytvoření legislativního rámce, který by odpovídal potřebám této specifické formy podnikání.

Prvním krokem však je důkladné poznání forem, metod a zákonitostí tohoto sektoru, a proto velmi vítáme počin Katedry oboru Občanský sektor Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, kterým je zpracování studie Marie Dohnalové *Sociální ekonomika v evropském kontextu*. Podle svých možností jsme se snažili zapojit se do procesu její přípravy a vydání. Domníváme se, že se stane užitečným zdrojem

poznání pro všechny, kteří se o problematiku sociální ekonomiky zajímají, kteří o ní rozhodují a kteří by chtěli pro její rozvoj něco udělat.

Mgr. Jiří Svoboda, DESS
V Praze 1. března 2006

1.

ÚVOD A VYMEZENÍ PROBLEMATIKY

S koncem tisíciletí se začalo hovořit o *„globální asociační revoluci“* (Salamon – Anheier, 1999). V globalizujícím světě lidé reagují na globální a lokální změny novým či posíleným *sdružováním*. Tato „asociační revoluce“ je základem pro upevňování sociálních vazeb a stanovování recipročně sdílených norem a hodnot. Pro možnost sdružování a vytváření různých organizací existuje v moderní občanské společnosti prostor mezi státem a jeho orgány, trhem a jeho institucemi a jednotlivými občany nebo skupinami občanů. Je nazývám třetím sektorem, vedle veřejného státního sektoru a soukromého ziskového tržního sektoru. Třetí sektor označuje *veřejný prostor*, ve kterém se nacházejí *subjekty oddělené od státu a od trhu* a jejichž činnost nespočívá zejména v dosahování zisku (Anheier, 1993). Ve třetím sektoru lidé dobrovolně zakládají organizace, které ve svých činnostech propojují ekonomické a sociální záměry. Mají významnou úlohu v místních podmínkách, neboť bezprostředně reagují na konkrétní problémy a na potřeby občanů (Barbetta, 1997). Třetí sektor, na rozdíl od sektoru státního a sektoru tržního, představuje nejrozmanitější formy činností, které většinou mohou fungovat v podstatě nezávisle na státu a jeho mocenských orgánech (Sokol, 2002). Pro třetí sektor se užívá označení neziskový sektor, dobrovolnický sektor, občanský sektor nebo sociální ekonomika.

Vzniká potřeba vymezit a teoreticky zdůvodnit formu třetího sektoru. Jacques Defourny, ředitel Centra sociální ekonomiky na belgické univerzitě Liège a prezident evropské sítě EMES (Evropská výzkumná společnost, jejíž cílem je vybudování evropské databáze teoretických a empirických zna-

lostí z existujících univerzitních výzkumných center) ve svém vystoupení na mezinárodní konferenci o sociální ekonomice v Krakově v roce 2004 připomenul program univerzity Yale v USA z roku 1976, který poprvé teoreticky definoval základ subjektů třetího sektoru (Defourny, 2004). Od osmdesátých let jsou vydávány v zahraničí články, výzkumné zprávy, studie nebo publikace.

V českých podmínkách tématu třetího sektoru a jeho subjektům není dosud věnovaná patřičná pozornost. Na univerzitách se vyučuje okrajově a je předmětem dílčích výzkumných projektů. V posledních letech roste zájem o změnu situace. Z institucí jmenuji Univerzitu Karlovu v Praze, Masarykovu univerzitu v Brně, Univerzitu J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Sociologický ústav Akademie věd ČR, Centrum pro výzkum neziskového sektoru, Družstevní asociaci ČR, Nadaci rozvoje občanské společnosti, občanské sdružení Orfeus. Pro pochopení významu třetího sektoru a přijetí koncepce sociální ekonomiky je v *českém hospodářství* dostatek předpokladů. Kromě navazování na zahraniční zkušenosti se lze opřít o vše pozitivní, co bylo vysloveno, vytvořeno a zažíváno v naší minulosti v údobí posledních nejméně dvou set let.

Cílem publikace *Sociální ekonomika v evropském kontextu* je na základě přiblížení zahraničních zkušeností a českých tradic a také aktuálních potřeb společnosti plynoucích ze začlenění do Evropské unie vymezit půdorys pro novou mezioborovou subdisciplínu. Zastávám názor, že *občanský sektor a sociální ekonomika* představují z velké části totožnou oblast společnosti, *třetí sektor*. *Subjekty občanského sektoru* představují nadace a dobrovolnické organizace. *Subjekty sociální ekonomiky* tvoří družstva, asociace, vzájemné společnosti a nadace.

Dílčími cíli publikace jsou:

1) Zdůraznění novosti a aktuálnosti tématu u nás.
2) Zhodnocení dosavadní strategické literatury a dalších dokumentů:
   studií z vybraných evropských zemí (Francie, Itálie, Ně-

mecko, Velká Británie);
evropských zpráv a rozhodnutí;
literatury popisující české tradice dobrovolnictví a spolkové činnosti;
literatury uvádějící význam českých národohospodářů s cílem upozornit na myšlenky solidarity.

3) Uvedení podmínek po roce 1989 vhodných pro přijetí koncepce sociální ekonomiky v České republice.

Závěrem zařazuji několik příloh, které rozšiřují a doplňují dílčí kapitoly.

Cílům odpovídají zvolené metody, kterými jsem téma zpracovávala. Základní *metodou zpracování* tématu bylo studium, obsahová sekundární a komparativní analýza literatury, českých a cizojazyčných dokumentů a studií a dalších zdrojů. Mnoho informací je zveřejněno elektronicky zahraničními a mezinárodními institucemi včetně zpráv Evropské komise týkající se třetího sektoru a sociální ekonomiky. Další metodou byl řízený rozhovor s některými zahraničními zastánci koncepce sociální ekonomiky (Bruno Roelants, Danièle Demoustier, Nathalie Guri).

Využívám aktuální materiály z pěti zahraničních výzkumných zdrojů.

1) Materiály sítě vědeckých institucí pro studium vývoje sociálního podnikání v Evropě EMES zveřejněné převážně elektronicky. Síť zahrnuje instituce z devíti evropských zemí a další individuální výzkumníky (www.emes.net/en).
2) Studie poskytnuté účastníkům odborných seminářů mezinárodního projektu LNet: Enterprise and innovation in deprived urban areas: sharing the European experience. Projektu se účastní pět evropských zemí (www.thelearningnetwork.net).
3) Podklady k připravovanému projektu Dynamisation de ľoffre et des réseaux de formation orientés vers ľ Economie

sociale“ programu Grundtvig v rámci evropského projektu Socrates. Přípravy projektu se účastní jedenáct evropských zemí.

4) Elektronicky zveřejněné studie mezinárodní instituce CECOP–EST, dokumenty mezinárodních konferencí o sociální ekonomice v Praze, v Krakově a v Lucemburku (http://www.cecop-est.cz). Spolupráce s tehdejším ředitelem pražské kanceláře CECOP–EST (Evropská konfederace výrobních družstev, sociálních družstev a podniků) a současným výkonným ředitelem Družstevní asociace ČR Jiřím Svobodou, který mi zpřístupnil materiály Evropské komise, výstupy projektu SCOPE a zprostředkoval rozhovor s Bruno Roelantsem, koordinátorem mezinárodního projektu SCOPE 2 a autorem myšlenky šíření sociální ekonomiky zejména v postkomunistických zemích (Pražská konference, 2002).
5) Metodika projektu mezinárodního výzkumu občanských společností Civil Society Index CIVICUS, kterého se zúčastňuje v roce 2004–2006 šedesát zemí světa (Holloway, 2001). Výzkum v České republice realizovala v roce 2004 Nadace rozvoje občanské společnosti ve spolupráci s Katedrou oboru Občanský sektor (Vajdová, 2005).

V textu podávám přehled českých tradic zpracovaný z dějin ekonomického myšlení, z dějin spolkového života a z další literatury.

2.

SOCIÁLNÍ EKONOMIKA A OBČANSKÝ SEKTOR

2.1. Třetí sektor

V obnovující se české občanské společnosti přijímáme některé pojmy pod vlivem evropských koncepcí a institucí. To se týká pojmu třetí sektor, který bývá nahrazován pojmy jinými: sociální ekonomika, občanský sektor, neziskový sektor, dobrovolnický sektor. Přes rozdíly dané platnou legislativou jednotlivých zemí lze konstatovat, že subjekty sociální ekonomiky tvoří družstva, asociace, vzájemné společnosti a nadace. Subjekty občanského sektoru představují nadace a dobrovolnické organizace. Třetí sektor se nachází v prostoru mezi sektorem veřejným (stát) a soukromým ziskovým sektorem (trh) a mezi jednotlivci. Je to prostor, kam lidé vstupují ze svého soukromí a zakládají různé organizace (subjekty). Od osmdesátých let začaly v západních zemích tyto organizace upozorňovat na nové problémy a doplňovat nebo nahrazovat stát a trh. Měly zájem definovat své společné charakteristiky v měnících se sociálně ekonomických podmínkách. V evropských zemích, s jejich různými socio-politickými, kulturními a národnostními aspekty, nebylo snadné vytvořit široké a rychlé povědomí o třetím sektoru, přestože aktivity jeho subjektů se začaly stávat důležitými faktory sociálně ekonomického růstu a často navazovaly na minulé tradice. Dobrovolnické organizace a družstva existovala v nějaké formě v mnoha zemích po více než století a počet ekonomických aktivit založených na sdružování stejně jako či svépomocná hnutí od 19. století rostl.

Současné ekonomické změny ovlivňují celou společnost

a kultivaci lidského chování a mají dopad na rozmanité i marginalizované sociální skupiny. Roste počet zemí, kde vlády uzavírají smlouvy se subjekty třetího sektoru na poskytování služeb, které byly předtím poskytovány veřejnými institucemi. Naléhavost strukturální nezaměstnanosti, problémy sociální politiky a potřeba aktivnější integrační politiky přirozeně nastolují otázku, jak dalece třetí sektor přispěje k řešení problémů a zda může v některých oblastech převzít tyto záležitosti od veřejných institucí. Třetí sektor a jeho rozvoj je výsledkem rozšiřování nabídky statků a služeb, které nemůže veřejný sektor zabezpečit nebo těch, které nechce z důvodů neziskovosti zajišťovat sektor soukromý. Jeden z hlavních důvodů významu třetího sektoru je ten, že soukromý ziskový sektor nebo stát někdy není schopen zajistit dostatečné řešení nově vznikajících potřeb (Anheier, 2002).

Subjekty třetího sektoru zprostředkovávají širokou škálu – bezplatných nebo zdánlivě bezplatných – služeb potřebným lidem, a to pomocí dobrovolníků, na kterých aktivity subjektů často spočívají. Třetí sektor je zapojen do regulace ekonomického života také tím, když například asociace nebo sociální družstva jsou partnery veřejných institucí v oblasti pomoci pracovního uplatnění tzv. sociálně znevýhodněných skupin občanů nebo při hledání práce málo kvalifikovaným nezaměstnaným lidem, u kterých hrozí nebezpečí permanentního vyloučení z pracovního trhu. Subjekty třetího sektoru mohou tak přebírat některé ekonomické role veřejných institucí (Defourny, 2004).

Nejen ekonomické změny, ale i růst *sociálních problémů* (chudoba, nezaměstnanost, migrace, zpřetrhání sociálních vazeb, sbližování kultur) vyžaduje nová řešení a nové instituce. Ve společnostech, ve velkých městech i v regionech vznikají části oddělené od trhu i od veřejného sektoru. Vlády reagují různými ekonomickými i sociálními zásahy. Vedle státu a podnikatelských společností nebo agentur jsou to nové organizační typy subjektů, které reagují na nové skutečnosti a poskytují potřebné typy služeb. S tímto je spojena otázka *so-*

ciálního kapitálu a *důvěry* (Anheier, 2002). Lidé vstupují do jiných vztahů, vytvářejí se pravidla a normy chování a pomoci či pochopení druhých. Vznikají nové hodnoty, nové typy a organizační formy podniků. Na solidaritě založená rozmanitá spolková infrastruktura vytváří příležitosti a mechanismy pro tvorbu *důvěry mezi občany*, buď jako mezi jednotlivci, anebo na základě jejich členství v organizacích. Východisko řešení ekonomických i sociálních problémů se spatřuje ve třetím sektoru. Tyto příležitosti ve formě sociálního zařazení a participace sociálně znevýhodněných občanů zpětně vytvářejí *sociální kapitál*, který se stává hlavním faktorem pro sociální mobilitu v individuální rovině a obecněji pro sociální investování a ekonomický rozvoj všech skupin populace (Salamon – Anheier, 1999). Třetí sektor se stává prostředkem integrace minorit do majoritní společnosti a posilováním místního sociálního kapitálu pomáhá k odbourání uzavřeností částí sociálních celků (Roelants, 2002).

Myšlenky humanismu a solidarity, na kterých je činnost subjektů třetího sektoru založena, byly zakotveny v roce 1948 ve Všeobecné deklaraci lidských práv. Deklarace formuluje požadavek svobody a rovnosti všech lidí a chránění lidských práv zákony. Zdůrazňuje důstojnost a hodnotu lidské osobnosti, podporu sociálnímu pokroku a vytváření lepších životních podmínek ve větší svobodě. Obsah Všeobecné deklarace lidských práv byl z velké části převzat do ústav národních států a stal se součástí záměrů vlád. Formuje koncepci státu veřejných sociálních služeb a rozvoj oblastí státního veřejného sektoru. Ve Všeobecné deklaraci lidských práv, v ústavách stejně jako v listině práv většiny demokratických zemích je uvedeno právo na *svobodu shromažďování, sdružování a vyjadřování*. Společnost umožňuje lidem svobodně se sdružovat a vytvářet rozmanité více méně formalizované organizace různého typu a zaměření činnosti, jejichž prostřednictvím se jednotlivci a skupiny lidí podílejí na řešení jednotlivých osobních, skupinových či společenských problémů. Přímá účast lidí na

řešení nejrůznějších otázek dotýkajících se způsobu jejich života posiluje vědomí odpovědnosti za sebe i za své okolí, pocit sounáležitosti s komunitou, místem či oblastí. To významnou měrou přispívá k rozvoji demokracie a k rozvoji činností ve veřejném zájmu (Malý, 2001: 35).

Defourny se zmiňuje o teoriích třetího sektoru. Třísektorový přístup vidí ekonomiku jako množinu tří sektorů, někdy také třech typů agentů (soukromých podnikatelů, státu a domácností), nebo jako principy a metody, při kterých jsou směny regulovány (trh, veřejná redistribuce, vzájemnost) a v jiných případech množinu zapojených zdrojů (ziskový, neziskový nebo nepeněžní). V rámci tohoto pohledu ve třetím sektoru dochází k průniku veřejného, soukromého tržního i netržního sektoru. Neziskové organizace se sociálním určením jsou ekonomicky aktivní v tržním sektoru a naopak, ziskové podniky upřednostňují sociální cíle. Defourny klade otázku, zda bychom měli hovořit o novém sociálním podnikání, o podnikatelských činnostech nestátních neziskových organizací nebo o podnicích v sociální ekonomice? Odpovídá, že se otázka vztahuje k některým teoriím týkajících se podnikání. Připomíná práci Schumpetera, pro kterého je ekonomický vývoj proces „uskutečnění nových kombinací ve výrobním procesu" (Schumpeter, 1934) a podnikatelé jsou osoby, jejichž úlohou je nové kombinace uskutečňovat. Podle Schumpetera nejsou podnikatelé nutně vlastníky podniků, ale jsou odpovědni za zavádění změn alespoň v následujících směrech: a) zavádění nových výrobků nebo výrobků nových kvalit; b) zavádění nových výrobních metod; c) otvírání nového trhu; d) zajištění nových zdrojů surovin; nebo e) reorganizace oblasti aktivit.

Defourny doporučuje, aby tato typologie byla aplikována na třetí sektor a stala se základem koncepce sociální ekonomiky a nového typu podnikání.

2.2. Koncept sociální ekonomiky

Téma sociální ekonomiky se objevilo v roce 1967 během světové výstavy v Paříži jako „umění šťastného života“ (Alaitru, 2005). Význam pojmu postupně nacházel své vymezení.

Sociální ekonomika vzniká a formuje se pod vlivem myšlenek sociální solidarity a spravedlnosti, stejně jako udržitelné ekonomické spolupráce jednotlivců. Defourny zdůrazňuje *francouzský koncept sociální ekonomiky* spojující družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace, který je přijímán zeměmi Evropské unie (Defourny, 2004). Koncept byl popsán Evropskou stálou konferencí družstev, vzájemných společností, asociací a nadací (European Standing Conference of Co–operatives, Mutual Societies, Associations and Foundations, CEP–CMAF) s cílem představit sociální ekonomiku v evropském měřítku.

Definování subjektů třetího sektoru (sociální ekonomiky) a společných hodnot se formuluje ve Francii. V roce 1980 byla sepsaná *Charta sociální ekonomiky* Národní radou pro vztahy mezi vzájemnými společnostmi, družstvy a asociacemi (Comité National de Liaison des Activités Mutualistes, Coopératives et Associatives). Tato rada byla vytvořena roku 1970 zástupci národní družstevní skupiny (Groupement Nationale des Cooperatives), Federace francouzských mutualit (Féderation Nationale des Moutualités Francaises), zástupci Svazu interfederální národní unie soukromých sociálních a zdravotních organizací (L’Union Nationale Interfédérale des śuvres et Organismes Privés Sanitaires et Sociaux) (Alaitru, 2005).

Charta definuje hlavní hodnoty sdílené subjekty sociální ekonomiky:

– demokratický princip je prosazován jako základní prvek řízení;
– princip jeden člověk – jeden hlas je pravidlo rozhodování;
– princip svobodného zapojení členů v organizaci;
– vzdělávání a informovanost je prostředkem posilování vztahů mezi členy;

– právo na rozvoj každého subjektu;
– právo pozitivního přebytku. Ten nesmí být použit pro osobní zisk, ale musí sloužit společnému zájmu členů nebo zájmu organizace.

V roce 1981 byl termín sociální ekonomika v první evropské zemi veřejně přijat a zaveden vládním dekretem do francouzské legislativy. Ve Francii byla založena meziministerská Delegace sociální ekonomiky (Délégation interministérielle à l'innovation sociale et à l'économie sociale). V tomto dekretu byla sociální ekonomika definována jako soubor družstev, vzájemných společností, asociací a nadací (http://www.planetecologie.org/encyclopedie).

Subjekty sociální ekonomiky deklarují jako svůj cíl sloužit lidem. Určitým způsobem *Charta sociální ekonomiky* připomíná historické hodnoty, které vždy spojovaly tyto organizace navzdory odlišnosti jejich právních forem. Založena na úsilí integrovat sociální problémy do ekonomiky je dnes sociální ekonomika pokládána za jiný způsob podnikání; jejím cílem je dát člověka do středu zájmu ekonomických organizací (Alaitru, 2005).

Vytváření alternativ v sociální ekonomice zdůrazňuje Louis Favreau z mezinárodní společnosti Alternatives. Uvádí pět klíčových charakteristik subjektů sociální ekonomiky (Favreau, 2004).

Cíle: společné provozování ekonomických aktivit a sociální prospěšnosti.

Aktéři: sdružení lidí pro to, aby reagovali na skupinové nebo kolektivní potřeby.

Struktura a pravidla: demokratické zapojení a spravedlivá dělba moci bez ohledu na majetkové poměry.

Kolektivní aktivity zaměřené na nabídku zboží či služeb pro veřejný nebo soukromý trh. Společné vlastnictví podniku.

„*Sociální ekonomika* je tvořena na státu nezávislými subjekty: organizacemi a podniky, které produkují statky, služby obchodního i neobchodního charakteru s cílem sociálním;

podniky, které uplatňují demokratickou účast svých členů a zaměstnanců; podniky sledující cíle solidarity a obecného zájmu a které nerozdělují svůj zisk mezi podílníky (akcionáře)“, tak je uvedeno v zakladatelské chartě Evropské sítě měst a regionů sociální ekonomiky REVES (European network of Cities and Regions for the Social Ekonomy, http://www.revesnetwork.net). Na webových stránkách sociální ekonomiky se uvádí, že jakkoliv se od sebe mohou typy sociálních podniků lišit, ve svých činnostech sledují jeden či více z následujících sociálních cílů:

– poskytování sociálních a environmentálních produktů a služeb;
– vzájemné propojení ekonomické činnosti se sociálními nebo environmentálními cíli;
– používání postupů či metod práce, které mají významný sociální přínos (http://www.mpen.org.uk/social_economy.html).

Hlavní *oblasti sociální ekonomiky* jsou následující:

– pracovní integrace (vzdělávání a integrování nezaměstnaných osob);
– osobní služby (služby péče o děti, služby pro starší občany, pomoc znevýhodněným lidem);
– místní rozvoj znevýhodněných oblastí: odlehlé venkovské oblasti, čtvrtě ve městech a velkoměstech (DG enterprise social economy pages, 2005).

Typy a formy subjektů sociální ekonomiky

Typy a formy podniků sociální ekonomiky jsou rozmanité. *Evropská komise* používá definici CEP–CMAF (European Standing Conference of Co-operatives, Mutual Societies, Associations and Foundations). V definici jsou uvedena *družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace* jako základní čtyři *„pilíře“ sociální ekonomiky* (DG enterprise social economy pages, 2005). Zahrnuty jsou pouze ty, které vykonávají ekonomickou činnost. Pro družstva je typická oblast bankovnictví, řemesel, zemědělství a prodeje. Vzájemné společnosti jsou

aktivní v pojišťovnictví a sektoru hypoték. Asociace a nadace figurují převážně v poskytování služeb v oblasti zdraví, sociální, sportu a rekreace, kultury, udržitelné regenerace, lidských práv, rozvojové pomoci, práv spotřebitelů, vzdělávání, školení a výzkumu. Společným jmenovatelem subjektů je *regionální zaměření* především na rozvoj místních aktivit a možností (zajištění místních sociálních služeb či vytváření pracovních míst v místní komunitě).

Čtyři „pilíře“ sociální ekonomiky:

1. Družstva
– dobrovolné o otevřené členství
– stejná váha hlasu založená na většině
– členové přispívají k základnímu jmění, které je proměnlivé
– autonomie a nezávislost
– hlavní oblasti činnosti: zemědělství, bankovnictví, výroba, maloobchod a služby

2. Asociace
– dobrovolné a otevřené členství
– stejná váha hlasu založená na většině
– členské příspěvky, není nutný prvotní vklad
– autonomie a nezávislost
– hlavní oblasti činnosti: zajištění služeb oblasti sociální, zdravotní, sportu a rekreace, péče o starší občany a děti, dobrovolnická práce, zastupování/reprezentace

3. Vzájemné společnosti
– dobrovolné a otevřené členství
– stejná váha hlasu založená na většině
– členské příspěvky, není nutný prvotní vklad
– autonomie a nezávislost
– hlavní oblasti činnosti: zdravotnictví, životní a ostatní typy pojištění, poskytování hypoték

4. Nadace
– řízena správní radou
– majetek získán z darů a příspěvků
– hlavní oblasti činnosti: financování výzkumu a jeho provádění, podpora mezinárodních, národních a místních projektů jednotlivců i organizací, podpora dobrovolnické služby

(DG enterprise social economy pages, 2005)

Jednání institucí Evropské unie bere v úvahu *definice vypracované Evropskou komisí a střešními organizacemi* pro sociální ekonomiku.

2.3. Koncept občanského sektoru

Otázka důvěry mezi spolkovým životem a politickým zřízením vystupuje do popředí v Tocquevillově *Demokracii v Americe* (1853). Sítě vztahů, které spojují jedince a organizace, vytvářejí sociální kapitál se svými konkrétními formami: povinnostmi a očekáváním, normami a sankcemi. Občanská společnost posiluje víru v základní legitimitu sociálního řádu jako oprávněného vyjádření nejdůležitějších hodnot. *Vztah mezi důvěrou a sociálním kapitálem* je závislý na její struktuře. „V nejširším významu pojem občanská společnost označuje soubor komunit či sdružení, která existují a fungují nezávisle na státu“ (Brokl, 2002: 11). Prostor pro zájmy jednotlivců a skupin, institucionální prostředky pro vyjednávání protikladných zájmů a sociálních hodnot, možnosti lidí projevovat se a praktikovat sociální, náboženské a kulturní aktivity vytváří organizovanou *globální občanskou společnost*. Občanská společnost má svou právní, politickou, ekonomickou, sociální a kulturní stránku. Její koncept je často používán k popisu, vysvětlení, objasnění a pochopení rozmanitých jevů ve společnosti. V občanské společnosti jsou si lidé rovni před zákonem (Müller, 2002). Je to společnost založená na solidaritě a svobodné a otevřené komunikaci (Habermas, 1982: 471). Koncept před-

Přehled definic sociální ekonomiky přijatý institucemi Evropské unie

	FONDA 2002	CEP – CMAF 2002	COR – Výbor regionů 2002	Evropská komise 1989/1990
Zdroj/ legitimnost definice	Dokument FONDA připravili představitele CGS-COP, Credit Mutuel, Credit Cooperatif, IDES – ESFIN atd. Tyto organizace byly v 80. letech konsultovány při vytváření pojmu sociální ekonomiky poprvé na vládní úrovni v Evropě. Dokument byl původně napsán ve francouzštině.	Jediná střechová organizace v Evropě, která seskupuje hlavní typy aktérů, kteří mají vztah k sociální ekonomice. Název znamená Evropská stálá konference družstev, vzájemných společnosti, asociací a nadací.	Výbor regionů EU věnoval svojí pozornost definování sociální ekonomiky. To ukazuje na silný vztah mezi sociální ekonomikou a místními teritorii.	V rámci Evropské komise byl vytvořen generální direktorát pro „Podniky“ (Enterprise). Generální direktorát zahrnuje družstva a vzájemné společnosti, zatímco asociace a nadace zůstávají pod generálním direktorátem „Zaměstnání a sociální záležitosti“.
Pojem	„Typ podnikání, které svým vlastním způsobem organizace a výroby efektivně reaguje na současná očekávání v podmínkách trvale udržitelného rozvoje a sociální odpovědnosti“.	„Nemůže být poměřována výlučně v podmínkách ekonomických výkonů, což je potřebné pro dosažení jejich cílů jako vzájemných společností, ale především musí být poměřována přínosem v oblasti solidarity, sociální soudržností a teritoriálními svazky. Subjekty v sociální ekonomice mají odlišný způsob podnikání s odlišnými specifickými rysy a se sociální odpovědností.“	„Hybrid“ se sociálními cíli a požadavky. Právní forma, kterou má, se v jednotlivých zemích liší. Pojem sociální ekonomika pochází z Francie.	„Součást ekonomiky činitelů, jejichž podniky jsou vytvářeny těmi a pro ty, kteří mají společné potřeby a jsou odpovědné těm, komu mají sloužit.“

Aktéři	Specifický typ subjektů (jsou uvedena družstva, asociace a vzájemné společnosti, nadace nejsou uvedeny).	„Typ podnikání“ zahrnuje organizace, jako jsou družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace. „Složka organizované občanské společnosti.“	„Ekonomické podniky vyrábějící výrobky a/nebo poskytující služby, ale nejsou to společnosti s ručením omezeným s podílovým kapitálem.“ „Více nebo méně družstva, vzájemné společnosti a asociace s ekonomickou činností.“	„Významní ekonomičtí aktéři (družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace).“
Činnost	V rámci svého realizačního teritoria (dokument nelimituje činnost na žádnou specifickou oblast).	Činnost spadá „pod Evropskou politiku (sociálního zabezpečení, zaměstnanosti, podnikání, výchovy, výzkumu). Oblasti jsou: sociální ochrana, sociální služby, zdraví, bankovnictví a pojišťovnictví, přidružená činnost, řemeslná výroba, zemědělská produkce, bydlení, spotřebitelské záležitosti, sousedské služby, výchova a školení, kultura a činnosti ve volném čase“.	„Subjekty sociální ekonomiky jsou významným partnerem pro místní úřady při budování místních rozvojových strategií a nových místních akcí pro zlepšení blahobytu. To nezabraňuje aplikovat princip fair play ze strany místních úřadů nebo podniků tradičního obchodního sektoru a to, aby sociální ekonomika konkurovala v rámci realizace místních rozvojových strategií. Sociální ekonomika může vyplnit mezeru při poskytování sociálních služeb, které neposkytují tradiční firmy na trhu nebo vláda.“	„Zdroje podnikání a pracovních míst tam, kde nejsou aktivní tradiční „na investicích založené“ podnikatelské struktury. Přispívá k účinné konkurenci na trzích.“

Hodnoty	– trvale udržitelný rozvoj – mezigenerační charakter – kolektivní dědictví – solidarita – sociální odpovědnost	– dobrovolné a otevřené členství doprovázené demokratickou kontrolou ze strany členů – solidarita a odpovědnost – autonomní management a nezávislost ze strany obecních úřadů – sociální soudržnost	– otevřené a transparentní řízení – demokracie a zapojení zvyšující hodnotu procesu místního rozvoje a sociálního pokroku prostřednictvím budování místního sociálního kapitálu podporou vztahů důvěry a víry v komunitu – angažovanost občanů a jejich zapojení do společnosti – stimulace větší sociální kohezetypů.) – zapojování lidí na okraji společnosti.	– dobrovolná účast, členství a závazek – demokratická kontrola – autonomie a nezávislost (Nadace byly vyňaty z této charakteristiky, protože jejich hodnoty a charakteristiky jsou odlišné od ostatních tří
Cíle	– rovnováha teritorií a sociální soudržnost – mír a bezpečnost – využití zkušeností získaných subjekty sociální ekonomiky pro definici standardů a zhodnocení nástrojů struktury sbližování v záležitosti sociální odpovědnosti všech podniků na evropské úrovni	– využívání „nových výzev“ (zlepšovat nedostatek nabídky veřejných služeb, sociální integrace, trvalého rozvoje, solidarity mezi generacemi)“ –poměřování „solidaritou, sociální kohezí a teritoriálními svazky, /a/ ekonomickou výkonností – rozvoj pluralitní společnosti, která zajišťuje větší zapojení, více demokracie a solidarity – podpora úlohy v místním rozvoji a sociální kohezi – přispívání ke stabilitě a pluralismu ekonomických trhů	– nabídka nových druhů zboží a služeb – vznik subjektů a nové podnikatelské kultury sociálního podnikatele orientované hlavně na zapojení marginalizovaných skupin lidí pomocí aktivní účasti a nového přístupu: kombinace nových smíšených zdrojů (veřejnost, trh, dobrovolnická práce) pro vytváření pracovních míst –uspokojování potřeby tam, kde to nemůže učinit veřejný sektor nebo trh	– uspokojování nových potřeb – vytváření pracovních míst a nových forem podnikání a zaměstnanosti – podpora solidarity a koheze – přispívání k integraci ekonomik kandidátských zemí

Strategie	– solidarita mezi teritorii, rizika a zisky – vytvoření ekonomické a sociální hodnoty, legitimnost pluralitní ekonomie – vytvoření trvalých struktur podporou pluralitních společností – financování projektů – zachování nedělitelnosti rezerv u družstev a vzájemných společností umožňující asociacím vytvářet vlastní fondy a respektovat takovou progresivní akumulaci, především aplikací práva	– použití přebytků v závislosti na sociálním cíli a/nebo přání členů, na reinvestice nebo distribuce (vytváření pracovních míst, činnost, nové podniky, refundace na investovaný kapitál, služby členům, sociálně–kulturní činnost atd.) – široký sociální základ a uskutečňování činností různými právními formami, přičemž ukazovat svoji konkurenceschopnost a při- způsobivost novým sociálním a ekonomickým výzvám – odpovídat prioritám a strategickým cílům EU: sociální soudržnost, plná zaměstnanost a boj proti chudobě, participativní demokracie, řízení podniků – vytvářet kvalitní pracovní místa a lepší kvalitu života a nabízet strukturu přizpůsobenou novým formám podniku a práce	– pomoc místním úřadům transformovat pasivní sociální jistoty a zaměstnanecké výhody na aktivní sociální investici do trvalého rozvoje – spojením podnikatelského ducha se sociálním účelem bojovat proti pasivní závislosti na systému sociálního zabezpečení a křehkých demokracií v zemích střední a východní Evropy je nutný rozvoj silné sociální ekonomiky a organizované občanské společnosti, např. prostřednictvím partnerství. – silná potřeba spolupráce a výměny mezi EU a kandidátskými zeměmi – Evropská komise by měla zřídit databázi partnerství a nejlepší praxe v sociální ekonomice, kterou by rovněž využívaly nové a kandidátské státy a podporovat a financovat bilaterální nebo skupinovou výměnu nejlepší praxe – přenos dobré praxe subjektů sociální ekonomiky do nových členských zemí pro posílení sociální koheze, tvorby pracovních míst – zřízení osnov a výchovných programů	– klíčová role při větším zapojování členů a občanů Evropy – řízena v souladu s principem „ jeden člen, jeden hlas – flexibilní a inovativní dobrovolná účast, členství a závazky – dobrovolné a otevřené členství

Vztah mezi člověkem / společností a kapitálem	Existuje „ další vztah s ohledem na tvorbu ekonomické a sociální hodnoty umístěním osoby (jednotlivce) do centra této tvorby“. „Sociální kontrakt spojuje členy vzájemně mezi sebou a podnik s jeho okolím, a ne podle vztahů ke kapitálu.“ „Kapitál je ponížen na úlohu finančního nástroje, ale neuděluje žádnou moc v rámci podniku.“	„Nadřazenost jednotlivce a sociálního cíle nad kapitálem.“ „Kombinace zájmů (soukromých) zájmů členů/uživatelů a/nebo veřejných zájmů.“ „Použití přebytků v závislosti na sociálním cíli a/nebo na přání členů, na reinvestice nebo distribuci.“	„ Neziskově orientovaný“	„Primárním účelem není návratnost kapitálu.“

Zdroj: Materiály Pražské konference Šíření sociální ekonomiky, 2002.

stavuje celosvětové hledání nové rovnováhy mezi státem, trhem a třetím sektorem. „Stát může/musí konat pouze to, co mu zákon dovoluje nebo k čemu ho zmocňuje, a konat to může jen předepsaným způsobem“ (Šamalík, 1995: 138). Občanské společnosti je vlastní vztah veřejného a soukromého (Taylor, 1994), vystoupení jedinců ze svého soukromí a vyjádření se k dění, které se týká ostatních.

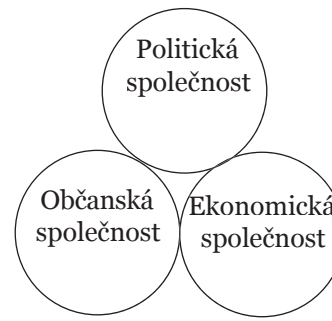
Občanská společnost a občanský sektor

Občanskou společnost chápu jako „oblast institucí, organizací a jedinců v prostoru mezi rodinou, státem a trhem, v prostoru, ve kterém se lidé mohou dobrovolně sdružovat s cílem prosadit společné zájmy“. Tak je definována v metodice mezinárodního výzkumného projektu Civil Society Index CIVICUS, kterého se zúčastňuje v současnosti šedesát zemí světa (Holloway, 2001: 5).

Marc M. Howard uvádí skupiny, které představují různé segmenty společnosti.

Politická společnost, ekonomická společnost a občanská společnost

(schéma upraveno autorkou bez výčtu příkladů skupin)

Zdroj: Howard, 2003: 36–37

„Občanská společnost je sférou organizací, skupin a asociací, které jsou formálně ustaveny, chráněné zákonem, samostatné, ke kterým se mohou dobrovolně připojit běžní občané“ (Howard, 2003: 34).

Na webových stránkách Centre for Civil Society při London School of Economics and Political Science se při definování občanské společnosti hovoří o prostoru mezi rodinou, státem a trhem, který je otevřen vzniku organizací různého typu (http://www.lse.ac.uk/collections/CCS/).

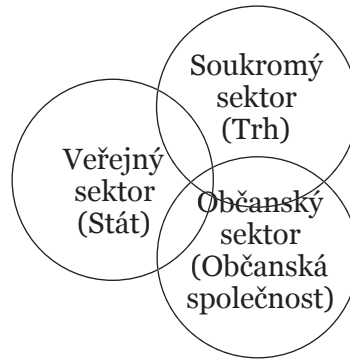
Ztotožňuji se s uvedeným přístupem k občanské společnosti. Občanská společnost jako prostor mezi rodinou, státem a trhem, veřejný prostor, třetí sektor. Přikláním se k používání *občanský sektor*. Tento pojem zdůrazňuje prvek občanství, úlohu, kterou organizace plní zároveň vedle svých mnoha dalších. Dobrovolnické organizace občanů, nestátní, soukromoprávní, všeobecně prospěšné, samosprávné. V jejich prostředí vznikají a rozvíjejí se takové lidské vlastnosti, jako je altruismus, dobročinnost, solidarita, filantropie. Rozvíjejí občanskou kulturu. Projevem rostoucí úlohy dobrovolnictví je schválení *Všeobecné deklarace o dobrovolnictví* mezinárodní správní radou IAVE – Mezinárodní asociací pro dobrovolnické úsilí na 16. světové konferenci dobrovolníků v roce 2001 (PŘÍLOHA III.).

Většina lidí souhlasí s *hodnotami a postoji* důležitými pro fungování demokratických společenství: individuální odpovědnost za vlastní život, solidarita s potřebnými, důvěra ve spoluobčany, pozitivní postoj k práci, úcta ke svobodě, tolerance a podpora demokratické vládní formy (Brokl 2002, s. 8). Na tyto hodnoty navazují další: podpora demokratického politického systému země, důvěra ve vládní instituce, pozitivní vztah k soukromému vlastnictví, odmítání násilí, dodržování zákonů, zájem o politiku a o veřejné dění. *Občanskou kulturu* představují normy vytvářející způsoby mírumilovného a solidárního soužití. Mezilidské vztahy jsou korektní a založené na vzájemné úctě a ohleduplnosti. Občanskou kulturou je i *obecná kultura soužití* v dané společnosti. Soubor mezilidských vztahů, bez kterých by bylo soužití složité anebo nemožné. Jsou to mravní hodnoty a normy částečně podobné pravidlům společenské etikety, ale nejsou stejné, nejde pouze

o soubor způsobů, zvyklostí a zásad slušného chování (Campsová – Giner, 2000: 14–15).

Z *ekonomického pohledu* na společnost je přednostní systém národního hospodářství a jeho vnitřní členění na jednotlivé sektory a v nich typy ekonomických subjektů.

Společnost jako veřejný sektor (stát), jako soukromý sektor (trh) a jako občanský sektor (třetí, nestátní a neziskový sektor).

Zdroj: Holloway, 2001: 4

Veřejný sektor je spojený se státem, s vládou a s jejím programem při respektování ústavní legislativy. *Soukromý tržní sektor* vytváří bohatství jednotlivců a organizací produkcí zboží a služeb. Zahrnuje výrobu, obchod a ostatní druhy ziskového podnikání.

Obtížně se vymezuje sektor *třetí, občanský sektor*. Organizace vytvořené občany nemají za cíl vládnout ostatním lidem, ani dosahovat zisk. Cílovou funkcí v občanském sektoru není zisk ve finančním vyjádření, ale přímé dosažení užitku, plnění vytčených cílů definovaných jako poslání organizace (Holloway, 2001). Jakmile pojme větší počet obyvatel pocit nebo myšlenku, kterou chtějí uvést do života, sdruží se. „Od této chvíle to už nejsou izolovaní jedinci, ale síla, kterou je vidět zdaleka a jejíž činnost slouží jako příklad, která mluví a které lidé naslouchají“ (Tocqueville, 1992: 83).

Podle údajů z roku 1995 z mezinárodního srovnávacího projektu, který zahrnoval celkem dvacet dva zemí ze západní, střední a východní Evropy, USA, Japonska, Austrálie a zemí Latinské Ameriky, je podíl občanského sektoru v ekonomice značný. Autoři (Salamon – Anheier, 1999) výzkumu docházejí k důležitému závěru, že občanský sektor i při vynechání náboženských kongregací, je „ve dvaadvaceti zemích, které jsme zkoumali, odvětvím představujícím hodnotu 1,1 bilionu dolarů, které zaměstnává téměř 19 milionů pracovníků placených na úrovni plného pracovního úvazku. Výdaje v občanském sektoru v těchto zemích tak dosahují 4,7 procenta hrubého domácího produktu a zaměstnanost v tomto sektoru se blíží pěti procentům pracovníků mimo zemědělství, více než devět procent všech pracovníků je ve službách, a třicet procent všech pracovníků působí v oblasti veřejného sektoru“ (Salamon – Anheier, 1999: 17).

Studie University Johnse Hopkinse v Baltimoru ukázala, že v Německu je třetí sektor odpovědný za 3,7 % z celkové zaměstnanosti a za 10 % zaměstnanosti ve službách. To je minimálně milion lidí. Třetí sektor je zvláště důležitý ve zdravotnictví: 40 % nemocničních dní a 60 % péče o pacienty v domácnosti je zajištěno tímto sektorem. Ve Francii je to 4,2 % zaměstnanců a přes 10 % zaměstnanců ve službách. Subjekty občanského sektoru se starají o více než polovinu domácí péče a o asi 20 % žáků základních a středních škol. Občanský sektor je výsadní v sociálních službách a ve sportu, kde více než 80 % sportujících osob přináleží k neziskovým klubům. V Itálii toto činí téměř 2 % zaměstnanců a přes 5 % v sektoru služeb. Subjekty občanského sektoru provozují 20 % mateřských školek a 40 % zařízení domácí péče. V Británii je to 4 % zaměstnanců a přes 9 % ve třetím sektoru. Procentuální podíl subjektů třetího sektoru na hrubém domácím produktu je 2 % v Itálii, 3 % ve Francii, 3,6 % v Německu a 4,8 % ve Velké Británii. Zajímavá data se objevují v růstu zaměstnanosti. Studie uvádí (v Německu a ve Francii, kde byla data přístupná), že v době od roku 1980 do roku 1990 byl ve Francii sektor odpovědný za vytvoření

každého sedmého pracovního místa a v Německu každého osmého nebo devátého (European Commission, 1995).

Oblasti občanského sektoru

Oblasti občanského sektoru jsou zejména vzdělávání, zdravotnictví, sociální služby a kultura a rekreace. Ve zprávě z mezinárodního srovnávacího projektu z roku 1995 se uvádí: „Dvě třetiny všech pracovníků občanského sektoru je soustředěno ve třech tradičních oblastech péče o veřejné blaho: vzdělávání s celkem třiceti procenty, zdravotní péči s dvaceti a v sociálních službách s celkem osmnácti procenty. Obor rekrace a kultury není příliš pozadu“ (Anheier – Salomon, 1999: 27). Organizace občanského sektoru reagují na úrovni národní i na úrovni mezinárodní na velké globální výzvy konce 21. století (chudoba, sociální exkluze, environmentální problémy (Anheier, 2002).

Význam občanského sektoru

V textu vydaným v roce 2002 v Centre for Civil Society, London School of Economics and Political Science v Londýně Helmut K. Anheier konstatuje, že význam občanského sektoru „pro Evropu“ v posledních letech vzrostl (Anheier, 2002). Naznačují to sdělení z roku 1997 a diskusní materiály Evropské komise z roku 2000, příloha Prohlášení ke smlouvám o Evropské unii a také nejrůznější názory Ekonomické a sociální rady. Občanský sektor přestává být viděn odděleně jak od změn probíhajících ve státě, tak od struktury ekonomiky a života v místních komunitách, a to včetně role, kterou hrají církve a náboženské společnosti.

Jaké byly důvody takového růstu? Za prvé – s přechodem evropských zemí od industriálních k postindustriálním společnostem došlo k *všeobecné expanzi sektoru služeb*. Zaměstnanost ve výrobním sektoru zůstala na úrovni odpovídající předchozím třiceti rokům a v mnoha zemích nyní pomalu kle-

sá. Čistý růst zaměstnanosti je zpravidla možné nalézt pouze v ekonomikách orientovaných na služby.

Posun směrem k ekonomikám s velkým podílem služeb, které prospívají také občanskému sektoru, byl podpořen *demografickými změnami*, zejména poválečnou populační explozí. Během svého životního cyklu tato generace již přichází s požadavky na nové služby, od zařízení pro děti v 50. letech, přes školy v 60. letech, univerzity v 70. letech a domovy pro seniory v následujících desetiletích.

K zvýšenému významu občanského sektoru vedou nejen ekonomické a demografické faktory. Důležitou roli hrají také *politické změny*. Zejména politické uspořádání a z toho plynoucí legislativní rozhodnutí často rozhodovaly o tom, jak bude stávající poptávka nasměrována do třetího sektoru. Nejvyšší růst občanského sektoru zaznamenaly ty země, jejichž politiky si vytvořily určitý druh partnerství mezi vládou a nestátními neziskovými organizacemi. Příkladem je Německo, Nizozemí, Spojené státy nebo Velká Británie. Tato partnerství vede v podstatě k tomu, že nestátní neziskové organizace poskytují své služby s pomocí vládních prostředků, a to zpravidla v rámci komplexních smluvních plánů (Anheier, 2002).

Existuje další ideologický důvod pro růst sektoru – měnící se role samotného státu. Stát, který si už dávno není jist svou rolí, a který postrádá onu vizi, jež charakterizovala sociální reformy let 60. a 70., se hlásí k aktivnímu občanství – k občanům, kteří chápou nové a staré svobody a odpovědnost ve smyslu klasického liberálního republikánství.

Anheier uvádí, že také ekonomický, politický a sociální prostor se začíná otevírat občanskému sektoru. Vedle tradičních neziskových a dobrovolnických organizací se objevují *nové formy práce* a organizací. Příkladem je model sociálních družstev v Itálii, hledání nových legálních vlastnických struktur spojujících charitativní a ziskové aktivity i individuální snahy o provázání placené a neplacené práce.

Nový jev, *sebeorganizování* jako schopnost občanů, kteří nejsou k naplňování společných zájmů a potřeb stojících

mimo trh pověřeni státem a kteří se přesto dokáží za tímto účelem sdružit, je aspektem občanské společnosti obsaženým ve třetím sektoru: množina soukromých aktivit ve veřejném zájmu, sloužících obecnému dobru. Je důležité uvědomit si, že se tyto aktivity často odehrávají v době, kdy společné a obecné dobro a obecné blaho jsou diskutovány více než kdykoliv předtím v průběhu několika předcházejících desetiletí.

Ve společnostech s odlišným pohledem na veřejné dobro vytváří občanský sektor *institucionální rozmanitost*, která přispívá ke změnám a která předchází vzniku monopolistických struktur tím, že přidává sféru sebeorganizace ke státní správě a trhu.

Proč se dnes o sebeorganizování hovoří více než v minulosti? V zásadě je tomu tak proto, že v posledních desetiletích došlo k významnému posunu hodnot střední třídy směrem k oproštění se státu od odpovědnosti za sociální zabezpečení, kulturní aktivity, vzdělávací programy a záruky životního prostředí, i když takové záruky byly dříve spojované výlučně se státem, a přestože i dnes od něj občané očekávají, že bude o mnoho z toho pečovat. Jejich očekávání jsou jistě menší než v minulosti. Není tomu proto, že by občané státu méně důvěřovali, ale spíše mají větší důvěru sami v sebe a ve společnosti, v nichž žijí.

Občanský sektor prochází nyní dalekosáhlými *změnami sebe sama*. V mnoha evropských zemích sektor rostl zčásti díky významným částkám z veřejných prostředků. Trend snižování vládní podpory je zřejmý u většiny zemí. Vlády procházejí procesem předávání některých tradičních úkolů do rukou soukromých, neziskových institucí a ziskovým poskytovatelům (Anheier, 2002). Hledají se nové formy financování, ale zároveň se mění očekávání od subjektů občanského sektoru. Očekávání ve smyslu zvýšené aktivity ekonomické, využití zvláštních rysů nestátních subjektů ve schopnosti propojit sociální a ekonomické zájmy, přispět k místnímu rozvoji a tím k občanskému prostředí při zapojování znevýhodňovaných sociálních skupin.

Občanský sektor nabízí Evropě pomocnou ruku při budování organizační infrastruktury pro rozvoj evropské občanské společnosti. Vedle společných politických institucí a společného trhu se vytváří *síť organizací* občanského sektoru působících přes hranice, které už nebudou součástí jedné země, jednoho právního systému, politiky či samotné kultury. Existuje řada příkladů takových organizací od Greenpeace a Amnesty International až k Červenému kříži, od kulturních organizací či univerzitních programů k sociálním službám a evropským neziskovým organizacím působícím společně v zahraničí. Programy partnerství měst a četné výměnné iniciativy v kultuře i sportu jsou součástí tohoto rozvoje. Tato sdružovací infrastruktura bude důležitou součástí evropské občanské společnosti.

Subjekty občanského sektoru

Při úvahách o *subjektech občanského sektoru* se nejčastěji vychází tzv. strukturálně–operacionální definice podle L. Salomona a H. K. Anheiera. Občanský sektor tvoří organizace, které jsou:

Organizované, vyznačující se jistou institucionalizací své struktury. Fungují např. na základě jasně formulované zakládací smlouvy či zřizovací listiny, mají stanovenu organizační strukturu, náplň činnosti, apod.

Soukromé, institucionálně oddělené od vlády.

Nerozdělující zisk, založené za jiným účelem, zisky musí být zpětně vloženy do činnosti organizace.

Samosprávné, disponující vnitřní strukturou se stanovením řídících a kontrolních kompetencí.

Dobrovolnické, což znamená „s účastí dobrovolníků". Jednotlivé subjekty se liší v intenzitě a formě dobrovolnického prvku (Salomon, 2003).

Obdobně v dokumentu Evropské komise *The Commission and Non–Governmental Organisations: Building a Stronger Partnership* z roku 2000 se uvádí, že zvláštní rysy subjektů

občanského sektoru je odlišují od jiných společenských subjektů:

a) od neformálních uskupení (například účelových sociálních nebo rodinných) stupněm formální institucionální existence;
b) jsou neziskové, tzn. sledují jiné účely než opatřovat zisk pro své vedení nebo členy;
c) jsou nezávislé, nepodléhají vládě nebo jiné veřejné autoritě, ani politické straně či obchodním organizacím; mohou se svobodně rozhodovat bez zásahů podle svých vlastních pravidel a postupů;
d) musí být řízeny způsobem nazývaným nestranný. To znamená, že dobrovolnické organizace jsou nejen neziskové, ale ti, kdo je řídí, to nesmí činit v naději na osobní výhody; mají obvykle své zřízení, poslání, cíle a sféru působnosti; zaměstnanci jsou odpovědni členům a donátorům;
e) jsou do určitého stupně aktivní na veřejné scéně, usilují o dobro lidí, zvláštních skupin nebo společnosti jako celku, přispívají k veřejnému prospěchu, nesledují obchodní ani profesní zájmy svých členů (European Commission, 2000).

Typy subjektů občanského sektoru

Evropská komise v dokumentu z roku 2000 uvádí, že třetí sektor v evropské komunitě zahrnuje spolupracující a dobrovolnické organizace a nadace. *Dobrovolnické organizace* (Voluntary Organizations) chápe Zpráva jako skupiny osob, které splňují výše uvedené charakteristiky (institucionální povaha, nezávislost na vládě a jiných orgánech státní správy, neziskovost, zaměření činnosti částečně k veřejnému prospěchu). *Nadace* (Foundations) jsou chápány jako právnické osoby, které disponují určitým majetkem. Ten podle vlastního rozhodnutí používají k podpoře projektů nebo činností ve veřejném zájmu. Jsou zcela nezávislé na vládních nebo jiných veřejnoprávních orgánech. Řídí je nezávislá správní rada nebo správce.

Funkce, které plní subjekty občanského sektoru, jsou uvedeny v dokumentu Evropské komise z roku 1995 *Communication from the Commission on Promoting the Role of Voluntary Organisations and Foundations in Europe*.

a) Výkon služeb nebo jejich zajištění: zajišťují svým klientům služby sociální, zdravotní, tréninkové, informační, poradenské a podpůrné.
b) Obhajování: tj. organizace, jejichž účelem je prosazovat, lobbovat nebo jinak argumentovat pro nějaký účel nebo skupinu, kdy účelem je změna veřejného vnímání nebo politiky.
c) Svépomoc nebo vzájemná pomoc: organizace jsou typicky vytvářeny skupinami nebo jednotlivci, kteří mají nějaký společný zájem nebo potřebu. Zajišťují vzájemnou pomoc, informace, podporu a spolupráci.
d) Východisko a koordinace: koordinují aktivity, poskytují informace a podporu individuálním organizacím pracujícím v určité oblasti nebo sektoru vcelku. Takové organizace hrají důležitou funkci při zajišťování přechodu mezi občanským sektorem a úřady (European Commission, 1995).

Konkrétní typy subjektů občanského sektoru jsou v každé zemi trochu jiné a odrážejí její historii, tradice i současnost. V metodice projektu mezinárodního výzkumu občanských společností Civil Society Index CIVICUS jsou uvedeny tyto subjekty:

veřejně prospěšné filantropické organizace (nadace založené za účelem veřejné prospěšnosti uvedené ve statutu);
náboženské organizace, založené na náboženských principech nebo spjaté s církevní organizací; jejich pomoc se většinou neomezuje pouze na členy;
místní organizace, které zakládají lidé z konkrétní geografické oblasti;
organizace advokační, obhajující veřejný zájem, prosazující změny v legislativě, metodách, zásadách, předpisech nebo pravidlech chování;

rozvojové a sociální neziskové organizace zlepšující životní podmínky sociálně nebo zdravotně znevýhodněných osob plnící implementační roli: rozvíjejí občanské aktivity, které vedou ke zlepšení života cílové skupiny (Holloway, 2001: 23–31).

2.4 Shrnutí

Pro možnost sdružování a vytváření různých organizací existuje v moderní občanské společnosti prostor mezi státem, trhem a jednotlivými občany. Je nazývám třetím sektorem, občanským sektorem nebo sociální ekonomikou. Ve třetím sektoru lidé dobrovolně zakládají organizace, které mají významnou úlohu v místních podmínkách, neboť bezprostředně reagují na konkrétní problémy a potřeby občanů. Zvětšuje se místní sociální kapitál a roste důvěra. Ekonomické změny, ale i růst sociálních problémů vyžaduje nová řešení a instituce. Vedle státu a podnikatelských společností nebo agentur jsou to organizační typy subjektů, které reagují na skutečnosti a poskytují potřebné typy služeb. Subjekty třetího sektoru mimo jiné nabízejí zaměstnání znevýhodněným skupinám občanů.

Definování subjektů sociální ekonomiky a společných hodnot se formuluje ve Francii. V roce 1980 byla sepsaná Charta sociální ekonomiky. Demokratický princip je prosazován jako základní charakteristický rys. Jakkoliv se od sebe mohou typy subjektů lišit (družstva, vzájemné společnosti, asociace, nadace), ve svých činnostech sledují jeden či více z následujících sociálních cílů: poskytování sociálních a environmentálních produktů a služeb; vzájemné propojení ekonomické činnosti se sociálními nebo environmentálními cíli; používání postupů či metod práce, které mají významný sociální přínos. *Sociální ekonomika* je tvořena na státu nezávislými subjekty, které produkují statky, služby obchodního i neobchodního charakteru s cílem sociálním; které uplatňují demokratickou účast svých členů a zaměstnanců; sledují cíle solidarity a obecného zájmu a které nerozdělují svůj zisk mezi podílníky. Východis-

kem sociální ekonomiky jsou myšlenky humanismu a solidarity. *Hlavní oblasti sociální ekonomiky* jsou pracovní integrace, osobní služby, místní rozvoj znevýhodněných oblastí. Evropská komise používá definici Evropské stálé konference družstev, vzájemných společností, asociací a nadací (CEP–CMAF) a považuje za hlavní subjekty jako základní čtyři „pilíře" sociální ekonomiky družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace.

Koncept *občanského sektoru* je spojen s pojetím občanské společnosti jako oblasti institucí, organizací a jedinců v prostoru mezi rodinou, státem a trhem, v prostoru, ve kterém se lidé mohou dobrovolně sdružovat s cílem prosadit společné zájmy (nadace a dobrovolnické organizace). Občanská společnost, občanský sektor představuje jeden sektor ve společnosti vedle státu a vedle trhu. V prostředí občanského sektoru se rozvíjí občanská kultura, altruismus, dobročinnost, solidarita, filantropie. Cílovou funkcí v občanském sektoru není zisk ve finančním vyjádření, ale přímé dosažení užitku, plnění vytčených cílů definovaných jako poslání organizace. Nachází zde zaměstnání stále vyšší počet osob a tím roste jeho podíl na hrubém domácím produktu. Typická pro občanský sektor je rozmanitost; převažující oblasti jsou vzdělávání, zdravotnictví, sociální služby a kultura a rekreace. Rostoucí význam občanského sektoru je dán politickými, ekonomickými a demografickými změnami. Síť subjektů občanského sektoru rozvíjí evropskou občanskou společnost.

Při definování subjektů občanského sektoru se vychází tzv. strukturálně–operacionální definice podle Salomona a Anheiera. Organizované, soukromé, nerozdělující zisk, samosprávné, dobrovolnické. Obdobně je charakterizuje v roce 2000 Evropské komise.

3.

SOCIÁLNÍ EKONOMIKA VE VYBRANÝCH ZEMÍCH EVROPSKÉ UNIE

3.1. Francie

Sociální ekonomika má ve Francii dlouhou tradici. Podle Národního institutu pro statistiku a ekonomická studia L'Institut national de la statistique et des études économiques (Economie Sociale Economie Solidaire, 2004) bylo v roce 2004 dvanáct milionů Francouzů dobrovolníky v některým ze subjektů sociální ekonomiky. Tři miliony Francouzů byly členy družstev. Vzájemné společnosti (mutuelles) pojišťují třicet milionů lidí v oblasti zdraví, každé druhé auto a většinu domů. Sociální, politické a ekonomické podmínky posledních třiceti let měly pozitivní vliv na růst počtu asociací. Dvacet milionů lidí starších 14 let je členem asociace. Míra zapojení se pohybuje od finanční podpory až k věnování svého volného času dobrovolné práci (Alaitru, 2005).

Nově je ve Francii užit termín *solidární ekonomika*. Její definici předložil Jean–Luis Laville, sociolog z *Centre national de la recherche scientifique*. Podle Laville zahrnuje *solidární ekonomika* soubor iniciativ, do kterých se zapojují klienti a které kombinují tržní i netržní (státní subvence a dary) a nepeněžní (dobrovolnictví) zdroje. *Solidární ekonomika* má dvojí funkci: nabízet produkty a služby a vytvářet sociální vazby a vazby solidarity: solidaritu mezi členy sociálních skupin a solidaritu mezi skupinami a společností (Laville, 2002). Koncept má přispět k řešení nezaměstnanosti. Je úzce spojen se sociálními podniky, které se zabývají inkluzí znevýhodněných skupin na trhu práce.

Podmínky Francie odpovídají pojetí sociálního podniku Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj: „Sociální podnik se odvolává na všechny soukromé aktivity obecného zájmu organizované na základě podnikatelského konceptu, které nemají za hlavní důvod existence maximalizaci zisku, ale uspokojení určitých ekonomických a sociálních cílů, stejně jako schopnost vytvářet inovativní řešení problému exkluze a nezaměstnanosti pomocí vytváření produkce výrobků nebo služeb“ (OECD, 2005).

Ve Francii mají subjekty sociální ekonomiky *několik právních forem*. Aktivity jsou organizovány podle podnikatelského konceptu, ale zisk je reinvestován do realizování sociálních cílů a ne pro získání kapitálu. Subjekty působí přímo na ekonomickém trhu, spojují ekonomické činnosti se sociální oblastí a mají smíšené financování. Sociální cíle spočívají v začleňování znevýhodněných skupin a uspokojení společenských potřeb (Alaitru, 2005).

Kritériem pro výčet subjektů sociální ekonomiky je právní statut. Jedná se o následující subjekty (Archambault, 1996a: 4):

Družstva – jsou velmi početná zejména v oblasti zemědělství (více než 80 % francouzských zemědělců je jejich členy). Do této skupiny také spadají velké družstevní banky jako například Crédit agricol, Crédit mutuel nebo Banque populaire, které byly původně založeny na principu vzájemné kolektivní pomoci, aby dokázaly odpovídat na úvěrové potřeby lidových vrstev. Nyní plní víceméně stejné funkce jako běžné banky.

Družstevní společnost kolektivního zájmu SCIC vzniká na základě zákona z roku 2001. Zákon upravuje podmínky pro vytvoření a existenci subjektu, který má znaky sociálního družstva a plní jeho účel (http://www.scop.coop).

Vzájemné společnosti typu mutuelles – mají nejstarší původ. Navazují na středověká bratrstva a vzájemně podpůrné spolky z 19. století.

Asociace – představují nejpočetnější a nejrozmanitější prvek sociální ekonomiky. Mají nejliberálnější a nejflexibil-

nější právní statut z celé francouzské legislativy. Od roku 1901 jsou *odbory* považovány za zvláštní druh asociace a jejich právní forma je tedy z pohledu zákona totožná.

Nadace – využívají srovnatelných výhod jako asociace. Nadace je zřízena aktem, kdy se jedna nebo více fyzických či právnických osob rozhodne pro nenávratné určení majetku, práv nebo zdrojů pro realizaci neziskové činnosti v obecném zájmu (zákon č. 87 - 571 z 23. července 1987 pozměněný zákonem 90 - 559 ze 4. července 1990). Nadace se odlišuje od asociací, které jsou především sdruženími fyzických či právnických osob za účelem vytvoření společného projektu. Při zakládání nadace vytváří zakladatel novou od jeho osoby zřetelně odlišenou instituci (http://www.fondationdefrance.net). Ve Francii existují tři typy nadací: prvním typem jsou nadace s uznanou veřejnou prospěšností (Fondations reconnue d'utilité publique); pouze nadace s tímto statusem smějí ve svém názvu, statutech, smlouvách, dokumentech a reklamách užívat pojem „nadace" (Loi du 23. juillet 1987). Druhým typem jsou operativní nadace, které nedisponují uznáním veřejné prospěšnosti (Fondations opérationnelles). Jedná se především o nadace s úzce zaměřenou působností (například nadace na podporu určitého muzea – Institut du Monde Arabe). Posledním, třetím typem jsou podnikové nadace (Fondations d'entreprise). Podnikové nadace jsou relativně novým právním subjektem vzniklým na základě zákona z roku 1990, www.fdf.org, http://www.fondations.org/lire/article.php3?id_article=92).

Růst subjektů v sociální ekonomice závisí na schopnosti získávat *finanční podporu* nebo prodávat své služby. Je také závislý na zákonech, které limitují jejich možnosti s ohledem na neziskový charakter. Specifické charakteristiky, jako například nedělitelnost vkladů v případě družstev, poskytuje těmto subjektům stabilitu a nenutí jejich členy investovat více než členské příspěvky, což snižuje možnost růstu družstevního kapitálu. Přestože technologický vývoj a nutný profesní proces nutí mnoho subjektů ke značným investicím, přístup k úvěrům

je pro subjekty sociální ekonomiky stále složitý. Lze uvést, že aktivity sociální ekonomiky jsou financovány ze 35 % z vlastní činnosti, z 58 % státem a z 11 % z darů (Alaitru, 2005). Existují však velké rozdíly mezi jednotlivými organizacemi. Například zatímco družstva financují svůj vznik členskými příspěvky, asociace jsou silně závislé na vnějším financování. Tento rozdíl přetrvává během celé existence organizací.

Vedle tradičních finančních zdrojů, které podporují subjekty sociální ekonomiky, se objevují nové nástroje ve například formě etického/zvýhodněného úvěru.

Tradiční zdroje financování

Ve Francii existuje pět hlavních tradičních zdrojů financování činností subjektů sociální ekonomiky: prodej výrobků a služeb, členské příspěvky, dary, daňové úlevy a státní subvence.

Podíl *prodeje výrobků a služeb* v rozpočtu se mění podle oblasti aktivit daného subjektu sociální ekonomiky. Představují podstatnou část rozpočtu u asociací (činí 30% rozpočtu) a u družstev je podíl ještě vyšší.

Členské příspěvky také představují důležitou část zdrojů, avšak záleží na formě subjektu. Podstatnou složku rozpočtu představují především u družstev a vzájemných společností.

Podniky sociální ekonomiky mohou získávat *dary*. Dárcovství firem je ve Francii stále na nízké úrovni. Týká se pouze 9 % asociací. Především těch, která se zabývají humanitární činností. Asociace mohou být příjemci dědictví, avšak je to velmi přísně kontrolováno. Pouze asociace s přiznaným statutem veřejné prospěšnosti mohou být příjemci darů z dědictví. Aktivity těch asociací, která žádají dary od veřejnosti, jsou podrobeny přísné kontrole. Stejně tak jsou kontrolovány asociace, které jsou příjemci více než 150 000 Eur od místní samosprávy (Alaitru, 2005). Podpora může být finanční, ale formou poskytnutí prostor či budovy. Asociace jsou také subjekty speciální podpory v rámci politiky ekonomického začle-

ňování. Vláda je zapojuje do plánu vytváření pracovních míst pro nekvalifikované mladé lidi (Alaitru, 2005).

Rozvoj nového alternativního financování

Z důvodů složitého získávání dostatečných finančních zdrojů vytvořily subjekty sociální ekonomiky organizace, které jim pomáhají naplňovat jejich kapitálové potřeby. Již v minulosti si subjekty sociální ekonomiky vytvářely své vlastní finanční nástroje jako například družstevní banky (Crédit Agricole, Crédit Coopératif, Banques Populaires, Crédit mutuelles). Stát přenechal těmto bankám zodpovědnost za finanční pomoc subjektům sociální ekonomiky, ale i celým ekonomickým sektorům (zemědělství – Crédit Agricole). Tato specializace dnes pomalu mizí, třebaže vznikla Caisses d'Epargne – spořitelna se statutem družstva, jejímž posláním je dle zákona podporovat obecný zájem, a to především místní rozvoj a sociální ekonomiku (Alaitru, 2005).

Institut rozvoje sociální ekonomiky (Institut de Développement de l'Economie Sociale) založený v roce 1983 novým způsobem řeší finanční problémy, se kterými se setkávají subjekty sociální ekonomiky. Sdružuje hlavní finanční instituce sociální ekonomiky, banky, pojišťovací společnosti, svazy a stát, který vlastní třetinu kapitálu. Spojení zdrojů z těchto institucí nemá za cíl vysokou rentabilitu investic, ale dobré finanční řízení pro podporu subjektů sociální ekonomiky. Podněcuje jednání s dalšími důležitými finančními partnery jako Credit Cooperatif, aby definovaly strategii a majetek potřebný k rozvoji sociální ekonomiky (http://www–sciences–po.upmf–grenoble.fr).

V posledních letech ve Francii vzrostlo *etické financování a mikro půjčky* jako nové způsoby pro financování projektů subjektů sociální ekonomiky. Systém solidárních půjček a ručení umožňuje finančně podpořit nové malé iniciativy. Ručení je důležité především pro iniciativy v oblasti integrace na trhu práce, které se obvykle nemohou zaručit vlastními garance-

mi. Finanční institucí poskytující solidární půjčky je například družstevní záložna propojená s Crédit Coopératif. Jejím cílem je jak shromažďovat úspory, tak vytvářet půjčky pro podniky (Alaitru, 2005).

Subjekty sociální ekonomiky vycházejí vstříc novým potřebám společnosti. Vzájemné společnosti rozšiřují formy pojištění, aby pokryly nové produkty, družstevní záložny se rozrůstají díky rozvíjení nových služeb. Vznikají asociace v reakci na nové trendy zájmových aktivit (sport, kultura, turistika). Asociace a nadace reagují na potřebu poskytování dalších sociálních služeb pro snižování sociální nerovnosti.

Vznik publikací o sociální ekonomice ve Francii je výrazem zájmu o toto téma. Určitý výčet spolu se stručnou anotací knihy je obsahem PŘÍLOHY IV.

3.2. Itálie

Sociální ekonomika se vztahuje na socio–ekonomické iniciativy, které nejsou zahrnuty ani ve sféře veřejného sektoru ani v tržním ziskovém sektoru. Označuje druhy ekonomických aktivit, které jsou zaměřeny na hodnoty solidarity, spolupráce, kolektivního úsilí a které směřují k posilování sociální soudržnosti. Sociální ekonomika je důležitým zdrojem podnikání a pracovních míst v regionech, kde to pro tradiční podnikatelské struktury není zajímavé, zejména pro možné nízké zisky. Subjekty sociální ekonomiky jsou *družstva, asociace, nadace, onlus organizace* (Camarero, 2004).

U subjektů sociální ekonomiky se v Itálii zdůrazňují tři charakteristické rysy – účel, podstata a majetek, jako základní prvky:

Účel je sociální. Subjekty přispívají k sociální rovnoprávnosti a soudržnosti. Sociálními cíly je vytváření pracovních míst, vzdělávání nebo zajišťování místních služeb. *Podstatou* subjektů jsou etické hodnoty, které zahrnují i závazek k místní komunitě. Jsou odpovědné svým členům a širší společnosti pro svůj sociální, environmentální a ekonomický dopad. Sou-

částí podstaty je orientace na podnikání, produkování zboží a poskytování služeb na trhu se silnou konkurencí. *Majetek* subjektů představuje *sociální vlastnictví,* které je charakterizováno tak, že vlastnický status subjektu by měl zaručit, že celkový zisk podniku je rozdělen podílníkům, jako je to v případě družstev nebo je zisk výlučně užit ve prospěch společnosti (Camarero, 2004).

Družstva

Vznikání družstev v Itálii je odrazem potřeby identifikovat společenské potřeby. K uspokojování potřeb družstva přispívají optimálním užíváním ekonomických i osobních zdrojů členů družstev. Podle rozmanitosti prostředí, ve kterých jsou stanovovány cíle činností, Ministerstvo práce rozděluje družstva do osmi sektorů nebo oblastí. (Camarero, 2004).

Pro Itálii jsou klíčová *sociální družstva*. Byla ustanovena v 1991 se schválením zákona č. 381. Podle tohoto zákona je základem sociálního družstva to, že prvotním příjemcem prospěchu z jejich činností je společnost nebo skupiny lidí, kteří jsou nějak znevýhodněni. Na rozdíl od předchozí zákonné situace už nemusejí být členy družstva. Sociální družstva naplňují svými činnostmi obecný prospěch společnosti a sociální integraci občanů. Zákon č. 381/1991 vedl k důležitému momentu ve prospěch družstev – poskytuje návod pro nové organizace, které poskytují služby na komerčních základech (tyto služby byly předtím poskytovány dobrovolnickými organizacemi). Mnohé z původních organizací se nazývala „solidární sociální družstva“, která fungovala podobným způsobem, ale bez zákonné opory. Zákonem č. 381/1991 jsou rozlišovány dvě kategorie sociálních družstev: sociální družstva typu A a B (Travaglini, 2005).

Sociální družstvo je definováno jako společenství, které by mělo usilovat o obecné zájmy společnosti podporou lidskosti a sociální integrace občanů prostřednictvím řízení sociálních, zdravotních a vzdělávacích služeb.

Typ A

Tato družstva poskytují zdravotní, sociální nebo vzdělávací služby. Fungují jako komerčně orientované podniky s pracovníky a dobrovolníky, kteří jsou členy těchto družstev. Mnoho družstev typu A má výsadní vztahy s městy a obci. Tyto výlučné vztahy, které jsou konkrétně schváleny zákonem, se často řídí zvláštními dohodami.

Typ B

Zajišťují integraci lidí, kteří jsou nějak znevýhodněni, do pracovního trhu. Nejméně 30% lidí, kteří pracují v družstvech typu B musí být nějakým způsobem znevýhodněni. Skupiny, které nacházejí uplatnění ve družstvech typu B, zahrnují jedince s fyzickými postiženími nebo s poruchami učení; se smyslovými obtížemi; osoby propuštěné z psychiatrických léčeben nebo jinak léčené kvůli duševním nemocem; drogově a alkoholově závislé; lidi, kterým byla dána možnost jiné alternativy trestu než odnětí svobody (Camarero, 2004). Mnoho pracovníků družstev typu B je znevýhodněno i jiným způsobem. Jde o jedince s výraznými sociálními potřebami: bezdomovci, dlouhotrvající nezaměstnaní, svobodné matky a uprchlíci. Konečným cílem družstev typu B je poskytnout lidem práci a zabezpečit je tak dalšími dovednostmi a sebevědomím, které je potřeba k tomu, aby mohli pracovat trvale.

Asociace

Asociace jsou založeny na sdílení poslání, o které usilují jejich členové. Je to kontrakt, který je otevřen členství třetích stran. Tento druh organizací je nejlevnější a nejsnazší pokud jde o zřízení. K založení asociace není třeba žádného veřejného povolení. K ustanovení asociace musí být nejméně tři osoby (Camarero, 2004). Asociace je nezisková organizace; což neznamená, že nemůže provozovat ekonomickou aktivitu, pokud je tato činnost míněna k dosahování svých záměrů. Dalším charakteristickým rysem je otevřená struktura této organizace: noví členové mohou vstoupit do asociace beze změ-

ny v zakládací listině. Asociace může mít neomezené členství. V Itálii existují uznané a neuznané asociace. Uznané jsou ty, které obdrží oprávnění státu. Jsou právnickými osobami, mají majetkovou samosprávu a omezenou zodpovědnost správců. Mohou akceptovat dědictví a dotace (Travaglini, 2005).

Nadace

Nadace jsou všeobecně vnímány jako sbírka vkladů, které sledují určité cíle. Nadace musí sledovat cíl veřejné prospěšnosti. Definice nadace by mohla být „dědictví za účelem" (Camarero, 2004). K založení nadace musí být některý majetek určen na dosahování specifického důvodu. Nadace má svůj vlastní právní status.

Onlus organizace

Onlus (Organizzazione non lucrativa di utilità sociale), neziskové organizace pro sociální cíle, vznikly v Itálii zákonem z roku 1997. Onlus organizace patří do kategorie neobchodních subjektů. Jsou to daňové subjekty, které zatím nebyly definovány v občanském právu. Zákonem stanovené onlus jsou: sociální družstva, dobrovolnické organizace, nestátní organizace. Subjekty podnikající v následujících oblastech mohou také být také považovány za onlus organizace: sociální a zdravotní péče, podpora vzdělanosti, školení, amatérský sport, ochrana, podpora a zlepšení fauny, flory a prostředí (kromě shromažďování a recyklace městského, speciálního a nebezpečného odpadu), propagace kultury a umění, obrana občanských práv, vědecký výzkum konkrétních sociálních zájmů uskutečněný přímo nadacemi nebo převedený univerzitám, výzkumným ústavům nebo jiným nadacím (http://www.onlus–italia.net/).

Subjekty třetího sektoru v letech 1950–1999

	1950	1951 – 1960	1961 – 1970	1971 – 1980	1981 – 1990	1991 – 1999	Celkem
Sociální družstva	33	13	20	333	1.741	2.511	4.651
Asociace	8.498	4.283	7.194	21.910	46.376	113.798	202.059
Nadace	239	135	172	385	671	1.409	3.008

Zdroj: *Camarero, 2004*

V roce 2000 vznikla legislativa pro nové institucionální souvislosti změn ve vztazích mezi státem, regionem a místními subjekty. Je zájem zefektivnit vztahy mezi institucemi a třetím sektorem (Camarero, 2004) tak, aby byla dobře ustavaná role třetího sektoru jako distributora služeb. Veřejné právo podporuje plánování třetího sektoru a procesy potvrzení kvality služeb. V tomto smyslu je velmi důležité zapojit subjekty sociální ekonomiky do určení systému pravidel smíšeného řízení služeb za účelem zlepšení kvality práce, které přesahuje pojetí sociálních družstev pouze jako pouhých prostředků levné pracovní síly.

Hlavní činnosti subjektů třetího sektoru

Činnosti	Právní formy				Celkem
	Asociace	Nadace	Sociální družstva	Ostatní	
Kultura a sport	134.970	865	476	4.081	140.391
Školení a výzkum	8.307	714	135	2.496	11.652
Zdraví	8.821	167	362	326	9.676
Sociální asistence	14.648	773	2.397	1.526	19.344
Životní prostředí	3.012	15	66	184	3.277
Sociální rozvoj	3.244	82	692	320	4.338
Další činnosti	29.059	392	523	2.759	6.842
CELKEM	202.061	3.008	4.651	16.061	**221.412**

Zdroj: *Camarero, 2004*

Další vývoj sociální ekonomiky

Nejdůležitější úkoly subjektů sociální ekonomiky jsou spojeny s jejich podnikatelskou přestavbou. Spolu se ziskovými malými a středními podniky sdílejí problémy jako:

– potíže v přístupu k úvěrům

– nesnáze v nalézání prostředků pro činnosti, které přímo nezahrnují hlavní směry podnikání: výzkum, marketing, komunikace (Travaglini, 2005).

Kromě těchto nesnází nejzajímavějším úkolem subjektů je možnost být aktivními ve vymezení politiky welfare state a místního rozvoje. K překonání bariér se v Itálii vytvářejí systémy, které budou schopny vytvořit síť různých instucí: od živnostenských úřadů, bank, rozvojových agentur k místním subjektů. Cílem je najít nové finanční nástroje podporující aktivity v rámci sociální ekonomiky.

3.3. Německo

Současná struktura třetího sektoru na základě třech principů byla zformována po druhé světové válce.

Princip *subsidiarity* se stal podstatou německé sociální politiky a hlavním principem jak řídit veřejné a soukromé vztahy v různých oblastech, hlavně v případě nestátních subjektů.

Princip *samosprávy* se uplatňuje v politice průmyslu a odborů založením obchodních a profesních komor a formováním mnoha veřejných právnických institucích na poli kultury, vzdělání, zdravotních a sociálních služeb.

Princip *místní ekonomiky obcí* měl vliv hlavně v letech 1950 a 1960 a postupně jeho význam klesal, dokud se průmysl v 80. letech zákonem nepřesunul do tržního sektoru (Birkhölzer, 2004).

V Německu není prostor mezi trhem a státem běžně chápán jako institucionalizovaný sektor. Třetí sektor není definován ani v právním, ekonomickém a politickém smyslu. Několik termínů se vztahuje k subjektům, které existují v prostoru

mezi státními a tržními institucemi: spolky a svazy (asociace) /Vereine und Verbände, organizace obecně prospěšné /gemeinnützige Organisationen/, s důležitou podskupinou nestátních organizací; místní ekonomické podniky /gemeinwirtschaftliche Unternehmen/ a neziskové organizace /Organisationen ohne Erwerbszweck/. Přídavná jména jako dobrovolnický, obecně prospěšný, veřejně prospěšný nebo složeniny jako je „ne za účelem zisku" mohou být použity k popsání sektorů nebo systémů: systém spolčování a sdružování /Vereins– und Verbandswesen/, systém obecné prospěšnosti /Gemeinnützigkeitswesen/, místní ekonomika obcí /Gemeinwirtschaftswesen/ a neziskový sektor /Nicht–Erwerbssektor/ (Anheier, 1993).

Protože neexistuje přesný popis organizací třetího sektoru, ať formálně nebo právně, charakteristika třetího sektoru v Německu je definována prostřednictvím specifických principů a popisu zvláštního zaměření jejich ekonomických aktivit.

Subjekty sociální ekonomiky v německém pojetí (Birkhölzer, 2002):

– realizují sociální cíle prostřednictvím ekonomické činnosti;
– nehospodaří za účelem zisku. Veškerý zisk je znovu investován do dosahování sociálních cílů;
– jsou řízeny pověřenou osobou, nepatří tedy soukromé osobě a zisky jsou použity pro osoby nebo oblasti, které jsou definovány jako sociální cíle.

Mnoho subjektů sociální ekonomiky bylo zakládáno jako reakce na *rostoucí počet nezaměstnaných* osob v polovině osmdesátých let. Nejprve z iniciativy odborů a později i z potřeb trhu práce. Hlavním cílem vzniku subjektů bylo rozšíření počtu pracovních míst, možnost zvýšit si odbornost a inkluze nezaměstnaných lidí do běžného trhu práce. V polovině devadesátých let, po boomu v zakládání nových subjektů v Západním Německu, zde bylo zaměstnáno 500.000 lidí. Pokud jde o právní formu, dominovaly *asociace a společnosti s ru-*

čením omezeným. Důvodem pro volbu společností s ručením omezeným bylo různé pracovní zaměření těchto organizací, které nebylo vždy v souladu s pojetím související s daňovým postavením obecné prospěšnosti. Pracovníci managementu organizací měli povinnost vykonat zkoušku ze znalostí tržní ekonomie /"Zusätzlichkei prüfüng"/. Zkouška zmenšuje rozdíly mezi sociální ekonomikou a tržní ekonomikou (Birkhölzer, 2002).

Podle německého práva se pojetí *veřejné prospěšnosti* vztahuje k daňovým zákonům, a ne k občanskému právu. Daňové právo definuje, které organizace jsou de jure právnická osoba. Pouze tyto subjekty mohou být daňově zvýhodněné subjekty třetího sektoru. Z toho vyplývá, že všechny typy právnických osob jako jsou asociace, nadace, některé společnosti s ručením omezeným a některé akciové společnosti mohou být chápány jako subjekt třetího sektoru. Vedle *asociací a nadací* jsou novou formou *společnosti s ručením omezeným* – GmbH. Typickými představiteli třetího sektoru jsou *dobročinné spolky*. Mají znak, který nenajdeme ani u trhu ani u státu, a to názorovou jednotu. Dobročinné spolky jsou ideově semknuté organizace orientované na momentálně platné základní principy, kterými zdůvodňují motivy svých činnností i praxi jednání (Schaad, 1998: 14).

Oproti daňovému právu občanské právo nedělá rozdíl mezi právnickou osobou, která usiluje o veřejný prospěch a těmi, které sledují soukromý nebo vzájemný prospěch (Ernst – Pörksen, 2004). Aby získaly daňovou úlevu nebo status veřejné prospěšnosti "Gemeinnützigkeit", který je předpokladem pro získání daňové úlevy, subjekty třetího sektoru musí sledovat dobročinné cíle, veřejně prospěšné úmysly nebo poskytovat pomoc pro podporu náboženských subjektů považovaných za právní entity pod veřejným právem (Birkhölzer, 2004).

Podle Birkhölzera je vhodné charakterizovat sociální ekonomiku a její subjekty prostřednictvím *popsání principů a zvláštního zaměření jejich ekonomických aktivit*.

Odhadované údaje z roku 1995 činí 1,4 milionu plných pracovních úvazků ve třetím sektoru, což se rovná 5 % všech zaměstnaných v Německu. Třetí sektor dominoval ve zdravotních a sociálních službách, každý z nich pokrývá jednu třetinu celkového sektoru. Během let 1990 – 1995 se zaměstnanost ve třetím sektoru zvýšila o 14 % (Ernst – Pörksen, 2004).

Subjekty třetího sektoru v letech 1998-2000

	Subjekty
Nestátní organizace (2000)	93.500
Nadace (1998)	9.000
Asociace (1999)	480.000

Zdroj: Birkhölzer, 2002

Pro německou sociální ekonomiku jsou charakteristické zdravotní a sociální služby. Pokrývají dvě třetiny sociální ekonomiky pokud jde o zaměstnanost. Menší organizace a projekty jsou v oblastech kultury, volnočasových aktivit a sportu. Mají silnější členskou základnu, ale dostávají limitované prostředky od státu (Birkhölzer, 2004).

Větší organizace, které spolupracují se státem, mají silné finanční zázemí z *veřejných prostředků*. V posledních letech čelí snižování státní podpory a vzrůstající konkurenceschopnosti podobných organizací z prostoru mezi veřejným sektorem a tržní ekonomikou. Menší organizace, bez spolehlivého finančního zázemí, musí o své budoucí perspektivy více usilovat (Birkhölzer, 2004).

Další vývoj sociální ekonomiky

Sociální ekonomika v Německu je rozdělena do dvou částí: první jsou subjekty, které spolupracují se státem a které byly

v posledních letech podporovány veřejnými financemi. Nyní musí čelit zvýšené konkurenci v rámci třetího sektoru a v soutěži se sektorem tržním, proto hledají nové formy finančních zdrojů. S tím souvisejí změny legislativy a daňového postavení, stejně jako změny způsobu každodenní práce uvnitř organizací. Druhou část sociální ekonomiky tvoří menší organizace, které měly a mají nestabilní státní podporu, musí se více snažit a být kreativnější, aby obstály v konkurenci vybudování si spolehlivého finančního zázemí (Birkhölzer, 2004).

3.4. Velká Británie

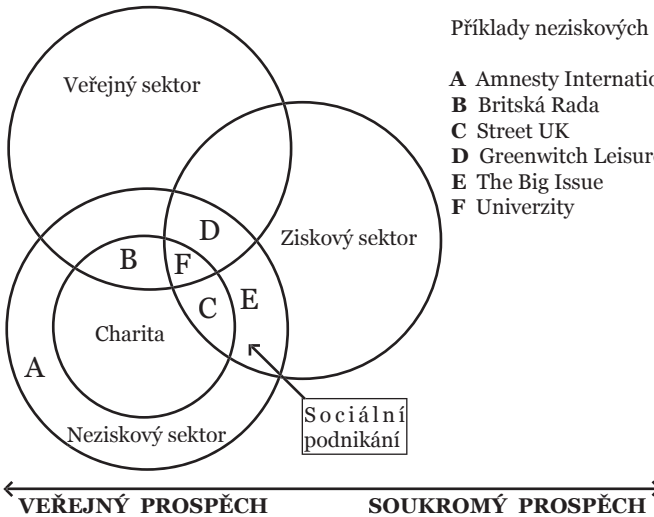
Definování sociální ekonomiky a jejích subjektů je předmětem diskuse. Pojem sociální ekonomika se používá k popisu ekonomického významu aktivit třetího sektoru. V rámci sociální ekonomiky jsou subjekty, které vykonávají ekonomickou (výrobní nebo obchodní) činnost, ale mají „primárně sociální cíle, zisky jsou z největší části znovu investovány do vlastního podniku či komunity k naplnění těchto cílů“ (Brandellero – Drever, 2004). Hlavní cíl činnosti - jiné využití zisku - odlišuje subjekty sociální ekonomiky od ostatních podniků.

Sociální ekonomika je důležitá při obnově znevýhodněných oblastí, pro vznikání alternativních modelů podniků a tvoří nové formy poskytování veřejných služeb.

Studie LNet (European Learning Network) identifikuje tři potenciální *zdroje vzniku subjektů sociální ekonomiky*, jež jsou výsledkem určitého průniku funkcí veřejného, soukromého a třetího sektoru:

– inovace ve veřejném sektoru vedou k novým způsobům poskytování služeb;
– v ziskovém sektoru roste zájem o sociálně zaměřené podniky;
– ekonomické činnosti subjektů třetího sektoru řeší sociální problémy podnikatelským způsobem (Brandellero – Drever, 2004).

Některé subjekty začínají jako organizace třetího sektoru závislé převážně na grantech a dobrovolnících. Postupně se přeměňují v podniky místních komunit, sociální firmy a vzájemné organizace jako jsou družstva, organizace působící na národní či mezinárodní úrovni.

Příklady neziskových organizací:

A Amnesty International
B Britská Rada
C Street UK
D Greenwitch Leisure
E The Big Issue
F Univerzity

Zdroj: Brandellero – Drever, GLE, 2004

Ministerstvo průmyslu a obchodu Velké Británie vytvořilo průvodce ke statistice vzorových příkladů sociálního podnikání vytyčením rámce založeného na třech charakteristikách (Brandellero – Drever, 2004):

registrace: subjekty jsou registrované v obchodním rejstříku (Companies House) jako společnosti s ručením omezeným (Companies Limited by Guarantee) a průmyslové společnosti (Industrial and Provident Societies). Od roku 2005 by měly být zahrnuty i společnosti s komunitním zájmem (Community Interest Companies).

ekonomická činnost: subjekty sociální ekonomiky musí být ekonomicky aktivní. Tím získávají finanční prostředky a snižují potřebu příjmů z grantů, dotací, subvencí, členských pří-

spěvků podporovatelů a dobrovolných příspěvků.

sledování sociálních cílů: subjekty sledují v první řadě sociální cíle (včetně environmentálních). Přebytky (zisky) jsou znovu investovány do podniku nebo do komunity, aby tak podpořily stanovené cíle.

Z principů místního prospěchu nebo z principů vzájemného prospěchu vychází činnost *družstev*, která jsou demokratickými podniky, a dobročinných asociací a nadací. Připravuje se nová právní úprava – tzv. *charitativní integrované organizace* (Charitable Incorporated Organisation).

Neformální organizace není právnickou osobou. Je společenstvím lidí nebo spolků založeném na společném cíli, jenž je vyjádřen ve stanovách či v souboru pravidel. Neformální organizace mohou obchodovat a provozovat ekonomickou činnost.

Nový zákon o společnostech navrhl v roce 2005 formu *společnosti s komunitním zájmem* (Community Interest Company), která je určena pro subjekty sociální ekonomiky, jež chtějí používat své zisky a majetek pro obecný prospěch. Tato forma má mít flexibilní strukturu usnadňující podnikatelskou činnost. Je vhodná pro některý typ místních subjektů, které chtějí pracovat pro prospěch komunit v rámci relativně svobodné formy necharitativních společností, ale s jednoznačným závazkem k neziskovosti. *Společnost s komunitním zájmem* bude mít „asset lock" (nadační jmění), čímž se zabrání rozprodání společnosti k dosažení soukromých zisků. Bude se vyžadovat, aby se společnosti zavázaly k pomoci komunitě. Společnosti by se zodpovídaly nezávislému kontrolorovi za svůj přínos komunitě a způsoby, kterými zapojují zainteresované skupiny do svých aktivity (Brandellero – Drever, 2004).

Subjekty sociální ekonomiky mají různé organizační formy a nejsou registrovány či regulovány žádnou centrální institucí. To je důvod proč nejsou k dispozici přesná data o jejich počtu a velikosti. Mezi hlavní oblasti patří *zdravotnictví, sociální péče, volný čas, rozvoj osobnosti a různé formy vzdělávání*.

Hlavní služby, které poskytují, jsou například následující (Brandellero – Drever, 2004):

Správa pracovního prostředí: Londýnské sociální podniky, jako například Community Action Network, Bootstrap Enterprises, Hoxton Bibliotheque and Bromley–by–Bow spravují pracovní prostředí a budovy pro ostatní sociální podniky. Mnoho sociálních podniků funguje na místní úrovni, často ve znevýhodněných oblastech, a poskytují *zdravotnickou a sociální péči* nebo prostory pro *dětskou péči*. Tato služba je významná zejména pro velkoměsta, kde je pronájem jak bytových tak nebytových prostor většinou velice drahý.

Úvěrová družstva a peněžní družstva pro místní rozvoj: například peněžní instituce komunitního rozvoje CDFI Street Cred je úvěrovým projektem pro nezaměstnané ženy Východního Londýna.

Velká Británie má mnoho příkladů sociálních podniků v *potravinářském a zábavním* sektoru (London's Hoxton Apprentices, Fifteen, Circus Base a Coin Street a mnoho komunitně spravovaných kaváren). London Borough of Greenwich pronajala své komunitní odpočinkové centrum nezávislému sociálnímu podniku. Tento typ externalizace místních služeb se stal úspěšným modelem pro další sociální podniky.

Fair trade organizace jsou ve Velké Británii časté. Příkladem je Traidcraft (Obchoduj s řemesly), organizace, která prostřednictvím fair traidu různých produktů zahrnujících čaj, kávu, čokoládu, trička a fotbalové míče, vytváří příležitosti pro pracovníky z rozvojových zemí.

Sociální asociace se zabývají *zelenou ekonomikou* (např. recyklace a likvidace odpadu).

Existuje několik různých forem pro *financování aktivit*.

1. *Ekonomické činnosti*. Mnoho subjektů je aktivními ekonomickými firmami, které jsou díky svým ziskům soběstačné. Části subjektů je nabízeno místní samosprávou poskytování určitých veřejných služeb.
2. *Dotace*. Dotace představují často podstatnou součást fi-

nančních příjmů. V sociální ekonomice by měly být pouze doplňkem veškerých příjmů. Dotace jsou poskytovány ze státního rozpočtu, např. z Ministerstva školství, Ministerstva obchodu a průmyslu, z regionálních agentur, jako je Londýnská rozvojová agentura *(London Development Agency LDA)*, od místní samosprávy a od dalších orgánů veřejného i soukromého sektoru.

Obvykle jsou charitativní a dobrovolnické organizace financované prostřednictvím vládních grantů, Evropských fondů nebo veřejných fondů. Mnoho subjektů sociální ekonomiky vnímá čerpání z grantů jako nejlepší prostředek financování zejména v počáteční fázi. Granty jsou často určeny na specifické projekty, a to ještě na krátkou dobu, za kterou organizace není schopna učinit předmět svého podnikání soběstačným. Britská vláda, která si je vědoma tohoto omezení, zmínila ve své strategii, že „většina dotací v oblasti revitalizace jsou pro subjekty sociální ekonomiky nevhodné, jelikož stávající systém potlačuje jejich podnikatelský záměr". Vládní agenda se zaměří na omezování poskytování grantů a přístupnění jiných finančních zdrojů (Brandellero – Drever, 2004).

Řada organizací aktivních na místní, regionální a národní úrovni podporuje ve velké míře *infrastrukturu pro sociální ekonomiku* ve Velké Británii (Brandellero – Drever, 2004):

SEL je agentura pro sociální podnikání, která působí v Londýně (zabývá se plánováním obchodních a rozvojových strategií, diagnózou potřeb, atd.). Její tým pro výzkum a metodiku vypracovává analýzy a stará se o vše, co souvisí s investicemi.

DTA je síť komunitních organizací, která se soustředí na obnovu, a která umožňuje výměnu informací. Realizuje výzkum devíti regionálních sítí, včetně *DTA* v Londýně.

CAN je organizace, která aktivně prosazuje a podporuje sociální podnikání a dosahuje jeho udržitelnosti a růstu.

Další vývoj sociální ekonomiky

Zvyšovat povědomí, znalost pojmu sociální podnikání. Překonávat kulturní bariéry vůči prosazování sociálního podnikání – musí se přijmout fakt, že věnovat se podnikání a zároveň podporovat sociální začlenění a soudržnost nemusí být v rozporu.

Řešit obtíže při získávání odpovídajících finančních zdrojů.

Odstranit složitý systém vyplňování žádostí a následných administrativních procedur.

Zvýšit důvěru vůči sociálnímu auditu, čili vůči výsledkům vyhodnocování i vůči standardům kvality.

Aby byl subjekt sociální ekonomiky přijímán jako instituce, je potřebné formálně uznat jeho statut ve společnosti; prosadit daňové zvýhodnění; umožnit využívání různých finančních nástrojů; vytvořit síť poradenských služeb a zvýšit povědomí oblasti sociálního podnikání různými formami vzdělávání (Brandellero – Drever, 2004). Sociální ekonomika vyžaduje vhodné společenské prostředí, které vychází ze znalosti „vně i uvnitř" podniků včetně změny politiky zaměstnanosti zaměřenou na vytváření pracovních míst pro znevýhodněné skupiny.

3.5 Shrnutí

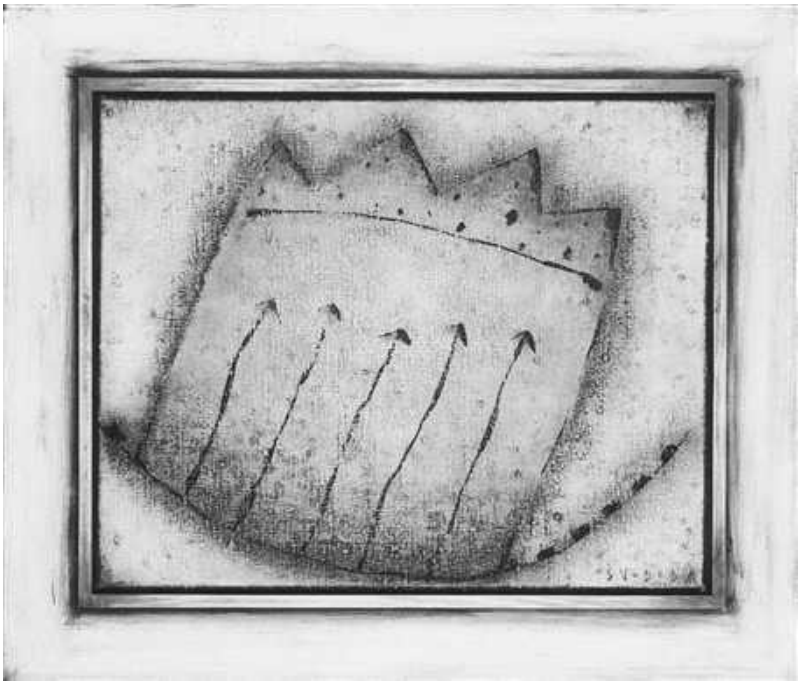
Ve Francii subjekty sociální ekonomiky nabízejí produkty a služby a vytvářejí sociální vazby a vazby solidarity: solidaritu mezi členy sociálních skupin a solidaritu mezi skupinami a společností. Od osmdesátých let roste význam sociální ekonomiky pro každého občana. V rámci sociální ekonomiky jsou uváděna družstva, vzájemné společnosti typu mutuelles, asociace, nadace. Vedle tradičních finančních zdrojů (prodej výrobků a služeb a členské příspěvky), které podporují subjekty sociální ekonomiky, se objevují nové nástroje například ve formě etického/zvýhodněného úvěru (mikro půjčky).

V Itálii je sociální ekonomika důležitým zdrojem podnikání

a pracovních míst v některých ohrožených regionech. Subjekty vyznávají hodnoty solidarity, spolupráce, kolektivního úsilí a posilování sociální soudržnosti. V rámci sociální ekonomiky jsou uváděna družstva, asociace, nadace a onlus organizace. Pro Itálii jsou klíčová sociální družstva, která byla ustanovena v roce 1991. Příjemcem prospěchu z jejich činností je společnost nebo skupiny lidí, kteří jsou nějak znevýhodněni. Subjekty sociální ekonomiky mají zájem zlepšit přístupy k úvěrům a nalézat prostředky pro činnosti, které přímo nezahrnují hlavní směry podnikání: výzkum, marketing, komunikace.

V Německu není třetí sektor chápán jako jeden celek v právním, ekonomickém a politickém smyslu. Subjekty sociální ekonomiky vznikaly v polovině osmdesátých let jako reakce na rostoucí počet nezaměstnaných lidí. Pro německou sociální ekonomiku jsou charakteristické zdravotní a sociální služby. V rámci sociální ekonomiky jsou uváděny asociace, dobročinné spolky, nadace a společnosti s ručením omezeným se statusem veřejné prospěšnosti. Část je podporovaná zejména veřejnými financemi, část má nestabilní státní podporu.

Ve Velké Británii je zdůrazňuje jako hlavní odlišnost subjektů sociální ekonomiky to, že zisky jsou z největší části znovu investovány do vlastního podniku či komunity. V rámci sociální ekonomiky jsou uváděna družstva, dobročinné asociace, neformální organizace a nadace. Připravuje se právní úprava pro charitativní integrované organizace a pro společnosti s komunitním zájmem. Mezi hlavní oblasti sociální ekonomiky patří zdravotnictví, sociální péče, volný čas, rozvoj osobnosti a různé formy vzdělávání. Financování aktivit je z ekonomických činností, dotací. Na místní, regionální a národní úrovni roste infrastruktura pro sociální podnikání.

Jan Svoboda, *Růžový plovoucí skleník*, 2005, olej, plátno, 40x50 cm.

4.

EVROPSKÉ AKTIVITY SMĚŘUJÍCÍ K SOCIÁLNÍ EKONOMICE

4.1. Evropská zkušenost

Rostoucí význam sociální ekonomiky v Evropě, zájem o nové směry podnikání sledující ekonomické i sociální cíle, vede ke vzniku evropského konceptu sociální ekonomiky. Stává se novou tendencí ekonomického rozvoje ve vyspělých zemích. V USA byl koncept přijat na počátku devadesátých let. V roce 1993 založila Harvard Bussines School Sociální podnikatelskou iniciativu. Postupně další významnější americké univerzity a některé nadace vytvořily a podpořily programy pro sociální podnikání. V USA se od sociálního podnikání očekává řešení problému spojeného s financováním neziskových organizací, které obtížně získávají soukromé a vládní dary a granty (Defourny, 2004).

V Evropě se koncept sociální ekonomiky objevuje počátkem devadesátých let v souvislosti s družstevním hnutím; v terminologii Evropské unie je výraz sociální ekonomika oficiálně užit v roce 1989. Pro další evropské země se stává podnětným *vznikání sítí pro studium sociální ekonomiky*. V roce 1996 vznikla v Evropě síť vědeckých institucí pro *studium vývoje sociálního podnikání v Evropě EMES* (the Emergence of social enterprises in Europe). V čele je profesor Jacques Defourny. Cílem evropské sítě je, aby existující univerzitní výzkumná centra, která působí v této oblasti, spojila své úsilí a postupně vybudovala evropskou databázi teoretických a empirických znalostí. Dnes EMES zahrnuje devět výzkumných center, členy jsou také jednotliví výzkumníci z Evropy (http://www.emes.net). Sociální ekonomika vzniká a rozvíjí se ve Francii,

kde je třetí sektor ztotožňován se sociální – solidární ekonomikou. V Itálii vznikají první sociální družstva zprvu jako reakce na nedostačující nebo chybějící veřejné služby. Sociální ekonomika má dlouhou tradici ve Španělsku a ve Velké Británii (Defourny, 2004). V roce 2003 se stává Velká Británie koordinátorem *mezinárodního projektu LNet*, *Enterprise and innovation in deprived urban areas: sharing the European experience.* Projektem vzniklá síť zahrnuje pět evropských zemí (Česká republika, Itálie, Nizozemí, Spolková republika Německo, Velká Británie). Projekt hledá nové formy sociálního podnikání, které pomohou řešit ekonomické a sociální problémy (nezaměstnanost, chudoba, inkluze) v některých částech velkoměst (Londýn, Hamburk, Miláno, Amsterdam, Praha). Hlavním cílem je rozšířit možnosti trhu práce a přispět k sociálnímu začleňování osob i sociálních skupin často i etnických (www.thelearningnetwork.net).

Od roku 2006 je připravován k realizaci projekt „Dynamisation de ľoffre et des réseaux de". *Mezinárodní síť vzdělávacích institucí* chce vypracovat společnou definici sociální ekonomiky, stanovit homogenní kritéria pro srovnávací analýzu a pro popisování obecných tendencí. Kritéria plynoucí z přijaté definice sociální ekonomiky budou využívána při vzdělávání v sociální ekonomice. Vzděláváním různých profesních skupin včetně studentů univerzit bude podpořeno uznání sociální ekonomiky a zvyšováno obecné povědomí o možnostech jednotlivých subjektů. V rámci vytvořené sítě si budou zúčastněné univerzity a instituce vyměňovat zkušenosti, šířit znalosti a tím formovat nový obor nabízený univerzitami, vzdělávacími institucemi a organizacemi sociální ekonomiky. Mezinárodní síť zahrnuje univerzity a instituce z jedenácti evropských zemí; hlavním koordinátorem je francouzský Institut de Coopération Sociale Internationale (ICOSI) a Confédération européenne des coopératives de travail associé, des coopératives sociales et des entreprises sociales et participatives (CECOP).

Vzdělávací instituce se opírají o výsledky mezinárodních projektů a studií. Vedle výzkumů EMES jsou to výsledky srovnávacího výzkumu třetího sektoru Center for Civil Society Studies na Institutu veřejných studií americké Johns Hopkins univerzity *Globální občanská společnost* realizovaného ve 36 zemích (Salomon – Sokolowski, 2004) nebo dílčí zprávy z výzkumu třetího sektoru *Globální občanská společnost* ve 35 zemích včetně nových údajů o rozvojových zemích v Africe, Asii, a Střední Evropě (Salomon – Sokolowski – List, 2003) zahájeného v roce 1995. V letech 2004 – 2006 je realizován mezinárodní projekt občanské společnosti CIVICUS (Vajdová, 2005) *Civil Society Index CIVICUS* v šedesáti zemích světa. Zdrojem informací jsou mnohé studie Helmuta K. Anheiera, britského zakladatele *Centre for Civil Society* London School of Economics and Political Science a jeho spolupracovníků.

Příklady institucí zabývajících se v Evropě sociální ekonomikou.

Francie

Centre National d'Information sur la formation professionnell, Národní informační centrum o profesní formaci.

Centre Indro vzniklé pod záštitou Délégation Générale à l'emploi et à la Formation Professionnelle – Generální delegace pro zaměstnání a profesní formaci.

Centre pour le Développement de la Formation Professionnelle, Centrum pro rozvoj profesní formace.

Collège Coopératif de Bretagne et Groupement National des Collèges Coopératifs, Kolégium bretaňských družstev a Národní sdružení družstevních středních škol.

Université Coopérative Européenn, Evropská družstevní univerzita. Evropská družstevní univerzita je otevřená síť fyzických a právnických osob přejících si vytvořit součinnost na evropské úrovni při vzdělání v sociální ekonomice. Síť Evropské družstevní univerzity bude v nejbližší době schválena Evropskou Komisí. Univerzita vznikla z iniciativy Sdružení

družstevních středních škol – Groupement des Collèges Coopératifs (Aix–en–Provence, Lyon, Paris, Rennes) a rozšířila se při příležitosti realizace evropského pilotního projektu Leonardo da Vinci. V rámci pilotního projektu představili partneři Chartu Evropské družstevní univerzity – Charte de l'Université Coopérative Européenne (U.C.E.). Charta formalizuje hodnoty a principy a definuje operační/akční osy sítě rozšířené o univerzity, vzdělávací organizace a organizace sociální ekonomiky. U.C.E. je otevřena organizacím zastupujícím sociální ekonomiku, vyučujícím, poradcům ve vzdělávání, lidem zabývajícím se rozvíjením metodologie a pedagogických nástrojů, hlásí se k proudu družstevní pedagogiky/vzdělávání, a také k partnerům ze státních institucí.

Université du Maine, *Institut Charles Gide*, Institut vzdělává studenty pro praxi v oblasti sociální ekonomiky.

CEGES, Conseil des Entreprises, Employeurs et Groupements de l´Economie Sociale, Rada podniků, zaměstnavatelů a uskupení sociální ekonomiky. Celostátní platforma, která sdružuje a zastupuje všechny subjekty sociální ekonomiky ve Francii. Jde o druhou (vedle CEPES ve Španělsku) takovou platformu v Evropě.

Španělsko

Université de Valence, CIRIEC–Espagne, Centre International de Recherches et d'Information sur l'Economie Publique, sociale et Coopérativ, Mezinárodní centrum pro výzkum a informace ve veřejné ekonomice je součástí světové sítě CIRIEC, která sdružuje všechna národní centra. CIRIEC–Espagne sdružuje 14 španělských universit a rozvíjí výměny z univerzitami z celého světa. Společným úspěchem je, že síť již mohla založit magisterské studium sociální ekonomiky.

CEPES, obchodní konfederace sociální ekonomiky založená v roce 1992. Koordinuje a zastupuje na národní i na mezinárodní úrovni zájmy členů: družstev, vzájemných společností, asociací, nadací, odborových organizací a center podporujících zaměstnávání znevýhodněných osob.

Portugalsko

Université Autonome de Lisbonne, Lisabonská universita. Je družstevní universitou, která řídí programy spolupráce s partnery z angolských a brazilských univerzit. Lisabonská univerzita má zájem přijmout společná opatření a sjednocení sítí aktérů v oblasti vzdělávání v sociální ekonomice.

Belgie

DIESIS, evropská a mezinárodní servisní organizace CECOP pro výzkum a rozvoj v rámci spolupráce a sociální ekonomiky (www.diesis.coop). Cílem DIESIS je rozvoj sociální ekonomiky, družstev a sociálních podniků v Evropě a ve světě podporováním rozvojové aktivity v oblasti vzdělávání, plánování, technické asistence, poradenství a výzkumu.

Fédération Belge de l'Economie Sociale et Coopérative, Belgická federace sociální ekonomiky a družstev.

Solidarités des Alternatives Wallonnes et Bruxelloises, Vzájemné valonské a bruselské alternativy. Belgické organizace sociální ekonomiky chtějí interpelovat univerzity ve věci sociální ekonomiky a přijít z iniciativami, které zviditelní organizace a hodnoty sociální ekonomiky v zemi.

Itálie

Euroimpresa, Agentura pro rozvoj starých částí Milána podporuje sociální podniky.

Consorzio per la Reindustrializzazione dell'Area de Arese, Instituce poskytující podporu sociálně zaměřeným podnikům.

CS&L Consorzio Sociale, CdIE Centro di Iniziativa Europea soc. coop. r. l.,

MILANO METROPOLI Development Agency. Rozvojová instituce podporující rozvoj sociální ekonomiky v Miláně a přilehlých oblastech.

Centro Risorse per l'Impresa Sociale, Výzkumné centrum sociálních podniků.

Centro di Iniziativa Europia, Rozvojová instituce podpo-

rují rozvoj sociální ekonomiky.

Lavorint Consorzio Imprese Sociali. Rozvojová instituce podporující rozvoj sociální ekonomiky.

Zástupci některých evropských zemí jsou spolu s americkými vědci členy *The Association for Social Economics*. Od roku 2006 bude asociace vydávat časopis *Forum for Social Economics*. Bude vycházet zároveň s *Review of Social Economy* (http://www.socialeconomics.org/Announcements.htm).

Příklady subjektů sociální ekonomiky

Přijímání nových národních *legislativních předpisů* v zemích Evropy je podřízeno vytváření podmínek pro nové formy aktivit a podnikání. Liší se od zákonů pro tradiční družstva a nestátní neziskové organizace. Jako první byla Itálie, která v roce 1991 zavádí status *sociálního družstva*. Belgie zavedla do své legislativy koncept *společnosti založené k sociálním účelům*, v Portugalsku je *sociální družstvo se společným ručením*, v Německu *společnosti s ručením omezeným* se statusem veřejné prospěšnosti. Ve Velké Británii se připravuje nová legislativa pro vznik *charitativní integrované organizace*.

Nové právní rámce jsou navrženy tak, aby podpořily podnikatelské a obchodní síly, které jsou součástí sociálního programu. Poskytují způsob utváření přirozeného směru četných aktivit mnoha nezúčastněných skupin, a to se zapojením zúčastněných skupin (placení zaměstnanci, dobrovolní zaměstnanci, uživatelé, atd.) do rozhodovacího procesu. Kromě Itálie velká část subjektů v sociální ekonomice stále užívá tradiční právní formy třetího sektoru, kde nemusí být na první pohled zřejmé, že jde výrazně o sledování sociálních cílů (například některá výrobní družstva, která mají blízko k veřejně prospěšným společnostem).

Následující přehled přibližuje situaci v členských zemích Evropské unie před jejím rozšířením v květnu roku 2004 a ukazuje trendy v oblasti poskytování sociálních služeb.

Příklady sociálních podniků zaměřených na sociální služby v zemích Evropské unie

Sektor	Země	Příklady
Osobní sociální služby	Rakousko	Dětské družiny: pečovatelské služby pro děti v předškolním věku s velkým podílem participace rodičů.
	Francie	Crèche parentales: pečovatelská služba pro děti v předškolním věku; dětské jesle jsou částečně vedené rodiči. Tyto instituce se sdružily v národní síť Association des Collectifs d'Enfants, de Parents et de Professionnels.
	Dánsko	Opholdssteder (sociální domy): soukromé instituce navržené jako alternativa státních institucí pro atypické děti a adolescenty. Zaměřují se na školení a pečovatelské služby.
	Velká Británie	Domácí pečovatelská družstva: služby poskytované občasně členy družstva, hlavně ženami v domácnosti.
	Švédsko	LKU: místní družstevní rozvojové agentury organizované na národní úrovni; jejich cílem je rehabilitace a reintegrace jednotlivců s mentálním handicapem.
	Itálie	Sociální družstva typu A aktivní v oblasti zdraví, školení nebo pečovatelské služby v rámci legislativy přijaté italským Národním parlamentem.
	Portugalsko	CERCI: družstva pro školení a rehabilitaci handicapovaných dětí.

Praktické školení a reintegrace	Belgie	Společnosti zaměřené na školení a pracovní integraci v jižní části země. Později vznikající regionálně podporované společnosti jsou orientované na trh a zaměřují se na snižování dlouhodobé nezaměstnanosti.
	Itálie	Sociální družstva typu B činná na trhu pracovních příležitostí pro sociálně ohrožené jedince.
	Německo	Společnosti s ručením omezeným – GmbH: jejich cílem je vytváření pracovních míst a podpora ekonomického rozvoje formou sociální integrace a poskytování služeb pro dlouhodobě nezaměstnané. Pracovní místa jsou vytvářena jak v existujících, tak i v nově vzniklých soukromých společnostech (v jejich počáteční fázi).
	Lucembursko	Asociace (někdy družstva) zajišťující svým členům služby v oblasti integrace orientované na pracovní příležitosti nebo na jiné hospodářské aktivity. Jsou činné v mnoha oblastech (životní prostředí, zemědělství, stavebnictví, recyklace odpadů atd.); většinou se jedná o pilotní projekty financované státem.
	Španělsko	Pracovně integrační společnosti pro jedince handicapované nebo jinak vyloučené z běžného pracovního procesu. V obou případech je obecným trendem zprostředkování přechodných pracovních příležitostí namísto dlouhodobých „chráněných“ zaměstnání.
Místní rozvoj	Finsko	Pracovní družstva regionálně sdružená v devět rozvojových agentur (CDA–Cooperative Development Agencies): představují důležitý prvek ekonomického rozvoje na místní a regionální úrovni. Tato družstva se liší od tradičních výrobních družstev tím, že nabízejí služby svých členů ostatním společnostem.
	Nizozemí	Buurt Beheer Bedrijven: nezávislé společnosti; poskytují obyvatelům příležitost pro placenou práci v oblasti údržby/renovace soukromých residencí a veřejné infrastruktury nebo v oblasti poskytování sociálních služeb v sousedství.
	Řecko	Ekoturistická družstva: založená většinou ženami žijícími ve venkovských oblastech s turistickým potenciálem; poskytování služeb v oblasti ubytování, stravování a prodeje malých řemeslných výrobků.
	Irsko	Místní komunální rozvojové společnosti s různým statusem podnikání: zajišťují různé služby (bydlení pro sociálně slabé, reintegrace na trhu práce, půjčky, sousedské výpomoci atd.).

Zdroj: www.cecop-est.cz

Evropská výzkumná společnost EMES

EMES je zkratka pro francouzský název rozsáhlého výzkumu na téma *Vznikání sociálních podniků v Evropě* (the Emergence of social enterprises in Europe, 1996–1999). Původně označovala síť výzkumníků v rámci výzkumného programu realizovaného Evropskou komisí. Název výzkumného programu byl užíván v projektech o sociálních podnicích a sociální ekonomice a později se stal názvem mezinárodní sítě. EMES byla právně založena v roce 2002 v Bruselu. Síť nabízí multidisciplinární studie, jejichž cílem je porozumět odlišným zkušenostem na národních úrovních a seznámit se s tím, jak jsou na těchto úrovních zakotvené subjekty třetího sektoru. Společnost definovala subjekt sociální ekonomiky a rozvíjí vzdělávání v této oblasti na evropských univerzitách (http://www.emes.net).

V Evropě EMES podporuje pojetí sociální ekonomiky jako nového podnikatelského přístupu ovlivňující a přetvářející starší iniciativy třetího sektoru. Chce rozvíjet *koncepty třetího sektoru* a objasnit vzájemné propojení sociální ekonomiky a občanského sektoru, ovlivňování veřejné ekonomiky subjekty ekonomiky sociální. Například když jsou subjekty sociální ekonomiky partnery veřejných institucí při hledání práce málo kvalifikovaným nezaměstnaným lidem, u kterých hrozí nebezpečí dlouhodobého vyloučení z pracovního trhu. Vymezuje pojmy jako třetí sektor, sociální ekonomika, solidárně založená ekonomika, občanský sektor, dobrovolnické organizace a sociální podniky. Naléhavost strukturální nezaměstnanosti v mnoha zemích, potřeba snížit schodek státního rozpočtu a držet ho na nízké úrovni, problémy sociální politiky a potřeba aktivnější integrační politiky přirozeně nastolují otázku, jak dalece může třetí sektor pomoci při řešení výzev a v některých oblastech převzít tyto záležitosti od veřejných institucí. K tomu se přidává plánování sociálního začleňování (Národní akční plány sociálního inkluze).

Ve studiích EMES se konstatuje, že rozvinuté průmyslové

společnosti směřují k nové definici vztahů mezi jednotlivci, strukturami občanské společnosti a státem. Že se mění sociální stát na smíšený sociální stát, kde je odpovědnost rozdělena mezi veřejné instituce, ziskové organizace a subjekty třetího sektoru na základě přesně vymezených kritérií efektivity a odpovědnosti (Defourny, 2004).

V subjektech sociální ekonomiky pracují odlišné kategorie zaměstnanců. Placení zaměstnanci, dobrovolníci, uživatelé, podporující organizace a místní úřady jsou často partnery ve stejném projektu (spolupráce poskytovatelů sousedských služeb a uživatelů jako například centra péče o děti, která jsou spravovaná zároveň rodiči ve Francii a Švédsku).

Defourny uvádí faktory, které zdůrazňují *podnikatelský charakter spolků*, a to v tom smyslu, že mají rostoucí počet rysů společných se ziskovými společnostmi:

– existující spolky se nacházejí v konkurenčních situacích i s tržními společnostmi, když se ucházejí o finanční prostředky v rámci veřejné soutěže;
– následně jsou donuceny nastavit či posílit vnitřní struktury managementu podle vzoru tržního sektoru;
– ukončení činnosti určitých veřejných monopolů (například ve Švédsku) nebo monopolů rozsáhlých veřejně prospěšných organizací (například v Německu) podněcuje nutnost vzniku nových soukromých iniciativ (ziskových nebo neziskových subjektů) od počátku strukturovaných jako reflexe těchto souvislostí;
– pro staré i nové spolky je ekonomické riziko větší, protože jejich financování stále více závisí na schopnosti uspět na trhu a uspokojit uživatele;
– to vše je posilováno rostoucí poptávkou soukromých osob s přiměřenými finančními zdroji po určitých službách, které se stávají přístupnými díky zvyšování životní úrovně významné části populace. Například starší lidé, kteří mají dostatečně vysoký důchod nebo mají nashromážděné značné úspory, představují nové trhy, které jsou často značným konkurenčním prostředím (Defourny, 2004).

Charakteristika subjektů sociální ekonomiky podle EMES

V sociální ekonomice jsou subjekty, které spojují ekonomickou činnost se sociálními cíli. Spojení se ukazuje následovně (http://www.emes.net):

a) Hlavním cílem subjektů sociální ekonomiky je *záměr poskytovat služby členům nebo místnímu společenství, ne hromadění zisku*. Členové nebo vedení podniků si nemohou rozdělit přebytek hospodaření. I když v sociální ekonomice není vyloučena možnost omezeného rozdělení zisku členům, zvláště v družstvech, zdůrazňují se dva rysy: (úplně či částečně) „socializovat" přebytek hospodaření, tedy znovu ho investovat na rozvoj činností, nebo využít přebytek ve prospěch jiných lidí než těch, kteří řídí podnik.
b) *Vícezdrojové příjmy* vycházejí z prospěšnosti místnímu společenství nebo cílovým skupinám. Většina subjektů je financovaná z prostředků získaných z tržních aktivit, ale také z prostředků od orgánů místní samosprávy. Další zdroje příjmů mají nepeněžní povahu, dobrovolnická práce a/nebo dary.
c) Autonomnost s vlastními rozhodovacími orgány, řízení subjektů *demokratickými rozhodovacími procesy*. Princip participace zahrnující rozmanité kategorie členů (placení zaměstnanci, dobrovolníci, uživatelé a/nebo partneři zastupující například místní komunitu), kteří se podílejí na řízení a kontrole orgánů (Defourny, 2004).

EMES vychází z definování subjektu sociální ekonomiky ve studii nazvané *Sociální podnik: strategie úspěchu* (Defourny, 2004). Sociální podnikání je činnost v prvé řadě se sociálními cíli, kdy finanční zisky jsou přednostně znovu investovány do podnikání za stejným účelem nebo do rozvoje místní komunity, než aby se jednalo o činnost vedenou potřebou maximalizovat zisk pro zainteresované skupiny/osoby či vlastníky.

V souvislosti se studií byla v několika zemích uskutečněna

řada empirických pozorování založených na této definici. Shrnutí studie bylo zadáno výzkumné instituci pro ekonomický a sociální rozvoj ECOTEC Research & Consultants Limited., která podala zprávu o svých zjištěních (http://www.ecotec.com). Ve zprávě se doporučuje rozložit definici na soubory charakteristik nebo indikátorů, které by napomohly při zpracování přehledu sociálních podniků ve Velké Británii. Rozklad definice by měl zahrnovat tři základní principy: orientaci na podnikání, sociální záměry (cíle) a sociální přiměřenost sledovaných aktivit. Britské pojetí podobně jako koncepce z jiných zemí se postupně rozvíjí.

Defourny doporučuje zohlednit pohled více disciplín (ekonomie, sociologie, politologie, management), odlišné národní tradice a postoj Evropské unie. V posledních letech *EMES* rozpracovává definici *základních kritérií pro identifikaci subjektů sociální ekonomiky* v každé členské zemi Evropské unie. Současná kritéria jsou považována za pracovní definici subjektu, kterou bude nutné v průběhu doplňovat a revidovat.

Pracovní definice rozlišuje charakteristiky, které jsou více ekonomické a na straně druhé charakteristiky, které jsou především sociální. Charakteristiky respektují pojmy a požadavky zveřejňované ve zprávách OCDE (http://www.oecd.org).

Ekonomické hledisko

1) *Trvalé aktivity produkující užitek a/nebo poskytující služby*. Hlavním cílem subjektů sociální ekonomiky není, na rozdíl od tradičních neziskových organizací, angažovanost v dobročinných aktivitách nebo v přerozdělování finančních toků (jako u nadací). Produkují výrobky nebo poskytují služby lidem. Ekonomická činnost je jeden z hlavních důvodů jejich existence.
2) *Vysoký stupeň autonomie*. Subjekty sociální ekonomiky jsou dobrovolně vytvářeny skupinami lidí a jsou jimi řízeny v rámci autonomního plánování. Adekvátně tomu mohou být závislé na veřejných dotacích. Nejsou přímo ani nepří-

mo řízeny veřejnými institucemi nebo jinými organizacemi (svazy, soukromými firmami atd.). Mají právo „hlasu a odchodu“ (právo upevňovat svou vlastní pozici stejně jako ukončit svou aktivitu).

3) *Stupeň ekonomického riskování* Ti, kdo zakládají subjekt sociální ekonomiky, předpokládají jistě nebo zčásti risk spojený s ekonomickou činností. Na rozdíl od většiny veřejných institucí, závisí jejich finanční životnost na úsilí jejich členů a zaměstnanců při zabezpečování adekvátních zdrojů.
4) *Malé množství placené práce* Podobně jako tradiční neziskové organizace subjekty v sociální ekonomice mohou kombinovat peněžní a nepeněžní zdroje, dobrovolnickou a placenou práci. Podíl placené práce je minimální.

Sociální hledisko

a) *Hlavní záměr je prospět společnosti nebo specifické skupině lidí*. Na stejné úrovni je hlavní charakteristikou subjektů sociální ekonomiky zájem podporovat smysl pro sociální zodpovědnost na místní úrovni.
b) Subjekty sociální ekonomiky vznikají ze skupinové iniciativy. Jsou výsledkem *kolektivní aktivity lidí patřících ke společnosti nebo skupině*, která sdílí určitou potřebu nebo záměr. Tento kolektivní rozměr musí být zachován, i když podnik řídí volení jednotlivci nebo skupina vůdců (Defourny, 2004).

Obě skupiny charakteristik je nutné brát v úvahu komplexně, ne jednotlivě. Tím se vyvarujeme toho, abychom za subjekt sociální ekonomiky považovali tradiční neziskovou organizaci, která například změní způsob řízení. Posouzení obou hledisek vymezí jednak kategorii ideálního typu subjektu a jednak subjekty „na pomezí“, určí hranice mezi jinými podniky a organizacemi, periferními skupinami okolo sociálních podniků.

LNet – Enterprise and innovation in deprived urban areas

V mezinárodním projektu *LNet – Enterprise and innovation in deprived urban areas: sharing the European experience* subjekty sociální ekonomiky:

a) vykonávají ekonomickou činnost, ale zároveň uspokojují potřeby občanů, pomáhají řešit sociální problémy, b) přispívají k růstu zaměstnanosti a k integraci marginálních skupin do většinové populace, c) přispívají k sociální kohezi, d) umožňují jednotlivcům a komunitám pracovat společně na obnově jejich okolí, e) ukazují cesty, jak zajistit a reformovat veřejné služby, f) pomáhají vytvořit inkluzivní společnost a propagovat veřejnou angažovanost (LNet, 2005).

Atributy subjektů sociální ekonomiky:
– solidarita a sociální soudržnost
– sociální zodpovědnost a závazek
– nezávislost a autonomie daná ekonomickou činností
– podnikatelské a inovativní jednání podstupující rizika
– flexibilnost a přizpůsobivost
– zaměření na zákazníka a komunitu
– zapojení podílníků formou dobrovolného otevřeného členství
– nadřazenost jednotlivce a sociálního cíle nad kapitálem
– demokratické vedení založené na participaci
– vztahy založené na důvěře (LNet, 2005).

Subjekt sociální ekonomiky je sociálně zodpovědná ekonomická společnost s výraznými sociálními cíli a záměry. Její činnost je ekonomická, specifickou charakteristikou je však reinvestování zisku pro zájmy místní komunity, čímž dosahuje svých sociálních cílů. Protože podnikání využívá zároveň ke zvýšení obecného blaha a veřejného prospěchu, přisuzují se subjektům velké možnosti v pomoci při vytváření silné, udržitelné a sociálně inkluzivní ekonomiky. Ekonomický úspěch je spojen s plněním cílů sociálních, tj. solidaritou a vzájemnou pomocí.

4.2. Evropský kontext sociální ekonomiky

V roce 1977 inicioval Evropský *summit o zaměstnanosti v Luxemburgu* koordinaci politik zaměstnanosti na evropské úrovni. Při této příležitosti se text Rady evropských ministrů zmiňuje o sociální ekonomice. Při zdůraznění důležitosti jejího přínosu pro zaměstnanost na místní úrovni ji uvádí v Generální linii zaměstnanosti. Termín *sociální ekonomika* se po oficiálním přijetí ve Francii rozšířil i do dalších zemí (Belgie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Portugalsko, Španělsko, Švédsko a Velká Británie). Počátkem devadesátých let se koncept sociální ekonomiky objevuje ve vztahu k družstevnímu hnutí. V roce 1990 časopis Impresa sociale začal zkoumat nové podnikatelské záměry se sociálním obsahem (www.cedag-eu.org). V roce 1991 italský parlament přijal zákon určující speciální status sociálním družstvům, které zaznamenaly mimořádný růst. Tato družstva vznikala zprvu jako reakce na nedostačující nebo úplně chybějící veřejné služby.

Sociální ekonomika začíná být v Evropské unii více uznávanou formou sociálního podnikání. Subjekty sociální ekonomiky se stávají významné ve vztahu k evropským ekonomickým, sociálním a politickým zájmům a jsou příkladem toho, že solidárnost se nevylučuje s podnikatelským duchem. Družstva společně s širším pojetím sociální ekonomiky jsou jednou z hlavních součástí evropské politiky zaměstnanosti. Od roku 1998 je státy zapracovávají do Národních akčních plánů sociálního začleňování.

Od roku 1989 do roku 2000 existovala v Evropské unii sociální ekonomika bez Generálního ředitelství (DG) podniků. Ustavení sociální ekonomiky vzniklo v roce 1989 z důvodu potřeby vypracovat zprávu o družstvech, vzájemných společnostech a asociacích v národních trzích. Pozornost budoucího definování navazuje na konference evropské sociální ekonomiky, které se konaly pod prezidentstvím různých evropských zemí: Paříž 1990, Řím 1991, Lisbon 1993, Brusel 1994, Sevilla 1995, Birmingham 1998, Gävle 2001, Gand 2001, Praha 2002,

Salamanka 2002, Krakov 2004, Luxembourg 2005 (www.cedag-eu.org) a na pokračující dialog mezi reprezentativními organizacemi sociální ekonomiky a jejich evropským zastoupením (http://www.ccace.org, www.cedag-eu.org).

Cíle Evropské unie byly pokud jde o sociální ekonomiku:
– iniciovat posílení sektoru družstev, vzájemných společností, asociací a nadací;
– připravit evropskou legislativu pro družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace;
– provést analýzu sektoru;
– zajistit soudržnost evropské politiky jako její působení na sektor;
– spojit existující reprezentativní federace;
– navázat vztahy s částmi sektoru, které nejsou organizovány;
– pozvednout vědomí o sektoru družstev, vzájemných společností, asociací a nadací mezi rozhodujícími institucemi;
– analyzovat problémy sektoru;
– prezentovat ostatním institucím Evropské unie relevantní náměty Evropského společenství (www.cedag-eu.org).

Pozornost věnovaná sociální ekonomice byla ovlivňována měnícími se prioritami Evropské unie. Významný byl zájem o stabilizaci vnitřních trhů – konkurence, rozšiřování možností zaměstnání, poptávka rozšiřující se Evropské unie.

Projekty navrhované pro období 1994–1996 pomohly významně formovat vztah evropských institucí k sociální ekonomice v budoucnosti. Zejména *návrh statutů evropských států* pro družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace nebo zpráva Evropské komise The Communication on „Promoting the Role of Voluntary Organizations and Foundations in Europe“. Projekty byly rozděleny do následujících oblastí: studie rozvoje sociální ekonomiky; tvorba příznivého prostředí a hodnocení dopadů veřejné politiky; konzultování opatření; lepší informovanost; rozšiřování sociálních inovací; podpora školení a vzdělávání (http://europa.eu.int).

Příklady aktivit, které byly uskutečněny v letech 1994–1996:

Srovnávací studie fiskálních systémů pro asociace a tržní společnosti; dotazníkový průzkum asociací; proveditelnost družstevního bankovnictví v Řecku; spolufinancování informační sítě pro sociální ekonomiku; diskuse ke zprávě Podpora role dobrovolnických organizací a nadací v Evropě; ověření formy subjektů sociální ekonomiky pro tvorbu zaměstnání a v boji proti vyloučení; konference Role sociálně ekonomického podnikání v poskytování veřejných služeb; výrobní družstva, prostředek kombinace výkonnosti a sociální odpovědnosti; série seminářů v pěti zemích k diskusi o prioritách strukturálních fondů, postupů a metodologie partnerství; finanční instituce k investování do evropských rozšiřujících projektů v sociální ekonomice; spolupráce s Eurostatem na přípravě prvního výzkumu družstev, vzájemných společností a třetího sektoru; podpora první studie třetího sektoru Johns Hopkins University; podpora vytvoření samovzdělávání v účetnictví elektronickou formou pro manažery družstev; podpora seminářů pro manažery družstev, vzájemných společností, asociací a nadací: jak nejlépe připravit granty použitelné v oblasti produkce technologií, materiálů a inovace technologií a dopravních technologií průzkum výzkumných center sociální ekonomiky v Evropské unii (http://www.europa.eu.int/comm/enterprise).

V roce 1997 Evropská komise zveřejnila The Communication on „Promoting the Role of Voluntary Organizations and Foundations in Europe". Tím zahajuje dialog mezi Evropským parlamentem, Hospodářským a sociálním výborem, Radou regiónů a Konzultačním výborem pro družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace (http://www.europa.eu.int/comm/enterprise/library/lib-social_economy).

V roce 1998 vznikl *Consultative Committee for Co-operatives, Mutual Societies, Associations and Foundations* (CCCMAF). Členy konzultační výboru byli zástupci skupin:

družstev, vzájemných společností, asociací a nadací, kteří byli jmenováni organizacemi reprezentujícími sociální ekonomiku na národních a evropských úrovních. Konzultační výbor pomáhal při rozhodování otázek v oblasti sociální ekonomiky a v odpovědích na žádosti týkajících se sociálních otázek. Převzal iniciativu při vyjádření názorů na problémy, které souvisejí s evropskou sociálně ekonomickou politikou.

V roce 2000 byla sjednocena odpovědnost pro družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace do celku B3 DG Enterprise – „Crafts, Small Enterprises, Co–operatives and Mutuals". Generální ředitelství se zaměřovalo na aspekty podnikání družstev, malých podniků, vzájemných společností a na předmět podnikání. Ředitelství mělo zájem pomoci pracovním skupinám Evropské komise s texty návrhu statutů Evropské družstevní společnosti, Evropské vzájemné společnosti a Evropské asociace; s přípravou dokumentu *Družstva v evropském podnikání*. Úkolem ředitelství bylo zvýšení podpory družstev, vzájemných společností, asociací a nadací v ostatních politikách a evropských programech; konzultace s reprezentativními organizacemi družstev, vzájemných společností, asociací a nadací; rozvoj propojení veřejné oficiální odpovědnosti za regulování a vývoj sociální ekonomiky v členských státech a v kandidátských zemích.

Reorganizace formálních poradních struktur Generálního ředitelsktví podniků a tvorba Podnikatelské politické skupiny měla v roce 2000 za následek rozpuštění Konzultačního výboru jako formální instituce a vytvoření místo něho reprezentativní instituce pro sociální ekonomiku: *European Standing Conference of Co-operatives, Mutual Societies, Associations and Foundations* (CEP – CMAF). Evropská stálá konference družstev, vzájemných společností, asociací a nadací pokračuje ve zviditelnění družstev, vzájemných společností, asociací a nadací na politické úrovni a zdůrazňuje důležitost sociálně ekonomických struktur v ekonomickém a sociálním životě v Evropě. Vytčené cíle Evropské stálé konference jsou:

a) prosazovat hodnoty a role Evropské stálé konference v ekonomické, sociální a kulturní oblasti; b) budoucí spoluúčast Evropské stálé konference v politice a v programech Evropské unie; c) napomáhat k přístupu Evropské stálé konference k finančním fondům a nástrojům; d) umožnit, aby Evropská stálá konference hrála zvýšenou úlohu v rozvoji evropského občanství (http://www.cepcmaf.org).

V roce 2000 Evropská komise zveřejňuje diskusní text *The Commission and Non–Governmental Organisations: Building a Stronger Partnership*. Text představuje základ dalších forem spolupráce a podpory evropských institucí subjektům třetího sektoru.

Cílem *Studie politiky a praxe týkající se sociálních podniků v Evropě* (Study on policies and practices regarding the social enterprise sector in Europe) zveřejněné v lednu 2005 je získání informací o relevantních specifických měřítcích přijatelných pro veřejné instituce v národní, regionální nebo místní úrovni posilující sociálních podnikání v evropských zemích (zákonná a organizační struktura sociálních podniků, jejich aktivity v sektoru, jejich přístupy k financování nebo některá veřejná opatření podporující sociální podnikání). Na základě těchto měřitelných informací bude vybrán příklad dobré praxe v každé zemi se zaměřením na praxi v nových členských státech Evropské unie. Studie se týká 25 zemí Evropské unie i kandidátských zemí a trvá osmnáct měsíců. Pro další posilování sociálních ekonomiky byl zveřejněn projekt *Posilování sociálního podnikání v Evropě* a studie národních politik a praxe týkající se sociálních podniků v Evropě v roce 2005 (http://www.europa.eu.int/comm/enterprise).

Významnost sociální ekonomiky z pohledu Evropské unie

Sociálně ekonomické podniky odpovídají požadavkům proměňující se Evropy. Nejen ekonomové si uvědomují význam družstev, vzájemných společností, asociací, nadací a so-

ciálních podniků pro evropskou ekonomiku. Sociálně ekonomické podniky jsou důležitými zdroji podnikání a zaměstnání v oblastech, kde se nemohou realizovat tradiční investorské podnikatelské struktury. Evropská komise spatřuje důležitost sociální ekonomiky v tom, že přispívá k efektivní konkurenci na trzích; otevírá možnosti pro tvorbu pracovních míst a nové formy podnikání a zaměstnávání; je založena na aktivitách členů; poznává nové ekonomické a sociální potřeby; zvýznamňuje občanskou participaci a dobrovolnickou práci; stupňuje solidaritu a soudržnost; přispívá k integraci ekonomik nových členských zemí. Evropská komise podpořila v roce 2004 propagaci družstev v Evropě v dokumentu zaměřeném na sociální ekonomiku *The Communication on the promotion of co–operative societies in Europe* (http://europa.eu.int).

V materiálech zveřejněných na internetových stránkách Evropské komise jsou uvedeny charakteristiky subjektů sociální ekonomiky (http://www.europa.eu.int/comm/enterprise):

1. jejich prvotním záměrem není získání návratu kapitálu, i když jsou součástí podnikatelské ekonomiky;
2. jsou řízeny se souhlasem a na základě principu „jeden člen, jeden hlas“;
3. jsou flexibilní a inovátorské – reagují na změny sociálních a ekonomických podmínek;
4. jsou založeny na dobrovolné spoluúčasti, členství a odpovědnosti.

Nedávné údaje ukázaly, že v průměru 9 miliónů lidí v Evropské unii je zaměstnáno v sociálních podnicích (družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace). Družstva ve výrobní a ve spotřební oblasti mají, v závislosti na zdrojích dat, mezi 78 a 150 milióny členů v EU. Téměř třetina všech Evropanů je pojištěna vzájemným pojištěním pro případ ekonomického krachu způsobeného nemocí nebo stářím (http://www.europa.eu.int). Sociální ekonomika, zejména družstva, asociace, mohou značně přispívat k integraci ekonomik kandidátských zemí.

V prosinci 1998 Vídeňská evropská rada znovu zdůraznila,

že zaměstnanost je hlavní prioritou Evropské unie a zdůraznila potřebu vnímavého přístupu k politice zaměstnanosti. Průzkum nových příležitostí pro vytváření pracovních příležitostí uvádí, že členské státy by měly podporovat opatření k plnému využívání možností vznikajících pro tvorbu pracovních příležitostí na místní úrovni, v sociální ekonomice, v oblasti environmentálních technologií a v nových aktivitách směřujících k potřebám dosud neuspokojovaných trhem a vyzkoušení, s cílem snižování překážek v cestě těchto opatření.

Směrnice Komise na rok 2001 pro *Národní akční plány zaměstnanosti* pokračovaly ve zdůrazňování důležitosti sociální ekonomiky pod „pilířem" podnikání. Směrnice 11 vyzvala členské státy k „ povzbuzení místních a regionálních autorit k rozvoji strategií založených na partnerství pro zaměstnanost v postupu plně využívat možnosti pro tvorbu pracovních příležitostí na místní úrovni a v sociální ekonomice".

Z pohledu Evropské unie je důležité propojení veřejné ekonomiky a sociální ekonomiky, a to na *místní úrovni*. Luigi Martignetti z Evropské sítě měst pro sociální ekonomiku REVES uvádí čtyři hlavní charakteristiky *vztahů mezi veřejnou ekonomikou a sociální ekonomikou a místním rozvojem*:

– nabídka kvalitního zaměstnání
– upevňování sociálního kapitálu
– posilování demokracie
– uplatňování principu partnerství mezi místními úřady a subjekty sociální ekonomiky (Martignetti, 2002).

Subjekty sociální ekonomiky jsou klíčové při tvorbě místního kvalitního zaměstnání v různých oblastech: v některých případech se stávají hlavním místním zaměstnavatelem. Sociální ekonomika je podle Martignettiho *místní a regionální ekonomikou*. Charakter „výroby" mnoha subjektů je místní, protože vyrábějí takzvané „vztažné zboží" (relational). Toto zboží je charakterizováno dočasnou přítomností jak výrobce, tak příjemce výroby (tj. klientem). Mnohé oblasti, ve kterých

působí subjekty sociální ekonomiky, jsou náročné na počet pracovních míst. Můžeme například hovořit o zkušenostech „vesnických družstev" ve Skandinávii nebo v Irsku, kde téměř všichni venkované jsou zapojeni nebo zaměstnáni v jednom jediném společném družstvu. Podobně lze hovořit o zkušenostech sociálních družstev v Itálii nebo o sociálních podnicích ve Španělsku, které se zabývají poskytováním služeb občanům. Sociální ekonomika hraje hlavní roli jak při budování, tak při zlepšování místního sociálního kapitálu, zvyšuje hodnotu všech sociálních vztahů i místních sítí solidarity v daném regionu. Sociální ekonomika vytváří silné vztahy mezi různými sociálními skupinami včetně etnických menšin (Martignetti, 2002).

Ukázání významu místních subjektů je obsahem studie *Regional and Local Powers in Europe – Employment, Social Policy, Environment, Transport and Vocational Training*, kterou zveřejnil v roce 2002 Výbor regionů Evropské unie (www.cor.eu.int). V reprezentativní demokracii mají místně volené úřady mandát od voličů a odpovídají se jim. Nabízí se otázka, jak se mohou participativní aspekty v rámci sociální ekonomiky slučovat s reprezentativní demokracií. Toto téma je obsahem dalšího materiálu Výboru regionů Evropské unie *Committee of the Regions Partnerships between local and regional authorities and social economy organisations: contribution to employment, local development and social cohesion*. Zkušenosti v různých zemích a místech ukazují, že dialog a formy výměny informací, konzultací, společných programů a v některých případech rozdělení moci posiluje důvěru v reprezentativní demokracii a rozvíjí pocit, že člověk je součástí komunity – společnosti. To podporuje princip partnerství místních úřadů se subjekty sociální ekonomiky (http://www.scope.coop/acquis_library.htm).

Zaměstnanost v sociální ekonomice ve vybraných evropských zemích

Země	Absolutní	% zaměstnaných s pevným platem
Rakousko	233 662	8,0
Belgie	206 127	7,1
Dánsko	289 482	13,8
Finsko	138 580	8,1
Francie	1 214 827	6,8
SRN	1 860 861	6,4
Řecko	68 770	3,3
Irsko	151 682	15,8 I
Itálie	1 146 968	8,2
Lucembursko	6740	4,6
Nizozemsko	769 000	16,6
Španělsko	874 408	9,9
Švédsko	180 793	5,8
V. Británie	1 622 962	8,4

Zdroj: Martignetti, 2002

Evropské statuty subjektů sociální ekonomiky

Evropská komise doporučila připravit *Statut pro vytvoření evropského družstva, evropské vzájemné společnosti a evropské asociace*. Statuty berou v úvahu charakteristiky družstev, vzájemných společností, asociací a nadací, které jsou podobné evropským společnostem. Všechna podstatná pravidla týkající se struktury, výkonné moci a povinností jejich orgánů jsou většinou stejná jako u evropské akciové společnosti (www.cecop-est.cz).

Každý statut obsahuje stanovy (přímo vztažené k členskému státu) obsahující pravidla pro zaměstnance a směrnice (které mohou být zapracovány v národním právu členských

států) týkající se úpravy rozhodování v podnicích prostřednictvím informací, konzultací a účasti v radách (http://www.europa.eu.int).

Záměr evropských statutů:

Statuty pomohou rozvíjet mezinárodní aktivity družstev, vzájemných společností, asociací a nadací v jednotném trhu pomocí nástrojů, které berou v úvahu specifické charakteristiky jak subjektů sociální ekonomiky, tak soukromých ziskových subjektů. Směrnice zajistí minimální pravidla pro spoluzodpovědnost zaměstnanců v hlavním rozhodování v podnicích a organizacích (http://www.europa.eu.int).

Statut Evropské družstevní společnosti byl přijat Evropskou komisí ve formě nařízení č. 1435/2003 dne 22. 7. 2003. Po přijetí se stává novým právním nástrojem a představuje možnost vytvářet evropskou družstevní společnost. Členské státy mají dobu tří let, aby statut zapracovaly do národního práva tak, aby byl statut platný od 18. 8. 2006. Subjekty sociální ekonomiky budou moci pracovat na širokém evropském základě shodně podle jednotných pravidel a budou řízené evropským právem aplikovaným ve všech členských státech. Budou mít jednotnou právní strukturu, která umožní jednotný management a informační systém (http://www.europa.eu.int/comm.enterprise).

Důvod vzniku organizačně právní formy *evropského družstva spočívá v následujícím:*

1. právní pravidla pro jejich existenci a činnosti jsou výsledkem hledání optima z pravidel platných pro činnost národních družstev a přijatých ve formě právního aktu Evropské unie, nikoli členského státu;
2. členskou základnu musí tvořit osoby s bydlištěm nebo sídlem nejméně ve dvou členských státech Evropské unie;
3. mohou vyvíjet činnost přes hranice členského státu svého sídla, tj. prakticky ve všech členských státech Evropské unie (Helešic, 2004: 28).

Evropská družstva nemají nahradit různé druhy národních

družstev, které existují v členských zemích Evropské unie. Mají vznikat a vyvíjet se vedle nich. Na rozdíl od jednotlivých typů národních družstev nejsou rozlišována podle předmětu své činnosti, protože se mohou věnovat kterémukoli z nich. Může jít tedy např. jak o Evropské družstvo výrobní, peněžní, tak i o různá jiná, např. zdravotní, sociální atd. Diferenciační znak mezi národními a evropskými družstvy spočívá v možnosti či nemožnosti bezproblémové přeshraniční spolupráce.

Statut pro *evropskou asociaci* a statut pro *evropskou vzájemnou společnost* je v současnosti diskutován v pracovní skupinách Evropské komise.

Evropské vzájemné společnosti jsou demokraticky řízené podniky kontrolované pojištěnými stranami (uživateli). Respektují princip solidarity, vytvářejí stálý užitek pro členy. V Evropě jsou známy dva různé typy vzájemných společností:
- subjekty v oblasti ochrany zdraví, které předcházely moderním sociálním ochranných systémům a pokrývají rizika v nemoci, zdravotního postižení, choroby nebo smrti;
- pojišťovací vzájemné společnosti, které zahrnují všechny typy rizik (nehody, životní pojištění atd.) a které jsou součástí celkového zákonného pojištění.

Evropské komise definuje *evropskou asociaci* jako stálou skupinu fyzických nebo právnických osob, jejíž členy spojují jejich znalosti nebo aktivity buď s cílem hlavního zájmu nebo přímo či nepřímo posilující výměnu nebo profesionální zájmy jejich členů (http://www.europa.eu.int/comm.enterprise).

Propojení *nadací* v rámci Evropy podporuje nezávislá mezinárodní asociace *Evropské nadační centrum* (the European Foundation Centre EFC), kterou v roce 1989 založilo sedm evropských nadací a dnes má více než 200 členů. Při Evropském nadačním centru vznikla mezinárodní síť WINGS (Worldwide Initiatives for Grantmaker Support) pro podporu mezinárod-

ního nadačního sektoru (http://www.efc.be/about/default.htm). Činnost Evropského nadační centra se řídí belgickým právem a principy tzv. *Pražské deklarace*. Pražská deklarace byla schválena v roce 1993 na setkání členů v Praze. Požaduje svobodu, odpovědnost a veřejnou prospěšnost jako základní rysy evropských nadací. Svojí rolí nadace podorují evropskou občanskou společnost (http://www.efc.be/codex/prague.htm).

Evropská nadace (the European Foundation) vznikla v roce 1992 na základě Maastrichtské dohody. Skupina politiků, akademiků, obchodníků, právníků, ekonomů připravuje podklady pro jednání národních parlamentů. Pro podporu evropské integrace Evropská nadace vydává časopis *The European Journal* a *Occasional Papers*. V rámci reforem Evropské unie má zájem na propojení nadací a stejně smýšlejících organizací z Evropy i z celého světa (http://www.europeanfoundation.org).

Země střední a východní Evropy

Zatím nebyla provedena studie reálných problémů subjektů třetího sektoru v zemích střední a východní Evropy srovnatelná s průzkumy Evropské výzkumné společnosti EMES. Na základě dostupných informací a výstupů z konferencí (Praha 2002, Krakov 2004), kde na toto téma proběhly diskuse, formuluje Defourny hlavní problémy a překážky, které brání přijetí koncepce sociální ekonomiky (Defourny, 2004):

– vládní politika spoléhá na sílu volného trhu a podceňuje hodnotu alternativních organizací a podniků zejména v podmínkách místního rozvoje;
– nedůvěra v družstva a spolky je v mnoha zemích zapříčiněna negativním vnímáním družstev – i těch, která vznikla před érou komunismu – jako organizací spojenými s předchozím komunistickým režimem;
– vysoká závislost organizací v sociální oblasti na státu, nedo-

statečné ocenění role subjektů třetího sektoru jako alternativní možnosti;
– v některých zemích jsou subjekty třetího sektoru závislé na zahraničních dárcovských agenturách – hlavně amerických nadacích – které je mnohdy využívají pro své vlastní účely a zásadně omezují jejich autonomii;
– i když subjekty třetího sektoru vznikají v občanské společnosti a za účelem plnění sociálního poslání, někdy své činnosti přizpůsobují možnostem získat finanční příležitosti;
– nedostatky legislativního rámce regulujícího ekonomické aktivity subjektů třetího sektoru ve prospěch samofinancování;
– všeobecný nedostatek důvěry v solidární jednání. Koncept solidarity je v první řadě vnímán jako vztah jednotlivce k přátelům a rodině; vidina ekonomické aktivity je spojena s vlastními cíly než s pozitivním přínosem pro celou společnost;
– přetrvávající vliv politické kultury z předchozího režimu, ve kterém byly aktivity účastníků sociální ekonomiky limitovány jejich vlastními zájmy;
– problém mobilizace zdrojů (lidských, finančních).

I přes všechny kulturní, politické a legislativní překážky představují jak tradiční družstva a spolky tak nově vznikající typy subjektů třetího sektoru významný potenciál dalšího rozvoje.

Ve střední a východní Evropě vznikají nové formy sociálního podnikání. Nové podniky začínají zajišťovat užitečné služby široké veřejnosti a vyplňují tak mezery ve stávajícím sociálním systému. Např. v Polsku vznikají spolkové iniciativy v různých oblastech včetně kreditních půjček, bydlení nebo zemědělství. V Estonsku sektor družstev a spolků roste od roku 1990 a je základem sociální ekonomiky především po založení Estonského svazu bytových družstev. V zemích střední a východní Evropy dnes působí asociace a stejně jako nadace. Zhruba polovina zemí založila alespoň jeden nový typ organizace.

Defourny činí následující *poznámky k současnému vývoji*.

Některé země rozlišují mezi nadačními subjekty a subjekty poskytujícími služby. Subjekty poskytující služby hledají nebo vytvářejí zdroje a provozují např. soukromé nemocnice nebo školící centra či instituty. V České republice, ve Slovenské republice a v Maďarsku byl vytvořen legislativní rámec pro nové typy veřejně prospěšných subjektů. Obecně prospěšné společnosti v Maďarsku zajišťují veřejné služby a kromě toho vyvíjejí hospodářské aktivity k získání prostředků pro svou činnost. K získání statusu „obecně prospěšná společnost" musí splnit dvě podmínky: nabízet služby, které většinou zajišťují veřejné instituce a publikovat výroční zprávu s informacemi o svých aktivitách. Obecně prospěšné společnosti v České republice poskytují obecně prospěšné služby za předem stanovených a pro všechny uživatele stejných podmínek; za služby lze stanovit poplatky. Nadační (grantové) organizace jsou novou právní formou nezaloženou na principu spolkovosti. Vedle nadací, které jsou většinou založené na principu neomezeného trvání, některé země vytvořily jiný typ grantové organizace nazvané nadační fond. V Chorvatsku se nadační fondy liší od nadací tím, že zakladatel musí určit krátkodobé cíle (na dobu kratší 5 let). Česká republika rozlišuje nadační fondy, ve kterých, na rozdíl od nadací, není požadována zákonem daná výše počátečního vkladu.

Několik zemí vytvořilo „otevřené nadace", které mají prvky jak spolků tak nadací. Otevřené nadace, stejně jako klasické nadace, vytvářejí zdroje pro konkrétní záležitosti, obvykle ve veřejném zájmu. Od klasických nadací se liší tím, že jsou otevřeny novým spoluzakladatelům a mohou vyloučit členy pro neplnění svých povinností. Litva klasifikuje otevřené nadace jako veřejné organizace, zatímco Lotyšsko stejným způsobem klasifikuje i charitativní spolky a pomocné fondy. Oprávnění členové otevřených nadací všeobecně mají moc kontrolovat aktivity organizace. Například v Lotyšsku a Litvě představují v organizaci nejvyšší rozhodovací orgán.

Defourny v textu *Sociální podniky v rozšířené Evropě: Koncept a skutečnosti* schematicky znázorňuje zařazení subjektů sociální ekonomiky ve struktuře národního hospodářství zemí střední a východní Evropy.

Sociální podniky mezi družstvy a nestátními neziskovými organizacemi

Zdroj: Defourny, 2004

Dvě oddělené kružnice, kdy levá kružnice představuje tradici družstevnictví, pravá kružnice představuje tradici nestátních neziskových organizací**.** Uvnitř obou kružnic jsou vzájemné společnosti umístěny buď zcela vlevo nebo zcela vpravo. Obecně prospěšné společnosti jsou umístěny tam, kde se k sobě kružnice přibližují. Sjednocující charakter konceptu sociálního podniku spočívá především v tom, že způsobuje vzájemnou blízkost obou kružnic. Organizace se posouvají do

středu a včleňují se do jedné společné části schematu. Je to způsob jak vyjádřit, že organizace jsou si velmi blízké. To, zda si zvolí status družstva nebo nestátní neziskové organizace, závisí především na právních předpisech jednotlivých států. Většina sociálních podniků má podobu družstva, ale ne pouze výrobního nebo čistě spotřebního, u podniků je výrazná sociální (nezisková) orientace. Ze skupiny nestátních neziskových organizací jde o občanská sdružení nebo subjekty jiné právní formy (obecně zájmové společnosti, obecně prospěšné společnosti, veřejně prospěšné asociace), která jsou zaměřena nejen sociálně, ale také ekonomicky.

4.3 Shrnutí

V terminologii Evropské unie je výraz sociální ekonomika užit v roce 1989. V řadě evropských zemí jsou zakládány instituce pro podporu a rozvoj sociální ekonomiky, vznikají různé typy subjektů. Uvádím příklady sociálních podniků zaměřených na sociální služby v některých zemích Evropské unie.

Pro šíření informací a vzdělávání se stává podnětným vznikání *sítí* pro studium sociální ekonomiky. V roce 1996 vznikla síť vědeckých institucí pro studium vývoje sociálního podnikání v Evropě EMES. Cílem společnosti je, aby existující univerzitní výzkumná centra, která na tomto poli působí, spojila své úsilí a postupně vybudovala evropskou databázi teoretických a empirických znalostí. Defourny uvádí faktory, které zdůrazňují podnikatelský charakter spolků, a to v tom smyslu, že mají rostoucí počet rysů společných se ziskovými společnostmi. EMES charakterizuje v roce 2004 subjekty sociální ekonomiky ve studii *Sociální podnik: strategie úspěchu*. Pracovní definice subjektů zdůrazňuje ekonomické hledisko a sociální hledisko.

V mezinárodním projektu LNet – Enterprise and innovation in deprived urban areas: sharing the European experience jsou také definovány subjekty sociální ekonomiky. Subjekt sociální ekonomiky je sociálně zodpovědná ekonomická

společnost s výraznými sociálními cíli a záměry. Její činnost je ekonomická, specifickou charakteristikou je však reinvestování zisku pro zájmy místní komunity, čímž dosahuje svých sociálních cílů.

V Evropské unii se pojem *sociální ekonomika* rozšířil z Francie do dalších zemí (Belgie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Portugalsko, Španělsko, Švédsko a Velká Británie). Počátkem devadesátých let se koncept sociální ekonomiky objevuje ve vztahu k družstevnímu hnutí. Sociální ekonomika začíná být stále více uznávanou formou *sociálního podnikání*. Od roku 1990 se konají konference evropské sociální ekonomiky, pod prezidentstvím různých evropských zemí. Na základě analýzy problémů třetího sektoru jsou cíle Evropské unie pokud jde o sociální ekonomiku: iniciovat posílení sektoru družstev, vzájemných společností, asociací a nadací; připravení evropské legislativy pro družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace. V letech 1994–1996 byly podpořeny projekty týkající se studií rozvoje sociální ekonomiky.

V roce 1997 Evropská komise zveřejnila The Communication on „Promoting the Role of Voluntary Organizations and Foundations in Europe".

V roce 1998 vznikl *Consultative Committee for Co-operatives, Mutual Societies, Associations and Foundations*. Místo něj byla v roce 2000 založena reprezentativní instituce pro sociální ekonomiku: *European Standing Conference of Co-operatives, Mutual Societies, Associations and Foundations* (CEP – CMAF). Ve stejném roce Evropská komise zveřejňuje diskusní text *The Commission and Non–Governmental Organisations: Building a Stronger Partnership*. Text představuje základ dalších forem spolupráce a podpory evropských institucí subjektům třetího sektoru.

Evropská komise spatřuje důležitost sociální ekonomiky v tom, že přispívá k efektivní konkurenci na trzích; otevírá možnosti pro tvorbu pracovních míst a nové formy podnikání a zaměstnávání; je založena na aktivitách členů; poznává nové ekonomické a sociální potřeby; zvýznamňuje občanskou par-

ticipaci a dobrovolnickou práci; stupňuje solidaritu a soudržnost; přispívá k integraci ekonomik nových členských zemí. Evropská komise charakterizuje subjekty sociální ekonomiky jako nástroj *Národních akční plánů zaměstnanosti*. Při svých jednáních bere v úvahu *definice vypracované Evropskou komisí a střešními organizacemi* pro sociální ekonomiku (FONDA, CEP–CMAF, COR – Výbor regionů). Z pohledu Evropské unie je důležité propojení veřejné ekonomiky a sociální ekonomiky, a to na *místní úrovni*. Rozbor partnerství mezi místní samosprávou a sociální ekonomikou byl vypracován Výborem regionů Evropské unie v informačním materiálu *Partnerství mezi místními a regionálními úřady a organizacemi sociální ekonomiky: přínos pro zaměstnanost, místní rozvoj a sociální soudržnost*.

Evropská komise doporučila připravit *Statuty pro vytvoření evropského družstva, evropské vzájemné společnosti a evropské asociace*. Evropské statuty pomohou rozvíjet mezinárodní aktivity družstev, vzájemných společností, asociací a nadací v jednotném trhu pomocí nástrojů, které berou v úvahu specifické charakteristiky jak subjektů sociální ekonomiky, tak soukromých ziskových subjektů. Jako první byl v roce 2003 přijat Evropskou komisí *Statut Evropské družstevní společnosti*. Statut pro *evropskou asociaci* a statut pro *evropskou vzájemnou společnost* je v současnosti diskutován v pracovní skupinách Evropské komise. Pro evropskou spolupráci nadací je významná činnost Evropského nadačního centra EFC a mezinárodní sítě WINGS.

Zatím nebyla provedena studie reálných problémů subjektů třetího sektoru v zemích střední a východní Evropy srovnatelná s průzkumy Evropské výzkumné společnosti EMES. Hlavní problémy a překážky, které brání přijetí koncepce sociální ekonomiky formuluje Defourny v roce 2004. Znázorňuje zařazení subjektů sociální ekonomiky ve struktuře národního hospodářství zemí střední a východní Evropy. I přes určité překážky *má sociální ekonomika v zemích střední a východní Evropy možnosti dalšího růstu*.

5.
ČESKÁ REPUBLIKA

5.1. Sociální ekonomika a sociální podniky

V České republice je zájem definovat třetí sektor a sociální ekonomiku. Pojmy občanský sektor, neziskový sektor nebo třetí sektor označují veřejný prostor, ve kterém se nacházejí organizace oddělené od státu. Sociální podnikání i sociální ekonomika představují nové přístupy ovlivňované mezinárodními institucemi a zahraničními zkušenostmi. Subjekty třetího sektoru jsou oddělené od státu, samostatné, vzájemné, preferující sociální hlediska a zájmy členů, jejichž jediným a hlavním posláním není dosahování zisku.

V českých podmínkách je subjektem sociální ekonomiky typ družstva, který zaměstnává znevýhodněné osoby nebo občanské sdružení, obecně prospěšná společnost, nadace a nadační fond, který vykonává jako doplňkovou také ekonomickou činnost. Subjekty sociální ekonomiky představující možnost pro pracovní uplatnění osob ohrožených sociálním vyloučením viz PŘÍLOHA I.

Družstvo

Družstvo vzniká podle Obchodního zákoníku (Zákon č. 513/1991 Sb. obchodní zákoník). Je právnickou osobou s neuzavřeným počtem členů založenou za účelem podnikání nebo zajišťování hospodářských, sociálních či jiných potřeb svých členů. Členy mohou být fyzické i právnické osoby. Každý člen se na činnosti družstva musí podílet majetkově, základním vkladem. Charakteristické znaky: dobrovolnost členství v družstvu, rov-

nost všech členů družstva, závazek člena k aktivitě v družstvu, solidární podílení se na výsledcích činnosti družstva, a to jak na výsledcích pozitivních, tak na hrazení případných ztrát. Zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti přinesl s účinností od 1. 10. 2004 změny v právní úpravě povinností zaměstnavatelů zaměstnávat osoby se zdravotním postižením ve výši povinného podílu na celkovém počtu zaměstnanců zaměstnavatele. V zákoně o zaměstnanosti jsou definovány chráněné pracovní dílny a chráněná pracovní místa. *Chráněné pracovní místo* je pracovní místo vytvořené zaměstnavatelem pro osobu se zdravotním postižením na základě písemné dohody s úřadem práce. Chráněné pracovní místo musí být provozováno po dobu nejméně dvou let ode dne sjednaného v dohodě. Na vytvoření chráněného pracovního místa může poskytnout úřad práce zaměstnavateli příspěvek, který může činit maximálně osminásobek a pro osobu s těžším zdravotním postižením maximálně dvanáctinásobek průměrné mzdy v národním hospodářství. *Chráněná pracovní dílna* je pracoviště zaměstnavatele vymezené na základě dohody s úřadem práce a přizpůsobené pro zaměstnávání osob se zdravotním postižením, kde je v průměrném ročním přepočteném počtu zaměstnáno nejméně 60 % těchto zaměstnanců. Chráněná pracovní dílna musí být provozována po dobu nejméně dvou let ode dne sjednaného v dohodě. Na vytvoření chráněné pracovní dílny poskytuje úřad práce zaměstnavateli příspěvek na každé pracovní místo ve stejné výši jako u chráněného pracovního místa. Požadováním pracovišť a pracovních míst určených osobám se zdravotním postižením zákon o zaměstnanosti vytváří první podmínky pro vznik českých sociálních družstev (Zákon č. 435/2004 Sb.).

Občanské sdružení

Občanská sdružení, společenství osob, jsou nejčastějším typem právní formy nestátní neziskové organizace. V Zákonu č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů se uvádí, že občané

mohou zakládat spolky, společnosti, svazy, hnutí, kluby a jiná občanská sdružení, jakož i odborové organizace a sdružovat se v nich. K založení občanského sdružení stačí tříčlenný přípravný výbor. Nedovolená občanská sdružení jsou ta, „ jejichž cílem je popírat nebo omezovat osobní, politická nebo jiná práva občanů pro jejich národnost, pohlaví, rasu, původ, politické nebo jiné smýšlení, náboženské vyznání a sociální postavení, rozněcovat nenávist a nesnášenlivost z těchto důvodů, podporovat násilí, anebo jinak porušovat ústavu a zákony; která sledují dosahování svých cílů způsoby, které jsou v rozporu s ústavou a zákony; ozbrojená nebo s ozbrojenými složkami; za taková se nepovažují občanská sdružení, jejichž členové drží nebo užívají střelné zbraně pro sportovní účely nebo k výkonu práva myslivosti“ (Zákon č. 83/1990 Sb., § 4). „Občanská společnost ve svém systému občanských sdružení, spolků, klubů, komor a asociací jen institucionalizuje *sociální kapitál občanů* na úrovni vyšší, než jsou příbuzenské sítě a známosti z práce. To ‚jen‘ ovšem znamená zásadní rozdíl v prosperitě, efektivitě a kvalitě života u těch společností, které mají instituce občanské společnosti plně rozvinuté“ (Možný, 2002: 121).

Komerční činnost občanských sdružení

Občanská sdružení se nezakládají k dosahování zisku. Důvodem pro získávání finančních prostředků vlastními komerčními aktivitami je zajištění prostředků na vlastní projekty a poslání. Hlavní motivací k zahájení podnikatelské činnosti bývá potřeba dlouhodobé finanční stability a nezávislosti. V současné době se snižuje objem prostředků ze zahraničních fondů a též státní prostředky v rámci dotační politiky. Samofinancování není zaměřeno na komercionalizaci občanského sektoru a nemělo by být jediným zdrojem financí pro dané občanské sdružení. Možnosti pokrytí nákladů nebo vytvoření zisku občanskými sdruženími vytvářejí členské příspěvky (příjmy od členů organizace), poplatky za služby nabízené klientům, prodej vlastních výrobků, pronájem nemovitos-

tí a zařízení, příjem z patentů, licencí, dividendy z investic a úroky z úspor. Občanská sdružení mohou být financována také z prostředků ziskové organizace, když založí obchodní společnost. K tomu, aby občanské sdružení mohlo založit úspěšnou obchodní společnost, by mělo splňovat několik podmínek. Nabízet službu, činnost, produkt, který je na trhu žádán, a uspět v konkurenci s nabídkou služeb a činností jiných firem. Vhodné je, aby předmět obchodní činnosti souvisel se zaměřením sdružení. Důležité přitom je oddělení subjektů neziskové organizace a podnikání. Obava, že se nepodaří udržet poslání sdružení, odrazuje mnohá sdružení. Podnikání je definováno v obchodním zákoníku jako „soustavná činnost prováděná samostatně podnikatelem vlastním jménem a na vlastní zodpovědnost za účelem dosažení zisku“ (Zákon č. 513/1991 Sb., § 2 odst. 1). Výdělečná činnost sdružení není zakázaná. Nesmí však být hlavním cílem sdružení, ale pouze prostředkem k dosažení jeho cíle. Na výdělečnou činnost musí sdružení získat živnostenské oprávnění, popřípadě splnit další podmínky. Příkladem je vydavatelská činnost, poradenská a vzdělávací činnost nebo prodej vlastních výrobků. Zisk z výdělečných činností podléhá dani z příjmů a posuzuje se každá činnost zvlášť, zda vykazuje zisk či ztrátu, a daní se dle zákona. Rozdělení zisku (i ztráty) řeší postupy účtování pro jednotlivé neziskové organizace v opatřeních Ministerstva financí ČR. Podnikání nejsou jednorázové akce, například prodejní výstava, odborný seminář, benefiční koncert apod. Sdružení vykonávají rozmanité činnosti, poskytují nové zážitky a kontakty, ale zejména poskytují služby. Často zdarma. Když budou aktivity prováděny bezúplatně nebo za cenu, která slouží k úhradě nákladů, nejde o podnikání. Služby poskytované občanskými sdruženími však vstupují do sociální ekonomiky. V případě, když služby nemají určenou žádnou cenu, jejich hodnotu je možné vyčíslit podobně jako u poskytovatelů služeb ve veřejném sektoru, a to výší nákladů (nabídková strana stanovení ceny) (Janečková – Vašíková, 2000: 30).

Zákon o daních z příjmů (Zákon č. 586/92 Sb.) předepi-

suje poplatníkům, kteří nejsou založeni za účelem podnikání, povinnost vést v účetnictví odděleně příjmy, které jsou předmětem daně, od příjmů, které předmětem daně nejsou nebo předmětem daně jsou, ale jsou od daně osvobozeny. Za poplatníky zřízené nikoli za účelem výdělečné činnosti jsou považovány zájmová sdružení právnických osob, občanská sdružení, odborové organizace, politické strany a politická hnutí, registrované církve a náboženské společnosti, nadace, nadační fondy, obecně prospěšné společnosti, veřejné vysoké školy, obce, organizační složky státu, vyšší územní samosprávné celky, příspěvkové organizace, státní fondy. Družstva a obchodní společnosti, i když nebyly založeny za účelem podnikání, se za tyto poplatníky nepovažují (Zákon č. 492/2000 Sb., § 18).

Obecně prospěšná společnost

Úvahy o potřebě přeměny dřívějších rozpočtových (nyní organizačních složek státu) a příspěvkových organizací na nezávislé a finančně více samostatné organizace vyústily v roce 1995 v přijetí Zákona č. 248/1995 Sb. o obecně prospěšných společnostech. Tímto se zavádí typ právnické osoby zajišťující obecně prospěšné služby za rovných podmínek a podléhající nezávislé kontrole veřejnosti. Záměr zákonodárce se nesetkal s velkým úspěchem, většina obecně prospěšných společností vznikla díky možnosti transformace stávajících nadací v roce 1998. V zahraničí tato právní forma víceméně neexistuje, v řadě zemí poskytují služby nadace. V zákoně č. 248 se uvádí, že obecně prospěšná společnost poskytuje veřejnosti obecně prospěšné služby za předem stanovených a pro všechny uživatele stejných podmínek a že její hospodářský výsledek (zisk) nesmí být použit ve prospěch zakladatelů, členů jejích orgánů nebo zaměstnanců a musí být použit na poskytování těch služeb, pro které byla společnost založena**.** Kromě hlavních služeb může provozovat i činnost doplňkovou. Pokud společnost dosáhne doplňkovou činností zisku, nesmí být tento zisk předmětem rozdělování ve prospěch jejích členů, ale je

použit na poskytování služeb, pro které byla společnost založena. Hospodářský výsledek se převádí celý do rezervního fondu. Získání prostředků na provozování prospěšných služeb je dosahováno přijatelnými cenami za poskytované služby. Financování obecně prospěšné společnosti je zajištěno vedle vlastních příjmů i dotacemi z veřejných rozpočtů nebo příspěvky fyzických či právnických osob. Obecně prospěšné společnosti působí tam, kde se soukromým firmám nevyplácí podnikat: v oblasti kultury, sportu, volného času, vzdělávání, zdravotnictví, v sociálních službách, v oblasti ekologie, komunitního rozvoje i občanskoprávní osvěty. Odlišnosti v činnostech obecně prospěšných společností spočívají v tom, že poskytují služby speciálním cílovým skupinám, nahrazují státní instituce, reagují na nové situace, zavádějí neověřené postupy (Jasanský, 1997).

Nadace a nadační fond

Nadace se v právních úpravách většiny zemí nacházejí v občanském či obchodním zákoníku. Zabývají se charitativními, společenskými, kulturními či vědeckými aktivitami, v zahraničí mohou sledovat i komerční cíle. Jejich využití je například možné za účelem pronajímání bytů, organizování loterií, správy zdravotnických zařízení, domovů důchodců, vzdělávacích zařízení, ústavů pro postižené, vydávání časopisů, podporování univerzit, televizních společností atd. V českých podmínkách jsou nadace spojeny se společenskou změnou po roce 1989 tím, že byl schválen zákon o nadacích (v roce 1997), první svého druhu. Před jeho schválením se nadace zřizovaly podle novely občanského zákoníku z roku 1992, registrovaly se na obecních úřadech a chovaly se jako jiné nestátní neziskové organizace – nejvíce se podobaly obecně prospěšným společnostem. Pojem *nadace* byl přitažlivým pro mnoho občanů, a tak v roce 1997 existovalo na našem území okolo 5 300 nadací (Ašerová – Thomas, 1998: 2).

Zákon č. 227/1997 Sb. o nadacích a nadačních fondech de-

finuje dvě formy účelového sdružení majetku, vymezuje obecně prospěšné cíle a určuje i ekonomicko–organizační stránku. Velká část nadací nebyla schopna plnit funkci, kterou po nich nový zákon vyžadoval. Některé se změnily na zákonem nově definovaný institut *nadačního fondu*. Obě formy mají stejný účel, ale naplňují jej rozdílným způsobem. Nadace je zakládána s dlouhodobou perspektivou. Proto je část majetku (nadační jmění) vázána podle zákona v určité formě. Rozdělovány jsou pouze výnosy z tohoto jmění. Nadační fond smí k dosažení účelu, pro který byl zřízen, používat všechen svůj majetek. Zákon způsobil zásadní snížení počtu nadací.

Činnost nadací i nadačních fondů je zaměřena na dosahování *obecně prospěšných cílů:* rozvoj duchovních hodnot, ochrana lidských práv nebo jiných humanitárních hodnot, ochrana přírodního prostředí, kulturních památek a tradic a rozvoj vědy, vzdělání, tělovýchovy a sportu (Zákon č. 227/1997 Sb., § 1). Nadace nejvíce podporují vzdělávání, kulturu, sociální a zdravotní oblast, naopak nejméně nadací se věnuje podpoře ochrany lidských práv a rozvoje občanského sektoru (Müller, 2000). Nadace nevstupují do sociální ekonomiky přímo nabízenými výrobky nebo službami, ale podporují obecně prospěšné činnosti prostřednictvím nadačních příspěvků, které mohou mít formu peněžní (granty) a formu věcnou. Podporované aktivity jsou realizovány třetími osobami. Některé nadace vyřizují ročně stovky žádostí o podporu a rozdělují významné prostředky. Podporují fyzické osoby, občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, ale i státní instituce. Prostředky poskytnuté nadací jsou účelově vázány, podléhají kontrole správnosti a účelovosti použití. Nadace na druhé straně dostává také dary a nakládá s nimi, jak je ujednáno v darovací smlouvě.

Novela zákona o nadacích a nadačních fondech z roku 2002 (Zákon č. 210/2002 Sb.) se týká hospodaření nadací, úpravy vztahů mezi grantováním, režií a vlastními programy nadace. Přesněji vymezuje možnosti podílu nadací na majetkových vztazích, stanovuje kritéria takzvaného bezpečného investo-

vání tak, aby nebyla nadace v riziku, že nevydařená investice způsobí její zánik. Upravuje pohyb s nadačním jměním a stanovuje, za jakých okolností je lze snížit či zvýšit. Stejně tak novela odstraňuje překážky, které dosud bránily nadaci svěřit část nadačního jmění do správy jiné osoby. Návrh umožňuje sloučení nadací se shodným či podobným účelem po rozhodnutí jejich správních rad; přitom není nutné tento účelový postup zdůvodňovat malými výnosy z nadačního jmění. Dále počítá s tím, že nadace může zakládat obecně prospěšné společnosti (http://legislativa.donorsforum.cz/).

Konkrétní údaje o třetím sektoru

Během roku 1990 došlo v *družstvech* a družstevních svazech k novým demokratickým volbám všech orgánů a národní družstevní svazy se opět staly dobrovolnými zájmovými organizacemi družstev. Také legislativa byla upravována tak, aby byly odstraněny deformace z předchozího období. Družstva se na základě změn stanov, schválených členy, stávala plnoprávnými a na státu nezávislými organizacemi. Rovněž v zemědělském družstevnictví byly zákonem vytvořeny předpoklady pro to, aby se podmínkou členství stala majetková účast členů na hospodaření družstva.

V roce 1992 se družstva transformovala (podle Zákona č. 42/1992 Sb. o transformaci družstev) na podmínky odpovídající zásadám nového Obchodního zákoníku. České družstevnictví bylo uznáno jako rovnoprávné s ostatními podnikatelskými subjekty. Zároveň družstva přijala mezinárodní hodnoty a principy. Hlavní mezinárodní družstevní hodnoty jsou demokratické, jde o svépomoc, rovnost, spravedlnost a solidaritu. V souladu s družstevními tradicemi se členové řídí morálními principy: úcta, čestnost a otevřenost v jednání, spoluodpovědnost za dění ve společnosti a péče o druhé atd.

Vedle tradičních družstevních odvětví, bytového, spotřebního, výrobního a zemědělského, začaly být po roce 1992 rozvíjeny i další družstevní aktivity v oblasti bankovnictví a pojišťovnictví. V roce 1995 byla schválena legislativa pro vznik

spořitelních a úvěrních družstev. Významnou roli hrají Svazy družstev a Družstevní asociace České republiky.

Koncem roku 2003 bylo v organizační struktuře národního hospodářství České republiky evidováno Českým statistickým úřadem celkem 13 078 družstevních ekonomických subjektů (Statistická ročenka České republiky, 2004).

Růst počtu *dalších subjektů třetího sektoru* je zachycen ve Zprávě Rady vlády pro nestátní neziskové organizace z roku 2004. Konstatuje se, od roku 2002 se růst počtu všech typů subjektů třetího sektoru zpomalil. V době přípravy na vstup do Evropské unie a v současnosti dochází k vnitřní sebestrukturalizaci třetího sektoru, k potřebě profesionalizace subjektů, zlepšování finančního a technického zázemí, vytváření vnitřních sítí a zastřešujících organizací včetně získávání důvěry větší části veřejnosti.

Subjekty třetího sektoru v letech 1997– 2003

Název	Počet jednotek						
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Občanské sdružení	33.566	37.869	39.450	44.139	46.352	48.432	48.804
Organizační jednotka sdružení	23.811	26.221	26.537	29.066	29.724	30.347	30.878
Obecně prospěšná společnost	60	199	539	642	726	530	609
Nadace	5.274	4.901	3.324	323	304	314	322
Nadační fond	0	71	610	736	761	781	799

Zdroj: Zpráva o neziskovém sektoru v ČR, 2004

Z hlediska právní formy dnes tvoří 92% subjektů třetího sektoru občanská sdružení a jejich organizační jednotky. Jedním z důvodů je, že občanské sdružení byla první právní forma, umožňující dobrovolnické sdružování občanů na neziskovém základě v ČR po roce 1989. Druhým důvodem je pravděpodobně nadsazený počet občanských sdružení a jejich organizačních jednotek v současných registrech. (Zpráva Rady vlády pro nestátní neziskové organizace, 2004).

5.2.Tradice třetího sektoru

5.2.1 Tradice dobrovolnictví

Svépomocné, dobrovolnické a veřejně prospěšné aktivity jsou součástí naší kultury. Vysoký počet dobrovolnických organizací za první Československé republiky do značné míry navazoval na tradici započatou v 19. století; československý stát převzal část rakouské legislativy týkající se spolků.

V rakouském zákonodárství byl spolek pojímán jako „dobrovolné, trvalé spojení se několika osob v organismus, samostatnou osobnost representující, k dosažení některého účelu životního“ (Dusil – Kliment, 1936: 15). Do roku 1848 byla situace ovlivňována osvícenstvím, romantismem a národním hnutím. Vznikala celá řada tajných (například svobodní zednáři) a učených společností (1784 Královská česká společnost nauk), spolky hospodářské k povznesení produkce (1770 Společnost orby a svobodného umění v Království českém), mecenášské spolky (1796 Společnost vlasteneckých přátel umění v Čechách, která vytvořila základ „Staré sbírky“ budoucí Národní galerie v Praze), dobročinné organizace zřizující různé ústavy, podpůrné a pojišťovací spolky atd. Na počátku 19. století rostl zájem o vědu a literaturu (1830 Matice česká), o zřizování muzeí (1816 Brno, 1818 Praha, ke řízení pražského muzea vznikla Společnost vlasteneckého muzea v Čechách) a pro organizaci kulturního života byla roku 1845 založena Měšťanská beseda. Od 40. let 19. století vznikaly i dělnické spolky. Ustavení porevolučního neoabsolutismu mělo za následek, že se spolky musely apolitizovat. V letech 1860–1861 dochází k rozpadu bachovského absolutismu a tím i k opětovnému oživení spolkové činnosti. Vznikají pěvecké vlastenecké spolky (1861 Hlahol), vlastenecky zaměřené tělovýchovné jednoty (1861–1862 Pražský Sokol) i spolky historiků (1866 Historický spolek).

Významný byl rok 1867, kdy byl vydán *liberální spolkový zákon* (Zákon o právě spolčovacím). Zákon umožnil legaliza-

ci řady dosud neformálních studentských spolků. V této době vznikají i potravní (konzumní) spolky, které měly za úkol levně skupovat a prodávat potraviny a tím zlepšovat situaci dělníků (například v roce 1868 Oul). Rozvíjejí se dobrovolné hasičské sbory a v 70. a 80. letech vzniká baráčnické hnutí. Ustavují se „občanské" a „voličské" kluby, ale i kluby sportovní (například 1888 Klub českých turistů). V 70. letech 19. století se radikalizuje dělnické hnutí, které formuluje politické požadavky, a v 90. letech pak vznikají dělnické odbory. Zároveň dochází k diferenciaci politických stran. Takováto bohatost veřejného života byla středoevropským specifikem, zejména specifikem českým, neboť v roce 1869 bylo na českém území více než 40 % spolků z celkového počtu v celé monarchii. Po roce 1900 se dále rozvíjí zejména dělnické hnutí, ale i studentské a podnikatelské spolky. Se vznikem automobilismu, hokeje aj. se objevují nové sportovní kluby. V průběhu první světové války došlo k pozastavení spolkového života. V roce 1915 byla rozpuštěna Česká obec sokolská a odborové hnutí ztratilo mezinárodní záštitu (Lašťovka a kol., 1998).

České země měly největší počet *studentských nadací* ze všech zemí podunajské monarchie. Na konci roku 1891 jich bylo 933, na konci roku 1893 dosáhl jejich počet více než tisíce. Kompletní texty nadačních listin studentských nadací vyšly knižně ve sbírce Studijní nadání v království Českém. V tomto období vznikaly významné vzdělávací a kulturní instituce: Královská česká společnost nauk, Matice česká, Matice moravská a další, které byly spolufinancovány z nadačních aktivit. Nadační aktivity – různého rozsahu a významu – prorůstaly celým spektrem společenského života a iniciovaly různé formy občanské spoluúčasti (účast na četných veřejných sbírkách a dobrovolnickou prací).

Meziválečná spolková činnost

V období mezi první a druhou světovou válkou je vývoj významně podmíněn nejen způsobem rozpadu starého mocnář-

ství a poválečným uspořádáním Evropy, ale také průběhem událostí, jež předcházely roku 1939. První republice se podařilo převzít významné prvky rakouského liberálního konstitucionalismu a také se jí dařilo dosahovat slušné hospodářské prosperity (Kolektiv, 1992a).

Koncem první světové války vznikla či svoji činnost rozšířila řada charitativních a dobročinných spolků s cílem zmírnit válečné následky. Byly to zejména Národní pomocná asociace České srdce, Československý červený kříž, Družina československých válečných invalidů, Masarykova liga proti tuberkulose aj. V roce 1921 byla zaregistrována Armáda spásy. Řadu vlastních spolků měli legionáři, jejichž činnost zastřešovala Československá obec legionářská. Objevovaly se spolkové organizace bezvěrců (Svaz proletářských bezvěrců) a od 20. let rostlo mládežnické hnutí (katolická mládež, česká mládež socialistická), rozvíjel se český skauting a v roce 1921 přišly pobočky mezinárodních asociací pro křesťanskou výchovu mužů a žen (YMCA – Young Men's Christian Association; YWCA – Young Women's Christian Association). Se vznikem samostatného československého státu došlo i k polarizaci a politizaci celého občanského sektoru. Své místo si upevnily politické strany, mohutně vzrostlo dělnické odborové hnutí a v roce 1921 se ustavila Komunistická strana Československa (Lašťovka a kol., 1998). Zásadní význam pro charakter samostatné republiky měla osobnost prezidenta *Tomáše Garrigue Masaryka*. Chtěl vnímavě a adekvátně navazovat na dřívější tradice, s vědomým jejich rozvíjením v současnosti, a zvažoval, co a jak by mohlo být funkční i pro příští čas. Hledal v minulosti vlastního národa ideály, o něž by bylo možno životně opřít současný politicky emancipační program. „Zrovna tak u velkých národů analýzu současné politiky jejich politické reprezentace propojoval s evidentními doklady předchozí sociální, ekonomické, vojenské, ale i literární, náboženské a obecně kulturní tradice. V poslední třetině 19. století byl nepřehlédnutelný setrvalý růst sociálně – demokratického hnutí a politického uvědomění dělnictva, silně ovlivněného marxismem. Masaryk

svou vnímavost pro sociální problematiku prokázal napsáním *Otázky sociální*, která se zároveň stala detailní kritikou marxismu v jeho teorii i praxi" (Dokulil, 2005).

Pokud jde o *ekonomický rámec spolkového života*, po celé období první republiky se střídaly etapy prosperity a krizí. Hospodářský vývoj s sebou přinášel značné těžkosti v sociální a finanční rovině. Tyto změny ovlivňovaly činnost dobrovolnických organizací, které se musely podmínkám přizpůsobovat a aktivně na dané společenské problémy reagovat. Z důsledků hospodářských situací také plyne důležitost a význam dobových charitativních a humanitárních organizací.

Nejpříznivějším obdobím první Československé republiky byla z hospodářského hlediska druhá polovina 20. let (Vencovský, 2003). Velká hospodářská krize v letech 1929–1933 vrcholila v Československu později, ale byla hlubší a působila déle. Nejchudší rodiny ztrácely střechu nad hlavou, klesla porodnost i sňatečnost, rostla žebrota, zločinnost a počet sebevražd. Lidí odkázaných na dobročinnost („obecní chudí") bylo v některých okresech 8–10 %. Československo patřilo mezi středně vyspělé země. Do roku 1929 se jeho postavení na světových trzích zlepšovalo, pak však nastal trend opačný. Existovala zřetelná hranice mezi bohatší západní a severní Evropou a chudší východní a jižní Evropou. Československo a několik dalších zemí tvořily přechod mezi oběma částmi kontinentu. Dokonce by bylo možno vést tuto pomyslnou hranici uvnitř ČSR (Faltus – Průcha, 1996).

V letech 1919–1921 došlo k velkému rozkvětu spolkového života, počet spolků rostl téměř v každé oblasti – zájmové a studentské spolky, sportovní kluby, spolky národnostních menšin atd. Po roce 1922 se tempo vzniku nových organizací pozastavilo, neboť poptávka vyvolaná válečnými lety byla uspokojena. V roce 1926 bylo na území Slovenska 8 000 spolků, z toho 85 % již čistě slovenských. V letech 1929–1931 se jejich počet začal opět zvyšovat – zejména díky odborům, sportovním klubům a spolkům státních zaměstnanců. V celé republice byly časté spolky židovské.

Zámožnější spolky vlastnily budovy, spolkové domy. Zvelebování majetku bylo cílevědomé. Volné finanční prostředky, vhodně investované, pomáhaly plnění spolkových cílů. Finanční prostředky se získávaly ze zápisného, z členských příspěvků, darů, kulturních akcí, veřejných sbírek, loterií. Spolky se orientovaly i na získávání subvencí od státu a od individuálních mecenášů. Kolem roku 1935 rozvíjely svoji činnost především spolky humanitární a podpůrné. Nově přibyly organizace pečující o německé emigranty, jimž Československo po nástupu Hitlera poskytlo azyl (1933 Demokratická péče o běžence). Politické změny v Evropě se odrazily i ve vytvoření Svazu přátel SSSR v Československu (1931) a Společnosti přátel demokratického Španělska (1937). Svého maxima dosáhl spolkový život v roce 1938 s 9 115 spolky, což byl oproti roku 1919 dvojnásobek. Některé spolky měly specifické požadavky na členství. Často to byl věk, místo bydliště a mravní bezúhonnost. Po roce 1939 byl bohatý demokratický veřejný život v podstatě zlikvidován. Na základě vládního nařízení z roku 1939 byly spolky okamžitě nebo postupně rozpuštěny. Původně volené spolkové orgány byly nahrazeny dosazenými správci. Mnohé spolkové stanovy byly upraveny v duchu doby pod vlivem nacionalistických principů (Lašťovka a kol., 1998).

Legislativní rámec spolkového života

Nově vzniklá Československá republika převzala ústavodárným zákonem ze dne 28. října 1918 (č. 11) veškerou rakousko–uherskou legislativu, tedy i zákon, kterým se řídil spolkový život. Tento zákon č. 134/1867 zůstal s drobnými změnami platný po celé období první republiky. Na Slovensku a na Podkarpatské Rusi platila uherská ministerská nařízení č. 1394/1873; č. 773/1874 a č. 1508/1875 (Dusil– Kliment, 1936).

Právo spolčovací a shromažďovací bylo v Československu zajištěno Ústavou. „Svoboda tisku, jakož i právo klidně a beze zbraně se shromažďovati a tvořiti spolky jsou zabezpečeny.

Jest proto nedovoleno podrobovati tisk předběžné censuře. Výkon práva spolčovacího a shromažďovacího upravují zákony" (§ 113, odst. I.). "Spolek může býti rozpuštěn jen, když jeho činností byl porušen trestní zákon nebo veřejný pokoj a řád" (§ 113, odst. II). „Zákonem mohou se zavésti omezení zvláště pro shromáždění na místech sloužících veřejné dopravě, pro zakládání spolků výdělečných a pro účast cizinců v politických spolcích. Tímto způsobem může se stanoviti, jakým omezením podléhají zásady předcházejících odstavců za války nebo tehdy, vypuknou–li uvnitř státu události ohrožující zvýšenou měrou republikánskou státní formu, ústavu nebo veřejný klid a pořádek." (§ 113, odst. III). „Právo spolčovací k ochraně a podpoře pracovních (zaměstnaneckých) a hospodářských poměrů se zaručuje" (§ 114, odst. I). „Všeliké činy jednotlivců nebo spolků, jež se jeví úmyslným rušením tohoto práva, jsou zakázány" (§ 114, odst. II).

Tradice nadačních institucí

Po vzniku Československé republiky byla provedena legislativní úprava otázek týkajících se nadací dohodou uzavřenou s republikou Rakouskou (4/1929 Sb. Zákonů a nařízení). Dohoda v podstatě převzala „habsburskou legislativu". Působnost nadací se široce vymezila na podporu církve, kostelů, škol, nemocnic, chudobinců a jiných nenáboženských veřejně prospěšných účelů. Masarykovská filozofie a tradice znovu otevřela otázku filantropie jako klíčový mravní princip společenský, který se ovšem naplňoval jen několik let (do roku 1939). V období první republiky existovalo například více než 2 000 nadací podporujících studenty. Významnými donátory byly církve, světské spolky a dobročinná bratrstva. Nadace vlastnily a spravovaly také ústavy a jiná zařízení. Byly uznány podle Československého občanského zákoníku z roku 1936 jako zvláštní neobchodní instituce, pokud jejich majetek a činnost byly zasvěceny podpoře církví, kostelů, škol, nemocnic, chudých lidí a ostatních uvedených fyzických osob a jiným nená-

boženským veřejně prospěšným účelům (Bergerová, 2002).

Československé dobrovolnické organizace

Po skončení druhé světové války se obnovil spolkový život (dekret prezidenta ČSR z roku 1945 – O některých opatřeních v oboru spolkovém), aktivní byly nadace i církevní organizace. Rozsahem tento stav nebyl srovnatelný s rozmachem po první světové válce, což plynulo z toho, že jednak zanikly německé spolky, jednak existovala centralizace odborového hnutí a ústředních svazů průmyslu, obchodu, dopravy apod. Již v roce 1946 byl schválen zákon o jednotné odborové organizaci, která se stala oporou KSČ. Košický vládní program a dvouletý plán obnovy hospodářství sliboval demokratické změny. K těm však, v důsledku února 1948 a silného vlivu Sovětského svazu, nedošlo, a naopak republika převzala stalinský model sociálních přeměn. Pod vedením komunistické strany docházelo ke znárodňování, k pozemkové reformě, likvidaci živnostníků. Nejsilnější ekonomickou silou se stal stát, který zavedl všelidové vlastnictví. Situace vedla k politizaci spolčování. Po roce 1948 začal Ústřední akční výbor Národní fronty Čechů a Slováků zřizovat akční výbory. Ty prováděly „čistky" spolků, šlo o revizi činnosti a prověřování budovatelských a socialistických postojů funkcionářů (Kušnieriková, 2000: 60). Spolky, které neprošly prověrkami, byly rozpuštěné. Jiným bylo umožněno se transformovat. Zákonem č. 68/1951 Sb. se mohly spolky měnit na společenské organizace. V nich se sdružoval „lid k uplatnění svých demokratických práv a tím k upevnění lidově demokratického zřízení a k podpoře úsilí o výstavbu socialismu". Ruší se řada humanitárních a podpůrných spolků a znárodnění likviduje akciové společnosti a pojišťovny. Z nadací přetrvala socialistický režim pouze Nadace Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových.

V letech 1962–1967 dochází k oživení spolkové činnosti díky politickému uvolnění, pokusu o vybudování „socialismu s lidskou tváří" (Šikova „třetí cesta"), zakládáním vědeckých

společností; v roce 1967–1968 obnovují činnost zejména mládežnické organizace (Skaut, Junák). V této době z prostředků celostátní sbírky vznikly SOS – dětské vesničky. V roce 1968 jsou však přijaty dva zákony – „O některých přechodných opatřeních k upevnění veřejného pořádku" a „O Národní frontě".

Sedmdesátá léta přinesla normalizaci a budování reálného socialismu. Stát od každého vyžadoval politickou a občanskou angažovanost diktovanou komunistickým systémem. Tento systém kontroloval i spolkový život, od dětských a mládežnických organizací, zájmových skupin až po politicky laděné organizace (Svaz československo – sovětského přátelství). Politicky a veřejně aktivní společenské organizace mohly fungovat pouze v rámci Národní fronty, což platilo až do konce komunistického režimu v listopadu 1989 (Lašťovka a kol., 1998). V 80. letech i pod vlivem slábnoucího politického vlivu Sovětského svazu vznikají první skupiny lidí, kteří se scházejí (zatím nelegálně) za určitým cílem (bytové semináře). Nově vzniklá občanská sdružení po roce 1989 uváděla, že svoji činnost zahájila již v době komunistického režimu. Byly to zejména ekologicky orientované skupiny nebo skupiny lidí upozorňujících na nedodržování lidských práv.

5.2.2 Tradice družstevnictví

Koncem 19. století dochází k propojování teoretických základů myšlenek solidarity s praktickou realizací. Zakládají se ekonomické subjekty jako formy projevů spotřební, výrobní a finanční svépomoci. Od konce 60. let 19. století hlavně ve městech začala vznikat spotřební a výrobní družstva, často pod vlivem *Františka Ladislava Chleborada*, který byl prvním z propagátorů družstevních myšlenek u nás. V menších městech a na venkově se rozvíjela finanční svépomoc drobných podnikatelů a živnostníků, od 60. let svépomocné záložny spojené s činností *F. Šimáčka, J. Škardy, F. C. Kampelíka* a od konce 80. let 19. století se rozvíjelo spořitelní a úvěrní družstevnictví po vzoru Reiffeisenek (Němcová, 2001).

František Ladislav Chleborad, představitel svépomocných snah v českém dělnickém hnutí

František Ladislav Chleborad (1839–1911) usiloval o povznesení celého národa, zvláště nemajetných vrstev a dělnictva, jeho teoretická i praktická činnost má základ ve vlastenectví (Němcová, 2001). Chleborad se systematicky věnoval teorii hodnoty. Hodnotu chápal jako dosažený užitek vzhledem k nákladům. Hodnota z hlediska užitku pro jednotlivce se může lišit. „Jedničkou hodnoty" ve společnosti, kterou se měřila hodnota, jsou peníze. Popisoval vývoj hodnoty („kolísání hodnot") u práce, věcí movitých a nemovitých včetně půdy v čase v souvislosti s hospodářským pokrokem lidstva. Ačkoli se běžně rozeznávají tři výrobní faktory – příroda, práce a kapitál, podle něj jsou výrobními silami pouze příroda a lidská práce. Kapitál není původem, ale „prostředkem výroby" – nástrojem zesilující práci. Kapitál byl pro Chleborada v jeho teoretických úvahách a praxi výchozím bodem. Velkou důležitost přikládal kategorii vlastnictví. V soukromém vlastnictví viděl základ osobní svobody, což vylučuje, aby bylo příčinou společenské nerovnosti. Byl odpůrcem socialismu, hlavně v otázce zespolečenštění výrobních prostředků.

Chleborad se věnoval způsobům svépomocného hnutí podle vzoru svépomocné snahy hnutí Rochdalských průkopníků. Ideál hospodářské soustavy viděl v „tovaryšství podnikatelském", tedy v družstevnictví. Zde viděl možnost smíření dvou tříd – majetných a nemajetných. Navrhoval, aby prvním úkolem dělnictva bylo zakládat „zásobny" – potravní tovaryšstva, neboť zde nejvíce trpí nemajetná třída předražováním od různých obchodníků či překupníků. Kapitál, který se získá z výdělečné činnosti těchto tovaryšstev, bude využit ke zřízení jídelen, zásoben obuvnických a krejčovských a těch, které členové tovaryšstva nejvíce potřebují. Pak bude založena „stavebna", a až kapitál naroste, tak i záložna. U záložen doporučoval neomezené solidární ručení všech členů. Po spotřebních a úvěrních družstvech mohou dělníci zakládat tovaryšstva výrobní, která jsou nejvyšším typem tovaryšstev. Chleborad vytyčil

pravidla „obchodu tovaryšského“ týkající se obchodního vedení a správy, rozdělování zisku, vedení účetnictví a obchodní politiky.

Společensko–hospodářskou opravu neviděl jen v pouhém nabývání jmění. Je nutné jmění zachovat a chránit. K tomu jsou určeny pojišťovny, které dopodrobna popisoval a členil je na různé typy podle druhu pojišťované věci nebo skutečnosti a osvětloval principy jejich činnosti.

Spolupráce Chleborada s dělnictvem začala na podzim roku 1867, při zakládání časopisu skupiny pražských dělníků. Stal přispěvovatelem do časopisu „Dělník“. Hlavní cestu k povznesení dělnictva viděl ve svépomoci, tj. zakládání spotřebních a výrobních spolků dělníků. Byl iniciátorem založení a předsedou potravního spolku „Oul“ v roce 1868 jako spotřebního svépomocného dělnického spolku. Spolek vlastnil několik prodejen, měl vlastní pekárny, výrobní oddělení, veřejnou jídelnu, knihovnu aj. Postupně měl „Oul“ 2 660 členů, hospodařil se ziskem a v Praze vznikly „výrobny“ krejčovství, kožešnictví, obuvnická a strojní výrobna, kamnářství, stavebnictví, truhlářství, z nichž se do samostatných družstev oddělily kamnářství „Jíl“ (roku 1870), strojní výrobna „Pluh“ a stavební „Štít“. Po vzoru „Oulu“ vznikalo v Čechách asi tři sta podobných spolků spotřebních a výrobních družstev (Kolektiv, 1999: 149).

Na přelomu století a zejména po první světové válce se rozvíjí družstevní svépomoc a po vzniku samostatné Československé republiky nalezneme družstva v každé oblasti podnikání. Roste počet nejen spotřebních, výrobních, zemědělských, zpracovatelských, nákupních a odbytových družstev (například v roce 1922 existovalo již 253 výrobních družstev), ale i družstevních záložen, kulturních a bytových družstev. V období mezi dvěma světovými válkami dosáhlo české družstevnictví svého vrcholného rozmachu. Stejně jako celá tehdejší společnost bylo ovlivněno nacionálními a politickými problémy, které někdy vedly k roztříštěnosti postupů a zájmů.

František Cyril Kampelík, průkopník svépomocného družstevnictví

Nedostatek kapitálu a 19. století neexistence českých bank poskytující úvěry středním a drobným podnikatelům byl ve druhé polovině vážným problémem. Určitým řešením peněžní nezávislosti byla vzájemná svépomoc. Místo spořitelen se v českých zemích zřizovaly více svépomocné (občanské) záložny, které byly právně nezávislé na státních a obecních úřadech a oproti spořitelnám byly v hospodaření se svěřenými penězi samosprávné. Záložny půjčovaly na zaručený krátkodobý osobní úvěr pouze svým členům, ale později přijímaly kapitál a poskytovaly zaručený úvěr i nečlenům.

Historicky první forma je vzájemná pojišťovna, jejímž cílem je vzájemná pomoc při finančním eliminování negativních důsledků nahodilosti na členy společenství (korporace. Hlavním kritériem činnosti tohoto typu pojišťovny není tedy dosažení zisku. Vychází se ze základní vzájemnostní filozofie: že škoda, která se stane jednomu členu společenství, má být nesena těmi ostatními, kterým se nestala (Daňhel, 2002: 34). Vzájemné pojišťovny bývaly a jsou preferovány některými skupinami obyvatel. Hospodaří většinou s nižšími náklady správní režie, a protože není jejich činnost primárně zaměřena na dosahování zisku, mívají pro klienty atraktivnější sazby pojistného.

Právní úpravu pojištění v habsburské monarchii řešil patent Františka II. v roce 1819, záznam pojištění domů je z roku 1823 (Pozemková kniha pro základ pojišťovacího ústavu v Království českém). Nejstarší vzájemnou pojišťovnu představuje spolek (pojišťovací ústav) z roku 1826 a C. k. výsadní moravsko–slezská vzájemná pojišťovna z roku 1830.

Mezi propagátory peněžní svépomoci byl *Emanuel Zdekauer a František Šimáček*, kteří se zasloužili o založení prvních záložen pro podporu malých živnostníků. Zdekauerovi se podařilo získat kapitál k založení „Pražské řemeslnické záložní kasy" (1850), která fungovala několik desetiletí. Do širšího povědomí se záložny dostávají až začátkem 60. let 19. sto-

letí díky propagaci F. Šimáčka a F. C. Kampelíka (Němcová, 2001). Šimáček navrhoval všem záložnám, aby se na územním principu spojily a založily si vlastní banku. V roce 1852 dochází k vydání nových předpisů o spolcích. Podle nich muselo být ke vzniku spolku výslovné povolení státní správy (úřední koncese) a spolek mohl existovat jen z důvodů veřejného zájmu, tedy státu. Tento předpis tvořil základ pro existenci pojišťovacího práva. Pojišťující společnosti byly pod státním dozorem, ale později vedoucí místa ve správních radách obsadili zejména příslušníci aristokracie. Zákon O právě spolčovacím z roku 1867 se nevztahoval na pojišťovací spolky ani na podpůrné pokladny. Oba typy spolků fungovaly podle předpisu z roku 1852 (nutnost mít státní koncesi) a obchodního zákona z roku 1862. Až v roce 1873 byl vydán zákon o společenstvech. Společenstva můžeme nahradit dnešním termínem družstva a v oblasti pojištění (nejprve dělnické úrazové a nemocenské pojištění) přebírá odpovědnost v dalších letech také stát. Vzájemné pojišťovací spolky byly zakládány koncem 19. století a často končí svoji činnost v roce 1951.

V roce 1865 se konal první tzv. Svatováclavský všeobecný sjezd českomoravských záložen v Praze, který měl rozhodnout o jednotných finančních postupech a stanovit takové úvěrní ukazatele, aby se zabránilo vzájemné konkurenci záložen. Cílem bylo zřízení centrálního záložen ského peněžního ústavu. V roce 1868 začíná fungovat „Záložní úvěrní ústav“, zejména pro severní Čechy, ve formě akciové banky. V roce 1869 začala fungovat „Živnostenská banka“ jako ústřední akciová banka českých a moravských záložen. Zákon z roku 1873 vymezil družstvo jako sdružení osob k společné hospodářské činnosti, sledující účel podporovat výdělek nebo hospodářství svých členů a tím zlepšit a zvýšit úroveň jejich hmotného blahobytu. Tento zákon, s určitými úpravami, platil v Československu do roku 1954 a v Rakousku je v platnosti dodnes (Vávrová, 2001: 31).

Koncem 80. let 19. století začala vznikat spořitelní a úvěrní venkovská družstva podle vzoru Reiffeisenových záložen, poz-

ději v Čechách nazývané „kampeličky“. Tato úvěrní družstva se lišila od městských úvěrních družstev (občanských záložen) omezenou působností na menší obvod, snazší dostupností. Měla neomezené ručení, úvěr poskytovala pouze svým členům a bylo vyloučeno obchodování se směnkami. Tento typ úvěrních záložen propagoval *František Cyril Kampelík* (1805–1872). Podporoval vznik různých spolků a propagoval účast v akciovém podnikání. Svépomoc byla Kampelíkovi prostředkem k rozvoji průmyslu a podnikavosti. Zaměřil svou pozornost na spořitelní a úvěrní družstva, která byla vhodná pro menší venkovské obvody, pro 3 až 4 sousedící farnosti (kollatury), aby se dosáhlo úspory nákladů. Spořitelny a občanské záložny vznikající ve městech považoval pro venkov za nevhodné. Navrhoval proto zakládání „kollaturních spořitelen“. Takováto spořitelna by měla mít sídlo ve farské osadě a měla by mít otevřeno v neděli, aby si všichni mohli obstarat své finance cestou do kostela bez ztráty času. Čas ranních bohoslužeb by byl určen pro vklady a odpolední pro úvěry. „Kampelíkova spořitelna“ by bez prodlení, na pouhou žádost půjčovala každému občanu**.** z dané farnosti buď na směnky, nebo na dlužní úpis. Zakladateli a ručiteli by byli 3 až 4 movití, důvěryhodní občané z každého obvodu, kteří by také měli dozorčí funkce. Kampelíkovy návrhy „kollaturních spořitelen“ zapadly bez odezvy. Včas však vystihl české hospodářské potřeby, a proto navrhoval zakládání všeobecných pojišťoven. Slovo „všeobecná“ vyjadřovalo nejen všechny možné situace, proti kterým by se bylo možno pojistit, ale i Kampelíkův požadavek, aby všichni občané v daném kraji si povinně bez výjimky svůj majetek pojistili. Účastníky by byli všichni, a čím méně pojistných událostí, tím nižší by byly pojistné poplatky. Zřizovateli všeobecných pojišťoven měly být hospodářské krajské jednoty, vedoucí představitelé by byli voleni většinou hlasů na valné schůzi. Kampelík pro tyto spořitelny navrhoval i stanovy. Předpokládal, že se kapitál pojišťovny časem tak rozroste, že by se poplatky v budoucnu nemusely platit. Návrh ve své době zapadl, ale záložny organizované obdobným způsobem

se začaly úspěšně rozvíjet na přelomu 80. a 90. let. Jako projev uznání průkopnických zásluh Kampelíkových byly nazvány „kampeličky".

Vývoj svépomocných spolků výrobních, spotřebních, dělnických družstev, občanských záložen ve městě i spořitelních a úvěrních družstev na venkově byl spjat s rozvojem českého drobného a středního podnikání ve druhé polovině 19. století. Určitou zvláštností byl převažující svépomocný charakter zpočátku bez finanční či jiné státní podpory, který byl dán národnostními rozpory mezi českými a německými či židovskými podnikateli. Dokonce iniciativa právních předpisů upravující svépomocné aktivity pro české země vycházela ne z vídeňské vlády, ale většinou od českých poslanců. Další českou odlišností je význam drobného peněžnictví. Český kapitál se shromažďoval nikoli cestou velkých akciových bank, ale až od konce 60. let v podobě svépomocných spořitelních a úvěrových družstev (občanských záložen) či drobných, lokálních spořitelen. Propagátorům našich záložen byly známy myšlenky německých teoretiků Schulze – Delitzsche a Reiffeisena, ale nešlo o pouhé kopírování jejich principů. Německé záložny typu Schulze – Delitzsche (tzv. Volksbanken) vedle toho, že poskytovaly členům levnější úvěr, sledovaly i obchodně – ziskové cíle, a to zabezpečit svým podílníkům co možná největší dividendu a úrok z vložených peněz. Kdežto čeští a moravští teoretikové uznávali, že jediným možným řešením krize drobného a středního podnikání je svépomoc.

Činnost úvěrních družstev se mnohdy personálně nebo organizačně prolínala se spotřebními a výrobními družstvy. Vedle občanských záložen vznikaly a působily konkurenční záložny živnostenské, záložny německé, také později záložny dělnické, zaměstnanecké a profesní. Jako příklad lze uvést: První česká vzájemná pojišťovna Praha, Spolek kapitály a důchody vzájemně pojišťující v Praze, Slavia, vzájemná pojišťovací banka v Praze, Rolnický vzájemně pojišťovací ústav v Praze – Rolnická vzájemná pojišťovna, Pražská městská pojišťovna, Česká vzájemná životní pojišťovna; z meziválečného

období Svaz čs. Pojišťoven, Čs. Svaz společností provozujících dopravní pojištění, Atlas, vzájemná pojišťovna, Pensijní spolek zaměstnanců Banky čs. Legií a další. Na přelomu století a zejména po první světové válce se rozvíjí družstevní svépomoc a po vzniku samostatné Československé republiky nalezneme družstva v každé oblasti podnikání. Roste počet nejen spotřebních, výrobních, zemědělských, zpracovatelských, nákupních a odbytových družstev (například v roce 1922 existovalo již 253 výrobních družstev), ale i družstevních záložen, kulturních a bytových družstev. V období mezi dvěma světovými válkami dosáhlo české družstevnictví svého vrcholného rozmachu. Stejně jako celá tehdejší společnost bylo však ovlivněno nacionálními a politickými problémy, které někdy vedly k roztříštěnosti postupů a zájmů.

5.2.3 Solidarismus u českých ekonomů

Naši národohospodáři a ekonomové formulovali sociálně ekonomický pohled a zamýšleli se nad úlohou státu i solidární pomoci ekonomických subjektů.

Albín Bráf (1851–1912), profesor národního hospodářství na Univerzitě Karlově v Praze. Tématem, k němuž se vyjadřoval jak v teorii politické ekonomie, tak v praktické hospodářské a sociální politice, byla otázka funkcí státu, liberalistického a socialistického uspořádání společnosti (Stát a hospodářské soustavy. Liberalismus – socialismus). Charakterizuje liberalismus jako soustavu vybudovanou na zásadním odporu proti jakékoliv státní intervenci (Vencovský, 1997: 100). Je to soustava důsledné hospodářské svobody, která je „doplňkem a důsledkem práva, která vyplývají z osobní svobody“ a projevuje se jako: svoboda živností, tj. svoboda při volbě zaměstnání, při zakládání, upravování a správě podniků, předpokládá svobodu stěhování a usazování; svoboda vlastnictví, která spočívá v dokonale volné dispozici s majetkem; svoboda obchodování, tj. svoboda výroby a prodeje; svoboda smluv (úrokových, pracovních, nájemních atd.); svoboda volné soutěže, která vede

k růstu výroby, k technickým pokrokům, ke snižování výrobních nákladů a tedy k obecnému prospěchu všech, především spotřebitelů. Má svůj mravní význam, který spočívá v tom, že každý je zodpovědný „za vlastní osobní zdar". Všechny společenské útvary vznikají je „z pudů, snah a potřeb jednotlivců, z jejich zištných snah", že „stát povstává svobodnou smlouvou jednotlivců (smlouvou společenskou)", že svět „je podroben neměnitelným přirozeným zákonům, jejichž vládě je marno se vzpírati" (Bráf, 1923a: 136). Odmítl liberalismus i z důvodů praktických, neboť důsledné prosazování hospodářského liberalismu nemělo pouze „účinky obecně prospěšné, ale i účinky neprospěšné", a to nestejné „faktické podmínky zápasu", zneužití lepšího hospodářského postavení, vznik nových sociálních nerovností.

Bráf odmítal i socialistické směry. Vytýká socialistickým směrům, že usilují o nahrazení individualismu kolektivismem, ale „netrudí se dopodrobna propracovanými programy pro budoucí úpravu společnosti" a „jen z poznámek porůznu vyslovených dají se poznati jejich názory o hlavních rysech budoucího zřízení„ (Bráf, 1913: 323). Bráf spatřuje východisko z obou těchto extrémně rozporných teoretických směrů a ze sociálních problémů, které vyvolal absolutní hospodářský liberalismus, v takovém postavení státu, respektive v takových působnostech státu, které by eliminovaly právě ony negativní důsledky absolutního liberalismu (Vencovský, 1997: 102). Pokud jde o státní působnost, Bráf vymezuje úkoly státu: provádění činností pro potřeby občanů, které by oni sami – odkázáni na vlastní možnosti – nedokázali provádět buď vůbec, nebo jen nedokonale, a jde–li při tom o potřeby obecně prospěšné (například společná měna nebo které nemohou být ponechány v rukou soukromníků, aby je nezneužili (například pošta). Zabraňování tomu, aby jednotlivá společenská třída nezneužila svou hospodářskou převahu způsobem, který by „škodil celku", například zákonem o kartelech. Pozitivní podněcování nebo regulování hospodářské činnosti, aby vedla k „obecnému prospěchu". Stát si proto vyhradí sám pro sebe zcela nebo

zčásti některé činnosti, jako například všeobecné a odborné vzdělání, komunikace atd. Je to dějinný vývoj, který v podstatě znamená, že stát se zdemokratizovává, že už neplatí „stát jsem já", ale „stát jsme my", že se zlomil liberální odpor proti státním ingerencím. Je to tendence, která se však někde naopak změnila v jiný extrém, že „se tu a tam vypěstovalo až chorobné spoléhání na stát" (Bráf, 1913: 83). Bráf se osobně podílel na založení Zemské banky, organizaci statistické služby, uzákonění dělnického a penzijního pojištění, vytvoření České akademie věd a zejména Národohospodářského ústavu (Kolektiv, 1999: 47).

Jan Koloušek (1859–1921), přednášel na Vysoké škole technické v Brně a v Praze. Zdůrazňuje sociální, mravní a etická kritéria v hospodářském počínání zaměstnavatelů i v chování veřejné moci, hledání lepší „úpravy hmotného uspokojování lidských potřeb" (Vencovský, 1997: 122). Odmítá „filozofický kolektivismus" a Marxův „historický materialismus", kdy „zájmy jednotlivce se utápějí v zájmech celého stavu, celé třídy" (Koloušek, 1918: 28). Konkrétněji Koloušek své názory na „lepší sociální úpravu uspokojování lidských potřeb" neuvádí. Definuje pojmy, které považuje za základní – co jsou lidské potřeby, co jsou to statky, co je to kapitál a jaká je „sociální úprava uspokojování lidských potřeb". Potřeby chápe jako výlučně psychické projevy, ať už jde o potřeby individuální nebo kolektivní, „neboť i v kolektivech se potřeba projevuje prostřednictvím skutečných, fyzicky žijících jednotlivců". Pokud jde o „sociální úpravu uspokojování lidských potřeb", omezuje se na nástin historického vývoje organizace hospodářských poměrů – zejména vlastnického práva od starověku až po současnost. Nepřichází s vlastním názorem na úpravu, uspořádání nebo reformu hospodářské činnosti.

Karel Engliš (1881–1961), profesor Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, rektor Masarykovy univerzity, rektor Univerzity Karlovy. „Englišova národohospodářská teorie je postavena na myšlence, že poznávání a chápání ekonomických jevů je vě-

decky uspokojivé jen tehdy, sleduje–li se v chování všech subjektů především účelovost, záměrnost, volba cílů a prostředků, a z tohoto hlediska racionálnost rozhodování a postupů, ať už jde o rozhodování podniků, domácností, bank, státu a vůbec každé hospodářské organizace“ (Vencovský, 1997: 201). Engliš hledal v každé ekonomické aktivitě a vůbec v hospodářském životě společnosti především řád, uspořádání podle účelů a prostředků, a tím posunul těžiště národohospodářské teorie do zkoumání systémů, v jakých probíhá celá ekonomická aktivita. Národní hospodářství je „vědou o pořádku, ve kterém jednotlivci a národy pečují o udržení a zlepšení svého života“ (Vencovský, 1997: 202). Podstatu hospodářské činnosti – při důsledně účelovém pohledu – spatřoval Engliš v péči o udržení a zlepšení života. Tato činnost z hlediska subjektu, který ji organizuje a pořádá, se může polarizovat ve dvou směrech. Buď se stará každý sám o sebe, je subjektem péče o sebe, tj. pořádá všechno podle své vůle a podle představy své osobní spokojenosti jako konečného účelu svých jednání a svého pořádání prostředků. To je účel subjektivní a z něho vyplývají subjektivní potřeby, užitky, náklady, hodnoty atd. Má–li člověk pečovat sám o sebe, musí mít volnost a svobodu při opatřování prostředků (tedy v práci) a při upotřebení svých prostředků (tedy ve spotřebě) a musí být pánem svých prostředků (vláda nad věcmi, vlastnictví). Anebo je člověk nebo národ předmětem cizí péče, jejímž subjektem je někdo jiný – představený kolektivu, státní moc. Pak člověk nemůže mít ani vládu nad statky, ani volnost a svobodu v opatřování i v upotřebení prostředků (v práci a ve spotřebě), protože to vše se už neodehrává tak, jak on sám by si přál, ale podle vůle toho, kdo je subjektem péče o něho. Činnost tohoto subjektu směřuje k tomu, k jakým kvalitám tělesným, mravním a duchovním chce dovést předmět své péče, tedy podle své představy člověka nebo společnosti. Bez zřetele k tomu, co si přeje předmět péče, bude opatřovat a upotřebovávat prostředky podle své představy, podle svého ideálu. Na každou z těchto alternativ – dovedeno do celého národního hospodářství – navazuje určitý

hospodářský pořádek, určitá hospodářská soustava – systém. Hospodářské soustavy se tak u Engliše polarizují. V prvním případě je člověk subjektem péče o sobe, řídícím a pořádajícím účelem je osobní spokojenost člověka, tedy účel subjektivní, mezi potřebami je věcná solidarita, neboť uspokojování různých potřeb je „svázáno“ užitkovým hodnocením subjektu. V druhém případě je člověk nebo celý národ objektem cizí péče a pořádajícím účelem je určitá představa života, zdraví a kultury národa, respektive společnosti, tedy účel objektivní. Mezi potřebami lidí je nejen solidarita věcná, ale i solidarita osobní, neboť uspokojování potřeb musí brát zřetel i na vztahy mezi členy společnosti.“ Na tomto základě konstruoval Engliš základní principy hospodářského individualismu a hospodářského solidarismu.

„Individualismus – důsledně domyšlený – předpokládá volná hospodářství spotřební (domácnosti) i výdělečná (podniky). Pro domácnosti je pořádajícím účelem subjektivní spokojenost, pro podniky je to výdělek peněz. Celý systém je založen na plném využití peněz a na fungování čtyř trhů (statků, práce, kapitálu a deviz) a na rovnovážném regulatorním působení cen (ceny statků, mzdy, úroku a kurzu). Všechny statky jsou v soukromém vlastnictví jednotlivých hospodářství spotřebních (statky spotřební) nebo výdělečných (kapitál). Důchod je vedle pracovního též kapitálový a podnikatelský. Práce je svobodná a volná, není právo na práci ani na plný výnos práce. Engliš označoval tento volný tržní systém jako kapitalismu.

V rámci individualismu hovoří o národní kooperativě, resp. etokracii. Spotřeba (v domácnostech) je sice individuální, ale výroba je organizována ve státních závodech, je ve vlastnictví státu. Ve státních závodech by byla výrobní činnost hodnocena technicky, a to měřením v jednotkách práce. Statky by byly hodnoceny podle množství práce v nich obsažené. Peníze by byly zakotveny v práci a ceny určovány podle nákladů pracovních jednotek. Důchod by byl jen z práce, o rozdělení národního produktu by rozhodovala jen pracovní zásluha. Práce by byla svobodná, ale vázaná (podle způsobilosti).“ „Solida-

rismus – komunismus předpokládá, že celá výroba i spotřeba jsou organizovány jako jedno státní hospodářství pro celý národ. Centrální moc prosazuje představu o vývoji a stavu společnosti. Všechny statky jsou ve vlastnictví státu. Hospodářská hodnota je objektivní, protože účel sledovaný centrálním subjektem moci je objektivní. Není samozřejmě směna, trh, peníze ani cena" (Vencovský, 1997: 208). Svou konstrukci hospodářských soustav Engliš považoval za abstrakci, za modely, s kterými se v čisté podobě nikde nesetkáváme.

Z publikace Hospodářské soustavy z roku 1946 uvádíme: „Individualismus a solidarismus jsou polarizující se pořádky v péči národů o udržení a zlepšení života. Těmto pořádkům odpovídá adekvátní pořádek mezi členy národního hospodářského společenství v tom, jak se mají k sobě chovat. Jejich chování je ovlivňováno právními předpisy (s donucením) nebo mravními normami (bez donucení). Jestliže se stará každý sám o sebe, nemají individua k sobě vztahy pozitivní, nýbrž jen vztah negativní, protože jeden druhému nepomáhá. Nicméně i tu je třeba mezi individuy pečujícími o sebe pořádku, aby jeden druhému neubližoval (urážka, ublížení na těle) nebo na majetku (krádež, loupež), neboť jen tak mohou všichni co nejlépe samo o sebe pečovat. Nařídí–li se, aby všichni jezdili vpravo, minimalizují se srážky a maximalizuje se volnost pohybu pro každého.

Tak se vytvořila během tisíciletí pravidla o vzájemném chování lidí (pečujících o sebe) mezi sebou, pravidla právní nebo mravní. Tato mravní pravidla jsou normy, podle nichž hodnotíme jednání jako mravné, poctivé, spravedlivé, slušné, ctnostné nebo nemravné, nepoctivé atd. Soubor mravních norem tvoří mravní řád, který je z jedné strany souborem norem vůči občanům, kteří se podle nich řídí a své jednání hodnotí, a z druhé strany souhrnem účelových pravidel (účelový řád) z hlediska vytvoření těchto norem. Individualistickému a solidaristickému pořádku hospodářskému odpovídá dvojí mravní řád, který se obdobně polarizuje, mravní řád morálky individualistické a morálky solidaristické" (Engliš, 1990: 55–61).

„Hospodářské soustavě solidaristické odpovídá morálka solidaristická. Ta je ztělesněna ve stěžejní zásadě o lásce k bližnímu v tom, že statek patří tomu, kdo ho nejvíce potřebuje, v podřízenosti jednotlivce a jeho zájmu celku (vlasti, národu, lidstvu atd.). Zde je jiná spravedlnost a jiná ctnost. Ale všechny tyto normy jsou též postuláty, které plynou teleologicky z účelu života, zdraví a kultury národa nebo lidstva (podle toho, koho do solidaristického společenství, do lásky k bližnímu zahrneme). Neboť z tohoto účelu plyne rozdělování práce podle únosnosti a statků podle potřebnosti, pozitivní pomoc silnějších slabším, vztah mezi lidmi takový, jako by sami sebe milovali. Nemiluji svého bližního jako sebe samého, když si ponechávám nadbytek, zatímco on má nedostatek. Všechny zásady solidaristické morálky jsou provedením účelu: ideálu života, zdraví a kultury národa a lidstva“ (Vencovský, 1997: 357). „Tisíciletý vývoj mravních norem, upravujících pořádek a vztahy mezi lidmi, není nahodilý, nýbrž jde tím směrem, který umožňuje nejlépe život všem“ (Vencovský, 1997: 357). Morálka individualistická je spojena s příkazy negativními, silný nemá rušit a využívat slabého; morálka solidaristická je spojena s příkazy pozitivními, silný má pomáhat slabému.

„Ale rozumný egoismus uznává i ve vlastním zájmu potřebu mravního řádu individualistického a jednání podle něho, protože mu umožňuje jednat podle svého (co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň ty jim). V tom smyslu můžeme říci, že egoisté jsou způsobilí žít podle individualistického řádu morálního, ale nikoliv podle solidaristického řádu morálního. Altruismus znamená především cítění s druhým (s jednotlivcem), ale toto cítění přiřazuje vždy toho, s nímž cítím, se mnou ve vyšší celek, vidím v něm bratra v národě, v lidstvu. Jednat podle subjektivního užitku a jednat egoisticky není totéž, protože jednám logicky nutně vždy podle subjektivního užitku i tenkráte, spatřuji–li radost v tom, že pomáhám jinému.“

„Proto se považuje soustava individualistická (zvláště kapitalistická) za výkonnější (lepší v ohledu produktivním), ale když je společenské těleso ohroženo a má prokázat nejvyšší

únosnost (jak tomu je ve válce), utíká se k solidarismu." „Mezi těmito dvěma póly se pohybuje veškeré snažení lidské, neřídí se nikdy důsledně podle jednoho pólu. Hodnocení pořádku hospodářského, morálky a řádu právního je vždy řízeno současně oběma póly. Je jednou blíže tomu a podruhé onomu, jako by byl mezi nimi věčný boj. Že je skutečný pořádek vždy směsí individualismu a solidarismu, je pochopitelné, protože individualismus je výrazem vůle k životu jednotlivce, jeho pudového egoismu a jeho touhy po svobodě, ale předpokládá i život společenského celku národa. A solidarismus je výrazem vůle k životu společenského (národního) celku, který si jednotlivce úplně podmaňuje, ale jeho život předpokládá. Harmonie individualismu a solidarismu bude asi pravá cesta."

„Tak zůstane solidarismu úkol, aby byl zabezpečen rovnoměrnější, a proto trvalý vývoj celku, a individualismu úkol, aby byl hybným pérem pokroku a blahobytu" (Vencovský, 1997: 361).

Josef Macek (1887–1972), přednášel na Vysoké škole obchodní v Praze. V Cestě z krise (1935) píše: „Do nedávna líčili sociální reformátoři dnešní hospodářský a politický řád jako soustavu nespravedlivou, morálně špatnou. Dnes k tomuto rozsudku přistupuje ještě jiný: že je to soustava nesmyslná, pochybená z hlediska zdravého rozumu, soustava, která je neschopná splnit očekávání i těch, kdo ji hájí. A tak apoštolům sociální spravedlnosti přicházejí na pomoc především technikové a umělci. Techniky pobuřuje odpor, který dosavadní soustava sociální (hlavně hospodářská) klade proti uplatňování technických vynálezů, umělci zase jsou jitřeni tím, jak moment soukromého zisku pustoší krásy přírodní a překáží snahám zkrášlit uměním život ohromných zástupů pracujícího lidu: Jejich dílny i jejich byty, místa jejich námahy a nebezpečí stejně jako místa jejich odpočinku a zábavy – to vše je dnes podrobeno zákonu zisku a – špíny. V tomto směru krise přinesla zhoršení takové, že lidská sympatie se probudila i tam, kde dosud tvrdě spala, a že nad nerozumností – nejen nespravedlností – bídy uprostřed nadbytku počínají se zamýš-

let lidé, kteří dosud pro svoje soukromé zájmy nenacházeli času ani chuti pohlédnout na situaci celku, v němž žijí. Musela přijít krise tak strašných rozměrů, aby si uvědomili, jak jejich osobní osud je spojen nejen technicky (železnicí, telefonem a autem), ale také mravně a politicky s osudem druhých" (Macek, 1935: 19).

„Náš sociálně hospodářský řád není jednolitý, nýbrž je složen ze tří složek: a) hospodářství domácnostní, b) hospodářství soukromopodnikové, c) hospodářství veřejných svazků jako je stát, obce a p. V tomto hospodářství veřejném lze jasně rozeznat dvě složky: jedna se podobá domácnosti, druhá podniku" (Macek,1935: 156). V kapitole o autoritě v demokracii píše: „Vládní metoda v demokracii záleží v informování občanstva, v přesvědčování jeho a v povzbuzování jeho k určitým činům, někde a někdy také v organizaci společné práce ve veřejných podnicích a aukcích „ (Vencovský, 1997: 182).

Cyril Horáček (1862–1943), přednášel na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V Učebnici národohospodářské politiky z roku 1912 uvádí své pojetí: „A tuto záměrnou a soustavnou činnost státu a ostatních veřejnoprávních svazků, jež má za předmět takovou úpravu společenských vztahů a poměrů po stránce hospodářské, aby co nejdokonaleji vyhovovaly prospěchu obecnému, zoveme národohospodářskou politikou" (Vencovský, 1997: 307).

Cyril Čechrák (1890–1974), profesor Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, definuje tzv. všeobecnou ekonomiku (1946) jako vědu, která se zabývá „všemi jednáními, prostředky, způsoby a organizacemi, jež mají za cíl ať bezprostředně nebo ve svých finálních důsledcích zajistit uspokojení lidských potřeb a vytvoření životní míry" (Vencovský, 1997: 321). Popisuje subjekty výdělečné a politické ekonomiky, instituce, které tvoří hospodářskou strukturu v zemi, jak působí na hospodářský vývoj a jak ten je jimi ovlivňován. Čechrák patří mezi české představitele institucionalismu (Vencovský, 1997: 322).

5.3. Podmínky pro sociální ekonomiku po roce 1989

5.3.1 Právní rámec subjektů třetího sektoru

Rámec pro třetí sektor vytváří *legislativní úprava*, ze které vyplývá statistické vymezení a účetní vykazování. Současný český právní řád nedefinuje pojem občanský sektor ani sociální ekonomika. Svou podstatou patří subjekty občanského sektoru k soukromoprávním subjektům, tedy především do sféry působnosti občanského zákoníku. *Občanský zákoník* upravuje postavení fyzických a právnických osob (Zákon č. 40/1964 Sb. občanský zákoník). Rozděluje právnické osoby na čtyři skupiny (sdružení fyzických nebo právnických osob, účelová sdružení majetku, jednotky územní samosprávy a jiné subjekty, o kterých to stanoví zákon).

Do první skupiny lze ze subjektů třetího sektoru v širším smyslu zahrnout občanská sdružení (včetně odborů), obecně prospěšné společnosti (lze je zařadit také do čtvrté skupiny kvůli nejasnostem, zda mají základ v majetku či osobách), církve a náboženské společnosti, politické strany a hnutí, zájmová sdružení právnických osob, profesní komory, popřípadě družstva, společnosti s ručením omezeným a akciové společnosti založené podle Obchodního zákoníku (Zákon č. 513/1991 Sb.) za jiným účelem než pro zisk. Do druhé skupiny můžeme zařadit z občanského sektoru pouze nadace a nadační fondy (Kačírek, 2002).

Právní úprava jednotlivých typů subjektů třetího sektoru je dosud relativně roztříštěna a promítá se do několika obecných zákonů (občanského zákoníku, obchodního zákoníku, daňových zákonů) a do celé řady samostatných zákonů pro jednotlivé typy dobrovolnických organizací. Přestože existují zákony, které se subjektů týkají, je jediným právním předpisem Zákon č. 586/1992 Sb. o daních z příjmu ve znění pozdějších úprav. U daně z příjmů právnických osob v souvislosti s určením poplatníků, kteří nejsou založeni nebo zřízeni za účelem podnikání, jsou uváděny následující: zájmová sdružení právnických osob, pokud mají tato sdružení právní subjektivitu a nejsou

zřízena za účelem výdělečné činnosti, občanská sdružení včetně odborových organizací, politické strany a politická hnutí, registrované církve a náboženské společnosti, nadace, nadační fondy, obecně prospěšné společnosti, veřejné vysoké školy, obce, organizační složky státu, vyšší územní samosprávné celky, příspěvkové organizace, státní fondy. Za tyto poplatníky se nepovažují obchodní společnosti a družstva, i když nebyly založeny za účelem podnikání (Zákon č. 492/2000 Sb., § 18). *Základní právní normy* jsou: Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, Zákon č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech, Zákon č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech a Zákon č. 210/2002 Sb. Družstva jsou zřizována podle § 224 a 225 Obchodního zákoníku č. 513/1991 Sb. Činnosti subjektů občanského sektoru ovlivňují *další důležité právní úpravy* jako: Zákon č. 3/2002 Sb. o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností, Zákon č. 563/1991 Sb., o účetnictví, Zákon č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě, Zákon č. 117/2001 Sb., o veřejných sbírkách, Zákon č. 202/1990 Sb., o loteriích a jiných podobných hrách (Zpráva o neziskovém sektoru v ČR, 2004).

Nedostatky legislativy

Uvedené obecně závazné předpisy, koncipované velmi liberálně, mají řadu legislativních a praktických nedostatků. Tím, že není v právním řádu definován občanský sektor, zákony upravující jednotlivé typy subjektů občanského sektoru sice více či méně úspěšně absenci této definice suplují, v obecné rovině ji však nahradit nemohou.

Není v právním systému *vymezena kategorie veřejné prospěšnosti*.

Ani předmětné ekonomické subjekty nejsou dostatečně definovány. Definice subjektů občanského sektoru používané v jednotlivých daňových předpisech jsou konstruovány zejména za účelem striktního vymezení okruhu poživatelů jednotlivých typů osvobození a úlev a jakákoliv odchylka od vymezené definice má za následek ztrátu těchto osvobození či úlev.

Není brán zřetel na skutečný charakter činnosti – tedy zda je daná aktivita provozována s úmyslem provozovat ji nevýdělečně či podnikatelsky. Je nedostatečné či vůbec žádné legislativní definování hlavní a vedlejší činnosti v obecných a ve vazbě na to i v daňových zákonech.

Předpisy neupravují s dostatečnou podrobností povinnosti subjektů občanského sektoru směřující k transparentnosti a veřejné kontrolovatelnosti hospodaření s různými finančními zdroji, k prokazování jejich kvalifikace k poskytování služeb, a to nejen vůči orgánům státní správy (poskytovatelům dotací), ale i vůči veřejnosti vůbec.

Změna se očekává po schválení novely občanského zákoníku (Zpráva o neziskovém sektoru v ČR, 2004).

5.3.2 Ekonomický rámec subjektů třetího sektoru

Pro činnost subjektů třetího sektoru jsou vytvářeny vhodné ekonomické podmínky. Jde o finanční pomoc poskytovanou z prostředků státního rozpočtu dotační politikou, jde o finanční částky rozdělené vybraným nadacím a jde o zvýhodnění v placení daní z příjmů. Rozbory financování dobrovolnických organizací z veřejných rozpočtů, zásady a hlavní oblasti dotační politiky zveřejňuje poradní orgán vlády České republiky – *Rada vlády pro nestátní neziskové organizace*. Je součástí Úřadu vlády ČR a je jediným orgánem státní správy, který se zabývá výhradně problematikou občanského sektoru. Vznikla transformací zrušené Rady pro nadace v roce 1998. Od roku 2002 jsou jejími členy nejen zástupci třetího sektoru a ministerstev, ale i krajů. Byly založeny tři stálé výbory, které pro Radu připravují návrhy v oblastech, ve kterých působí. Jde o Výbor pro spolupráci s regiony, Výbor pro spolupráci s EU a Výbor pro Nadační investiční fond. „Rada plní několik základních úkolů. Sleduje používání finančních prostředků z Nadačního investičního fondu. Iniciuje opatření týkající se dostupnosti informací o občanském sektoru a o politice státu vůči němu. Spolupracuje s kraji na budování regionální politi-

ky vůči dobrovolnickým organizacím. Na druhé straně se snaží ovlivnit přípravu strategických dokumentů ČR pro vstup do Evropské unie tak, aby byla posílena zásada partnerství a možnost využívat strukturální fondy i organizacemi občanského sektoru. Rada vlády pro nestátní neziskové organizace se zabývá meziresortní analytickou činností v oblasti poskytování státních dotací neziskovým organizacím. Její rozbory financování organizací z veřejných rozpočtů jsou již od roku 1998 považovány za jeden z důležitých zdrojů poznání veřejné politiky v této oblasti. V rozboru za rok 2002 Rada vlády pro nestátní neziskové organizace obsáhla poprvé i dotační politiku krajů a obcí.

V červnu 2003 vláda stanovila hlavní oblasti *státní dotační politiky* vůči nestátním neziskovým organizacím v roce 2004. Tento materiál se již několik let snaží o to, aby vláda pohlížela na třetí sektor jako na určitý celek a také na dotační politiku státu vůči jeho organizacím jako na meziresortní činnost" (Frištenská, 2004: 147–148).

Úkolem Rady vlády pro nestátní neziskové organizace je stanovení priorit a upřesnění *oblastí služeb* dobrovolnických organizací, které *stát hodlá nakupovat nebo podporovat*. Rada předkládá každoročně vládě pro příští rozpočtové období návrh, který obsahuje i analýzu minulého stavu dotací a předpokládané finanční prostředky, které resorty budou poskytovat nestátním neziskovým organizacím v příštím rozpočtovém období. Objem poskytnutých dotací ze všech úrovní veřejných rozpočtů (dotace ze státního rozpočtu, dotace z rozpočtu krajů a obcí) činil v roce 2003 celkem 5 409 381 tisíc Kč (Rozbor financování nestátních neziskových organizací z vybraných veřejných rozpočtů v roce 2003).

Nadační investiční fond byl vytvořen jako jednorázové a jedinečné opatření, jehož cílem bylo pomoci vytvořit silný a finančně nezávislý nadační sektor, který bude podporovat vznikající občanskou společnost v ČR. Pro tyto účely založil Fond národního majetku České republiky v roce 1993 akciovou společnost Nadační investiční fond. Pro účely Nadační-

ho investičního fondu bylo vyčleněno 1% akcií z druhé vlny kupónové privatizace. Prostředky získané prodejem akcií, vyčleněných pro Nadační investiční fond, byly podle rozhodnutí ministra pro privatizaci ponechávány na zvláštním účtu Fondu národního majetku ČR. Vytvořením mechanismu rozdělení prostředků Nadačního investičního fondu, tedy stanovením kritérií pro výběrové řízení pro nadace, jeho vyhlášením a vyhodnocením, byla pověřena Rada vlády pro nestátní neziskové organizace. Prostředky, získané prodejem akcií, byly rozděleny ve dvou etapách. V I. etapě (1999) bylo rozděleno 484 mil. Kč. Ve II. etapě (2001) bylo rozděleno 849,3 mil. Kč. Zbývající akcie kategorie Nadačního investičního fondu budou podle tohoto usnesení prodány a výnosy rozděleny těm nadacím, které obdržely příspěvek ve II. etapě. Příspěvek z Nadačního investičního fondu byl nadacím poskytnut s cílem, aby byl jimi zhodnocován a z výnosů financovány další organizace třetího sektoru (Příloha k Usnesení vlády ČR ze dne 8. ledna 2003).

Vztah státu k subjektům třetího sektoru

Probíhající *reforma veřejné správy* v České republice vyvolává nutnost změny finančních toků. Systém financování z veřejných rozpočtů musí být průhledný, jednoduchý a efektivní. Bude posilována funkce odvětvového řízení při financování aktivit veřejné správy a financování veřejných statků při sledování maximální decentralizace (Malý, 2001: 47).

Protože podstatným zdrojem financování činností subjektů třetího sektoru jsou veřejné rozpočty, je vhodné upřesnit *činnosti těchto subjektů ve vztahu k činnostem státních neziskových organizací*. Vztahy mohou být kooperativní nebo konfliktní. Kooperativní modely vycházejí z premisy *interdependence theory*, podle které stát i subjekty třetího sektoru vědí, že cesta vzájemné kompenzace nedostatků je efektivnější než konflikt (Kuvíková, 2004: 9)

Činnost subjektů třetího sektoru může být ve vztahu ke stát-

ním neziskovým organizacím (Goulli – Vyskočilová, 2001):

– v*ýlučná*, tzn. že příslušnou činnost provádějí pouze subjekty třetího sektoru, ať už na úrovni celostátní, nebo regionální či místní (organizace Českého červeného kříže, některá sdružení poskytující služby handicapovaným občanům);

– *komplementární*, tzn. že tyto činnosti jsou doplňkem činností prováděných státními organizacemi – časté je to v oblasti vzdělávání, zdravotnictví a sociálních služeb (například církevní hospic, domov důchodců či léčebna dlouhodobě nemocných);

– *alternativní*, prováděná souběžně se státními organizacemi a vytvářející pro ně konkurenční prostředí (církevní či soukromé školy, ekologické organizace);

– *rozvojová* (strategická), k níž řadíme činnosti subjektů třetího sektoru spjaté s tzv. novou ekonomií, tj. s oblastmi, jako je internet a internetové obchody, telekomunikace, geneticky modifikované organismy a ostatní oblasti biotechnologie a farmakologie (organizace bojující proti divoké globalizaci, organizace na ochranu spotřebitele, organizace proti hospodářské a drogové kriminalitě, organizace na ochranu národní identity).

Státem poskytovaná finanční podpora

Vztah veřejného sektoru k třetímu sektoru lze posuzovat podle *finančních vztahů,* podle finanční podpory státem poskytované subjektům řetího sektoru. Podpora může být přímá anebo nepřímá.

Nepřímá podpora je typ podpory, jejíž výška se bezprostředně nedá určit a přesně kvantifikovat (Dlúhá – Marček, 2003). Má několik forem:

Osvobození od daní – jde o příjmy nepodléhající dani z příjmů (dary movité i nemovité, tj. i peněžní dary, vše podléhající dani darovací, i granty, sponzorování a podobně nazvané smlouvy, dotace státu, obcí, krajů, regionů, úroky z běžného účtu), dále příjmy osvobozené od daně z příjmů (členské příspěvky schválené ve stanovách, statutech či ve zřizovacích

nebo zakládacích listinách, výnosy z kostelních sbírek, výnosy z nadačního jmění), příjmy podmíněně osvobozené (z činností vyjmenovaných ve statutu, ve zřizovací nebo zakládací listině). Některé příjmy podléhají dani z příjmů, a to příjmy z hlavní činnosti (činností) uvedené ve stanovách, statutu, zakládací či zřizovací listině, jestliže náklady na tuto činnost jsou nižší než příjmy z ní nebo příjmy z reklam, případně z členských příspěvků. Příjmem se rozumí i nepeněžní příjem. Jde zejména o nehrazené protislužby, které je třeba navzájem vyúčtovat a bez úhrady zaúčtovat vzájemné pohledávky a závazky. Dani podléhají také příjmy z podnikatelské, hospodářské, vedlejší nebo doplňkové činnosti. Organizace neplatí daň z příjmu, pokud její čistý roční příjem nepřesáhne 300 000 Kč za jedno zdaňovací období, není však zbavena povinnosti platit zákonné odvody z mezd a dovozního cla.

Odpočet daru ze základu daně – stát umožňuje všem fyzickým i právnickým osobám uplatnit odpočet ze základu daně do výše 10 % pro fyzické osoby a 5 % pro právnické osoby, pokud zároveň dar přesáhne hodnotu 1 000 Kč, respektive 2 000 Kč. Dar musí být písemně doložen. Tato pravidla pro odepisování darů nejsou všeobecně považována za motivující.

Přímá podpora státu představuje přímé rozdělování rozpočtových i mimorozpočtových zdrojů.

Mimorozpočtové zdroje u nás představují výnosy z privatizace, které byly vloženy do Nadačního investičního fondu a z něj poté rozděleny mezi vybrané nadace. Do mimorozpočtových zdrojů by patřily i výnosy z loterií a jiných her, ale ty jsou v ČR přímo udělovány společností Sazka a.s. vybraným sportovním organizacím.

Rozpočtové zdroje představují prostředky přidělené do příslušné kapitoly rozpočtu (spravované relevantním ministerstvem) pod odpovídající rozpočtové položky, ze kterých jsou potom vypláceny přiznané zejména dotace. Rozpočtové zdroje se každoročně liší v závislosti na výsledku sestavování rozpočtu aktuálním vedení resortu a prioritách vlády.

Na dotace ze státního rozpočtu není právní nárok. *Dota-*

ce je časově omezená na jeden rok a je účelově vázaná (o jakoukoliv změnu ve struktuře výdajů je třeba písemně žádat). Objem dotace nesmí přesáhnout 70 procent rozpočtovaných výdajů na schválený projekt. Státní finance podléhají kontrole Nejvyššího kontrolního úřadu. Dále se nestátní neziskové organizace zúčastňují výběrových řízení a zadávání *veřejných zakázek* (Rektořík, 2001b: 35–39). Zákon o zadávání veřejných zakázek upravuje postup zadavatelů veřejných zakázek směřující od uzavření smluv k jejich provedení; obchodní veřejnou soutěž pro veřejné zakázky a způsob uzavírání smluv a způsob dohledu nad dodržováním tohoto zákona.

Je nesporné, že stávající systém *financování subjektů třetího sektoru* vyžaduje zásadnější změny. Typický pro třetí sektor je rozdílný a *rozmanitý způsob získávání příjmů* a financování činností včetně rozdělování odměn členům. Příjmy mohou pocházet nejen z veřejných financí, ale od konkrétních fyzických nebo právnických osob za určitým konkrétním předem definovaným účelem. Výrazem změn ve financování bude schválení *zákona o daňových asignacích*. Daňová asignace je část zaplacené daně, kterou plátce může za určitých podmínek asignovat konkrétní neziskové organizaci. Konkrétní podoba a úprava se v různých zemích liší. V roce 2002 mohli slovenští daňoví poplatníci poprvé poukázat na veřejně prospěšné účely 1% ze zaplacené daně v roce 2001. Dnes jsou to díky daňové reformě již 2%. Asignace může za určitých podmínek přinést do třetího sektoru více zdrojů a podporuje konkurenční prostředí mezi neziskovými organizacemi. Asignace také posílí vztah mezi plátcem daně, tedy občanem, a neziskovými organizacemi. Mezi hlavními argumenty proti zavedení daňové asignace je často zmiňována nákladnost celého systému a jeho zneužitelnost. V České republice existují iniciativy, které se snaží tento systém státního financování prosadit. První návrh zákona o daňových asignací byl předložen Poslanecké sněmovně v roce 2001, ale nebyl přijat. Nový návrh připravila Asociace nadací Fóra dárců pro Radu vlády pro nestátní ne-

ziskové orgnizace. V červenci 2004 proběhlo k návrhu meziresortní připomínkové řízení a je otázkou, zda současná vláda projeví politickou vůli zákon prosadit (Zpráva o neziskovém sektoru ČR, 2004).

5.3.3 Třetí sektor podle českých a slovenských autorů

Přístupy k třetímu sektoru u některých českých a slovenských autorů

Rostislav Duben (Vysoká škola ekonomická v Praze) připomíná, že ve Všeobecné deklaraci lidských práv, v ústavách stejně jako v listině práv většiny demokratických zemích je uvedeno právo na svobodu shromažďování, sdružování a vyjadřování. Společnost tak umožňuje lidem svobodně se sdružovat a vytvářet rozmanité více méně formalizované organizace různého typu a zaměření činnosti, jejichž prostřednictvím se jednotlivci a skupiny lidí podílejí na řešení jednotlivých osobních, skupinových či společenských problémů (ať již problémů v jednotlivých komunitách či problémů, které se týkají společnosti jako celku). "Tato přímá účast lidí na řešení nejrůznějších otázek dotýkajících se způsobu jejich života posiluje jejich vědomí odpovědnosti za sebe i za své okolí, pocit sounáležitosti s komunitou, místem či oblastí, což významnou měrou přispívá k rozvoji demokracie" (Duben, 1996: 86).

Marie Dohnalová (Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze) zvažuje, zda je možné ztotožnit sociální ekonomiku a občanský sektor. Společné jsou výchozí myšlenky humanismu, solidarity a obecného zájmu, ne zisk ve finančním vyjádření. Subjektem sociální ekonomiky je typ družstva, který zaměstnává znevýhodněné osoby nebo občanské sdružení, obecně prospěšná společnost, nadace a nadační fond, který vykonává jako doplňkovou také ekonomickou činnost. Typická je rozmanitost oblastí při převažující úloze zdravotní a sociální péče, kultury a rekreace a různých forem vzdělávání. V sociální ekonomice i v občanském sektoru se vytvářejí inovativní řešení problému exkluze, nachází zde zaměstnání stále

vyšší počet osob a tím roste podíl na hrubém domácím produktu. Společným jmenovatelem subjektů je jejich regionální zaměření především na rozvoj místních aktivit a možností (zajištění místních sociálních služeb či vytváření pracovních míst v místní komunitě).

Pavol Frič (Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze) souhlasí s vymezením sektoru jako souboru všech organizací v zemi, které vyhovují tzv. strukturálně–operacionální definici neziskových organizací podle L. Salomona a H. K. Anheiera. Podle nich jsou neziskové organizace institucionalizované, soukromé, neziskové, samosprávné, dobrovolné (Frič, 2001: 12).

Bojka Hamerníková (Vysoká škola ekonomická v Praze) uvádí jako typy subjektů v neziskovém nestátním sektoru nadace a nadační fondy, občanská sdružení, zájmová sdružení právnických osob, obecně prospěšné společnosti, profesní komory (Hamerníková, 2000: 123).

Martin Potůček (Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze) uvádí, že „občanský sektor je institucionalizovaným vyjádřením života občanské společnosti" (Potůček, 1997: 51). Občanská společnost se prosazuje prostřednictvím neustále se vynořujících, působících a zanikajících sociálních interakcí mezi občany; vytváří příležitost pro občany společně vyjadřovat své názory a hodnoty a promítat je do činů. Nejrozmanitější formy činností většinou mohou fungovat v podstatě nezávisle na státu a jeho mocenských orgánech.

Jan Sokol (Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze) uvádí tyto charakteristické rysy třetího sektoru: spontánnost, rozmanitost, veřejný zájem, občanské prostředí. Přiklání se k pojmu občanský sektor, který pokrývá to, co chtějí jednotliví lidé sami od sebe společně dělat, a to v zájmu společnosti a druhých. Občanský sektor vymezuje jako „spontánní a vždy dílčí sebe–organizaci individualizované společnosti okolo veřejných zájmů" (Sokol, 2002: 7). „Společnost, jejíž členové se takto sami organizují, tím také zdůrazňuje, že ji není možné ztotožňovat se státem. Demokratický stát je pro

ni jen jedním z orgánů její organizace, ostatně s jistým přehánění by se dalo tvrdit, že stát je sám tou největší a nejsilnější neziskovou organizací. Jednotlivé složky, sdružení a organizace občanského sektoru jsou z povahy věci nutně dílčí: lidé se v nich sdružují vždy jen k určitým cílům a nikoho nenapadne, že by jinak museli mít třeba shodné názory. Vazba jednotlivých členů k jejich organizacím či sdružením je tedy z povahy věci určena a vymezena jistým účelem nebo tématem. Členství a činnost v jednotlivých sdruženích se tak v zásadě nemusí vylučovat, pokud se nevylučují jejich obsahové cíle. Tím se sdružení občanského sektoru podstatně liší od politických stran, které soutěží o vládu ve státě a musí tedy trvat na výlučném členství. Občanský sektor konečně tvoří vždy síť dílčích sdružení a organizací, která se nedá uspořádat do prosté hierarchie a pro niž je charakteristické množství různých horizontálních vazeb a spoluprací. Pokud občanský sektor chápeme v tomto smyslu jako sebe–organizaci společnosti, je pro jeho pochopení nezbytné začít hlubším pohledem na moderní společnost samu“ (Sokol, 2002: 7).

Ivo Telec (Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně) připouští používání termínu občanský sektor i v právní vědě a ve státovědě, a to při vědomí jeho určité nejednoznačnosti a možné obsahové nepřesnosti. „Občanský sektor má obsah politický a sociální. V neposlední řadě má však i obsah mravní, který je třeba více zdůraznit a přísně a kriticky poměřovat, stejně jako i rozvíjet“ (Telec, 1998: 27). Občanský sektor vyjadřuje institucionalizaci občanské společnosti, kterou chápeme politicky, ale také jako sociální jev příznačný pro demokratický právní stát. V občanském sektoru se uplatňují práva politická, ale i mnohá práva sociální.

Podobně ve *Slovenské republice* do třetího sektoru spadají organizace, které jsou nestátní, soukromoprávní, obecně prospěšné, samosprávné, dobrovolnické, vznikající zdola (neziskový mimovládní nebo–li třetí sektor). Kultivují se zde hodnoty, jako je vzájemná pomoc, dobročinnost, solidarita, filantropie, ale i participace občanů na rozhodování o věcech

veřejných. Schopnost třetího sektoru dosahovat konsensu, definovat cíle a spolupracovat dokumentují slovenské celostátní kampaně. V roce 1996 to byla kampaň Třetí sektor SOS, vyhlášená Grémiem třetího sektoru proti restriktivnímu vládnímu návrhu zákon o nadacích, v roce 1998 občanská kampaň OK´98 za spravedlivé a čestné volby. Další kampaní byla Občanská iniciativa za dobrý zákon o přístupu k informacím, která vyústila v přijetí tohoto zákona v květnu 2000 (Ondrušek– Zelenáková, ed. 2000).

Nestátní neziskové organizace (mimovládne organizácie) jsou občanská sdružení včetně odborů, nadace, neinvestiční fondy, neziskové organizace poskytující všeobecně prospěšné služby (Kuvíková, 2004). Vedle nich existují další sdružení fyzických nebo právnických osob (politické strany a hnutí, náboženské společnosti, zájmová sdružení právnických osob), sdružení, která jsou zřízena přímo zákonem (profesní a neprofesní komory, Červený kříž, myslivecká sdružení, Svaz rybářů). Další neziskové právnické osoby podle obchodního zákoníku (společnosti s ručením omezeným, akciové společnosti), účelová sdružení majetku (veřejnoprávní nadace – státní fondy) a jiné subjekty, které jsou zřízeny zákonem: organizační složky státu a příspěvkové organizace, organizace s mezinárodním prvkem, veřejnoprávní instituce (Ondrušek– Zelenáková, ed. 2000).

Martin Bútora (Inštitút pre verejné otázky) zdůrazňuje funkce organizací občanského sektoru. Organizace transformují požadavky občanů na politické požadavky. Občanský sektor vystupuje jako ochránce, obhájce jednotlivců i skupin a jejich zájmů. Uchovává a rozvíjí různorodost, pluralitu. Zvyšuje společenskou toleranci a posiluje kulturní, etnickou, náboženskou nebo jazykovou identitu skupin obyvatelstva. Prevence a řešení konfliktů, zejména etnických a rasových, je dána otevřeností a přístupem pracovníků v občanském sektoru, vzbuzujících často větší důvěru. Nestátní neziskové organizace patří mezi typické instituce občanské společnosti. Rozšiřují informace o alternativních pohledech na různé

otázky nebo samy tyto alternativy vytvářejí, ovlivňují veřejné mínění. Vystupují jako alternativa vlády nebo jako partner státu při ochraně veřejného blaha, předkládají nové návrhy, pružná řešení, vyvracejí stereotypy, připravují sociální změnu. Představují prostor pro vytváření strategií rozvoje společnosti. V občanském sektoru se jednotlivé skupiny začleňují do společenského života, integrují se. Zmírňuje se tak napětí mezi různými skupinami na místní úrovni, ale i mezinárodně. Osvojování si demokratických principů, kultivace občanských ctností, to patří k politické socializaci. Občané nemusí spoléhat na stát, ale hledají sami řešení, vyslovují se k problémům a mohou se politicky projevovat i v obdobích mezi volbami. Kontrolní funkce občanského sektoru spočívá v dohledu na dodržování demokratického chování, upozorňování na porušování lidských práv, přemíru státní byrokracie nebo propojování politiky s kapitálem. Z tradic vychází poskytování humanitárních, sociálních a vzdělávacích služeb a veřejných statků. Služby jsou poskytovány zavedenými formami (ústavní péče) anebo novými, netradičními způsoby, které by se ve veřejném sektoru obtížně realizovaly. V občanském sektoru se rozvíjí společenské bohatství. Kognitivní, nové teoretické koncepty a strategie, bohatství praktických zkušeností a bohatství prosociálních vzorů chování (Bútora, 1998: 164–165).

Ján Hrubala (Partners for Democratic Change Slovakia) připouští, že z hlediska práva není terminologie ujasněná. Termíny jako neziskový, mimovládní, charitativní, doplňkový, dobrovolnický nebo občanský sektor pozitivní právo nezná. „Často jde jen o hovorové pojmy, případně pojmy právní teorie. Mezi právními teoretiky není však sporu o tom, že jde o právně relevantní kategorii, jejíž obsah vyplňuje mezeru mezi sektorem státním (doménou státu) a sektorem trhu (doménou trhu). Občané se totiž nerealizují pouze ve státem nebo trhem kontrolovaných vztazích a k opravdové kvalitě života je nesporně potřebný širší prostor“ (Hrubala, 1999: 11). Občanský sektor se často stará o to, o co se vládě starat nechce a co je pro podnikatele a sektor trhu z hlediska zisku nezajímavé.

Helena Kuvíková (Katedra verejné ekonomiky, Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica) uvádí, že neziskový sektor tvoří registrované neziskové organizace specifického typu. Aby se zdůraznil soukromý charakter těchto organizací, můžeme připojit ještě další pojmenování, a to nestátní nebo nevládní neziskový sektor (Kuvíková, 2004: 19).

Dušan Ondrušek (Partners for Democratic Change Slovakia) se ztotožňuje s definicí zformulovanou L. Salamonem a H. K. Anheierem pro potřebu výzkumného projektu. Nestátní neziskové organizace mají formální strukturu, jsou soukromé (nestátní), nemají za cíl vytvářet zisk, který by se měl dělit mezi jejich majitele, jsou nezávislé, samosprávné a mají dobrovolnický charakter. „K těmto základním charakteristikám se zpravidla přidávají ještě dvě kritéria, která je odlišují od církevních institucí, politických stran a odborů. Nejsou náboženské, tzn. jejich hlavním cílem není náboženská výchova. Nejsou politické, tzn. jejich hlavním cílem není sdružování kandidátů na politická místa. Toto kritérium vylučuje politické strany jako takové, ponechává však v třetím sektoru politicky zaměřená občanská sdružení“ (Ondrušek, 1998:12).

Dušan Ondrušek, Helena Woleková, Mária Zelenáková a Karolína Miková uvádějí, že v období posledních deseti let transformace společnosti se vyděluje ze státního sektoru podnikatelský a občanský sektor. „Je to období, ve kterém si občané svobodně vytvářejí vlastní organizace pro uspokojování svých ekonomických, politických, sociálních, kulturních a jiných zájmů nebo potřeb. Vytvářejí si je z vlastní iniciativy nezávisle na státu, ale v souladu s jeho novými zákony a též v souladu s možnostmi, které jim poskytuje Listina základních práv a svobod. Jako třetí sektor se označují soukromé neziskové aktivity občanů, kteří je vykonávají, aby uspokojili, obhájili nebo prosadili dílčí skupinové zájmy“ (Ondrušek – Zelenáková, 2000: 86).

Klasifikace subjektů

Ve Zprávě o neziskovém sektoru v České republice vypracované Radou vlády pro nestátní neziskové organizace v roce 2004 se uvádí, že subjekty třetího sektoru jsou autonomní vůči státu a existují téměř ve všech oblastech lidské činnosti. „Různorodost je hlavním rysem a silnou stránkou třetího sektoru, s nímž se obvykle také spojuje řada přínosů pro demokratickou společnost" (Zpráva o neziskovém sektoru v České republice, 2004: 3).

V občanském sektoru jsou zakládány občany neziskové organizace *veřejně prospěšné*, uspokojující potřeby veřejnosti, a *vzájemně prospěšné,* zřizované pro potřeby členů.

Znaky společné jen pro soukromé neziskové organizace jsou podle Jaroslava Rektoříka: ze zákona povolená autonomie ve vztahu k vnějšímu okolí, členství je realizováno výhradně na principu dobrovolnosti, vytváření většinou neformální struktury sympatizantů, ale vždy v rámci legislativy, podle které byly založeny a podle které realizují svoji činnost (Rektořík, 2000: 10). Organizace, jež zahrnuje, jsou ustanoveny na základě *sdílených hodnot a zájmu* skupiny občanů a těch, kteří je podporují prosadit užitečné a prospěšné myšlenky (Rektořík, 2001a).

Ve *Zprávě o neziskovém sektoru v České republice* se uvádí tyto subjekty třetího sektoru:

– občanská sdružení a jejich organizační jednotky;
– nadace a nadační fondy;
– obecně prospěšné společnosti;
– církevní právnické osoby zřizované církvemi a náboženskými společnostmi (Zpráva o neziskovém sektoru v České republice 2004).

S přihlédnutím k českým podmínkám byly pro účely mezinárodního výzkumu Index občanské společnosti Civicus zařazeny v roce 2004 právnické osoby: občanská sdružení; nadace, nadační fondy; obecně prospěšné společnosti; církevní právnické osoby.

Podle oblastí činností: zaměstnanecké a podnikové svazy (hospodářské svazy a komory, odbory, profesní organizace a zaměstnanecké svazy); organizace v oblasti náboženství (náboženské a duchovní společnosti); organizace v oblasti kultury a sportu; organizace v oblasti vzdělávání; organizace v oblasti zdraví a sociální včetně humanitárních organizací; mládežnické, ženské a národnostní organizace; organizace v oblasti rozvoje demokracie, lidských práv a ochrany životního prostředí; politická hnutí; místní sdružení; zájmové spolky a asociace; jiné (Metodika projektu Civicus, 2004).

V České republice se diskutuje, jak třetí sektor vymezit. Mezinárodní klasifikace neziskových organizací *(International Classification of Nonprofit Organizations – ICNPO)* vymezuje oblasti činností subjektů (ICNPO,2005). 1. Kultura a rekreace; 2. Vzdělávání a výzkum; 3. Zdraví; 4. Sociální služby; 5. Životní prostředí; 6. Rozvoj a bydlení; 7. Právo, prosazování zájmů a politika; 8. Zprostředkování dobročinnosti a podpora dobrovolnictví; 9. Mezinárodní činnosti; 10. Náboženství; 11. Hospodářská a profesní sdružení, odbory; 12. Činnosti jinde neuvedené.

V současnosti nejsou k dispozici dostatečné poznatky o třetím sektoru. *Centrum pro výzkum neziskového sektoru v Brně* iniciuje vytvoření satelitního účtu nestátních neziskových organizací v systému národních účtů. Centrum pracuje na vytvoření české klasifikace subjektů třetího sektoru, která bude kompatibilní s mezinárodní klasifikací OCNPO a zároveň *s Odvětvovou klasifikaci ekonomických činností* (OKEČ), jež používá Český statistický úřad pro sledování všech ekonomických subjektů. „Cílem diskuse *Klasifikace neziskových organizací v České republice* je vytvoření klasifikace, která by věrně zobrazovala strukturu českého třetího sektoru a která by zároveň byla převoditelná na klasifikaci ICNPO, Mezinárodní klasifikaci neziskových organizací“ (Centrum pro výzkum neziskového sektoru, 2005).

5.3.4 Sociální ekonomika, veřejná ekonomika a regionální ekonomika

Sociální ekonomika je reálným jevem, ale není podložena legislativním rámcem, protože doposud neexistuje právnická definice tohoto fenoménu. To svědčí o jeho bohatosti a rozmanitosti, ale současně komplikuje jeho postavení. Subjekty sociální ekonomiky budují místní sociální kapitál. Stávají se partnery místních úřadů a firem z tržního sektoru a vstupují do konkurence při realizaci místních rozvojových cílů. Především sociální ekonomika může vyplnit prostor poskytováním sociálního zboží a služeb, které neposkytují ziskové tržní firmy nebo veřejná ekonomika. Její subjekty jsou významnou součástí místní občanské společnosti pro řešení různých problémů ekonomické, sociální a kulturní povahy. Subjekty sociální ekonomiky mají různé právní formy a představují nové alternativy ve způsobech uspokojování potřeb občanů a sociálních skupin, zejména znevýhodněných osob, které se obtížně integrují do většinové společnosti.

Veřejná ekonomika je v každém státě významnou částí národního hospodářství. Existence veřejné ekonomiky je důsledkem selhání trhu. Veřejná ekonomika, tržní ekonomika a sociální ekonomika je vzájemně prospěšným soužitím v tzv. *smíšené ekonomice*. Všechny tři oblasti (sektory), veřejný a občanský, které jsou neziskové, i tržní, který je ziskový, se vzájemně podmiňují a doplňují. Selhává–li jeden z nich, nastupuje druhý. Selhání tržního sektoru vede k rozvoji veřejného nebo třetího sektoru. „Veřejnému sektoru se přisuzují funkce ekonomická, sociální a politická. *Ekonomickou funkcí* veřejného sektoru se rozumí zabezpečování veřejných statků, případně odstraňování následku zejména negativních externalit z důvodu selhání trhu. Ve veřejném sektoru se vytvářejí pracovní příležitosti, což má vliv na celkovou míru zaměstnanosti. *Sociální funkcí* veřejného sektoru se rozumí prospěšnost výsledku veřejného sektoru – služeb zejména pro sociálně slabší vrstvy obyvatel, např. v oblasti sociální péče

a neziskových organizací ve veřejném sektoru, které je pro sociálně potřebné občany zajišťují. Veřejný sektor ovlivňuje sociální vazby, sociální postavení občanů. *Politickou funkcí* veřejného sektoru se často rozumí využití veřejného sektoru v politickém klání, v procesu veřejné volby. Činnost veřejného sektoru ovlivňuje hospodářská politika, která má charakter veřejné politiky. Je to proto, že její cíle i nástroje jsou předmětem veřejného rozhodování v zákonodárném sboru, u komunální politiky v zastupitelstvu obce. Činnost jednotlivých resortu veřejného sektoru ovlivňují jednotlivé dílčí politiky (např. bezpečnostní politika státu, školská politika, zdravotní politika, sociální politika, dopravní politika, bytová politika apod.)" (Peková – Pilný, 2002: 20).

Veřejný sektor je ta část národního hospodářství, která zabezpečuje veřejné statky pro obyvatelstvo na neziskovém principu a je proto financována z finančních prostředků soustředěných v soustavě veřejných rozpočtu. Veřejný sektor zahrnuje veřejnou správou (státní správu a územní samosprávu), o produkci veřejných statku – struktuře, množství a kvalitě, se rozhoduje tzv. veřejnou volbou, a to zpravidla nepřímo volenými zástupci, která podléhá veřejné kontrole ze strany příslušných kontrolních orgánů a občanské kontrole ze strany občanů (Peková – Pilný, 2002).

Ve *smíšené ekonomice* je zásadní otázka důvěry. Zde se propojuje ekonomický, sociologický i psychologický přístup. *Důvěra* spočívá na různých motivačních a hodnotových základech a orientacích. Ve smíšené ekonomice různé sektory a jejich subjekty koexistují ve stejné oblasti. V mnoha zemích jsou přítomny například v oblasti charitativních služeb. Pro danou oblast můžeme identifikovat institucionální řešení, které je nejefektivnější při řešení problémů důvěry za určitých podmínek nabídky a poptávky, vždy v dané době. Když se podmínky nabídky a poptávky změní, ať už technologickým rozvojem nebo změnou preferencí, forma, která problémům důvěry nejlépe vyhovuje, se může změnit také (Anheier – Kendall,

Tři přístupy ke studiu důvěry

Přístup	Ústřední odkaz	Stěžejní definice	Role dobrovolnických organizací	Aktéři a jednotky analýzy	Klíčové silné stránky	Klíčové slabé stránky
Ekonomie	Tržní transakce	Důvěra je účinný mechanismus pro šetření transakčních nákladů	Dobrovolnické organizace jsou odpovědí na selhání trhu; omezení přerozdělování zisku je signálem pro důvěryhodnost	Individuální aktéři a jejich funkce užitečnosti	Teoretická zakořeněnost; zastupitelnost důvěry; důvěra jako médium	Upřednostňování; vztah mezi důvěrou a rizikem je nejasný ve svých důsledcích
Sociologie	Společenský řád	Předpokládaná samozřejmost, sociálně konstruovaná spolehlivost; a priori předpoklad důvěry	Dobrovolnické organizace využívají symbolických znázornění pradávné důvěry; institucionalizované ustanovené rutinní postupy důvěry	Instituce, rutina, jednotlivci	Původ důvěry; aplikace napříč kulturami a prostředími; důvěra jako výstup	Statičnost není specifikována žádná zastupitelnost důvěry
Sociální kapitál (politická věda)	Sítě sociálních vazeb	Důvěra jako sociální kapitál, jako občanská ctnost.	Dobrovolnické organizace jako inkubátory hodnot, občanských postojů a stylů organizování	Interinstitucionální sítě spojující instituce a občany	Dynamičnost, zaměření na neočekávané důsledky důvěry; aplikovatelnost napříč kulturami	Nejasnost ve vertikální důvěře a důvěře, která není „tváří v tvář“; opomenutí mocenských vztahů

Zdroj: Anheier –Kendall, 2000: 13

2000). Anebo se jednotlivé oblasti i obory mohou více profesionalizovat a standardizovat a to může znamenat, že přístup subjektů třetího sektoru bude postupně vyhovovat lépe než subjekty veřejné.

Sektory mohou koexistovat na diferenciovaných trzích či oblastech, například ve zdravotnictví, vzdělávání nebo sportu. Obvykle poskytují různé služby v rámci stejné oblasti a dodávají je různé klientele nebo různým segmentům poptávky. Volby spotřebitele v různých příjmových nebo sociálních skupinách odrážejí různé preference. Jeho rozhodování je spojeno s neziskovými státními či nestátními poskytovateli nebo se ziskovými společnostmi. Volba spotřebitele je ovlivňována řadou faktorů, počínaje výší příjmu a konče jeho důvěrou v instituci. Subjekty občanského sektoru mohou být přijatelnější než instituce státní správy anebo podnikatelské subjekty. Realizované mezinárodní výzkumy ukazují, že v posledních desetiletích lze skutečně hovořit o „nástupu" třetího sektoru (Anheier, 2002).

Evropské dokumenty, Ústava a Listina základních práv a svobod občanů jsou východiskem pro *Národní akční plán sociálního začleňování ČR*. Národní akční plány sestavují členské státy Evropské unie na dvouleté období, představují národní strategie jednotlivých zemí v boji s chudobou a sociálním vyloučením, ale jsou současně základním prvkem metody otevřené koordinace, která je nyní aplikována v politikách zaměstnanosti, sociální ochrany a sociálního začleňování a postupně zaváděna také do oblasti důchodů a zdravotní a dlouhodobé péče. Národní akční plány vycházejí ze zasedání Evropské rady v Lisabonu v březnu 2000, kterým byl zahájen tzv. „Lisabonský proces". Jeho cílem je, aby se Evropská unie do roku 2010 stala nejkonkurenceschopnější a nejdynamičtější ekonomikou na světě, založenou na znalostech, schopnou trvale udržitelného růstu s více lepšími pracovními místy a vyšší sociální soudržností. Jako metoda k dosažení toho cíle byla přijata metoda otevřené koordinace. Na jarním summitu

Evropské rady v březnu 2005 došlo k revizi lisabonské strategie, která se nyní prioritně orientuje na růst a zaměstnanost. Nástrojem realizace nové lisabonské strategie je Národní program reforem. Tento program je tříletý (první programy předkládají členské státy EU na období 2005 – 2008) a je sestavován na základě Integrovaných směrů pro růst a zaměstnanost. Národní program reforem se prioritně zaměřuje na růst a na zaměstnanost. Zdůrazňuje nutnosti posílení sociální soudržnosti, modernizaci sociální ochrany a potírání sociálního vyloučení.

Sociální začleňování je vnímáno jako doplněk politiky zaměstnanosti. Vychází se z předpokladu, že dojde–li ke zvýšení zaměstnanosti v zemích Evropské unie, povede to zároveň k většímu sociálnímu začleňování jejich obyvatel. Politika sociálního začleňování je vnímána jako politika podporující politiku zaměstnanosti se zaměřením na účinný systém sociální ochrany jako nástroj prevence sociálního vyloučení (Národní akční plán sociálního začleňování, 2005).

V národním akčním plánu sociálního začleňování ČR na leta 2004 – 2006 jsou uvedeny tzv. *nejvíce zranitelné skupiny obyvatel* (Národní akční plán sociálního začleňování, 2005).

Osoby se zdravotním postižením, zejména žijící v ústavních zařízeních, jsou znevýhodněni ve vztahu k ostatním členům společnosti, což může ve svém důsledku způsobit sociální vyloučení. Nejvíce ohroženy jsou osoby s těžším zdravotním postižením. I když byla v poslední době přijata řada opatření, která mají zabránit sociálnímu vylučování této skupiny osob, stále v mnoha oblastech života společnosti přetrvávají určité formy přímé i nepřímé diskriminace.

Děti, mládež a mladí dospělí. Největším zdrojem sociálního vyloučení je zejména růst míry nezaměstnanosti absolventů škol a mladistvých. Závažným problémem je zneužívání a týrání dětí. Další ohroženou skupinou jsou mladí lidé s poruchami chování, děti z dysfunkčních rodin a mladí drogově závislí. Ohroženy sociálním vyloučením jsou romské děti a mládež, děti v ústavních zařízeních a mladí dospělí opouš-

tějící ústavní výchovu, kteří jsou bezprostředně po dosažení plnoletosti velmi ohroženi sociálním vyloučením. Zdrojem sociálního vyloučení dětí a mládeže mohou být nepříznivé sociální situace, které zažívají.

Senioři. Seniorská populace je velmi heterogenní skupinou obyvatel. Ohroženi sociálním vyloučením jsou za určitých životních okolností starobní důchodci vyššího věku. Mezi nimi jsou zejména osamělé ženy s jediným zdrojem příjmů ve formě starobního (resp. vdovského) důchodu. Vedle „starodůchodců" se nově tvoří skupina osob odcházejících do důchodu neuváženě nebo nechtěně „předčasně" bez zajištění dalších zdrojů příjmů na stáří. Mezi nejvíce ohrožené sociálním vyloučením patří chronicky nemocní staří lidé.

Etnické menšiny a imigranti. Etnickou skupinou, která je častěji ohrožena sociálním vyloučením, jsou Romové. V současné době se nezaměstnanost Romů pouze odhaduje, protože žádné speciální statistiky na etnickém základě neexistují. Skupina přistěhovalců v ČR není homogenní. Zahrnuje nelegální imigranty, žadatele o azyl, uznané azylanty, cizince s uděleným dlouhodobým nebo trvalým pobytem v ČR. Míra jejich integrace do většinové společnosti a riziko sociálního vyloučení z velké části závisí na typu pobytu, na základě kterého na území ČR pobývají. Vzhledem ke vstupu ČR do EU se předpokládá narůst počtu imigrantů, a s tím spojených integračních problémů. Sociálním vyloučením mohou být nejvíce ohroženi nelegální imigranti.

Bezdomovci. Bezdomovectví se objevilo jako nový fenomén po roce 1989, znamená mnohavrstevný problém a je výrazem extrémní chudoby a sociálního vyloučení ze společnosti. Jedná se o problematiku, která je stále na vzestupu (obzvláště v uplynulých pěti letech). Pod pojmem „bezdomovci" se nejčastěji rozumí ti, kteří nemají žádnou střechu nad hlavou a dočasné útočiště nachází v charitativních organizacích. V posledních letech dochází mezi bezdomovci k výraznému nárůstu počtu mladých lidí, žen a matek s dětmi. Právě u těchto skupin je velice důležitá raná prevence, která v současné

době téměř neexistuje.

Osoby opouštějící ústavní výchovu nebo výkon trestu odnětí svobody. Osobám opouštějícím ústavní výchovu není poskytována dostatečná návazná péče ze strany sociálních pracovníků, především pokud jde o poradenství a pomoc při zajištění bydlení a zaměstnání. Dostatečná spolupráce ze strany dalších zainteresovaných subjektů – obcí a úřadů práce – neexistuje. Velký podíl při zajišťování návazné péče mají především nestátní neziskové organizace, které však svými možnostmi nestačí pokrýt skutečné potřeby všech dětí opouštějících ústavní výchovu. Pro vězně opouštějící věznice po výkonu trestu odnětí svobody jsou hlavními problémy: zajištění vhodného zaměstnání, nalezení vhodného ubytování či bydlení obecně, rozpad manželství a spolu s tím vykořenění ze známého prostředí, finanční dluhy či závazky.

Při stanovování cílů se bere v úvahu *rovnost mezi muži a ženami* ve všech hlediscích boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení, identifikace rozdílů mezi pohlavími. Pokud jde o stanovení cílů, jsou důležité *regionální a místní úrovně*. V politice některých členských států spočívá odpovědnost za hlavní hlediska boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení právě na *regionální úrovni*. Zde bude docházet k zintenzivnění spolupráce státních a nestátních organizací při řešení zjištěných problémů. Existuje mnoho místních skupin, které pracují na úrovni sousedství; městské části, vesnice nebo malé venkovské oblasti a jejichž cílem je zlepšit kvalitu života místní komunity. Členové subjektů občanského sektoru založených buď na geografické blízkosti, na vzájemném zájmu, nebo na sdílených hodnotách, budou mít před nečleny výhodu v tom, že znají postoje, životní situace, potřeby a problémy lidí v dané komunitě. *Místní samospráva* je důležitou cestou, kterou jsou občanům poskytovány veřejné služby. Obecní a městské úřady jsou zároveň představiteli místní zastupitelské demokracie a pověřenými orgány státní správy, které realizují rozdílné zájmy svých obyvatel. Místní samospráva hraje roli i při řešení problémů, kterým v současné době čelí naše společnost

nejen obecně, ale které se s menší či větší intenzitou dotýkají větších i menších územních celků. Jedná se o problémy rozvoje (úpadku) měst a obcí, diskriminace minoritních skupin obyvatelstva, ekonomických a technologických změn, stárnutí populace, strukturální nezaměstnanosti a dalších. Většina služeb poskytovaných místní správou má charakter veřejných služeb, které mohou poskytovat jak subjekty veřejné ekonomiky, tak subjekty sociální ekonomiky. „Právě tyto typy služeb jsou předmětem zájmu reforem v místní správě, neboť jejich správné řízení může místní správu podstatně zefektivnit. Je pochopitelné, že sféru místní správy nelze zcela podrobit tržním principům, ale jejich částečné uplatnění zdůrazňující morální hodnoty a efektivnost volného trhu stejně jako individuální odpovědnost přináší místní správě nepochybné výhody" (Janečková – Vaštíková, 2000: 9). Národní akční plány mají zlepšovat pozice těch, kteří jsou nejvíce vzdáleni trhu práce. Plány mají snížit úroveň chudoby, zvýšit počet zaměstnaných lidí, snížit počet příjemců sociálních dávek, snížit počet let v životě strávených v nezdravém prostředí a podobně. Subjekty sociální ekonomiky mohou být prostředky realizace cílů národních plánů.

Regionální politika je základem *regionální ekonomiky,* podporuje rozvojové aktivity v jednotlivých regionech a svými nástroji předchází nebo zmírňuje negativních důsledky územně nerovnoměrného rozvoje. Cílem je efektivní a vyvážený rozvoj všech oblastí aktivace nedostatečně využívaného potenciálu, zejména pokud jde o ekonomický rozvoj a životní podmínky obyvatel, možnost pracovních příležitostí, zvyšování kvalifikace a vzdělávání, dostupnost nejdůležitějších služeb, a to při současném respektování místních zvláštností, přírodních hodnot území a požadavků tvorby a ochrany životního prostředí.

Regionální ekonomika je zaměřena na ekonomické procesy, v nichž jsou těžištěm územně podmíněné vztahy a jevy. Území se projevuje jako zdroj vyznačující se svou cenou a náklady na

využívání, jako poloha a vzdálenost, jako lokalizační faktor či diferenciační hledisko, jako systém definovaný na územním celku, jako konfigurační činitel ovlivňující ekonomické vztahy, jako součást urbanistických řešení a estetických hodnot. Má rovněž dopady na ekonomický potenciál příslušných území. Z regionálního hlediska je struktura ekonomiky charakterizována prostřednictvím základních jednotek regionálního uspořádání a vztahů mezi nimi. Základní jednotkou regionálního uspořádání je koncentrace obyvatelstva a ekonomických aktivit na určitém ohraničeném území. Tyto jednotky se formují v průběhu vývoje lidské společnosti a v naší společnosti mohou nabývat podobu obcí a sídel. Odlišují se právní subjektivitou, jež mají pouze obce. Obec může mít charakter vesnice nebo města (http://www.mvcr.cz/reforma). V daném regionu se uplatňuje *princip partnerství*, který vychází z potřeby úzké spolupráce subjektů státní správy, samosprávy, subjektů třetího sektoru i tržní ekonomiky. *Princip subsidiarity* vychází z poznání, že především region a obce vědí, co jejich území nejvíce potřebuje; proto iniciativy řešení regionálních problémů musí vycházet především z této úrovně.

Princip partnerství se realizuje prostřednictvím *komunitního plánování*. Jde o metodu, která umožňuje zpracovávat rozvojové materiály pro různé oblasti veřejného života na úrovni obce i kraje a která výrazně posiluje principy zastupitelské demokracie. Charakteristickým znakem metody je důraz kladený na zapojování všech, kterých se zpracovávaná oblast týká, na dialog a vyjednávání a na dosažení výsledku, který je přijat a podporován většinou účastníků. Zkušenosti s praktickým používáním některých principů komunitního plánování existují v České republice již nyní. Jedná se především o oblasti: ochrana životního prostředí, tvorba strategických rozvojových plánů obcí, preventivní zdravotnické programy, součinnostní programy prevence kriminality, atd. Komunitní plánování zapojuje všechny účastníky systému sociálních služeb (uživatele, poskytovatele, zadavatele) do přípravy a uskutečňování

záměrů rozvoje regoinu a zvyšuje tak podíl občanů na rozhodovacím procesu o způsobu jejich zajišťování, legitimizuje rozhodování řídících a zastupitelských orgánů a zvyšuje míru zapojení občanů do dění v obci (Komunitní plánování – věc veřejná, 2005). V rámci rozvoje regionů se vznikají *zájmová sdružení obcí*. Jedním z jejich cílů je „společná ochrana práv a zájmů při jednání s orgány státní správy, podnikateli, neziskovými organizacemi, správci infrastruktury, občanskými iniciativami a podobně (Rektořík – Šelešovský a kol., 1999: 27).

Potřeba vytvořit vhodný ekonomický rámec v ČR pro sociální ekonomiku byla výsledkem jednání *Mezinárodní konference o šíření sociální ekonomiky*, která se konala v roce 2002 v Praze. Byla to první konference o sociální ekonomice organizovaná v zemi střední a východní Evropy. Účastníci zastupovali družstevní asociace, nadace a neziskové organizace, ale i podniky se spoluúčastí zaměstnanců. Konference jednala o zásadních otázkách, jakými jsou trvalý rozvoj, sociální soudržnost, vytváření zaměstnanosti, sociální dialog, rozvoj podnikání a nástrojů jejich financování, modernizace sociální ekonomiky. Jednání vycházelo z myšlenky, že Evropa může a musí vytvořit model celosvětové změny založené na hlubokém respektování člověka, svobodě podnikat a solidaritě mezi generacemi (www.cecop-est.cz). Družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace jsou důležitými komponenty modelu vyváženosti mezi konkurenceschopností a solidaritou. Proto subjekty sociální ekonomiky mají svoji legitimitu, své místo a svoji roli jak na Východě, tak i na Západě a je zapotřebí umožnit jejich rozvoj v evropské struktuře, pro které mohou a musí hodně přinést.

Konference zformulovala *čtyři následující principy*, které jsou společné všem kategoriím subjektů sociální ekonomiky:

1. *Subjekty sociální ekonomiky jsou v dané lokalitě známy*. Navazují výhodné vztahy s místními institucemi, jsou významnými účastníky regionálního rozvoje.

2. *Subjekty sociální ekonomiky upřednostňují začleňování.* Za svůj cíl si kladou zamezovat vyřazování osob a naopak usnadňovat integraci nebo ochranu členů i zaměstnanců, včetně těch nejvíce znevýhodněných, a to bez jakékoliv diskriminace. Dalším cílem je podporovat vzájemnou solidaritu. Subjekty věnují významné prostředky na vzdělávání svých členů a zaměstnanců.
3. *Mezigenerační solidarita* je jeden z charakteristických rysů subjektů sociální ekonomiky. Organizují sociální ochranu založenou na vzájemnosti rizik a zdrojů. Subjektům je společná neziskovost a demokratické řízení, aktivní účast na sociálním a občanském dialogu.
4. *Vznikání a činnosti subjektů sociální ekonomiky se přibližuje konceptu sociální zodpovědnosti* a hodnotám Evropské unie. Jde o hodnoty vážící se k *sociální zodpovědnosti a k trvalému růstu:* účast zaměstnanců a uživatelů, solidarita, rozvoj osobnosti. Prioritou je služba občanům v rámci kolektivního pojetí (www.cecop–est.cz). Závěrem konference byla přijata tzv. Pražská deklarace (PŘÍLOHA II.).

V propojení sociální ekonomiky, veřejné ekonomiky a regionální ekonomiky v zájmu místních komunit spatřuji směr budoucího sociálně ekonomického rozvoje.

5.4. Iniciativy Svazu českých a moravských výrobních družstev ve vztahu k sociální ekonomice

Historie a současnost výrobního družstevnictví

Historie výrobního družstevnictví v českých zemích sahá do konce 19. století. Nejstarším výrobním družstvem se vznikem v roce 1892 je dosud existující družstvo Kovo Věšín. Následovalo První výrobní družstvo dělníků kloboučnických v Praze, Grafika, dělnické družstvo tiskařské v Plzni, Výrobní družstvo dělníků knihtiskařských, ozdobnických a kartonážních v Praze, Výrobní družstvo pekárny ve Slaném a řada dalších. Družstva působila podle zákona ze dne 9. dubna 1873

o výdělkových a hospodářských společenstev, který platil až do roku 1954.

Na existenci výrobních a dalších družstev navázalo v roce 1908 založení Ústředního svazu československých konzumních, *výrobních* a hospodářských družstev – později Ústředního svazu československých družstev, který tehdy sdružoval 13 a v roce 1922 již 253 výrobních družstva. *Ustavující sjezd Ústředního svazu výrobních družstev se konal ve dnech 10. – 11. října 1953,* a to následně po ustavujícím sjezdu Slovenského svazu výrobních družstev. Šlo o mezník ve vývoji výrobního družstevnictví. Ústřední svaz výrobních družstev byl založen formou družstva, byl členem Ústřední rady družstev, sdružoval rovněž krajské svazy a Slovenský svaz výrobních družstev. Zároveň byly přijaty stanovy krajských svazů, vzorové stanovy výrobních družstev a družstev invalidů.

Ústřední svaz výrobních družstev se stal podle stanov přijatých ustavujícím sjezdem vedoucím a řídícím orgánem výrobního družstevnictví. Významným přínosem pro družstva bylo rozhodnutí o zřízení fondu dlouhodobého úvěru, schválené nařízením vlády. Tím vznikl fond výrobního družstevnictví určený k financování rozšířené reprodukce základních prostředků. V podstatě tento nástroj existuje dosud a poskytuje členským družstvům řadu nových produktů.

Vznik a vývoj Svazu

1. 1. 1967 vznikl Svaz výrobních družstev, který nahradil Ústřední svaz výrobních družstev a koncem uvedeného roku bylo členy Svazu výrobních družstev 313 českých družstev a 98 slovenských družstev. V roce 1968 se výrobní družstva i svazové orgány zapojily do tehdejšího obrodného procesu a přihlásily k nové (polednové) politice.

V prosinci 1968 mimořádný VI. sjezd výrobních družstev dosavadní poválečné působení družstev a svazů uzavřel, zrušil Svaz výrobních družstev a delegáti rozhodli o zřízení národních svazů. Uvedený sjezd se také stal ustavujícím sjezdem

„Českého svazu výrobních družstev“, který pod tímto názvem působil do roku 1990.

Změna názvu Českého svazu výrobních družstev na Svaz českých a moravských výrobních družstev (SČMVD) byla schválena *mimořádným sjezdem* Českého svazu výrobních družstev dne 16. 3. 1990. Tento sjezd byl v historii výrobního družstevnictví posledním. V následujících letech se ročně (s výjimkou roku 1992) konají *Valná shromáždění Svazu českých a moravských výrobních družstev*. Svaz českých a moravských výrobních družstev je podle současné právní úpravy registrován na Magistrátu hlavního města Praha jako zájmové sdružení právnických osob.

Současnost

Svaz českých a moravských výrobních družstev prosazuje zájmy družstevnictví v oblasti legislativy (mimo jiné i v zájmu vytvoření legislativní úpravy sociálního podniku – sociálního družstva), snaží se o vyhledávání a využití prostředků pro malé a střední podnikání, přizpůsobování současných norem požadavkům Evropské unie, přizpůsobování výrobních programů a systémů řízení požadavkům společného trhu Evropské unie, organizuje společné prezentace a zabývá se marketingovými aktivitami. Zajišťuje pro družstva osvětovou a poradenskou činnost, správu fondu dlouhodobého úvěru, finanční a právní poradenství apod. Významné je zapojení volených funkcionářů i ředitelů odborů svazu do práce v orgánech Družstevní asociace, Hospodářské komory ČR, v Radě hospodářské a sociální dohody, v pracovní komisi Legislativní rady vlády ČR pro veřejné právo, v Konfederaci zaměstnavatelských a podnikatelských svazů, ve Svazu průmyslu a dopravy ČR, ve Vládním výboru pro zdravotně postižené.

Náplň činnosti Svazu českých a moravských výrobních družstev lze formulovat následovně:

– zastupování družstev při prosazování a ochraně jejich společných zájmů;

– poskytování informačních, poradenských, konzultačních a zprostředkovatelských služeb pro podnikatelské účely členských družstev a zajišťování jejich jiných společných a podle možnosti i jednotlivých potřeb;
– zřizování a správa účelových fondů;
– pomoc družstvům při zajišťování výuky učňů, profesním vzdělávání a rekvalifikacích;
– hospodářská činnost v rozsahu nezbytném pro plnění úkolů vyplývajících z předmětu činnosti svazu;
– pomoc družstvům při vyhledávání výrobních obchodních kontaktů v tuzemsku i zahraničí;
– pomoc družstvům při organizování výstav, veletrhů, kontaktů s partnery;
– významně se podílí na obhajobě zájmů výrobních družstev „invalidů“, kterých Svaz zastupuje 47 a která zaměstnávají zhruba 4 tisíce zdravotně postižených z celkově 7 tisíc vytvářených pracovních míst, a dále se podílí na tvorbě aktivní politiky zaměstnanosti zdravotně postižených.

Svaz českých a moravských výrobních družstev sleduje ekonomický vývoj a situaci na domácím a světovém trhu a na základě výsledků prováděných analýz stanovuje priority dalšího zaměření. Jedním z hlavních úkolů Svazu českých a moravských výrobních družstev je podpora vývozu na evropské trhy. Dále Svaz českých a moravských výrobních družstev pomáhá při zavádění internetu u svých členů a zavádění norem řady ISO 9000 a 14 000. Sám Svaz získal koncem roku 2004 certifikát ISO 9001:2000. Svaz českých a moravských výrobních družstev se snaží usnadnit družstvům orientaci v podmínkách jednotného evropského trhu a využívání možností, které tento trh nabízí, stejně jako dalších možností, které nám členství v Evropské unii nabízí (např. využívání strukturálních fondů). Členská družstva Svazu českých a moravských výrobních družstev mohou využívat prostředků fondu dlouhodobého úvěru, který nabývá na významu v době, kdy jednání s bankami o úvěrech je stále komplikovanější.

Členství v mezinárodních organizacích (výčet)

Svaz českých a moravských výrobních družstev je členem mezinárodních organizací. Jedná se jak o organizace družstevní, tak i o organizace profesní či sektorové, bez vazby na družstevní prostředí.

CICOPA – Mezinárodní organizace průmyslových, řemeslných družstev a družstev poskytujících služby (s celosvětovou působností). Je sektorovou světovou organizací, zastupuje a hájí zájmy shora uvedeného družstevního sektoru na celosvětové úrovni a v rámci Mezinárodního družstevního svazu (ICA). Strukturálně je rozčleněna do svých kontinentálních výborů: CICOPA – Amerika, CICOPA – Evropa, která je reprezentována svým regionálním uskupením CECOP/CICOPAEvropa, CICOPA – Asie a CICOPA – Afrika. Hlavní náplň práce organizace CICOPA se týká rozvojových programů.

CECOP – Evropská konfederace družstev sdružené práce, družstev sociálních a podniků sociálních a spolupodílnických. Jde o strukturu, která je aktivní v oblasti šíření myšlenek sociální ekonomiky. Sdružuje národní asociace a federace prakticky všech evropských zemí.

ICA – Mezinárodní družstevní svaz. Střechová celosvětová družstevní organizace reprezentující zájmy družstevního sektoru ve vztahu k ostatním mezinárodním vládním i nevládním organizacím. Organizována regionálně (podle kontinentů) i sektorově (podle oborové příslušnosti).

ARGE OST–WEST – mezinárodní organizace (16 subjektů ze 6 středoevropských zemí) zabývající se problematikou profesní rehabilitace a chráněných dílen (zaměstnávání zdravotně postižených, zajišťování práce a financování procesu).

Česko–německá obchodní a průmyslová komora – spolupráce přináší členům Svazu českých a moravských výrobních družstev obchodní a kontraktační nabídky německých firem.

Goodwill Industries International – Washington – organizace zabývající se problematikou zaměstnávání problémových a obtížně umístitelných osob.

Z pohledu problematiky rozvoje sociální ekonomiky v podmínkách České republiky a aktivit Svazu českých a moravských výrobních družstev s ní spojených má rozhodující význam členství v CECOP, v MDS (v regionálním uskupení pro Evropu) a částečně v CICOPA.

Lze konstatovat, že CECOP se v průběhu svého vývoje od svého založení v říjnu 1979 v Manchesteru stal jedním z „hnacích motorů" sektoru sociální ekonomiky nejenom v Evropě, ale svými vazbami (formálními i personálními) na CICOPA i v celém světě. Je to organizace, která velmi důsledně již řadu let sociální ekonomiku studuje a aktivně podporuje šíření její koncepce.

Zapojení do mezinárodních projektů

Jedním z nástrojů podpory třetího sektoru je příprava a realizace velkých evropských projektů, do kterých bývá zapojena celá řada jeho členských organizací a které jsou zaměřeny na podporu rozvoje sociální ekonomiky. Dalším nástrojem je organizování velkého množství vzdělávacích seminářů a mezinárodních konferencí (v rámci projektů, ale i mimo ně), s jejichž pomocí šíří myšlenky a principy sociální ekonomiky.

Předseda Svazu českých a moravských výrobních družstev řadu let působí v řídících strukturách CECOP a svaz se, dá se říci pravidelně, zapojuje do mnoha projektů, které CECOP s pomocí prostředků Evropské komise spravuje a řídí.

Stěžejním projektem, kterým bylo zahájeno systematické a hlubší zapojení Svazu českých a moravských výrobních družstev do problematiky sociální ekonomiky byl projekt CECOP–EST. V rámci tohoto dvouletého projektu, realizovaného v letech 1998 – 2000, byl vytvořen institucionální základ (struktura) pro systematické zapojování svazu do šíření a rozvíjení myšlenek sociální ekonomiky nejenom v České republice, ale i v ostatních zemích regionu střední a východní Evropy. Institucionálním základem (strukturou) je míněno založení kanceláře CECOP–EST, která neformálně působí od konce

roku 1998 a formálně pak byla otevřena v lednu 1999.

Kancelář CECOP–EST je součástí sekretariátu předsedy Svazu českých a moravských výrobních družstev a představuje reprezentační koordinační místo CECOP v regionu střední a východní Evropy. Jejím prostřednictvím a s její pomocí šířil a šíří CECOP myšlenky sociální ekonomiky v tomto regionu a napomáhá rozvoji družstevního sektoru (družstva = jeden ze čtyř z „pilířů" sociální ekonomiky) v zemích této oblasti. Podstatnou součástí projektu (a následných) byla příprava družstevních sektorů těchto zemí na vstup do Evropské unie. Do realizace projektu, který byl z větší části financován z prostředků Evropské komise, byly zapojeny čtyři země uvedeného regionu. Jednalo se o Českou republiku (kde bylo koordinační místo), Slovensko, Polsko a Bulharsko. Ve všech případech šlo o země s více méně solidně rozvinutým sektorem výrobního družstevnictví a národní svazy výrobních družstev byly (a jsou) řádnými členy CECOP.

Projekt umožnil zorganizování celé řady školicích seminářů, výměnu zkušeností se zeměmi s velmi dobře rozvinutým družstevním sektorem (Francie, Itálie, Španělsko) a v rámci uskutečněných mezinárodních konferencích umožnil seznámení řady představitelů družstevnictví, ale i zástupců státních administrativ těchto zemí s myšlenkami sociální ekonomiky a jejich aplikováním v zemích západní Evropy.

Kancelář CECOP–EST se postupně stala nejenom kontaktním místem pro různé složky české společnosti (družstevního i nedružstevního charakteru), ale i místem, na které se obracejí mezinárodní organizace či jednotlivci, kteří hledají informace o českém družstevnictví či kontakty na třetí sektor, místem podpory a šíření sociální ekonomiky v České republice. O tom, že Kancelář CECOP–EST splnila očekávání svého zakladatele, svědčí skutečnost, že i po skočení projektu CECOP–EST měl CECOP zájem na pokračování její činnosti a jejím zapojení do nových projektů určených k podpoře družstevního sektoru v (tehdy) kandidátských zemích.

Novým projektem byl projekt SCOPE, který zohlednil zku-

šenosti získané v rámci projektu CECOP–EST a zapojil do své realizace 10 zemí regionu střední a východní Evropy (Českou republiku, Polsko, Slovensko, Maďarsko, Slovinsko, Bulharsko, Rumunsko, Litvu, Lotyšsko a Estonsko). Jeho hlavním záměrem byla podpora rozvoje družstevního sektoru (šíření a rozvoj sociální ekonomiky) a příprava na vstup do evropských struktur.

Stěžejní aktivitou Svazu českých a moravských výrobních družstev v oblasti sociální ekonomiky v rámci projektu bylo zorganizování mezinárodní konference na téma „Šíření sociální ekonomiky", která se konala v Praze ve dnech 24. – 25. října 2002. Podobné konference byly organizovány již v minulosti, ale vždy jen v zemích evropské „patnáctky". Konference byla první (celkově však devátá), která byla svěřena kandidátské zemi, České republice, a garantem jejího zabezpečení a realizace byly (vedle CECOP) Družstevní asociace ČR a Svaz českých a moravských výrobních družstev. Přímou zodpovědnost měla a koordinační roli hrála Kancelář CECOP–EST.

Mezinárodní konference o šíření sociální ekonomiky se zúčastnilo více než 600 účastníků všech zemí Evropské unie, zemí kandidátských a některých zemí Asie a Afriky. Složení účastníků konference bylo velmi různorodé. Těžiště spočívalo na představitelích sektoru sociální ekonomiky, především z řad různých družstevních asociací a federací. Silné bylo zastoupení nadací a neziskových organizací, dále byli přítomni představitelé podniků se spoluúčastí zaměstnanců (tzv. podniky participativní). Lze konstatovat, že zastoupeny byly všechny složky sektoru sociální ekonomiky. Nejvíce byly zastoupeny sektory sociálních ekonomik z Itálie, Francie, Belgie, Španělska a Švédska. Ze zemích kandidátských to bylo Polsko, které vyslalo nejpočetnější delegaci.

Silné zastoupení měla i mezinárodní akademická obec, protože konference se zúčastnili zástupci mnoha evropských univerzit, na kterých je problematika sociální ekonomiky teoreticky zpracovávána, vyučována a zkoumána. Šlo především o zástupce univerzit sdružených v celoevropské síti EMES,

ve které jsou členy západoevropské univerzity. Teoretickým základům sektoru sociální ekonomiky byl věnován jeden ze seminářů, který probíhal po oba konferenční dny a svoji pozornost zaměřil především na otázku vzniku subjektů sociální ekonomiky v rozšířené Evropě.

Slavnostní zahájení konference se zúčastnil předseda vlády ČR Vladimír Špidla, který přednesl úvodní referát, kde se přihlásil k problematice sociální ekonomiky a jménem vlády ČR přislíbil podporu procesu rozšiřování této formy podnikání. Jedním z cílů konference bylo dát představitelům zákonodárné moci všech kandidátských zemí, a tím spíše země hostitelské, možnost hlouběji se seznámit s problematikou sociální ekonomiky. Skupina představitelů zákonodárné moci byla jednou z cílových skupin konference. Je škoda, že malý, v podstatě nulový, zájem o konferenci projevili zástupci zákonodárných sborů obou komor Parlamentu ČR.

Sektor sociální ekonomiky se těší významné podpoře v řadě zemí Evropské unie a i v orgánech Evropské komise. To se odrazilo v zastoupení představitelů vládních administrativ nejenom zemí Evropské unie, ale i zemí kandidátských včetně prvního náměstka ministra ekonomického rozvoje a obchodu Ruské federace. Pokud jde o představitele komunitárních orgánů, ti se rekrutovali jak z pracovníků generálního ředitelství „Podnikání“, tak ze zástupců Výboru pro regiony, Ekonomického a sociálního výboru, stejně jako z Evropského parlamentu. Úvodní slovo za Evropskou unii přednesl její velvyslanec v ČR Ramiro Cibrián, který v úvodu svého vystoupení tlumočil poselství zaslané konferenci komisařem Evropské komise pro podnikání a informační technologie Erkki Likkanen. Tím podtrhl význam, který komunitární orgány konferenci a problematice přikládají. Lze konstatovat, že celé jeho vystoupení zdůrazňovalo významnou roli družstev, jednoho z „pilířů“ sektoru sociální ekonomiky. Připomenul, že Evropská komise podporuje rozvoj sociální ekonomiky nejenom v členských státech, ale i v kandidátských zemích a tento trend bude nadále pokračovat.

Konference, její průběh, zabezpečení i organizace měla pozitivní ohlas mezi všemi přítomnými aktéry sociální ekonomiky a lze konstatovat, že šlo o významnou a prestižní záležitost, které se Svaz českých a moravských výrobních družstev důstojně zhostil (bližší informace o této konferenci lze nalézt na webových stránkách Kanceláře CECOP–EST – www.cecop--est.cz). Prostor pro pokračování aktivit Svazu českých a moravských výrobních družstev spojených s šířením myšlenek a zásad sociální ekonomiky vytvořil i následný projekt SCOPE II, který byl uzavřen ke konci června r. 2005. I tentokrát byl Svaz českých a moravských výrobních družstev zapojen do realizace projektu a usiloval o využívání jeho produktů k podpoře rozvoje sociální ekonomiky.

Projekt SCOPE II se s podporou Evropské komise soustředil na vzdělávací proces využívající metody on–line, kdy velké množství informací a existujících dokumentů EU k problematice sociální ekonomiky a MSP bylo cestou elektronické komunikace předáváno k dispozici a využití partnerským zemím projektu. Ty v rámci svých potřeb a možností zajišťovaly překlad do národních jazyků a využívaly je pro školení a informování nejenom svých členů, ale i dalších zájemců.

Svaz českých a moravských výrobních družstev využívá materiály nejenom v rámci svého působení v družstevním sektoru České republiky, ale úzce spolupracuje na jejich využívání i s Katedrou oboru Občanský sektor Fakulty humanitních studií UK, což považuje za výbornou příležitost k osvětě mezi budoucími představiteli státní a místních administrativ, bez jejichž pomoci lze obtížně sektor sociální ekonomiky u nás posilovat a rozvíjet.

K veškerým materiálům prezentovaným v rámci projektu (v anglické verzi a některé i v českém překladu) je možný přístup prostřednictvím webových stránek Kanceláře CECOP–EST.

Vedení Svazu českých moravských výrobních družstev sleduje, zejména prostřednictvím Kanceláře CECOP–EST a dále i prostřednictvím svého zástupce v Evropském hospodářském

a sociálním výboru Evropské komise, vývoj problematiky na evropské úrovni, aktivity všech evropských družstevních i nedružstevních struktur směřující k posilování rozvoje sociální ekonomiky a soustřeďuje všechny dostupné poznatky a informace, které pak následně využívá při jednáních s představiteli státní administrativy a politických reprezentací k podpoře rozvoje tohoto sektoru v České republice a ovlivňování jeho postavení.

Postavení družstev v českém hospodářství

Družstva v České republice jsou převážně organizována podle oborů své působnosti v pěti sektorech. Podle své sektorové příslušnosti se družstva sdružují do jednotlivých svazů a ty jsou registrovány jako zájmová sdružení právnických osob. Členství v svazech je pro družstva nepovinné a mimo struktury svazů působí družstva (jejich počet není přesně známý), která členy svazů být nechtějí, nebo ta, která byla z různých důvodů z jednotlivých svazů vyloučena, případně ta, která se sdružují ve vlastních zájmových sdruženích (především v sektoru bytového družstevnictví).

Struktura družstevního sektoru v České republice

Střechovým orgánem českého družstevnictví je Družstevní asociace České republiky (DA ČR), která zastupuje a hájí zájmy všech družstevních sektorů ve vztahu ke státní administrativě a společensko–politickým organizacím, stejně jako ve vztahu k mezinárodním vládním i nevládním organizací na evropské i světové úrovni.

Podle sektorové příslušnosti existují v ČR uvedené družstevní svazy:

Svaz českých a moravských výrobních družstev (SČMVD), který sdružuje výrobní družstva a výrobní družstva invalidů.

Svaz českých a moravských spotřebních družstev (SČMSD),

sdružující družstva spotřební.

Svaz českých a moravských bytových družstev (SČMBD), uskupení družstev bytových.

Zemědělský svaz České republiky (ZS ČR), který zastupuje družstva zemědělská a některé další typy zemědělských společností.

Unie družstevních záložen ČR, sdružení peněžních družstev.

Družstevní asociace ČR jako vrcholový představitel českého družstevního sektoru sdružuje shora uvedené družstevní svazy, kromě Unie družstevních záložen, která není jejím členem.

Pro vytvoření lepší představy o skladbě českého družstevního sektoru jako celku citujeme z materiálu zpracovaného Družstevní asociací ČR, ve kterém jsou publikovány statistické údaje zachycující stav k 31.12.2004.

	SČMBD	SČMSD	SČMVD	ZSČR	Peněžní družstva
Počet družstev:	755	62	303	678*	33
Počet členů:	637 835	340 350	11 900 + 53 práv. osob	—	18 700
Počet zaměstnanců:	4 045	16 299	24 800	44 000	—

* z toho členem ZS ČR 458 družstev
— nejde o sledovaný údaj

Zdroj: materiál Družstevní asociace, 2004

K uvedenému datu činil počet družstev sdružených v členských svazech Družstevní asociace ČR 1 578.

Z hlediska postavení Družstevní asociace ČR je třeba konstatovat, že se stala oficiálním připomínkovým místem pro tvorbu české legislativy. To jí umožňuje mít vliv na vytváření zákonů ovlivňujících podnikání a působnost družstev. Za důležité považujeme, že prostřednictvím Konfederace zaměstnavatelských a podnikatelských svazů (KZPS) – jejímž členem je SČMVD – je Družstevní asociace ČR zastoupena na jednáních

Rady hospodářské a sociální dohody České republiky (tripartity). Prostřednictvím svých zástupců jsou členské svazy Družstevní asociace ČR členy dalších uskupení, jako je Hospodářská komora ČR, Svaz průmyslu a dopravy atd.

Role a postavení družstev v hospodářské sféře

Pokud jde o postavení družstev v hospodářské sféře České republiky, můžeme říci, že družstva , jeden ze čtyř uznávaných „pilířů" sociální ekonomiky – tak jako v ostatních členských zemích Evropské unie – jsou i v ČR nedílnou součástí ekonomiky země a podle své sektorové příslušnosti se značnou měrou podílejí na tvorbě domácí produkce a na zajišťování zaměstnanosti.

Pro svůj nepopiratelný význam hospodářský a pro svoji roli v oblasti zaměstnanosti a podpory místního rozvoje v regionech si družstva a vůbec družstevní forma podnikání (subjekty sociální ekonomiky) získala uznání komunitárních orgánů a podporu ze strany Evropské komise. To dokazují nejenom četná prohlášení kompetentních pracovníků Evropské komise, jejich účast na mezinárodních akcích orientovaných na tento sektor, publikované dokumenty Evropské komise a v neposlední řadě i značné množství finančních prostředků, které Evropská unie vkládá do projektů podporujících subjekty sociální ekonomiky a rozvoj družstevních systémů.

Typicky podnikatelský charakter družstev je možno dokumentovat na družstvech výrobních. Svým charakterem většina výrobních družstev spadá do kategorie malých a středních podniků, tak jak je specifikují parametry Evropské unie. Malé a střední podniky představují ve vyspělých zemích stabilizující prvky ekonomiky, hnací motor technického rozvoje a jsou nejstabilnějším elementem při výkyvech světové ekonomiky. Použijeme–li statistické údaje vztahující se k 31. 12. 2004 (materiály Družstevní asociace ČR), můžeme doložit, že 303 výrobní družstva k tomuto datu vytvářela 24 800 pracovních míst, na hospodářském výsledku země se podílela obratem

20,98 mld. Kč a objemem exportu v hodnotě 4,69 mld. Kč.

Nezanedbatelnou úlohu v oblasti obchodního podnikání hrají družstva spotřební, která ke stejnému datu vykázala maloobchodní obrat ve výši 26,27 mld. Kč a vytvářela více než 16 000 pracovních míst. Zemědělská družstva k uvedenému datu obhospodařovala 1,3 mil ha půdy a 37% se podílela na celkové výměře zemědělské půdy. Počtem 44 000 zaměstnanců se tento typ družstev podílí na zajištění zaměstnanosti v ČR (materiály Družstevní asociace, 2005).

V posledních letech narůstá význam bytového družstevnictví, které je orientováno na uspokojování potřeb bydlení svých členů, kteří k 21. 12. 2004 disponovali 465 544 byty a zajišťovali opravu více než 19 000 domů. V tomto počtu nejsou zahrnuty údaje týkající se několika set malých bytových družstev, která nejsou členem SČMBD a která vznikala v průběhu privatizace bytového fondu obhospodařovaného státem a následně místními samosprávami.

Aktivity SČMVD v rámci zaměstnavatelských organizací a Hospodářské komory ČR

Podnikání družstev (bez ohledu na sektor působnosti) je odvislé od kvality podnikatelského prostředí země. To musí být nastaveno tak, aby vytvářelo co nejpříznivější podmínky pro rozvoj podnikání, zejména malých a středních podniků a aby pro všechny podnikatelské subjekty zajišťovalo rovnoprávné postavení nejenom v přístupu na trh, ale i k finančním zdrojům. O kvalitě prostředí v ČR bylo již napsáno mnohé, byla přijímána různá opatření na jeho zlepšení, ale do současné doby ho stále není možno hodnotit jako příznivé a povzbudivé pro malé a střední podniky.

Družstva, jako jedna z kategorií malého a středního podnikání, nepožadují žádné zvláštní výhody či podpory (to ani v podmínkách jednotného trhu Evropské unie nelze), ale chtějí, aby měla stejné podmínky a rovnoprávné postavení s ostatními podnikatelskými subjektu ve šech ohledech. Je jednou ze stěžejních úloh Svazu českých a moravských výrobních druž-

stev (také dalších svazů a Družstevní asociace ČR): aby svými aktivitami na půdě zaměstnavatelských organizací, lobováním v parlamentu a kontakty s představiteli státní administrativy usiloval o neustále zlepšování podnikatelského prostředí, o to, aby přijímané zákony a nařízení nebyly vůči družstevnímu podnikání nepříznivé a aby v rámci možností respektovaly specifika družstev a sociálního podnikání vůbec.

Svaz českých a moravských výrobních družstev je členem Konfederace zaměstnavatelských a podnikatelských svazů (KZPS), Svazu průmyslu a dopravy (SPD) a Hospodářské komory České republiky. Jde o významné organizace, které (s výjimkou Hospodářské komory ČR) jsou považovány za sociální partnery a zúčastňují se tripartitních jednání. Prostřednictvím aktivní práce představitelů Svazu českých a moravských výrobních družstev v mnoha pracovních skupinách a komisích na půdě zaměstnavatelských organizací jsou prezentovány a hájeny zájmy českého družstevního sektoru na celostátní úrovni, ale i na úrovni mezinárodní, protože nezřídka jsou představitelé družstevních zaměstnavatelů členy delegací zastupujících zájmy ČR na různých úrovních (např. MOP, různé výbory Evropské unie atd.). Všech kontaktů a vazeb využívá Svaz českých a moravských výrobních družstev ve prospěch výrobního družstevnictví, i ve prospěch celého družstevního sektoru, či obecně sektoru sociální ekonomiky.

Výrobní družstva „invalidů“ (VDI)

Specifickou kategorií členských družstev Svazu českých a moravských výrobních družstev jsou výrobní družstva zaměstnávající více než 50% osob se zdravotním postižením, která svoji roli, tedy zaměstnávání postižených občanů, plní od svého vzniku v letech 1950 – 1960. Tato družstva svými aktivitami plní i roli sociální, tj. sociálního začleňování jedné z kategorií znevýhodněných osob. V současné době je členem Svazu českých a moravských výrobních družstev 47 družstev tohoto typu a lze konstatovat, že družstva svazu jsou počet-

ně největším zaměstnavatelem osob se změněnou pracovní schopností.

Svaz českých a moravských výrobních družstev v tomto případě kontinuálně navázal na tradici minulých let, kdy i v podmínkách bývalé centralizované státní ekonomiky a zastaralého přístupu k integraci zdravotně postižených občanů se několik generací mistrů, techniků a manažerů postupně naučilo tomu nejcennějšímu: znalostem a zkušenostem potřebným k tomu, aby dílna, provoz, podnik byl schopen spojit konkurenceschopnou produkci s poskytováním důstojných pracovních příležitostí pro handicapované spolupracovníky. A aby sám zaměstnanec – většinou člen družstva se identifikoval se „svým" družstvem.

Výsledkem rychlých změn po roce 1990 byl vznik řady nových družstev sociálního typu. Zčásti družstva vznikla rozpadem velkých a územně rozptýlených družstevních celků. Vznikla (a dodnes vznikají a rozvíjejí se) zcela nová družstva, z nichž většina již jednoznačně prokazuje své schopnosti a perspektivy. Charakteristickou pro uplynulé období deseti let je postupná změna výrobních programů, tržního zaměření činnosti těchto sociálních družstev. Typickým jevem byl přechod těžiště činnosti od tradičních řemeslných oborů k montážím, kooperacím a službám. Díky možnostem dotačních programů dosáhla některá družstva, zejména v oborech strojírenských, plastikářských a elektrotechnických, vysoké technické úrovně a kvality.

Protipólem jsou družstva, která spatřují prioritu ve své *sociální funkci* a udržují si konkurenceschopnost v obchodních, řemeslných a službových typech činnosti, často na regionální nebo místní úrovni. Tato družstva zaměstnávající v průměru 57% osob se zdravotním postižením. Dnes vytvářejí okolo 7000 pracovních míst, z toho nejméně 4000 pro handicapované. V posledních letech otvírají nové provozy, chráněné dílny a vytvářejí nová pracovní místa.

Svaz českých a moravských výrobních družstev otázce zaměstnávání osob se změněnou pracovní schopností věnuje

velkou pozornost, problematika těchto družstev je na svazu řešena v rámci samostatného odboru. Vedením svazu i odboru jsou udržovány velmi úzké vztahy s kompetentními orgány státní administrativa (zejména Ministerstvo práce a sociálnch věcí ČR) a svými aktivitami v jejich pracovních komisích a výborech důsledně hájí zájmy této kategorie osob usiluje o neustálé zlepšování podmínek pro jejich profesní a sociální začleňování, ve smyslu pravidel a zvyklostí Evropské unie. Svaz je stěžejním členem Asociace zaměstnavatelů zdravotně postižených ČR, který sdružuje vedle družstev i další podnikatelské a zaměstnavatelské subjekty tohoto typu (100 členů).

Podobně jako srovnatelné sociální podniky v Evropě jsou dnes moderními živými organismy, které bez ohledu na velikost, obor činnosti a technickou úroveň disponují tím nejcennějším: pracovními týmy členů a zaměstnanců, manažerů i dělníků, kteří dokáží spojovat efektivní samosprávné podnikání s plněním sociální funkce.

Z pohledu současného nového trendu v družstevním sektoru bývalé „patnáctky" EU, tedy vznikání sociálních družstev můžeme říci, že v podmínkách České republiky jsou výrobní družstva invalidů, alespoň část z nich, jsou *jakýmisi zárodky* družstev sociálních.

Sociální družstva, nový fenomén evropského družstevnictví

Družstva tvoří jeden ze čtyř „pilířů" sociální ekonomiky. Tato skutečnost je obecně uznávána všemi, kteří se této problematice věnují, i když až do současné doby nebyla zformulována a přijata jednoznačná definice sociální ekonomiky, která by byla všemi zainteresovanými akceptována. Je známo několik pokusů definovat sociální ekonomiku (podkladové materiály pro pražskou konferenci o šíření sociální ekonomiky konané v říjnu 2002). Považujeme za směrodatné, že všechny tyto definice (a je mezi nimi i ta, kterou vypracovala pro své potřeby Evropská komise, což je zejména důležité) řadí družstva (obecně) mezi podniky sociální ekonomiky.

Sociální družstvo je pak jednou z kategorií družstev a je to relativně nový fenomén, který se objevil v Evropě. O složitosti a novosti tohoto problému svědčí i skutečnost, že do současné doby ve většině zemí bývalé „patnáctky" EU není tato problematika legislativně ošetřena a pokud ano (např. Itálie, Francie, Belgie, Portugalsko), pak se značnými národními rozdíly a specifikami.

Snad nejsrozumitelnější a nejpropracovanější je legislativa italská, které ve svém zákonu 381 z listopadu 1991 naprosto přesně specifikuje podmínky vzniku a fungování sociálního družstva, stejně jako explicitně vymezuje okruh znevýhodněných osob (čl. 4 zákona), ve prospěch kterých mají sociální družstva působit. Zákon rovněž stanoví, že takový typ družstva musí ve svém názvu nést označení „sociální družstvo". Podle tohoto zákona existují dva typy sociálních družstev, typ A – určený pro poskytování služeb sociálních, zdravotních a vzdělávacích osobám znevýhodněných kategorií (pomocí terapeutických prostředků) a typ B – určený pro zaměstnávání osob znevýhodněných kategorií, a to provozováním aktivit v oblasti zemědělství, průmyslu, obchodu a služeb. Citovaný zákon ve svém čl. 7 dokonce stanoví speciální daňový režim pro tento typ družstev (daňové výhody).

Legislativní rámce ostatních shora uvedených zemí pak vždy zohledňují podmínky a specifika té které země a ne vždy explicitně používají název sociální družstvo. Typickým příkladem je Francie, ve které je Statut SCIC (Družstevní společnost kolektivního zájmu/účelu) formulovaný článkem 36 zákona 624 ze 17/7/2001. Předpis upravuje podmínky pro vytvoření a existenci „sociálního družstva", ale tento výraz nepoužívá a ze zkušeností víme, že francouzští partneři jsou citliví k používání označení sociální družstvo pro tento typ družstevní společnosti a ohrazují se proti tomu. Svými charakteristikami však tento subjekt naplňuje znaky sociálního družstva a plní jeho účel. Francie je i příkladem toho, jak nesnadné je zakládat sociální družstva, a to i v podmínkách, kdy pro ně existuje legislativní rámec. Podle informací, které máme do současné

doby k dispozici, existuje v této zemi zatím velmi málo SCIC.

Problematikou sociálních družstev se hlouběji zabýval projekt DIGESTUS, realizovaný koncem 90. let a na základě zkušeností z tohoto projektu byly formulovány čtyři základní podmínky, které by mělo každé sociální družstvo respektovat:

– zákaz rozdělování zisku mezi vlastníky či členy družstva;
– demokratická účast všech členů družstva na jeho řízení;
– nadřazenost jednotlivce a sociálního cíle nad kapitálem;
– ochrana poživatelů výhod (vztah členů a nečlenů družstva).

Situace v České republice

Situace v České republice je charakterizována skutečností, že česká legislativa – jako legislativa většiny zemí EU – nezná pojem sociální družstvo. Problém je umocněn tím, že v naší zemi (a v podstatě ve všech zemích regionu střední a východní Evropy) je naprosto nedostatečně znám pojem a obsah sociální ekonomiky. Osvěta v tomto smyslu není zatím dostatečná, ale problém je i v přístupu představitelů státní administrativy a politické reprezentace k této otázce, tj. často její apriorní odmítání, navzdory tomu, že orgány Evropské unie tento typ podnikání (sociální podnikání) uznává a podporuje ho. Zatím je tedy v podmínkách České republiky velmi problematické založit sociální družstvo, protože takový krok nemá oporu v národní legislativě a zakladatelé nemohou počítat se specifickou podporou dotační nebo daňovou, která by kompenzovala jejich vyšší podíl sociální funkce.

Jak už bylo uvedeno, lze v širším slova smyslu považovat jistou část výrobních družstev „invalidů“ (vedle občanských sdružení, obcí a měst, OSVČ) za jakési předstupně družstev sociálních. Vzhledem k tomu, že tato družstva jsou desítky let tradičně součástí svazu výrobních družstev, považuje jeho vedení za naprosto přirozené, že vyvíjí aktivity směřující nejenom k prohloubení osvěty problematiky směrem ke státní administrativě s zákonodárným orgánů, ale i k přijetí odpoví-

dajících právních norem, které by tuto otázku řešily. V tomto svém úsilí má velkou podporu Družstevní asociace ČR, která rovněž svými cestami a dostupnými prostředky usiluje o nápravu aktuálního stavu.

Mgr. Jiří Svoboda, DESS
Družstevní asociace ČR

5.5 Shrnutí

V České republice je zájem definovat třetí sektor a sociální ekonomiku. Subjektem sociální ekonomiky je typ družstva, který zaměstnává znevýhodněné osoby nebo občanské sdružení, obecně prospěšná společnost, nadace a nadační fond, který vykonává jako doplňkovou také ekonomickou činnost. Na *družstvo* je pohlíženo jako na podnikatelský subjekt, vzniká podle obchodního zákoníku. Zákon o zaměstnanosti definuje *chráněné pracovní místo a chráněnou pracovní dílnu.* Občanská sdružení se nezakládají k dosahování zisku. Důvodem pro získávání finančních prostředků vlastními komerčními aktivitami je zajištění prostředků na vlastní projekty a poslání. Výdělečná činnost sdružení není zakázaná. Nesmí však být hlavním cílem sdružení, ale pouze prostředkem k dosažení jeho cíle. Obecně prospěšná společnost poskytuje veřejnosti obecně prospěšné služby za předem stanovených a pro všechny uživatele stejných podmínek a její hospodářský výsledek (zisk) nesmí být použit ve prospěch zakladatelů, členů jejích orgánů nebo zaměstnanců a musí být použit na poskytování těch služeb, pro které byla společnost založena. Činnost nadací i nadačních fondů je zaměřena na dosahování *obecně prospěšných cílů:* rozvoj duchovních hodnot, ochrana lidských práv nebo jiných humanitárních hodnot, ochrana přírodního prostředí, kulturních památek a tradic a rozvoj vědy, vzdělání, tělovýchovy a sportu.

Po roce 1989 začaly být vedle tradičních družstevních odvětví (bytového, spotřebního, výrobního a zemědělského)

rozvíjeny i další družstevní aktivity v oblasti bankovnictví a pojišťovnictví. Růst počtu *dalších subjektů třetího sektoru* je zachycen ve Zprávě Rady vlády pro nestátní neziskové organizace z roku 2004.

Svépomocné, dobrovolnické a veřejně prospěšné aktivity jsou součástí naší kultury. Vysoký počet dobrovolnických organizací za první Československé republiky do značné míry navazoval na tradici započatou v 19. století; československý stát převzal část rakouské legislativy týkající se spolků a sdružení. Významný byl rok 1867, kdy byl vydán *liberální spolkový zákon*. Se vznikem samostatného československého státu došlo i k polarizaci a politizaci celého občanského sektoru. V letech 1929–1931 se počet spolků v českých a moravských zemích i na Slovensku zvyšuje díky odborům, sportovním klubům a spolkům státních zaměstnanců. V celé republice byly časté spolky židovské. Masarykovská filozofie a tradice otevřela otázku filantropie jako klíčový mravní princip společenský, který se ovšem naplňoval do roku 1939. V období první republiky existovalo více než 2 000 nadací podporujících studenty. Významnými donátory byly církve, světské spolky a dobročinná bratrstva. Nadace vlastnily a spravovaly také ústavy a jiná zařízení. Po skončení druhé světové války se obnovil spolkový život, ale zákonem z roku 1951 se spolky mění na společenské organizace. Ruší se řada humanitárních a podpůrných spolků a znárodnění likviduje akciové společnosti a pojišťovny. Z nadací přetrvala socialistický režim pouze Nadace Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových. V 80. letech i pod vlivem slábnoucího politického vlivu Sovětského svazu vznikají první skupiny lidí, kteří se scházejí nelegálně za určitým cílem.

Pokud jde o tradice družstevnictví, koncem 19. století dochází k propojování teoretických základů myšlenek solidarity s praktickou realizací. Zakládají se ekonomické subjekty jako formy projevů spotřební, výrobní a finanční svépomoci. V menších městech a na venkově se rozvíjela finanční svépomoc drobných podnikatelů a živnostníků, od 60. let svépomocné záložny spojené s činností *F. Šimáčka, J. Škardy, F. C.*

Kampelíka a od konce 80. let 19. století se rozvíjelo spořitelní a úvěrní družstevnictví po vzoru Reiffeisenek.

Naši *národohospodáři* a ekonomové teoreticky vymezovali sociálně ekonomický pohled a zamýšleli se nad úlohou státu i solidární pomoci ekonomických subjektů: Albín Bráf, Jan Koloušek, Karel Engliš, Josef Macek, Cyril Horáček, Cyril Čechrák.

Po roce 1989 se formuje *legislativní rámec. Občanský zákoník* upravuje postavení fyzických a právnických osob. Právní úprava jednotlivých typů subjektů třetího sektoru je dosud relativně roztříštěna. V právním systému není vymezena kategorie veřejné prospěšnosti.

Pro činnost subjektů třetího sektoru jsou vytvářeny vhodné *ekonomické podmínky*. Jde o finanční pomoc poskytovanou z prostředků státního rozpočtu dotační politikou, o finanční částky rozdělené vybraným nadacím a o zvýhodnění v placení daní z příjmů. *Rada vlády pro nestátní neziskové organizace* má od roku 2002 tři stálé výbory. Výbor pro spolupráci s regiony, výbor pro spolupráci s Evropskou unií a výbor pro Nadační investiční fond. Úkolem Rady vlády pro nestátní neziskové organizace je stanovení priorit a upřesnění oblastí služeb dobrovolnických organizací, které stát hodlá nakupovat nebo podporovat. *Nadační investiční fond* byl vytvořen jako jednorázové a jedinečné opatření, jehož cílem bylo pomoci vytvořit silný a finančně nezávislý nadační sektor, který bude podporovat vznikající občanskou společnost v ČR. Pro tyto účely založil Fond národního majetku České republiky v roce 1993 akciovou společnost Nadační investiční fond. Pro účely Nadačního investičního fondu bylo vyčleněno 1% akcií z druhé vlny kupónové privatizace. Protože podstatným zdrojem financování činností subjektů třetího sektoru jsou veřejné rozpočty, je vhodné upřesnit činnosti těchto subjektů ve vztahu k činnostem státních neziskových organizací. Vztah veřejného sektoru k třetímu sektoru lze posuzovat podle finančních vztahů, podle finanční podpory státem poskytované subjektům třetího sektoru. Podpora může být přímá anebo nepří-

má. Podporou organizací občanského sektoru bude schválení *zákona o daňových asignacích*.

Autoři čeští i slovenští se shodují na tom, že je potřebné třetí sektor vymezit. Zdůrazňují některé jeho typické charakteristiky. Shodují se na *rozmanitosti* forem činností, které většinou mohou fungovat v podstatě nezávisle na státu a jeho mocenských orgánech. Třetí sektor tvoří síť dílčích sdružení a organizací, která se nedá uspořádat do prosté hierarchie a pro niž je charakteristické množství různých horizontálních vazeb a spoluprací. Rada vlády pro nestátní neziskové organizace uvádí, že subjekty třetího sektoru jsou autonomní vůči státu a existují téměř ve všech oblastech lidské činnosti. Do sektoru patří například subjekty poskytující veřejné služby, subjekty pracující pro své členy, instituce financující činnosti ostatních apod. Organizace jsou *veřejně prospěšné*, uspokojující potřeby veřejnosti, a *vzájemně prospěšné,* zřizované pro potřeby členů. V ČR se diskutuje, jak sektor vymezit. V současnosti nejsou k dispozici dostatečné poznatky o třetím sektoru. *Centrum pro výzkum neziskového sektoru v Brně* iniciuje vytvoření satelitního účtu nestátních neziskových organizací v systému národních účtů.

Subjekty sociální ekonomiky jsou významné při budování nového místního sociálního kapitálu, vstupují do konkurence při realizaci místních rozvojových cílů. Sociální ekonomika může vyplnit prostor poskytováním sociálního zboží a služeb, které neposkytují ziskové tržní firmy nebo veřejná ekonomika. *Sociální funkcí* veřejného sektoru se rozumí prospěšnost výsledku veřejného sektoru – služeb zejména pro sociálně slabší vrstvy obyvatel, např. v oblasti sociální péče a neziskových organizací ve veřejném sektoru, které je pro sociálně potřebné občany zajišťují. Veřejný sektor ovlivňuje sociální vazby, sociální postavení občanu. Ve *smíšené ekonomice* je zásadní otázka důvěry. Zde se propojuje ekonomický, sociologický i psychologický přístup. Sektory mohou koexistovat na diferenciovaných trzích či oblastech, například ve zdra-

votnictví, vzdělávání nebo sportu. Národní program reforem (realizace nové lisabonské strategie) se prioritně zaměřuje na zaměstnanost. Zdůrazňuje nutnosti posílení sociální soudržnosti, modernizaci sociální ochrany a potírání sociálního vyloučení. *V národním akčním plánu sociálního začleňování* jsou uvedeny tzv. nejvíce zranitelné skupiny obyvatel v *ČR*. Při stanovování cílů se bere v úvahu rovnost mezi muži a ženami ve všech hlediscích boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení, identifikace rozdílů mezi pohlavími. Regionální politika je základem *regionální ekonomiky,* podporuje rozvojové aktivity v jednotlivých regionech a svými nástroji předchází nebo zmírňuje negativních důsledky územně nerovnoměrného rozvoje. Princip partnerství se realizuje prostřednictvím *komunitního plánování.* Jde o způsob, který umožňuje zpracovávat rozvojové materiály pro různé oblasti veřejného života na úrovni obce i kraje. Nutnost vytvořit vhodný ekonomický rámec v ČR pro sociální ekonomiku byla výsledkem jednání *Mezinárodní konference o šíření sociální ekonomiky*, která se konala v roce 2002 v Praze a jejíž výsledkem bylo přijetí přijata tzv. Pražské deklarace. Na konferenci byla zdůrazňována zejména potřeba změnit v postkomunistických zemích pohled na družstva. *Družstevnictví* je významnou částí sociální ekonomiky a změna legislativních podmínek podle vzoru západních zemí Evropské unie nás jistě čeká. Družstva, vzájemné společnosti, asociace i nadace posilují místní kapitál a přispívají k sociální inkluzi.

V propojení sociální ekonomiky, veřejné ekonomiky a regionální ekonomiky v zájmu rozvoje regionů a regionů spatřuji směr budoucího sociálně ekonomického rozvoje naší společnosti. Lze tak navázat na konstatování Bojky Hamerníkové: „Po roce 1989 lze u nás najít alespoň snahu o uchopení a interpretaci teoretických problémů z oblasti veřejného a nestátního neziskového sektoru a o jejich analýzu, a to v některých vysokoškolských učebních textech a v některých výzkumných projektech, realizovaných vysokými školami“ (Hamerníková, 2000: 75).

6.
ZÁVĚR

V úvodu publikace formuluji svůj názor, že *občanský sektor a sociální ekonomika* představují z velké části totožnou oblast společnosti – *třetí sektor*. Závěrem kladu otázku: lze skutečně klást rovnítko mezi pojmy *občanský sektor a sociální ekonomika*?

Ekonomické změny, ale i růst sociálních problémů vyžaduje nová řešení a nové instituce. Vedle státu a podnikatelských společností nebo agentur jsou to nové typy subjektů, které reagují na aktuální problémy a poskytují potřebné typy služeb. V moderní občanské společnosti ve veřejném prostoru, ve třetím sektoru mezi státem, trhem a jednotlivými občany lidé dobrovolně zakládají organizace, které mají významnou úlohu v místních podmínkách, neboť bezprostředně reagují na konkrétní problémy a potřeby občanů.

Sociální ekonomika je tvořena na státu nezávislými subjekty: družstvy, asociacemi, vzájemnými společnostmi a nadacemi. *Občanský sektor* je spojen s pojetím občanské společnosti jako oblasti institucí, organizací a jedinců v prostoru mezi jednotlivcem a jeho rodinou, státem a trhem, v prostoru, ve kterém se lidé mohou dobrovolně sdružovat s cílem prosadit společné zájmy. Subjekty občanského sektoru tvoří nadace a dobrovolnické organizace.

Co je společné pro sociální ekonomiku a občanský sektor?

Společné jsou výchozí myšlenky humanismu a solidarity. Rozvíjení občanské kultury, altruismu, solidarity, filantropie, hodnot spolupráce, kolektivního úsilí a posilování sociální soudržnosti. Nezávislost organizovaných, soukromých, samo-

správných subjektů na státu a na trhu. Vzájemné propojení ekonomické činnosti se sociálními nebo environmentálními cíli; cíle jsou často definované jako poslání. Prvotní jsou cíle solidarity a obecného zájmu; ne zisk ve finančním vyjádření, ale přímé dosažení užitku; veškerý zisk není rozdělován mezi podílníky. Uplatňování demokratické účasti svých členů a zaměstnanců na řízení. Typická je rozmanitost oblastí při převažující úloze zdravotní a sociální péče, kultury a rekreace a různých forem vzdělávání. V sociální ekonomice i v občanském sektoru se vytvářejí inovativní řešení problému exkluze, nachází zde zaměstnání stále vyšší počet osob a tím roste její podíl na hrubém domácím produktu. Společným jmenovatelem subjektů je *regionální zaměření* především na rozvoj místních aktivit a možností (zajištění místních sociálních služeb či vytváření pracovních míst v místní komunitě).

Rostoucí význam třetího sektoru je podporován politickými, ekonomickými a demografickými změnami. Podle platné legislativy existují v zemích různé právní formy. Ve většině evropských zemí jsou uváděna družstva, nadace a asociace, ve Francii vzájemné společnosti typu mutuelles, v Itálii sociální družstva, v Německu společnosti s ručením omezeným se statusem veřejné prospěšnosti. Ve Velké Británii se připravuje právní úprava pro charitativní integrované organizace a pro společnosti s komunitním zájmem. V některých mezinárodních výčtech subjektů se uvádí místo jejich právní formy jiná kritéria, například oblasti působení nebo zaměření činnosti. V Evropské unii jsou zakládány instituce pro podporu a rozvoj třetího sektoru včetně mezinárodních zastřešujících institucí.

Od devadesátých let se v souvislosti s přijetím koncepce sociální ekonomiky Evropskou komisí mění pohled na třetí sektor. Pojem třetí sektor je stále více spojován se sociální ekonomikou. Od subjektů třetího sektoru se očekává aktivní role. Rys neziskovosti nadací a dobrovolnických organizací vyvolávající dojem pasivity v přijímání finanční podpory od státu a darů od soukromých fyzických či právnických osob je

potlačován požadavkem na sebefinancování, na zdůrazňování možností pro ekonomické aktivity přinášející zisk, který je použit ve prospěch cílů sociálních.

Pro mezinárodní šíření informací a vzdělávání v tomto směru je podnětným vznik *sítí pro studium sociální ekonomiky*, z nichž je významná síť vědeckých institucí pro studium vývoje sociálního podnikání v Evropě EMES. Od roku 1990 se konaly evropské konference sociální ekonomiky (v roce 2002 v Praze) a Evropská unie připravuje evropskou legislativu pro družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace. V roce 2000 byla založena reprezentativní instituce pro sociální ekonomiku: European Standing Conference of Co-operatives, Mutual Societies, Associations and Foundations (CEP – CMAF). Z pohledu Evropské unie je důležité propojení veřejné ekonomiky a sociální ekonomiky, a to na místní úrovni. Rozbor partnerství mezi místní samosprávou a sociální ekonomikou byl vypracován Výborem regionů Evropské unie v informačním materiálu *Partnerství mezi místními a regionálními úřady a organizacemi sociální ekonomiky: přínos pro zaměstnanost, místní rozvoj a sociální soudržnost*.

Dosud nebyla provedena studie reálných problémů subjektů třetího sektoru v zemích střední a východní Evropy. V postkomunistických zemích existují překážky, které brání přijetí koncepce sociální ekonomiky. Nejvýraznější je nedostatečná informovanost o koncepci, ale také přežívající pohled na družstva jako typ spojený zejména s předchozím socialistickým režimem. Také neznalost a malý prostor daný legislativou pro ekonomické podnikání ve třetím sektoru. I přes uvedené překážky *má sociální ekonomika v zemích střední a východní Evropy možnosti dalšího růstu* na základě výměny a přebírání zkušeností z jiných evropských zemí.

V České republice jsou svépomocné, dobrovolnické a veřejně prospěšné aktivity součástí naší kultury. Vedle bohaté spolkové a nadační činnosti dochází koncem 19. století k pro-

pojování teoretických základů myšlenek solidarity s praktickou realizací. Také naši *národohospodáři* a ekonomové (Karel Engliš) teoreticky formulovali sociálně ekonomický pohled a zamýšleli se nad úlohou státu i solidární pomoci ekonomických subjektů. *Autoři čeští i slovenští* (Marie Dohnalová, Helena Kuvíková, Martin Potůček, Jan Sokol, Jiří Svoboda, Dušan Ondrušek, Ivo Telec) se shodují v tom, že je potřebné třetí sektor vymezit. Zdůrazňují některé jeho typické charakteristiky. Shodují se na *rozmanitosti* forem činností, které většinou mohou fungovat v podstatě nezávisle na státu a jeho mocenských orgánech. Třetí sektor tvoří síť dílčích subjektů, pro niž je charakteristické množství různých horizontálních vazeb a spoluprací. Rada vlády pro nestátní neziskové organizace uvádí, že subjekty třetího sektoru jsou autonomní vůči státu a existují téměř ve všech oblastech lidské činnosti. Do sektoru patří například subjekty poskytující veřejné služby, subjekty pracující pro své členy, instituce financující činnosti ostatních apod. Organizace jsou *veřejně prospěšné*, uspokojující potřeby veřejnosti, a *vzájemně prospěšné,* zřizované pro potřeby členů. V současnosti nejsou k dispozici dostatečné poznatky o českém třetím sektoru. *Centrum pro výzkum neziskového sektoru v Brně* iniciuje vytvoření satelitního účtu nestátních neziskových organizací v systému národních účtů.

Sociální ekonomika je reálným jevem, ale není v České republice podložena legislativním rámcem, protože doposud neexistuje právnická definice tohoto fenoménu. To svědčí o bohatosti a rozmanitosti, ale současně komplikuje jeho postavení. Subjektem sociální ekonomiky je typ družstva, občanského sdružení, obecně prospěšné společnosti, nadace a nadačního fondu, který zaměstnává znevýhodněné osoby (zákon o zaměstnanosti definuje *chráněné pracovní místo a chráněnou pracovní dílnu).* Na družstvo je pohlíženo však v současnosti jako na podnikatelský subjekt, vzniká podle obchodního zákoníku. Občanská sdružení se nezakládají k dosahování zisku a důvodem pro získávání finančních prostředků vlast-

ními komerčními aktivitami je zajištění prostředků na vlastní projekty a poslání. Obecně prospěšná společnost poskytuje veřejnosti obecně prospěšné služby za předem stanovených a pro všechny uživatele stejných podmínek a její hospodářský výsledek (zisk) nesmí být použit ve prospěch zakladatelů, členů jejích orgánů nebo zaměstnanců a musí být použit na poskytování těch služeb, pro které byla společnost založena. Činnost nadací i nadačních fondů je zaměřena na dosahování *obecně prospěšných cílů:* rozvoj duchovních hodnot, ochrana lidských práv nebo jiných humanitárních hodnot, ochrana přírodního prostředí, kulturních památek a tradic a rozvoj vědy, vzdělání, tělovýchovy a sportu. Růst počtu *subjektů třetího sektoru* je zachycen ve Zprávě Rady vlády pro nestátní neziskové organizace z roku 2004.

Evropské dokumenty, Ústava a Listina základních práv a svobod občanů jsou východiskem pro *Národní akční plán sociálního začleňování* České republiky. Sociální začleňování je vnímáno jako doplněk politiky zaměstnanosti. Vychází se z předpokladu, že dojde–li ke zvýšení zaměstnanosti v zemích Evropské unie, povede to zároveň k většímu sociálnímu začleňování jejich obyvatel. Politika sociálního začleňování podporuje politiku zaměstnanosti se zaměřením na účinný systém sociální ochrany jako nástroj prevence sociálního vyloučení a boje proti chudobě při respektování rovnosti mezi muži a ženami. *V národním akčním plánu sociálního začleňování* jsou uvedeny tzv. nejvíce zranitelné skupiny obyvatel v České republice. V tomto aspektu spatřuji východisko pro šíření koncepce sociální ekonomiky. Subjekty třetího sektoru operativně a účinně reagují na společenské potřeby.

Ve smíšené vícesektorové ekonomice je zájem problémy řešit na základě principu partnerství. Princip se realizuje prostřednictvím *komunitního plánování*, které umožňuje zpracovávat rozvojové materiály pro různé oblasti veřejného života na úrovni obce i kraje. V propojení sociální ekonomiky, veřej-

né ekonomiky a regionální ekonomiky v zájmu rozvoje regionů a regionů spatřuji směr budoucího sociálně ekonomického rozvoje naší společnosti. Navázat na konstatování některých ekonomů (Bojka Hamerníková), že po roce 1989 lze u nás najít snahu o uchopení a interpretaci problémů z oblasti veřejného a nestátního neziskového sektoru a o jejich analýzu, a to v některých vysokoškolských učebních textech a v některých výzkumných projektech. Po počáteční fázi získání a uspořádání informací, dat a zdrojů může dojít k teoretické a kritické analýze, ke konfrontaci různých přístupů a identifikaci názorových sporů.

7.

LITERATURA

ALAITRU, Melanie (2005): *Social Economy in France*. Studie pro Katedru oboru Občanský sektor, FHS UK Praha. Univerzity Granoble. Překlad: – DRÁBKOVÁ, Eva.

ALAN, Josef (1995): *Dialogy o občanské společnosti*. Praha: Slon.

ANHEIER, K. Helmut (1993): *Defining the Nonprofit Sector: Germany*, Baltimore.

ANHEIER, K. Helmut (2000): *The East German third sector ten years after unification*, London.

ANHEIER, K. Helmut (2001): *Foundations in Europe: A comparative perspective*. Civil Society Working Papers Numer 18. The Centre for Civil Society. Londýn: London School of Economics and Political Science.

ANHEIER, K. Helmut (2002): *The third sector in Europe: Five theses*. Civil Society Working Papers Numer 12. The Centre for Civil Society. Londýn: London School of Economics and Political Science.

ANHEIER, K. Helmut – BEN-NER, A. (1997): Shifting Boundaries: Long-term Changes in the Size of the For-profit, Non-Profit, Cooperative and Government Sectors. *Annals of Public and Co-operative Economics*, roč. 68, č. 3, s. 335–354.

ANHEIER, K. Helmut – BEN-NER, A. (2002) *The Study of Nonprofit Enterprise: Theories and Approaches*. New York: Kluwer/Plenum Academic Publishers.

ANHEIER, K. Helmut – KENDALL, Jeremy (2000): Trust and voluntary organisations: Tree theoretical approaches. Civil Society Working Papers Numer 5. The Centre for Civil Society. Londýn: London School of Economics and Political Science.

ALIANCE*, Building Resources for the Community Worldwide*. London: Allavida.

ARCHAMBAULT, Edith (1996a): *Le secteur sans but lucratif associations et fondations en France*. Paris: Economica.

ARCHAMBAULT, Edith (1996b): *The Nonprofit Sector in France*. Manchester: Manchester University Press.

AŠEROVÁ, Dagmar – THOMAS, Robert N. (1998): *Základní otázky týkající se zřizování a správy nadací v České republice a ve Slovenské republice*. Praha: East West Institute.

BARBETTA, P. (1997): *The Nonprofit Sector in Italy*. Manchester: Manchester University Press.

BERGEROVÁ, Marcela (2002): Filantropie. In: Dohnalová, Marie – Anderle, Petr, ed., *Občanský sektor: Úvahy a souvislosti*. Moravský Beroun: Moravská expedice, s. 99–105.

BIDET, Eric (1998): *L´économie sociale: un secteur d´avenir?* Problèmes politiques et sociaux, č. 798, 27.

BIRKHÖLZER, Karl (2004): *Social Economy: Germany*. Pracovní text pro konferenci mezinárodního projektu LNet. Miláno 2004.

BIRKHÖLZER, Karl (2002): *Grundstrukturen und Erfolgsbedingungen Sozialer Unternehmungen in Deut-*

schland, Berlin.

BLAŽEK, Jiří – UHLÍŘ, David (2002): *Teorie regionálního rozvoje*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum.

BRANDELLERO, Amanda – DRIVER, Emma (2004): *Social Economy: UK*. Londýn: Greater London Enterprise. Pracovní materiál konference LNet v Miláně, Itálie.

BROKL, Lubomír (2002): *Hledání občanské společnosti*. Praha: Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 12, 2002.

CAMARERO, Miriam (2004): *General analysis on social economy in Italy*. Milano.

[cit. 2004-06-10]. Dostupný z www: http://www.thelearningnetwork.net/Milan/partner1.htm

The CEP-CMAF *and the European Year of People with Disabilities. 2003*. Belgie: Brusel.(časopis Stálé evropská konference družstev, vzájemných společností, asociací a nadací).

CIRIEC-International (2002): *Types of public policies aimed at organisations of the social economy*.

CLEMENT Hélène – GARDIN Laurent (2000): *L'entreprise sociale*, Les notes de l'Institut Karl Polanyi. Paris: CRIDA.

COMMITTEE OF THE REGIONS PARTNERSHIPS BETWEEN LOCAL AND REGIONAL AUTHORITIES AND SOCIAL ECONOMY ORGANISATIONS: contribution to employment, local development and social cohesion [cit. 2004-11-27]. Dostupný z www: <http://www.scope.coop/acquis_library.htm>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. [cit. 2005-06-20]. Dostupný z www: http://www.czso.cz/csu

DEFOURNY, Jacques (2004): *Sociální podniky v rozšířené Evropě: Koncept a skutečnosti*. [cit. 2005-06-10]. Dostupný z www: www.cecop-est.cz

DEMOUSTIER, Danièle (2001), *L'économie sociale et solidaire, s'associer pour entreprendre autrement,* alternative économiques., Paris : Syros.

DG ENTERPRISE SOCIAL ECONOMY PAGES. Dostupný z www: [cit. 2005-05-20]. www.europa.eu.int/comm/enterprise/etrepreneurship/coop/introduction.htm

DLUHÁ, M. – MARČEK, E. (2003): *Financovanie neziskových organizácií* – kapitola z pripravovanej publikácie. Bratislava: PANET. (www.panet.sk)

DOHNALOVÁ, Marie (2004): *Antropologie občanské společnosti*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana v Brně, Akademické nakladatelství CERM v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně.

DOHNALOVÁ, Marie – ANDERLE, Petr, ed. (2002): *Občanský sektor: Úvahy a souvislosti*. Moravský Beroun: Moravská expedice.

DOHNALOVÁ, Marie –MALINA, Jaroslav –MÜLLER, Karel: *Občanská společnost: Minulost – současnost – budoucnost*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana v Brně, Akademické nakladatelství CERM v Brně, Masarykova univerzita v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně.

DOKULIL, Miloš (2005): *Masarykovské rozhledy*. Brno: Akademické nakladatelství CERM v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně.

DUBEN, Rostislav (1996): *Neziskový sektor v ekonomice a společnosti*. Praha: CODEX Bohemia.

DRÁBKOVÁ, Eva (2003): *Občanský sektor ve Francii*. Bakalářská práce. Praha: Fakulta humanitních studií UK.

DRUŽSTVA V EVROPSKÉM PODNIKÁNÍ. [cit. 2005-06-02]. Dostupný z www: www.europa.eu.int/comm/enterprise/etrepreneurship/coop/consultation/index.htm

DUSIL, Václav – KLIMENT, Josef

(1936): *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva Československého*. Právnická knihovna sv. 34. Praha: V. Linhart.

ECONOMIE SOCIALE ECONOMIE SOLIDAIRE (2004). [cit. 2004-06-05]. Dostupný z www: <http://cidcspes.free.fr/>

ENGLIŠ, Karel (1990): *Hospodářské soustavy*. Praha.

ENGLIŠ, Karel (1994): *Národní hospodářství*. Nadace Universitas Masarykiana, Brno, Nakladatelství Albert, Boskovice, Nakladatelství Jota, Brno, Nakladatelství Svoboda, Praha.

ERNST - PÖRKSEN, Michael (2004): *Third Sector Organizations in Germany: Legal Forms and Taxation,* Berlin.

EUROPEAN COMMISSION (1995) Communication from the Commission on Promoting the Role of Voluntary Organisations and Foundations in Europe. Brusel: Evropská komise. [cit. 2005-06-20]. Dostupný z www: http://www.karl.aegee.org/euro-lib.nsf

EUROPEAN COMMISSION (1997): Promoting the Role of Voluntary Organisations and Foundations in Europe. Luxembourg: Office of Official Publications of the European Communities. [cit. 2005-06-20]. Dostupný z www: http://www.karl.aegee.org/euro-lib.nsf

EUROPEAN COMMISSION (2000): The Commission and Non-Governmental Organisations: Building a Stronger Partnership. Discussion Paper. Brussels: European Commission [cit. 2005-06-20]. Dostupný z www: www.europe.int

EUROPEAN STANDING CONFERENCE OF CO-OPERATIVES, MUTUAL SOCIETIES, ASSOCIATIONS AND FOUNDATIONS (CEP-CMAF). [cit. 2005-10-20]. Dostupný z www: http://www.cepcmaf.org/newsite/en/home.php?screenheight=768

EVROPSKÁ VÝZKUMNÁ SÍŤ EMES. Dostupný z www: www.emes.net/en/index.php

EVROPSKÝ PROJEKT LNET. [cit. 2005-06-20]. Dostupný z www: www.thelearningnetwork.net

FALTUS, J. – PRŮCHA, V. (1996): *Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století*. Praha: Vysoká škola ekonomická.

FONDATION DE FRANCE. [cit. 2004-03-18]. Dostupný z www: <http://www.fdf.org/jsp/site/Portal.jsp>

FRIČ, Pavol – GOULLI, Rochdi (2001): *Neziskový sektor v České republice*. Praha: Eurolex Bohemia.

FRIŠTENSKÁ, Hana (2004): *Vývoj organizované filantropie po roce 1990*. In: Panoráma biologické a sociokulturní antropologie, Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných" oborů, svazek 17: Dohnalová Marie –Malina Jaroslav –Müller Karel: Občanská společnost: Minulost – současnost – budoucnost. Brno: Nadace Universitas Masarykiana v Brně, Akademické nakladatelství CERM v Brně, Masarykova univerzita v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně. s. 145 – 148.

GOULLI, Rochdi – VYSKOČILOVÁ, Olga (2001): Nestátní neziskový sektor – ekonomická vymezení a postavení v ČR. *Grantis – měsíčník neziskového sektoru*, roč. 9, 2001, č. 2, s. 5.

HABERMAS, Jürgen (1982): *Theorie des kommunikativen Handelns*. díl 2. Frankfurt nad Mohanem.

HAMERNÍKOVÁ, Bojka (2000): *Financování ve veřejném a neziskovém nestátním sektoru*. Praha: Eurolex Bohemia.

HOLLOWAY, Richard (1997): *The Unit of Development is the Organization, Not the Project*. Johns Hopkins School of Advanced international Studies.

HOLLOWAY, Richard (2001): *Using*

The Civil Society Index: Assessing the Health of Civil Society. Canada: CIVICUS.

HOWARD, Marc Morjé (2003). The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe. Cambridge University Press.

ICNPO, The International Classification of Nonprofit Organizations (2005). [cit. 2005-11-11]. Dostupný z www: http://www.statcan.ca/english/freepub/13-015-XIE/2004000/icnpo.htm

INSTITUT DE DÉVELOPPEMENT DE L'ECONOMIE SOCIALE. [cit. 2005-11-11]. Dostupný z WWW: <http://www-sciences-po.upmf-grenoble.fr/article172.html>

JANEČKOVÁ, Lidmila – VAŠTÍKOVÁ, Miroslava (2000): *Marketing služeb*. Praha: Grada Publishing.

JASANSKÝ, Jaroslav (1997): *Obecně prospěšné organizace*. Ostrava: Montanex.

KAČÍREK, Miloš (2002): Právní rámec občanského sektoru. In: Dohnalová, Marie – Anderle, Petr, ed., *Občanský sektor: Úvahy a souvislosti*. Moravský Beroun: Moravská expedice, s. 137–174.

KENDALL, Jeremy – Knapp, M. R. J. (1996): *The Voluntary Sector in the UK*. Manchester: Manchester University Press.

KLASIFIKACE NEZISKOVÝCH ORGANIZACÍ v ČR Centra pro výzkum neziskového sektoru. Brno. [cit. 2005-05-13]. Dostupný z www: http://www.e-cvns.cz/diskuse.php

KOLEKTIV (1992a): *Dějiny zemí Koruny české*, II. Praha: Paseka.

KOLEKTIV (1992b): *Vývoj družstevnictví na území ČSFR*. Praha: Svépomoc.

KOLEKTIV (1994): *Legislativní prostředí pro nevládní organizace*. Praha: IDEU.

KOLEKTIV (2001): *Úvod do regionálních věd a veřejné správy*. Praha: IFEC.

KOLEKTIV (2002): *Svaz českých a moravských výrobních družstev. Sociální družstva – nový prvek v české ekonomice*. Pracovní materiál.

KONFERENCE O SOCIÁLNÍ EKONOMICE V PRAZE. [cit. 2005-05-08]. Dostupný z www: http://www.cecop-est.cz/conference_cz.html

KONFERENCE O SOCIÁLNÍ EKONOMICE V KRAKOVĚ. [cit. 2005-05-11]. Dostupný z www: http://www.krakow2004.coop

KONFERENCE O SOCIÁLNÍ EKONOMICE V KRAKOVĚ. In:Britské listy. [cit. 2005-0-11]. Dostupný z www: http://www.blisty.cz

KUŠNIERIKOVÁ, Natália (2000): Tradícia spolkovej činnosti na Slovensku. In: Ondrušek, Dušan – Zelenáková, Mária, ed., *Čítanka pre pokročilé neziskové organizácie*. Bratislava: Centrum prevencie a riešenia konfliktov, s. 51–66.

KUVÍKOVÁ, Helena (2004): *Neziskové organizácie v Európskej únii*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banském Bystrici.

LAŠŤOVKA, Marek – LAŠŤOVKOVÁ, Barbora – RATAJ, Tomáš – RATAJOVÁ, Jana – TŘIKAČ, Josef (1998): *Pražské spolky: Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895–1990*. Praha: Skriptorium.

LAVILLE Jean-Luis (2002). *Economía Solidaria*. . [cit. 2005-11-11]. Dostupný z www: http://www.redel.cl/documentos/Econom%EDa%20%Solidaria.pdf

LE MONDE ASSOCIATIF AUJOURD'HUI. [cit. 2003-10-04]. Dostupný z www: <www.vie-associative.gouv.fr>

LNet (2005). *Enterprise and innovation in deprived urban areas: sharing the European experience*. [cit. 2005-06-20]. Dostupný z www: <http://www.

thelearningnetwork.net/>
MACEK, Josef (1935): *Cesta z krise*. Praha: Jan Laichter.
MALACH, Antonín – ŠELEŠOVSKÝ, Jan – USTOHAL, Miroslav (2002): *Samosprávné podnikatelské instituce*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Ekonomicko-správní fakulta.
MALÝ, Ivan (2001): *Vliv veřejného sektoru na efektivnost rozvoje regionů*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.
MARTIGNETTI, Luigi (2002): *Sociální ekonomika je pro místní a teritoriální rozvoj nesmírně důležitá*. IN: STUDIE CIRIEC-INTERNATIONAL, 1998-9. [cit. 2005-08-30]. Dostupný z www: http://www.profit.cz/archiv.php?iEd=200242&iArt=47&iSearch=
MATERIÁLY K DRUŽSTVŮM. [cit. 2005-06-20]. Dostupný z WWW: http://www.cecop-est.cz
[cit. 2005-06-20]. Dostupný z www: www.krakow2004.coop
MEDEF, Mouvement des Entreprises de France – Francouzské podnikové hnutí(2002): *Concurrence: marché unique, acteurs pluriels : pour de nouvelles règles du jeu* . [cit. 2005-11-20]. Dostupný z www: <http://www.medef.fr>
METODIKA PROJEKTU CIVICUS. Pracovní materiál výzkumu (2004). Praha: Nadace rozvoje občanské společnosti.
MEZINÁRODNÍ KLASIFIKACE NEZISKOVÝCH ORGANIZACÍ.
MOŽNÝ, Ivo (2002): *Česká společnost: Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál.
MÜLLER, Jiří (2001): Historie a současnost Nadačního investičního fondu. *FD Newsletter (Fórum dárců – Informace pro nadace a o nadacích)*, 2001, č. 2, s. 1.
MÜLLER, Jiří (2002): *Kapitalizace českých nadací*. Praha: Fórum dárců.
MÜLLER, Karel (2002): *Češi a občanská společnost*. Praha: Triton.
Národní akční plán sociálního začleňování 2004 - 2006. (2005). Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
NÁRODNÍ AKČNÍ PLÁN SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ (2005). [cit. 2005-12-11]. Dostupný z www: http://www.mpsv.cz/clane.php?lg=1&id=1098
NĚMCOVÁ, Lidmila, a kolektiv (2001): *Vybrané kapitoly z českého družstevnictví*. Praha: Družstevní asociace ČR.
O PODPOŘE DRUŽSTEVNÍCH SPOLEČNOSTÍ V EVROPĚ. [cit. 2005-11-11]. Dostupný z www: http://www.europa.eu.int/comm/enterprise/enterpreneurship/coop/
OECD stránky. [cit. 2005-10-11] Dostupný z www: http://www.oecd.org/dataoecd/41/43/1841883.pdf
OECD, *Les entreprises sociales dans les pays membres de l'OCDE*, service du développement territorial, Rapport pour le secrétariat, Novembre 1998.
ONDRUŠEK, Dušan – ZELENÁKOVÁ, Mária, ed. (2000): *Čítanka pre pokročilé neziskové organizácie*. Bratislava: Centrum prevencie a riešenia konfliktov.
ONLUS ORGANIZACE V ITÁLII. [cit. 2005-10-09] .Dostupný z www: <http://www.onlus-italia.net>
PARTNERSTVÍ MEZI MÍSTNÍMI A REGIONÁLNÍMI ÚŘADY A ORGANIZACEMI SOCIÁLNÍ EKONOMIKA: *přínos pro zaměstnanost, místní rozvoj a sociální soudržnost*. [cit. 2005-05-21]. Dostupný z www: http://www.cor.eu.int
PODPORA SOCIÁLNÍ EKONOMIKY EVROPSKOU KOMISÍ:
[cit. 2005-06-20]. Dostupný z www: http://www.ccace.org
[cit. 2005-06-20]. Dostupný z www: www.cedag-eu.org
[cit. 2005-06-20]. Dostupný z www: http://www.efc.be/about/index.htm
POTŮČEK, Martin (1995): *Sociální politika*. Praha: Slon.
POTŮČEK, Martin (1996): *Trh, demo-*

kracie a sociální politika. In: Kunc, Jiří, ed., *Demokracie a ústavnost*. Praha: Karolinum, s. 207–231.

POTŮČEK, Martin (1997): *Nejen trh: Role trhu, státu a občanského sektoru v proměnách české společnosti*. Praha: Slon.

PRAŽSKÁ DEKLARACE EVROPSKÉHO NADAČNÍHO CENTRA. [cit. 2005-11-20]. Dostupný z www: http://www.efc.be/codex/prague.html

PRŮVODCE TŘETÍM SEKTOREM PRO VEŘEJNÉ ČINITELE. *(Příručka pro země střední a východní Evropy a Společenství nezávislých států)* (1997). Budapešť: Salzburg Seminar.

RATAJ, Tomáš – RATAJOVÁ, Jana (1998): Úvodní studie. In: LAŠŤOVKA, Marek – LAŠŤOVKOVÁ, Barbora – RATAJ, Tomáš – RATAJOVÁ, Jana – TŘIKAČ, Josef, *Pražské spolky: Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895–1990*. Praha: Scriptorium, s. VII–LXXII.

ROZBOR FINANCOVÁNÍ NESTÁTNÍCH NEZISKOVÝCH ORGANIZACÍ Z VYBRANÝCH VEŘEJNÝCH ROZPOČTŮ V ROCE 2003. [cit. 2005-11-11]. Dostupný z www: http://wtd.vlada.cz/vrk/vrk.htm

REKTOŘÍK, Jaroslav (2001a): *Organizace neziskového sektoru (Základy ekonomiky, teorie a řízení)*. Praha: Ekopress.

REKTOŘÍK, Jaroslav (2001b): *Ekonomika veřejného sektoru*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Ekonomicko-správní fakulta.

REVES, European Network of Cities and Regions for the Social Ekonomy. [cit. 2005-10-20]. Dostupný z www: <http://www.revesnetwork.net>

ROELANTS, Bruno (2002): *Šíření sociální ekonomiky*. První evropská konference sociální ekonomice v zemích střední a východní Evropy. Praha, 24. a 25. 10. 2002. Oficiální materiál konference. [cit. 2005-05-08]. Dostupný z www: http://www.cecop-est.cz/conference_cz.html

SALAMON, Lester M. – ANHEIER, Helmut K. (1997a): *Defining the Nonprofit Sector: A Cross-National Analysis*. Manchester, U. K.: University Press. Reprint in: SALAMON, Lester M. – ANHEIER, Helmut K. (1999): *Nástup neziskového sektoru*. Praha: Agnes.

SALAMON, Lester M. - SOKOLOWSKI, Wojciech S. and Associates (2004): *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector*. Bloomfield, CT: Kumarian Press.

SALAMON, Lester M. – SOKOLOWSKI, Wojciech S. – LIST, Regina (2003): *Global Civil Society. An Overview*. Baltimore: Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.

SBORNÍK *dokumentů a statí ke 150. výročí družstevnictví v historických zemích Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Družstevní asociace ČR.

SEAL, *Social Economy and Law – A Journal on the Law of Foundations, Associations, and other Non-Profit Organisations*. Brusel: European Foundation Centre.

SCHAAD, Martina (1998): *Neziskové organizace v ekonomické teorii*. Brno: Masarykova univerzita.

SCHUMPETER, Joseph A. (1934): *The Theory of Economic Development*. Cambride: Harvard University Press. (New York: Oxford University Press, 1961.) In: http://www.ucc.uconn.edu/~LANGLOIS/SCHUMPET.HTML

SIXTH COUNCIL DIRECTIVE 77/388/EEC of 17 May 1977 on the harmonization of the laws of the Member States relating to turnover taxes - Common system of value added tax: uniform basis of assessment, Official Journal L 145 , 13/06/1977 p. 0001 – 0040). [cit. 2005-06-20]. Dostupný z www: http://www.eurunion.org/legislat/VATweb.htm

SOCIÁLNÍ DRUŽSTVA, VDI (2004).

[cit. 2004-02-20]. Dostupný z www: http://www.scmvd.cz

SOCIÁLNÍ DRUŽSTVA – *NOVÝ PRVEK V ČESKÉ EKONOMICE* (2002). *Praha: Svaz českých a moravských výrobních družstev*.

SOCIÁLNÍ EKONOMIKA. [cit. 2004-11-26]. Dostupný z www: <http://www.mpen.org.uk/social_economy.html>

SOCIÁLNÍ EKONOMIKA V EVROPSKÉ UNII A JEJÍ APLIKACE NA PODMÍNKY ČESKÉ REPUBLIKY. Osvětová publikace (2004). Praha: ORFEUS.

SOKOL, Jan (2002): *Společnost jako komunikace*. In: Dohnalová, Marie – Anderle, Petr, ed., Občanský sektor: Úvahy a souvislosti. Moravský Beroun: Moravská expedice.

STATISTICKÁ ROČENKA ČESKÉ REPUBLIKY 2004. [cit. 2005-11-11]. Dostupný z www: http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/kapitola/10n1-04--1200/

STRECKOVÁ, Yvonne (1998): *Veřejná ekonomie pro školu i praxi*. Praha: Computer Press.

STUDIE UNIVERSITY JOHNSE HOPKINSE V BALTIMORU. In: European Commission (1995) Communication from the Commission on Promoting the Role of Voluntary Organisations and Foundations in Europe. Brusel: Evropská komise. [cit. 2005-06-20]. Dostupný z www: http://www.karl.aegee.org/euro-lib.nsf

SVOBODA, Jiří (2004): *Konzultační dokument Družstva v podnikání*. interní materiál Svazu českých a moravských výrobních družstev a kanceláře CECOP-EST. Praha.

SVOBODA, Jiří (2005): *Konzultační dokument Družstva v podnikání*. Aktualizace interního materiálu Svazu českých a moravských výrobních družstev a kanceláře CECOP-EST. Praha.

SZÉMAN, Z. – HARSÁNYI, L. (2000): *Caught in the Net in Hungary and Eastern Europe*. Budapešť: Nonprofit Research Group Association nad the Institute of Sociology of the Hungarian Academy of Sciences.

ŠAMALÍK, František (1995): *Občanská společnost v moderním státě*. Brno: Doplněk.

ŠVIHLOVÁ, Dana (2004): *Trvalo udržateľný rozvoj na miestnej úrovni*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banském Bystrici.

TOCQUEVILLE, Alexis de (1992): *Demokracie v Americe*, I., II. Praha: Nakladatelství Lidových novin.

TRAVAGLINI, Claudio (2005): Social cooperatives, voluntary organizations, social promotional associations and other third sector entities in Italy: an explanatory description for financial statement analysis and better accountability. [cit. 2005-08-20]. Dostupný z www: <http://www.crida-fr.org/03_actualites/streams/stream%205/4%20-%20ISTR-EMES_Travaglini.rtf>

TŘETÍ SEKTOR V NĚMECKU:

[cit. 2005-05-20]. Dostupný z www: www.drittersektor.de

[cit. 2005-05-20]. Dostupný z www: www.jhu.edu./˜ccss/

[cit. 2005-05-20]. Dostupný z www: www.maecenata.de

[cit. 2005-05-20]. Dostupný z www : www.sociale-oekonomie.de

[cit. 2005-05-20]. Dostupný z www: www.technet-berlin.de

TŘETÍ SEKTOR VE VELKÉ BRITÁNII:

Department for Trade and Industry, Social Enterprise Unit:

[cit. 2005-05-20]. Dostupný z www: www.dti.gov.uk/socialenterprise

[cit. 2005-05-20]. *Development Trusts Association London*: Dostupný z www: www.dtalondon.org.uk

[cit. 2005-05-20]. *New Economics Foundation:* Dostupný z www: www.neweconomics.org

[cit. 2005-05-20]. *Social Enterprise*

Coalition: Dostupný z www: www.socialenterprise.org.uk
[cit. 2005-05-20]. *Social Enterprise London*: Dostupný z www: www.sel.org.uk
[cit. 2005-05-20]. *Social Enterprise Partnership*: Dostupný z www: www.sepbg.co.uk
Social Entrepreneurs Online:
[cit. 2005-05-20]. Dostupný z www: www.seo-online.org.uk
[cit. 2005-06-20]. Dostupný z www: http://www.ccace.org
[cit. 2005-06-20]. Dostupný z www: www.cedag-eu.org
[cit. 2005-06-20]. Dostupný z www : http://www.efc.be/about/index.htm
USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ze dne 8. ledna 2003 č. 18 + Příloha o změně usnesení vlády ze dne 10. října 2001 č. 1025, o návrhu na rozdělení zbývajících finančních prostředků, vyčleněných pro Nadační investiční fond ve druhé etapě, a k Hodnotící informaci o činnosti nadací - příjemců příspěvku z Nadačního investičního fondu v I. etapě. [cit. 2005-11-11]. Dostupný z www: http://wtd.vlada.cz/vrk/vrk.htm
VAJDOVÁ, Tereza (2005): *Česká občanská společnost 2004: po patnácti letech rozvoje*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.
VÁVROVÁ, Vladimíra (2001): Stručná historie českého družstevnictví. In: Němcová, Lidmila a kolektiv: *Vybrané kapitoly z českého družstevnictví*. Praha: Družstevní asociace ČR.
VENCOVSKÝ, František (1997): *Dějiny českého ekonomického myšlení: Do roku 1948*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana – Nakladatelství Georgetown – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA – Masarykova univerzita v Brně.
VENCOVSKÝ, František (2003): *Vzestupy a propady československé koruny*. Vysoká škola ekonomická v Praze: Oeconomica.
Zákon č. 134/1867 ř. z. o právě spolčovacím
Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů.
Zákon č. 210/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 227/1997 Sb. a zákon č. 586/1992
Sb.
Zákon č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech
Zákon č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech.
Zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských
společností.
Zákon č. 3/2002 Sb. o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností.
Zákon č. 353/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 563/1991 Sb.
Zákon č. 435/2004Sb., o zaměstnanosti,
Zákon č. 492/2000 Sb., kterým se mění zákon č. Zákon č. 586/1992 Sb.
Zákon č. 513/1991 Sb. obchodní zákoník
Zákon č. 563/1991 Sb., o účetnictví.
Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů.
Zákon č. 563/1991 Sb., o účetnictví.
Zákon č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě.
Zákon č. 117/2001 Sb., o veřejných sbírkách.
Zákon č. 202/1990 Sb., o loteriích a jiných podobných hrách.
Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
ZPRÁVA O NEZISKOVÉM SEKTORU V ČESKÉ REPUBLICE. 2004. [cit. 2005-03-20]. Dostupný z www: http://www.vlada.cz

8.

SOCIAL ECONOMY IN EUROPEAN CONTEXT

(Summary)

There has not been any concensus about the definition of Third sector as well as of social economy yet. The accepted terms are Civil sector and Third sector including non-governmental non-profit organizations (NGOs). Social economy is a new term. It reminds orientation of international institutions in the 80s, when the concept of social economy on the governmental level was developed in Europe. The subjects in Third sector (civil sector, social economy) are voluntary, separated from a state, autonomous, mutual, preferring social aspects and interests of their members, whose main aim is not any profit.

In our conditions, social enterprise is a type of cooperative, which employs disadvantaged people. Cooperatives were established by the Business Law. In accordance with the Business Law, a cooperative is defined as "corporation of unlimited number of people, established for purpose of enterprise providing social and other needs of its' members". Enterprise and economic activities is always the means of attainment of this objective but it is not always the objective or goal in itself. The present legal regulation also suits a cooperative with emphasis on social function. Social enterprises consist of civil associations or general benefit associations, which established protected workshops employing disadvantaged people. Establishment of these workshops is often only one of many activities of civil associations.

It is possible to lean on all positive ideas, works and events

of our past in the period of at least last two centuries. Many of Czech economists of the past (e.g. Karel Engliš, 1881–1961) maintained democratic and economically progressive positions. High number of civil organizations in the time of Czechoslovak Republic (period 1918 – 1938) followed up the tradition of the 19th century. After February 1948, the number of associations sharply decreased. Act No. 68/1951 allowed transformation of associations into voluntary organizations. There is a long tradition of cooperative system in this country – its development started at the turn of 19th and 20th century. This process became more intensive after the World War I. After the constitution of sovereign Czechoslovak Republic (1918), we could find cooperatives in every sphere of enterprise. In 1948 and during the following years, entire cooperative banking industry, cooperative wholesale and large manufacturing and processing enterprises were expropriated. During 1990, new political conditions enabled democratic elections of all appropriate authorities of cooperatives and cooperative syndicates.

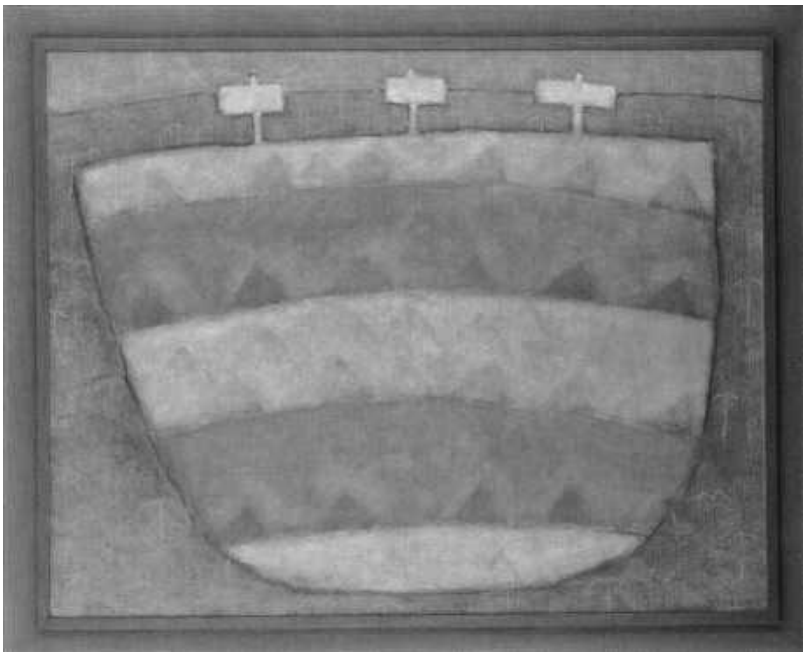
Foundations and associations have always significantly participated on national, cultural and political emancipation (e.g. national renaissance, constitution of the Czechoslovak Republic in 1918, the "Velvet revolution" in 1989). This tradition was disrupted during the period of the two consequential totalitarian regimes – fascist and communist, when any free initiative of citizens was undesirable. The autonomous nonprofit sphere of enterprise has not practically existed in the socialist era. Some organizations of this type were a component of the National Front (the only allowed political groupment except of Communist Party in period 1048 - 1989) . In 1989, an earthshaking transformation of this sphere took place. Thousands of NGO started to arise and the civil sector has gone through many changes since that time.

Public budgets are another important source of financing NGOs (besides foundations and foundation funds). Organizations can obtain public budget finances in several ways: gov-

ernmental subsidy policy oriented to NGOs, linked with Main spheres of governmental subsidy policy oriented to NGOs; subsidies allocated apart from governmental subsidy policy; support for research and development; public commissions; contracts concluded in accordance with the Civil code. Governmental subsidy policy is not binding for regions and municipalities. At the same time, it is the only support framework intended exclusively for NGOs; other ways of obtaining finances from public budgets relate to other subjects, too. At present, we are not able to estimate the share of resources provided for NGOs in the frame of governmental subsidy policy and other rules. In 2003, subsidies for NGOs in the Czech Republic were provided by ministries and regional and municipal budgets, as a part of governmental subsidy policy.

The NGOs autonomy and independence (not in monetary terms) is generally respected. The other issue is the financial dependence, mainly in relation to own programme activities, which are often financed from public funds (especially sports, social services). The dialogue between state and NGOs is manifold. On the central level there is the Government Council for NGOs, which is the highest consultative body between the state (represented by officials from ministries) and NGOs representatives (named by the Deputy Prime Minister). Several ministries established own bodies, on which the dialogue is maintained with interested NGOs.

On the regional level there are emerging new mechanisms and platforms, on which the dialogue is being carried on (like joint commissions, expert groups, etc.).

Jan Svoboda, *Pruhatý trojstěžník*, 2000, olej, plátno, 95x75 cm.

9.

O AUTORCE

Ing. Marie Dohnalová, CSc.

Marie Dohnalová (30. 6. 1955, Vimperk), Ing., CSc., vystudovala Vysokou školu ekonomickou v Praze (1978), kandidát filozofických věd (1985). Má mnohaletou pedagogickou praxi na Univerzitě Karlově v Praze – na fakultě Filozofické, Lékařské, Pedagogické, na Fakultě humanitních studií a na Masarykově univerzitě v Brně – na Ekonomicko-správní fakultě a na Přírodovědecké fakultě. V roce 2000 připravila magisterský studijní obor Občanský sektor jako jediný takový v České republice a založila Katedru oboru Občanský sektor na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Od založení dodnes je vedoucí této katedry. V současné době přednáší: Úvod do studia občanského sektoru, Nestátní neziskové organizace, Ekonomie a právo pro občanský sektor a Antropologie občanské společnosti. Sama nebo se spoluautory publikovala pro tento obor učební texty a učebnice. Dále publikovala více než 50 studií a statí a několik knižních monografií. Je předsedkyní *Společnosti pro podporu univerzitních aktivit*, místopředsedkyní Správní rady *Nadace Universitas*, členka redakčních rad časopisu *Grantis* – měsíčník neziskového sektoru, revue *Lidé města*, časopisu *Anthropologia Brunensis*, členkou Grantové agentury UK, Asociace veřejné ekonomie, Mezinárodní asociace sociální antropologie, České antropologické společnosti a

členka komise pro státní závěrečnou zkoušku v bakalářském, magisterském a doktorském studijním programu oboru antropologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Spolupracuje s řadou českých i zahraničních institucí.

Podílí se na realizaci vědecko-výzkumných projektů národních (GA ČR, FRVŠ MŠMT ČR) i evropských (JPD 3). Je řešitelkou tématu *Lidská práva v občanském sektoru* v rámci výzkumného záměru FHS UK na léta 2005-2009.

Výběr z knižních publikací:

Odvětvové ekonomiky. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1983. 114 s., spoluautorka.

Ekonomie pro každý den. Praha : Mladá fronta, 1987. 172 s., autorka.

Teorie řízení. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 141 s., spoluautorka.

Sociální plánování a rozvoj ekonomiky. Praha: Acta Universitatis Carolinae, 1988. 118 s., autorka.

Občanský sektor: Studie a souvislosti. Moravský Beroun: Moravská expedice, 2002. 214 s., editorka a autorka jedné studie (str. 106–136).

Občanský sektor: Příklady pomoci vybraným sociálním skupinám. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2002. 133 s., editorka a autorka jedné stati.

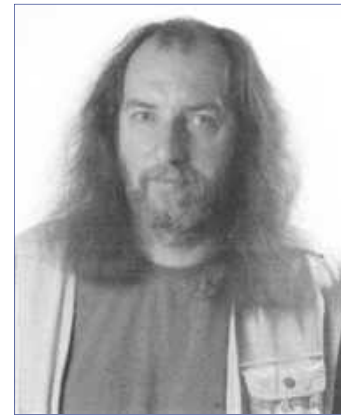
Občanská společnost: Minulost – současnost – budoucnost. Brno: Akademické nakladatelství CERM v Brně, 2003. 271 s., spoluautorka.

Antropologie občanské společnosti. Brno: Akademické nakladatelství CERM v Brně, 2004. 164 s., autorka.

Slovník antropologie občanské společnosti. Brno: Akademické nakladatelství CERM v Brně, 2006. 320 s., spoluautorka.

Kontakt: Ing. Marie Dohnalová, CSc., Katedra oboru Občanský sektor Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, U Kříže 8, 158 00 Praha 5, telefon: 774 306 306, e-mail: marie.dohnalova@fhs.cuni.cz.

10.

O AUTOROVI ILUSTRACÍ

Jan Svoboda

„Narodil jsem se v roce 1957 v Novém Městě na Moravě. Nevím sice komu bude tato informace co platná, ale začíná jí spousta životopisů. Poté jsem patřičnou dobu studoval, až ze mě nakonec udělali stavebního inženýra. To ‚udělali' píšu záměrně, protože já jsem se v té době místo studia věnoval kariéře amatérského divadelníka, a to tak intenzivně, až mi došlo, že to vůbec nechci dělat. Tím jsem se dostal k malování.

Vzhledem k tomu, že nemám žádných výtvarných studií, věnoval jsem osmdesátá léta objevování objeveného v kresbě i malbě. Kromě toho jsem chodil i do práce, jako všichni.

Pak přišla devadesátá léta a první co jsem udělal bylo vyškrtnutí slova .amatérský výtvarník'. Místo něj nastoupilo ‚na volné noze'. Zároveň jsem se s rodinou odstěhoval z Brna na vesnici, kde žiju dodnes.

Dodnes jsem na volné noze a dodnes se věnuju malbě obrazů. K té jsem navíc přidal dřevěné sochy a nábytkovou tvorbu.

To je vše o mně.

Málem bych zapomněl, ta zmiňovaná vesnice se jmenuje Radňovice."

Jan Svoboda se vedle malířské a sochařské tvorby inspirované zejména prehistorickými artefakty zabývá i vytvářením originálního nábytku. Připravil scénografii pro brněnské divadlo Sedm a půl. Ilustroval sbírku mýtů, pověstí a vyprávění indiánského kmene Lakota (Sioux) – *Mýty Lakotů aneb Když ještě chodili Iktómi po zemi* (Praha: Argo, 2002). Vytvořil patnáct realizací ve veřejných i soukromých prostorách. Uspořádal více než sedmdesát samostatných výstav domácích i zahraničních. Jeho dílo je zastoupeno v soukromých sbírkách u nás i v cizině.

Kontakt: Jan Svoboda, Radňovice 1, 592 31 Nové Město na Moravě, telefon: 605 253 195, e-mail: jan.radnovsky@iol.cz www.malirsvoboda.cz.

11.

PŘÍLOHY

11.1 PŘÍLOHA I.

Subjekty sociální ekonomiky: prostor pro pracovní uplatnění osob ohrožených sociálním vyloučením

V sociální ekonomice se prolíná úsilí o ekonomickou efektivitu a konkurenceschopnost s principy sociální odpovědnosti, sociální soudržnosti a podpory regionálního rozvoje. V této souvislosti se hovoří o tzv. sociálním podnikání. Sociální ekonomika má významný podíl na zaměstnanosti. V závěrečném dokumentu Krakovské konference konané v říjnu 2004 (Konference evropské sociální ekonomice ve střední a východní Evropě pořádaná CEP–CMAF v polském Krakově) se uvádí, že podniky sociální ekonomiky představují 8% evropských podniků a zaměstnávají 10 milionů lidí. 25% obyvatel EU je členem některého subjektu sociální ekonomiky, ať už jsou to výrobci či spotřebitelé, členové bytových družstev, vzájemných společností atd. (Conclusions, 2004).

Zaměstnanost jako priorita sociální ekonomiky

Hodnoty, které subjekty sociální ekonomiky vyznávají, utvářejí příznivé podmínky pro pracovní uplatnění osob, které mají dlouhodobě obtíže se získáním a udržením pracovního místa. Jedná se o osoby *sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené*. Porozumění tomuto pojmu je důležité, protože zahrnuje širokou a pestrou škálu různých skupin osob a naznačuje tak i velký rozsah možností sociální ekonomiky v oblasti zaměstnávání osob ohrožených sociálním vyloučením.

Za *sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené* se v oblasti zaměstnanosti označují osoby, které jsou dlouhodobě nezaměstnané, přičemž příčiny dlouhodobé nezaměstnanosti mohou být různé: nízké vzdělání nebo absence vzdělání, nízká úroveň kvalifikace, věk, zdravotní postižení, péče o dítě nebo dlouhodobě těžce zdravotně postiženého

člena rodiny, příslušnost k odlišnému socio–kulturnímu prostředí, sociálně znevýhodňující prostředí (http://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/esf/opatreni).

K osobám ohroženým sociálním vyloučením se tedy řadí zejména lidé se zdravotním postižením, dlouhodobě nezaměstnaní, lidé s nízkou kvalifikací, lidé pobírající sociální podporu, bezdomovci, lidé závislí na návykových látkách, lidé po výkonu trestu odnětí svobody, ženy, svobodní rodiče, imigranti, příslušníci národnostních menšin.

Sociální ekonomika nabízí těmto lidem mnoho možností, jak získat pracovní uplatnění. Svoji úlohu zde mají všechny typy sociálně ekonomických subjektů, tj. družstva, vzájemné společnosti, asociace, nadace, každý z nich poskytuje lidem specifickou příležitost pro pracovní uplatnění. Některé subjekty sociální ekonomiky jsou přímo zaměstnavateli (např. sociální družstva, v ČR také tzv. družstva invalidů). Další pomáhají sociálně znevýhodněným osobám najít zaměstnání, přičemž jejich služby často zahrnují i tréninkovou fázi, kdy se sociálně znevýhodněné osoby učí, jak se ucházet o práci, trénují pracovní dovednosti, pracovní návyky. Služby poskytují obvykle asociace (v českých podmínkách jde o občanská sdružení a obecně prospěšné společnosti). V zahraničí (např. v Belgii) spadají podobné služby také do působnosti družstev. Sociálně ekonomické subjekty působící ve finančním sektoru dávají lidem šanci prostřednictvím malých půjček, tzv. mikrokreditů, zahájit nebo udržet samostatnou výdělečnou činnost. Podpora má zásadní význam zejména v regionech s vysokou nezaměstnaností.

Vztah sociální ekonomiky k politice zaměstnanosti

„Sociálně ekonomické podniky se aktivně podílejí na implementaci cílů Lisabonské strategie (Conclusions, 2004)." Sociální ekonomika díky hodnotám, na kterých je založena, naplňuje mnohé cíle a priority, které si Evropská unie určila v *Lisabonské strategii* (přijata Radou Evropské unie v roce 2000). V návaznosti na tuto strategii vydala Rada Evropské

unie v roce 2003 *Doporučení o hlavních směrech politik zaměstnanosti* členských států, v němž apeluje na členské státy, aby realizovaly své politiky zaměstnanosti v souladu s evropskou strategií. Jeden z hlavních cílů (vedle plné zaměstnanosti a zlepšení kvality a produktivity práce), na který se doporučení Rady Evropské unie vztahují, je posilování sociální soudržnosti a začleňování: „Zaměstnanost je klíčovým nástrojem k sociálnímu začleňování. Politika zaměstnanosti by měla v synergii s otevřenou metodou koordinace na poli sociální ochrany usnadňovat účast na zaměstnanosti prostřednictvím podpory přístupu ke kvalitnímu zaměstnání pro všechny muže a ženy schopné pracovat, potíráním diskriminace na trhu práce a předcházením vylučování lidí ze světa práce. Hospodářská a sociální soudržnost by se měla posilovat snižováním regionálních disparit v zaměstnanosti a nezaměstnanosti, řešením problémů zaměstnanosti v méně rozvinutých oblastech Evropské unie a podporou hospodářské a sociální restrukturalizace (Doporučení Rady, 2003)."

Dá se říci, že sociální ekonomika má stejný cíl a naplňuje ho v souladu s doporučeními Rady Evropské unie: tvorba pracovních míst a podnikání, včetně podpory malého podnikání; podpora integrace osob znevýhodněných na trhu práce a boj proti jejich diskriminaci rozvojem jejich zaměstnatelnosti, zvyšováním pracovních příležitostí a prevencí všech forem diskriminace; řešení regionálních nerovností v zaměstnanosti podporou potenciálu pro tvorbu pracovních míst na místní úrovni, včetně potenciálu sociální ekonomiky, a posilováním partnerství mezi všemi zainteresovanými stranami (Doporučení Rady, 2003).

Sociální ekonomika má schopnost potírat sociální vyloučení a diskriminaci, neboť napomáhá vytvářet a udržet nová pracovní místa lidem, kteří mají jinak problém uplatnit se v konkurenci otevřeného trhu práce. Sociálně ekonomické subjekty vznikají z potřeb místních obyvatel, a proto mají úzký vztah k regionu, v němž působí, a podílí se na místním rozvoji. Vznikají a působí obvykle tam, kde nenacházejí řešení stát ani

trh. Je pro ně typický odpovědný přístup k místu jejich působnosti, mají znaky společensky odpovědných firem (corporate social responsibility) (Conclusions, 2004). V zájmu nalezení optimálního řešení společenských potřeb uzavírají sociálně ekonomické subjekty s institucemi veřejné správy partnerství, která mohou nabývat různých forem, např. finanční příspěvky z různých úrovní veřejné správy na provoz sociálně ekonomického subjektu nebo prodej služeb, které subjekt poskytuje, místnímu úřadu na základě smluvního zadávání služeb, nebo společné založení a řízení sociálně ekonomického subjektu. V rámci politiky zaměstnanosti mohou instituce veřejné správy například proplácet sociálně ekonomickému subjektu mzdové náklady, zaměstnává–li osoby znevýhodněné na trhu práce, přispívat na zřízení pracovního místa pro osobu znevýhodněnou na trhu práce apod. (Social economy, 2002).

Národní akčními plány zaměstnanosti

Česká vláda, podobně jako ostatní členské státy EU, promítá Evropskou strategii zaměstnanosti do národní politiky zaměstnanosti Národními akčními plány zaměstnanosti. Souběžně s Národními akčními plány zaměstnanosti používá vláda další nástroj, zaměřený na boj s chudobou a sociálním vyloučením – Národní akční plány sociálního začleňování (NAPSI), které vycházejí ze Společných cílů boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení EU (schváleny Radou EU v roce 2000). Jedná se o tyto společné cíle: usnadňovat účast na zaměstnání a přístup ke všem zdrojům, právům, zboží a službám; předcházet rizikům vyloučení; pomáhat nejvíce zranitelným; mobilizovat všechny relevantní aktéry. K lidem nejvíce ohroženým chudobou a sociálním vyloučením přitom patří právě nezaměstnaní (Národní akční plán, 2004).

Pro sociálně ekonomické subjekty jako zaměstnavatele osob ohrožených sociálním vyloučením jsou důležité nástroje aktivní politiky zaměstnanosti. Aktivní politika zaměstnanosti, jež je součástí státní politiky zaměstnanosti, podporuje „zřizování nových pracovních míst poskytováním příspěvků

zaměstnavatelům při zaměstnávání uchazečů o zaměstnání, i uchazečům samotným. Jedná se zejména o následující opatření (nástroje) aktivní politiky zaměstnanosti: rekvalifikace, investiční pobídky, veřejně prospěšné práce, společensky účelná pracovní místa, překlenovací příspěvek, příspěvek na dopravu zaměstnanců, příspěvek na zapracování, příspěvek při přechodu na nový podnikatelský program (Sociální podniky – zaměstnavatelé osob ohrožených sociálním vyloučením http://porta.mpsv.cz/sz/zamest/dotace/apz2).

Družstva jsou typickým zaměstnavatelem osob se zdravotním postižením. Konkrétně jde o tzv. sociální družstva, která se řadí k subjektům sociální ekonomiky.

Subjekty sociální ekonomiky existují ve všech členských státech Evropské unie, nemají však jednotnou právní formu. Některé jsou soukromé obchodní společnosti, další pak sociální družstva, asociace, dobrovolnické organizace, charity, vzájemné společnosti. Navzdory mnohým odlišnostem lze označit společné cíle, které subjekty sociální ekonomiky sledují: pracovní integrace (vytváření pracovních míst, trénink a integrace nezaměstnaných osob), sociální cíle (např. péče o děti, služby seniorům, obecní služby, pomoc sociálně znevýhodněným osobám), místní rozvoj znevýhodněných oblastí (např. sociální podniky v odlehlých venkovských oblastech, komunitní rozvoj a regenerace městských částí) (Social enterprises, 2005).

„Ve většině evropských zemí od poloviny 80. let vznikají tzv. sociální podniky, resp. *sociální družstva*. Jedná se především o malé podniky s typem činnosti, který nevyžaduje velké kapitálové vstupy opírající se o tržní požadavky místní a regionální. Jsou zakládány s podporou místních (obecních nebo regionálních) struktur, zastupitelstev a jsou podporovány státními orgány i samosprávnými konsorcii a podnikatelskými svazy. Jejich přínosem je především řešení zaměstnanosti nejen zdravotně handicapovaných, ale absolventů, problémových skupin obyvatel apod. (Sociální ekonomika, 2004).“

Příkladem jednoho typu sociálního podniku, který se vyskytuje v zahraničí, jsou tzv. *obecní podniky* (neighbourhood enterprises) v Nizozemsku. Začaly se objevovat v 90. letech. Cílem obecních podniků je zaměstnávat dlouhodobě nezaměstnané, kteří jako zaměstnanci uskutečňují malé podpůrné projekty zaměřené na zlepšení kvality života v městských částech. Jejich práce doplňuje služby poskytované místními úřady. Obecní podniky jsou zřizovány z iniciativy místních obyvatel. V prvních třech letech své existence jsou finančně podporovány místními úřady. Navíc je většina zaměstnanců z řad dlouhodobě nezaměstnaných, a proto za ně mohou být podnikům propláceny mzdové náklady (Social economy, 2002).

V České republice dosud přetrvává označení *družstva invalidů*; jejich zastřešujícími organizacemi jsou Svaz českých a moravských výrobních družstev a Asociace zaměstnavatelů zdravotně postižených ČR. V Asociaci zaměstnavatelů zdravotně postižených ČR se sdružují kromě družstev také jiné podnikatelské subjekty, všechny však zaměstnávají nadpoloviční podíl pracovníků se zdravotním postižením, nebo se na podpoře jejich zaměstnávání významně podílejí (http://www.azzpcr.cz).

Lidé se zdravotním postižením mohou hledat pracovní uplatnění buď na otevřeném trhu práce, tj. v běžném konkurenčním prostředí nebo na chráněném pracovišti. Chráněné pracovní prostředí vytvářejí právě sociální podniky zaměstnávající významný podíl lidí se zdravotním postižením. „V zahraničí existuje celá řada typů firem (ani v Evropské unii není legislativa jednotná), u nás se zpravidla jedná o následující subjekty zaměstnávající vždy více jak 50% postižených: obchodní společnosti a družstva (sem patří i cca 50 českých výrobních družstev invalidů), chráněná dílna zřízená a provozovaná fyzickou nebo právnickou osobou (Podpora zaměstnávání, 2004).“

Zatímco v řadě zemí Evropské unie je chráněná dílna běžný název pro samostatný ekonomický (podnikatelský nebo jiný)

subjekt, česká legislativa definuje tuto dílnu jako speciálně upravené pracoviště vytvořené a provozované na základě dohody s úřadem práce (http://www.azzpcr.cz/verejne–legislativa–prehled.htm). Situaci ilustruje *příklad jednoho výrobního družstva z Prostějova*: zakladatelem družstva je občanské sdružení LIPKA a jeho název zní SENZA družstvo, chráněná dílna. „SENZA družstvo je družstvo sociálního typu. Jeho účelem je provozování chráněné dílny jako součásti komplexu služeb sociální péče a intervence pro znevýhodněné, handicapované skupiny obyvatelstva a v souvislosti s tím i poskytování služeb veřejnosti. 82% zaměstnanců družstva jsou občané, kteří pro svoje zdravotní postižení hledají pracovní uplatnění a tím i zařazení do společnosti jen velmi obtížně (http://www.oslipka.cz/dilna.htm).“

Legislativní úprava zaměstnávání osob se zdravotním postižením

Sociální podniky mají vzhledem k odlišnostem v legislativách jednotlivých zemí pro svou činnost různé podmínky. Obecně platí, že by se členské státy EU měly snažit realizovat svoji politiku zaměstnanosti v souladu s Evropskou strategií zaměstnanosti. V České republice je problematika zaměstnávání osob se zdravotním postižením legislativně upravena v zákoníku práce (Zákon č. 65/1965 Sb.), v Zákonu č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve vyhlášce č. 518/2004, kterou se provádí zákon č. 435/2004 Sb., v Zákonu č. 519/2004 Sb., o rekvalifikaci uchazečů o zaměstnání a v nařízení vlády č. 578/2004 Sb., kterým se mění nařízení vlády č. 515/2004 Sb., o hmotné podpoře na vytváření nových pracovních míst.

Pro sociální podniky zaměstnávající osoby znevýhodněné na trhu práce to konkrétně znamená následující možnosti získání dotací: Zaměstnavatelům, kteří zaměstnají více než 50% osob se zdravotním postižením, se podle § 78 zákona č. 435/2004 Sb. poskytuje příspěvek na podporu zaměstnávání těchto osob. Výše příspěvku závisí na závažnosti zdravotního postižení. Úřad práce poskytuje zaměstnavateli informace,

odbornou pomoc a spolupráci při přizpůsobování pracovních míst a pracovních podmínek pro zaměstnance se zdravotním postižením (§§ 79 – 81 zákona č. 435/2004 Sb.). Podpora chráněné práce je v Česku realizována prostřednictvím příspěvku na vytvoření chráněného pracovního místa a chráněné pracovní dílny, kde musí být zaměstnáno minimálně 60% osob se zdravotním postižením (§§ 75 – 76 zákona č. 435/2004 Sb.) (Národní akční plán 2004). Zaměstnavateli, který provádí na svém pracovišti přípravu k práci osob se zdravotním postižením, může úřad práce uhradit náklady na přípravu k práci těchto osob (§ 73. zákona č. 435/2004 Sb.).

Další formou pomoci sociálním podnikům zaměstnávajícím více než 50% osob se zdravotním postižením je možnost poskytnutí dotací investičního charakteru, a to v rámci „Programu na podporu obnovy nebo technického zhodnocení hmotného investičního majetku, který slouží k pracovnímu uplatnění osob se zdravotním postižením“ (program byl vyhlášen na období 2005 – 2006 v návaznosti na přijetí nového zákona o zaměstnanosti v roce 2004). Poskytovatelem této podpory je Ministerstvo práce a sociálních věcí. Účelem programu je udržení pracovních míst a podpora vytváření nových pracovních míst pro osoby se zdravotním postižením prostřednictvím obnovy nebo technického zhodnocení hmotného investičního majetku, související zejména s organizačními opatřeními a s přizpůsobením výroby a pracovního prostředí pro zaměstnance se zdravotním postižením formou příspěvku. Maximální výše příspěvku jednomu příjemci v příslušném kalendářním roce je stanovena na 7 000 000 Kč. Na vytvoření jednoho nového pracovního místa vhodného pro osobu se zdravotním postižením je možné poskytnout příspěvek v maximální výši 250 000 Kč. Na udržení jednoho pracovního místa, na němž je zaměstnána osoba se zdravotním postižením, je možné poskytnout příspěvek v maximální výši 200 000 Kč (http://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/programy_zamest/celostatni/popis_progbramu).

Sociálně ekonomické subjekty dále mohou dle § 35 zákona

č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů za každého zaměstnance se zdravotním postižením uplatnit daňovou slevu. Měly by být také zvýhodňovány dle § 87 Zákona č. 40/2004 Sb., o veřejných zakázkách: účastní–li se otevřeného nebo užšího řízení dodavatel zaměstnávající více než 25 zaměstnanců, z nichž je více než 50% zaměstnanců, kteří jsou osobami se zdravotním postižením, musí být nabídková cena předložená tímto dodavatelem hodnocena (za určitých, zákonem stanovených podmínek) jako nejnižší.

Nestátní neziskové organizace – sociální služby pro nezaměstnané

Mnoho nestátních neziskových organizací poskytuje lidem ohroženým sociálním vyloučením služby směřující k jejich začlenění na pracovní trh. Stejně jako u jiných sociálně ekonomických subjektů je pro ně typická flexibilita ve vztahu k uživatelům služeb (k lidem ohroženým sociálním vyloučením) v tom smyslu, že se snaží nabídnout jim služby šité na míru, tj. přistupují ke každému uživateli v nejvyšší možné míře individuálně. Z tohoto důvodu jsou i poskytované služby velmi rozmanité: od poradenství přes trénink pracovních dovedností a návyků např. v tréninkových dílnách, job kluby a přechodné zaměstnávání až po podporované zaměstnávání. Všechny služby mají za cíl umožnit lidem ohroženým sociálním vyloučením najít pracovní uplatnění odpovídající jejich představám a možnostem.

Dalším společným rysem mnohých českých nestátních neziskových organizací, které tyto služby poskytují, je užívání pojmu pracovní rehabilitace. Částečně je to dáno českou legislativou, dle § 69 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti a dle jeho prováděcí vyhlášky č. 518/2004 totiž subjektům provádějícím pracovní rehabilitaci mohou být proplaceny náklady spojené s prováděním pracovní rehabilitace. Zákon definuje *pracovní rehabilitaci*, stanoví, kdo má na ni nárok a kdo ji provádí: osoby se zdravotním postižením mají právo na pracovní rehabilitaci, kterou zabezpečuje *úřad práce ve*

spolupráci s pracovně rehabilitačními středisky nebo může na základě písemné dohody pověřit zabezpečením pracovní rehabilitace jinou právnickou nebo fyzickou osobu. Pracovní rehabilitace je souvislá činnost zaměřená na získání a udržení vhodného zaměstnání osoby se zdravotním postižením, kterou na základě její žádosti zabezpečují úřady práce a hradí náklady s ní spojené. Pracovní rehabilitace zahrnuje zejména poradenskou činnost zaměřenou na volbu povolání, volbu zaměstnání nebo jiné výdělečné činnosti, teoretickou a praktickou přípravu pro zaměstnání nebo jinou výdělečnou činnost, zprostředkování, udržení a změnu zaměstnání, změnu povolání a vytváření vhodných podmínek pro výkon zaměstnání nebo jiné výdělečné činnosti.

Tréninkové dílny mohou mít různou podobu, známé jsou tréninkové kavárny (Café Na půl cesty o.s. Green Doors, resocializační kavárna Dendrit Kafé o.s. ESET – HELP, kavárna Vesmírna ad.). Například o.s. Green Doors popisuje svoji podporu lidem s duševním onemocněním takto: „Kavárna Na půl cesty je zaměřena na intenzivní trénink pracovních dovedností a nácvik zvládání pracovní zátěže srovnatelné se zaměstnáním v běžných podmínkách. Je určena především pro mladé lidi v rané fázi onemocnění, po prvních atakách psychózy, kteří jsou motivováni vrátit se do běžného zaměstnání či do školy. Zejména je pak určena pro ty, kteří si chtějí vyzkoušet, zda již zvládnou náročnější práci s vyšší mírou zátěže. Klienti si zde mohou ověřit své možnosti a limity v pracovním zatížení, naučit se zvládat i obtížné a stresové situace, posílit svoji odolnost a fyzickou zdatnost. Při kavárně funguje dílna zaměřená na úklidové práce (úklid parků a úklid kanceláří). Tato dílna je zaměřena na základní pracovní trénink (nácvik základního pracovního režimu a jednoduchých pracovních dovedností). Je určena především pro mladé déle nemocné klienty, kteří potřebují méně náročný pracovní trénink. Někteří klienti využívají tato pracovní místa jako dlouhodobé chráněné zaměstnání (bez tréninkového cíle) (http://www.greendoors.cz).“

Job kluby nabízejí nestátní neziskové organizace buď jako

samostatný program, nebo jako součást podporovaného zaměstnávání. Neexistuje jednotné pojetí job klubů, nicméně účastní se jich lidé, kteří si potřebují nacvičit různé situace související s hledáním zaměstnání.

Přechodné zaměstnávání je služba, při níž jsou uživatelé zaměstnáváni na běžných pracovních místech pouze na přechodnou dobu (zpravidla 6 měsíců) a většinou na částečný pracovní úvazek (většinou na 0,5). Potom přecházejí na jiné rehabilitační místo nebo do normálních pracovních podmínek. Pracovní smlouvy nenavazují s podniky sami uživatelé, ale daná organizace. V případě náhlého odchodu uživatele jej zastupuje pracovník organizace. Organizace většinou poskytuje uživatelům podporu přímo na těchto pracovních místech, zároveň ale jedná i se zástupci podniku, u kterého je dané místo. Také organizuje pravidelná setkání uživatelů s cílem tréninku samostatného zvládání pracovních problémů (http://www.vidacentrum.cz/komunitsluzby.php#3.41). Uvedenou službu poskytuje například o.s. ESET – HELP a o.s. Péče o duševní zdraví – region Pardubice.

Poskytovatelé služby podporované zaměstnávání v České republice se sdružují v *České unii pro podporované zaměstnávání*, která je členem Evropské unie podporovaného zaměstnávání. Unie definuje podporované zaměstnávání jako časově omezenou službu určenou lidem, kteří hledají placené zaměstnání v běžném pracovním prostředí. Jejich schopnosti získat a zachovat si zaměstnání jsou přitom z různých důvodů omezeny do té míry, že potřebují individuální dlouhodobou a průběžně poskytovanou podporu, a to před nástupem i po nástupu do práce. Smyslem podporovaného zaměstnávání je vyrovnávání příležitostí pro pracovní uplatnění lidí, kteří v důsledku zdravotního postižení nebo jiných znevýhodňujících faktorů mají ztížený přístup na otevřený trh práce a v důsledku toho mohou být nebo jsou omezeni ve svém společenském uplatnění. V rámci podporovaného zaměstnávání je poskytována podpora rovněž zaměstnavatelům uživatelů služby. Hlavním cílem je umožnit lidem z cílové skupiny získat a zachovat

si vhodné zaměstnání na otevřeném trhu práce. Současně je cílem zvýšit míru samostatnosti uživatelů služeb, tedy jejich dovednosti potřebné k získání a zachování si práce, posílit jejich pracovní návyky a motivaci k dalšímu profesnímu rozvoji (http://www.unie–pz.cz/index.php/pz/14). Příklady organizací, které poskytují podporované zaměstnávání: v Praze o.s. Rytmus, o.s. Asistence a další, ve Šluknově Agentura Pondělí, o.s., v Českých Budějovicích o.s. Koník.

V zahraničí poskytují podobné služby jako v České republice neziskové organizace i jiné sociálně ekonomické subjekty. Jedním z nich je belgické družstvo BiPAsS, které založily asociace činné v oblasti pracovní rehabilitace s podporou regionálního ministerstva pro ekonomiku. Cílovou skupinou družstva jsou mladí nezaměstnaní lidé s nízkou kvalifikací a dlouhou dobou nezaměstnanosti, převážně cizího původu. Družstvo usiluje o jejich pracovní zařazení na otevřený trh práce tím, že jim nabízí časově omezenou práci (přibližně na jeden rok) (Social economy, 2002).

V Itálii působí další sociálně ekonomický subjekt, Centrum integrovaných služeb pro imigranty, které imigrantům poskytuje sociální služby včetně podpory při pracovní orientaci a pracovním začleňování. Centrum jde však navíc dalším zaměstnavatelům samo příkladem, protože ředitelka i většina dalších zaměstnanců Centra jsou imigranti (Social economy, 2002). Naplňuje tak své poslání dvojím způsobem, nejen jako poskytovatel sociální služby směřující k pracovnímu začlenění uživatelů služby, ale také jako jejich přímý zaměstnavatel.

Sociálně ekonomické finanční nástroje podporující zaměstnanost

Pro mnoho lidí, kteří nemohou najít zaměstnání, může být jediným východiskem zahájit vlastní podnikání. Na to potřebují určitý počáteční kapitál, bohužel však kvůli své špatné sociální situaci jen obtížně hledají banku, která by jim poskytla půjčku. Šanci pro ně představují sociálně ekonomické subjekty působící ve finančním sektoru a zaměřující se na finanční

podporu malého a středního podnikání.

Rok 2005 vyhlásila OSN *Mezinárodním rokem pro mikrokredit*. „Mikrokredit a mikrofinancování mění životy lidí a oživují znevýhodněné regiony v chudých i bohatých zemích. Stačí, když mají lidé přístup i k méně náročným finančním službám, a dokáží zlepšit svoji sociální situaci (investicí do vzdělání, zdravotní péče, podnikání nebo bydlení) (http://www.yearofmicrocredit.org/pages/whyayear/whyayear_aboutmicrofinance.asp)." Mikrokredit (microcredit, micro loan) je malé množství peněz, které banka nebo jiná instituce svému klientovi půjčí, a to často bez ručení. Klientem může být jedinec i skupina. Díky této malé půjčce získají základ pro zahájení svého podnikání. Takto založené podniky (microenterprises) mají obvykle méně než pět zaměstnanců; mohou být jediným zdrojem rodinného příjmu; jejich typické činnosti jsou prodejní stánky, šicí díly, truhlářství atd. Mikrokredit poskytují instituce (microfinance institutions), jejichž cílovou skupinou jsou chudí lidé. Právní forma těchto institucí je různá, spojuje je však zaměření na chudší a zranitelnější klientelu, než jsou běžní klienti tradičních bank

(http://www.yearofmicrocredit.org/pages/whyayear/whyayear_aboutmicrofinance.asp).

K typickým institucím poskytujícím mikrofinancování patří spořitelní a úvěrní družstva, družstevní pojišťovny, vzájemné společnosti a družstevní banky. „Úvěrní družstva již ukázala, že mohou poskytovat nejchudším vrstvám trvalé finanční služby. Protože mají kořeny v místních komunitách a jsou řízena místními obyvateli, mohou využít sociálního kapitálu v situacích, kdy finanční kapitál chybí. Úloha úvěrních družstev při poskytování mikrofinancování ženám je zvláště významná. Přístup žen na celém světě k financím umožnil zakládání malých podniků, které přinesly zlepšení finanční situace rodin, posílání dětí do škol, přístup ke zdravotní péči a slušné bydlení (Poselství, 2005)."

Také nestátní neziskové organizace (asociace) se do této činnosti zapojují. Jednou z prvních organizací, které služby

mikrofinancování zavedly, je dobrovolnická ACCION International. Byla založena v roce 1961 a první půjčku poskytla v roce 1973 v Brazílii. Dnes má 26 partnerských institucí (nikoliv výhradně neziskové organizace) v 18 zemích Latinské Ameriky, v karibské oblasti, v sub–Saharské Africe a v USA (http://www.yearofmicrocredit. org/pages/whosinvolved/whosinvolved_mfpartners.asp#accion)."

Karolína Špačková, 2005
studentka magisterského oboru Občanský sektor
Fakulta humanitních studií
Univerzita Karlova v Praze

Literatura k PŘÍLOZE I.

DOPORUČENÍ RADY EVROPSKÉ UNIE ze dne 22. července 2003 o hlavních směrech politik zaměstnanosti členských států.
[cit. 2005–09–02]. Dostupný z www: http://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/evropskastrateg/oficia_hspz_2003-06_30_9_03.pdf
ECONOMIC EFFICIENCY AND SOCIAL ENTREPRENEURSHIP. Conclusions of the 2nd European Social Economy Conference in the Central and Eastern European Countries organised by the CEP–CEP–CMAF, , Krakow, 27–29 October 2004.
[cit. 2005–08–31]. Dostupný z www: http://www.krakoš2004.coop/files/presse/Conclusions_krakow2004_EN.doc
INFORMACE O NESTÁTNÍCH NEZISKOVÝCH ORGANIZACÍCH.
[cit. 2005–09–01]. Dostupný z www: <http://www.azzpcr.cz>
[cit. 2005–09–03]. Dostupný z www: <http://www.azzpcr.cz/verejne–legislativa–prehled.htm>
[cit. 2005–09–03]. Dostupný z www: <http://www.greendoors.cz>
[cit. 2005–09–03]. Dostupný z www: <http://www.oslipka.cz/dilna.htm>
[cit. 2005–09–03]. Dostupný z www: <http://www.unie–pz.cz/index.php/pz/14>
[cit. 2005–09–03]. Dostupný z www: <http://www.vidacentrum.cz/komunitsluzby.php#3.41>
MEZINÁRODNÍ ROK PRO MIKROKREDIT.
[cit. 2005–09–03]. Dostupný z www: <http://www.yearofmicrocredit.org/pages/whyayear/whyayear_aboutmicrofinance.asp>
[cit. 2005–09–03]. Dostupný z www: <http://www.yearofmicrocredit.org/pages/whosinvolved/whosinvolved_mfpartners.asp#acc
NÁRODNÍ AKČNÍ PLÁN SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ NA LÉTA 2004 – 2006, MPSV ČR, 2004. [cit. 2005–09–03]. Dostupný z www: http://www.mpsv.cz/files/clanky/1102/NAPSI_cz.pdf
PODPORA ZAMĚSTNÁVÁNÍ ZDRAVOTNĚ POSTIŽENÝCH, 10.3.2004.
[cit. 2005–09–02]. Dostupný z www: http://www.vdi.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=14

POLITIKA ZAMĚSTNANOSTI ČESKÉ REPUBLIKY. [cit. 2005–09–01]. Dostupný z WWW: <http://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/esf/opatreni>
<http://portal.mpsv.cz/sz/zamest/dotace/apz2>
<http://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/programy_zamest/celostatni/popis_programu>
POSELSTVÍ MEZINÁRODNÍHO DRUŽSTEVNÍHO SVAZU, 83. Mezinárodní družstevní den MDS 11. Mezinárodní den družstev OSN, 2. července 2005.
[cit. 2005–09–03]. Dostupný z www:
<http://www.dacr.coop/_dokumenty/doc/m/poselstvi_mds_2005.doc>
SOCIAL ECONOMY: A EUROPEAN OVERVIEW. Appendix to the Opinion of the Committee of the Regions on Partnerships between local and regional authorities and social economy organisations: contribution to employment, local development and social cohesion, 26.3.2002. [cit. 2005–09–01]. Dostupný z www:
<http://coropinions.cor.eu.int/CORopinionDocument.aspx?identifier=cdr\comm.pol.eco%2Bsoc2002–06\dossiers\ecos–003\cdr384–2001_fin_ac.doc&language=EN>
SOCIAL ENTERPRISES, 2005. [cit. 2005–09–02]. Dostupný z www:
<http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/coop/social–CEP–CMAF_agenda/social–enterprises.htm>
SOCIÁLNÍ EKONOMIKA A ZAMĚSTNÁVÁNÍ ZDRAVOTNĚ POSTIŽENÝCH. 10. 3. 2004. [cit. 2005–09–01]. Dostupný z www:
<http://www.vdi.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=22>
PRÁVNÍ PŘEDPISY
Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce.
Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů.
Zákon č. 40/2004 Sb., o veřejných zakázkách.
Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.
Vyhláška č. 518/2004, kterou se provádí zákon č. 435/2004 Sb.
Zákon č. 519/2004 Sb., o rekvalifikaci uchazečů o zaměstnání.
Nařízení vlády č. 578/2004 Sb., kterým se mění nařízení vlády č. 515/2004 Sb., o hmotné podpoře na vytváření nových pracovních míst.

11.2 PŘÍLOHA II.

„PRAŽSKÁ DEKLARACE“ z konference o šíření sociální ekonomiky

PRAŽSKÁ DEKLARACE je závěrem první konference sociální ekonomiky konané ve střední a východní Evropě konané v říjnu 2002 v Praze.

Účastníci konference, členové subjektů sociální ekonomiky a regionální institucí v Praze podepsali „Pražskou deklaraci“, která definuje jejich společnou úlohu v rámci místních partnerství a navrhuje strategie rozvoje na všech úrovních. Představuje závazek dosáhnout zkvalitnění a lepší úrovně života všech obyvatel Evropské unie i budoucích členských zemí.

1. Úloha sociální ekonomiky na místní úrovni

1.1 Organizace sociální ekonomiky jsou základními nástroji, které používá místní občanská společnost pro řešení různých problémů ekonomické a sociální povahy.

1.2 Jako ekonomičtí aktéři jsou organizace sociální ekonomiky tvůrci místních hodnot, demokracie a zaměstnanosti.

1.3 Jako sociální aktéři hrají organizace sociální ekonomiky klíčovou funkci při zapojování znevýhodněných skupin a při vytváření a posilování tak zvaného místního sociálního kapitálu.

1.4 Sociální ekonomika je již v řadě zemí uznávána za klíčový prvek sociální soudržnosti teritorií.

2. Role místních a regionálních úřadů

2.1 Místní a regionální volení zástupci, jejichž primární úlohou je reagovat na skutečné místní potřeby, jsou pro občany prvními informačními místy.

2.2 Místní a regionální úřady jsou centrálními aktéry života daného teritoria z různých hledisek.

2.3 Místní a regionální úřady působí jako katalyzátory ekonomické činnosti a zaměstnanosti. Jsou sami zaměstnavateli,

poskytovateli místních informací a výzkumu, poskytovateli služeb všem lidem v místní komunitě. Jsou představiteli komunity a klíčovými hráči při místními rozvoji a při regeneraci partnerství.

2.4 Místní a regionální státní správa je kromě toho odpovědna za podporu místních standardů v různých oblastech včetně zdraví, kultury, zaměstnanosti, výchovy a bydlení.

3. Přínos partnerství pro místní rozvoj

3.1 Podniky sociální ekonomiky jsou významnými partnery místních úřadů v rámci strategií místního rozvoje a při budování nového místního pluralitního blahobytu. To však nebrání aplikaci principu „fair play" ze strany místních úřadů nebo firem z tradičního komerčního sektoru a sociální ekonomiky, aby si spravedlivě konkurovaly při realizaci místních rozvojových strategií. Především sociální ekonomika může vyplnit prostor poskytováním sociálního zboží a služeb, které neposkytují tradiční firmy působící na trhu, nebo vláda.

3.2 Partnerství mezi sociální ekonomikou a privátním ziskovým sektorem a veřejným sektorem přispívá k sociální soudržnosti, tvorbě sociálního kapitálu, zapojení, zaměstnanosti a vytváření podniků na místní úrovni.

3.3 Partnerství dodává hodnotu procesu místního rozvoje a sociálnímu pokroku tím, že podporuje vztahy důvěry a víry ve společnost, zapojení občanů a společnosti a podporou větší sociální soudržnosti znovu zapojuje lidi nacházející se mimo společnost nebo na jejím okraji (např. imigranty, dlouhodobě nezaměstnané).

3.4 Partnerství může pomoci transformovat pasivní sociální zabezpečení a zaměstnanecké výhody na aktivní sociální investici do trvale udržitelného rozvoje.

3.5 Partnerství funguje prostřednictvím vzájemné úcty mezi partnery, otevřeností a transparentností a je založeno na konkrétní znalosti místních potřeb a potenciálu. Kromě toho je kultura „myslet globálně jednat lokálně" podmín-

kou harmonické vize rozvoje.

4. Budování silnějších partnerství

Partnerství mezi místními a regionálními úřady a organizacemi sociální ekonomiky z Evropské unie a z kandidátských zemí by mělo:

4.1 rozvíjet společné strategie

4.2 podporovat rozšiřování, konfrontace různých metodik a výměnu nejlepších praxí formou předložení specifických směrnic v nových evropských projektech, a tím umožňovat posílení dialogu s kandidátskými zeměmi

4.3 konsolidovat vzájemné propojení mezi různými místními partnerstvími na regionální, národní a mezinárodní úrovni

4.4 uskutečňovat kroky pro usnadnění navazování nových partnerství mezi místními úřady a sociální ekonomikou a tím rozšiřovat model, který je schopen spojovat vůli těch, kteří vládnou s potřebami občanů

4.5 být považováno na odborná střediska a mělo by být konzultováno ve věci všech EU a národních politik, které mají dopad na místní úroveň

4.6 využívat partnerství jako standardního prvku „nástroje řízení“

4.7 být konzultováno, především prostřednictvím reprezentativních institucí, organizací a vzájemného propojení při vytváření nové Evropy

4.8 hrát jasnou roli při rozšiřování významných komunitárních zákonů (aquis) na nejnižší úrovni

5. Evropská unie a národní vládní politiky a zdroje

Evropská unie – především Evropská komise – a národní vlády jsou žádány, aby uznaly a podporovaly toto úsilí realizací akcí této deklarace pomocí:

5.1 založení databanky nejlepších příkladů z praxe sociální ekonomiky a místního a regionálního rozvoje

5.2 vytvoření výchovných plánů, které by obsahovaly ekono-

mické a sociální principy místního partnerství a podniků sociální ekonomiky

5.3 založení meziinstitucionální pracovní skupiny, která by zkoumala způsoby dosažení větší pružnosti ve Strukturálních fondech, věnovala by zvláštní pozornost podpoře teritoriálního místního rozvoje založeného na partnerství mezi sociální ekonomikou a místními a regionálními úřady

5.4 organizace pravidelných evropských zasedání za účelem výměny nejlepší praxe a vzájemného propojení

5.5 zaměření podstatné části financí Evropské unie, například příští kolo financování EQUAL (2003–2006) na výměnu know–how o sociální ekonomice, partnerství a místním rozvoji a na jednání o evropských záležitostech mezi místními partnery EU a zeměmi usilujícími o přistoupení

5.6 podpory viditelnosti úspěšného místního partnerství formou roční ceny za nejlepší projekt/partnerství sociální ekonomika.

Tato iniciativa je pokračováním závěrů ostatních Evropských konferencí o sociální ekonomice a nedávného názoru Výboru regionů o partnerství mezi místními a regionálními úřady a organizacemi sociální ekonomiky.

Výbor regionů a síť REVES se svými specifiky a původní reprezentativní úlohou v širokém okruhu teritorií mohou působit jako pomocníci při dalším rozvoji tohoto procesu.

Současná deklarace je přijímána plenárním zasedáním Konference o sociální ekonomice v Praze a je uzavírána na dobu pěti let. Bude pravidelně monitorována za účelem zhodnocení pokroku a umožnění dalšího vývoje, praktického i politického.

Závěry ze setkání ministrů SE konaného 26. 10. 2002 v rámci programu mezinárodní konference o šíření sociální ekonomiky přednesl lucemburský ministr p. Francois Biltgen v rámci kulatého stolu ministrů organizovaného v průběhu závěrečného plenárního zasedání konference o sociální ekonomice.

Setkání ministrů pověřených problematikou sociální ekonomiky ze kandidátských a členských zemí EU dospělo ke třem zásadním závěrům:

1/ Sociální ekonomika je reálným jevem, ale není podložena přesným legislativním rámcem, protože doposud neexistuje žádná právnicky přesná definice tohoto fenoménu. To sice svědčí o jeho bohatosti a rozmanitosti, ale současně komplikuje jeho postavení.

2/ Průběh konference jednoznačně prokázal, že jak členské země EU, tak i země kandidátské se vzájemně od sebe mohou v mnohém učit. Nejde tedy jen o to, že by kandidátské země měly přebírat do svého zákonodárství soubor acquis communitaires, ale je zřejmé, že i ony mohou významně obohacovat svými zkušenostmi prostředí v členských zemích EU.

3/ Přestože neexistuje žádná přesná právní definice sociální ekonomiky, je možno se shodnout na třech konstatováních:

a) Sociální ekonomika není založena na kapitálu, ale na participativní demokracii.

b) Cílem sociální ekonomiky není zisk, ale vzájemná solidarita.

c) Sociální ekonomika může významnou měrou přispívat k začleňování znevýhodněných osob různých kategorií do společnosti.

Vycházeje z těchto závěrů a konstatování, zformulovala skupina přítomných ministrů níže uvedené požadavky:

A) Obracíme se na vládu Řecka, budoucího předsedu Evropské unie, jakož i na vlády dalších zemí, které se budou v předsednické roli dále střídat, aby pokračovaly v tradici těchto konferencí o sociální ekonomice a v jejich rámci konaných setkání kompetentních ministrů, která by se měla konat každého půl roku.

Má–li být zformulována definice sociální ekonomiky, je třeba ji začlenit do souboru evropských politik, pro které

komunitární orgány vytvářejí potřebné normy. Velmi důležitým momentem je role sociální ekonomiky v procesu začleňování znevýhodněných osob.

B) Evropská komise musí zaujmout velmi praktický přístup k problematice sociální ekonomiky a soustavně hledat nápady a náměty pro podporu široké spolupráce mezi zeměmi členskými a kandidátskými a současně i pro podporu rozvoje přeshraniční spolupráce ve formě vytváření sítí.

C) Obracíme se k Evropskému parlamentu a Radě ministrů s požadavkem vytvořit odpovídající právní normy, které by vznik sítí pro přeshraniční spolupráci podporovaly a rozvíjely.

(http://www.cecop-est.cz/)

11.3 PŘÍLOHA III.

Všeobecná deklarace o dobrovolnictví

Dobrovolnictví je základním stavebním prvkem občanské společnosti. Uskutečňuje nejvznešenější aspirace lidstva – touhu po míru, svobodě, příležitostech, bezpečí a spravedlnosti pro všechny. V době globalizace a nepřetržitých změn se svět stále zmenšuje, je složitější a vzájemná závislost vzrůstá.

Dobrovolnictví, individuální nebo skupinová činnost, umožňuje:

– udržovat a posilovat takové lidské hodnoty, jako jsou družnost, zájem o druhé a služba jiným lidem;
– aby jednotlivci mohli uplatňovat svá práva a odpovědnost jako příslušníci komunity a aby se zároveň mohli po celý život učit a růst, realizovat veškerý svůj lidský potenciál;
– propojení navzdory rozdílům, které nás neustále rozdělují, abychom mohli žít ve zdravých, udržitelných komunitách a abychom mohli společně usilovat o nalezení nových řešení pro společné úkoly a mohli jsme utvářet náš kolektivní osud.

Na úsvitu nového tisíciletí se dobrovolnictví stalo nepostradatelným prvkem každé společnosti. Účinně a prakticky převádí deklaraci Spojených národů, kde se praví: „My, lid, máme moc změnit svět“, do běžného života.

Tato deklarace podporuje právo všech žen, mužů a dětí svobodně se sdružovat a dobrovolně pracovat bez ohledu na kulturní a etnický původ, věk, pohlaví, tělesný stav a společenské nebo ekonomické postavení. Všichni lidé na celém světě by měli mít právo nabídnout jiným lidem a jejich komunitám svůj čas, schopnosti a energii prostřednictvím individuální či kolektivní činnosti a bez nároku na odměnu.

Chceme rozvoj dobrovolnictví, které by:

– pomohlo zapojit celou komunitu do identifikace a řešení jejích problémů;

– povzbuzovalo mládež a pomáhalo jí, aby se vedení prostřednictvím služby stalo pro ni trvalou součástí života;
– mluvilo za ty, kteří nemohou mluvit sami za sebe;
– umožnilo dalším lidem se do dobrovolnictví zapojit;
– doplňovalo, avšak nenahrazovalo odpovědnou činnost jiných sektorů i úsilí placených pracovníků;
– umožnilo lidem získat nové znalosti a dovednosti a plně rozvinout svůj potenciál, sebedůvěru a tvořivost;
– podporovalo rodinnou, komunitní, národní i globální solidaritu.

Jsme přesvědčeni, že je společnou odpovědností dobrovolníků a zároveň i organizací a komunit, v nichž působí:
– vytvářet prostředí, v němž dobrovolníci mají smysluplnou práci, která umožňuje dosáhnout dohodnutých výsledků;
– definovat kritéria pro účast dobrovolníků, tedy i podmínky, za nichž by organizace a dobrovolník mohli své závazky ukončit, dále pak rozvíjet způsoby, jak činnost dobrovolníků řídit;
– poskytovat dobrovolníkům a osobám, jimž slouží, dostatečnou ochranu před riziky;
– poskytovat dobrovolníkům vhodné školení, pravidelné hodnocení a uznání;
– zajistit přístup pro všechny odstraněním veškerých bariér – fyzických, ekonomických, sociálních a kulturních – bránících jejich účasti.

V souladu se základními lidskými právy, která jsou vyjádřena v Deklaraci lidských práv Spojených národů, a se zásadami dobrovolnictví a odpovědností dobrovolníků a organizací, v nichž působí, se obracíme na:
1) všechny dobrovolníky, aby projevili své přesvědčení, že dobrovolnická činnost je tvůrčí a zprostředkující síla, která:
– vytváří zdravé, udržitelné komunity, které uznávají důstojnost všech lidí
– umožňuje všem lidem uplatňovat práva lidských bytostí

a tím zlepšit vlastní život
– pomáhá řešit sociální, kulturní, hospodářské a ekologické problémy
– pomocí celosvětové spolupráce utváří lidštější a spravedlivější společnost

2) vedoucí představitele:
– ve všech oblastech, aby se spojili a vytvořili silná, viditelná a účinná místní a národní „dobrovolnická centra" – základní vedoucí organizace dobrovolnictví
– vlád, aby zajistili pro všechny právo na dobrovolnickou činnost, aby odstranili veškeré právní překážky bránící účasti na dobrovolnické činnosti, aby zapojili dobrovolníky do své práce a poskytli nevládním organizacím prostředky i podporu pro účinnou mobilizaci a vedení dobrovolníků
– v podnikání, aby povzbuzovali své zaměstnance a pomáhali jim působit v komunitě jako dobrovolníci a aby vyčlenili lidské i finanční zdroje pro rozvoj infrastruktury nezbytné pro podporu dobrovolnictví
– v médiích, aby přinášeli příběhy dobrovolníků a poskytovali informace, které by lidi povzbuzovaly a pomáhaly jim zapojit se do dobrovolnických činností
– v oblasti vzdělávání, aby vedli lidi všech věkových skupin a pomáhali jim zapojit se do dobrovolnických aktivit a aby lidem vytvářeli možnosti uvažovat o jejich službě a učit se z ní
– církví, aby potvrdili dobrovolnictví jako správnou odpověď na duchovní výzvu sloužit všem lidem
– nestátních neziskových organizací, aby vytvořili pro dobrovolníky přátelské organizační prostředí a aby vyčlenili lidské a finanční prostředky nezbytné pro účinné začlenění dobrovolníků.

Obracíme se na Spojené národy, aby:
– vyhlásily toto desetiletí jako „Dekádu dobrovolníků a občanské společnosti" a potvrdily tím nezbytnost posílit instituce svobodných společností

– uznaly logo – „červené V“ za univerzální symbol dobrovolnictví.

IAVE vyzývá dobrovolníky a vedoucí představitele ze všech oblastí na celém světě, aby se partnersky spojili na propagaci a podporu účinného, všem přístupného dobrovolnictví, symbolu solidarity všech lidí a národů. IAVE vyzývá globální komunitu dobrovolníků, aby tuto Všeobecnou deklaraci o dobrovolnictví studovali, diskutovali o ní, schválili ji a naplnili.

Schváleno mezinárodní správní radou IAVE – Mezinárodní asociace pro dobrovolnické úsilí – na 16. světové konferenci dobrovolníků. Nizozemí: Amsterodam, 2001, /Mezinárodní rok dobrovolníků/ (www.dobrovolnik.cz, 14. 2. 2004).

11.4 PŘÍLOHA IV.

Francouzské publikace o sociální ekonomice. (Stručné anotace některých publikací k tématu sociální ekonomiky.)

Aux sources de l´économie solidaire
Gérard Delfau et Jean–Louis Laville
Gérard Delfau et Jean-Louis Laville Nous sommes en train de vivre une tendance du même ordre que celle analysée par Polanyil au dix neuvième siècle – la tentative d´imposition par l'idéologie libérale d'une société qui serait gouvernée par le principe d'un marché auto–régulateur. Pour cette raison, le retour à 1848 présente une vertu heuristique particulière pour éclairer les enjeux de la situation contemporaine.

Charles Gide, 1847–1932
Marc Lenin
Charles Gide (1847–1932) fut professeur à la Faculté de droit de Paris et au Collège de France, dirigeant historique du mouvement coopératif français, théoricien de l´économie sociale, président du mouvement du christianisme social.

Economie sociale et développement
Patrick Develtere
L'auteur met en évidence que, dans les pays en voie de développement, la période coloniale et l'époque post-indépendance n'ont pas vu émerger un mouvement coopératif, mais se mettre en place un secteur coopératif isolé ...

L'économie sociale
Philippe Batifoulier
L'émergence du social dans le discours économique connaît actuellement une nouvelle jeunesse, liée aux développements et conséquences multiples de la crise économique. Cette analyse permet d'enrichir la réflexion sur ces débats majeurs.

L'économie sociale
Eric Bidet
L´économie sociale est l'ensemble des réseaux qui développent une logique économique mettant l'accent sur l'homme avant le profit : mutuelles, associations, coopératives. Le point sur son rôle dans l'économie et la société ...

L´Economie sociale
Claude Vienney
L´expression économie sociale est entrée dans le droit français au début des années 80 pour désigner les coopératives, les mutuelles, etc. Il s'agit d'organisations dont l'objectif n'est pas le profit, et qui ont été créées pour répondre à des besoins qui ne sont qu'imparfaitement satisfaits.

L´économie sociale : un secteur d'avenir?
Eric Bidet
Notion mal connue, l´économie sociale occupe pourtant dans notre société et dans notre vie quotidienne une place essentielle. Qui, en effet, n'est pas adhérent d'une mutuelle, d'une association, voire d'une coopérative, organisations qui constituent ce que l'on a désormais coutume d'appeler le secteur de l'économie sociale.

L´économie sociale au Nord et au Sud
Jacques Defourny, Patrick Develtère
Présente les réalisations de l´économie sociale dans des secteurs aussi importants que la santé, l'épargne et le crédit, le commerce international ou la lutte contre le chômage. Dans ces champs, il analyse aussi les grands défis actuels comme la crise de l'emploi et de la régulation publique et les initiatives coopératives, mutualistes et associatives au Nord comme au Sud.

L´économie sociale contre l'ultralibéralisme
Jacques Moreau

Les entreprises sous forme de mutuelles, coopératives ou associations représentent environ 10 % de l´économie française. Elle sont fondées sur deux principes: un homme, une voix et faites-le vous-même.

L´économie sociale en action
Thierry Jeantet
Informations, chiffres et actualités de l'économie sociale, ses différents aspects et défis. Rapport sur les projets et propositions concernant ses relations avec les partenaires publics et privés au niveau national et européen.

L´économie sociale et solidaire en Europe
Jean-Louis Laville
Jean–Louis Laville Depuis le début des années 1980, un regain d´intérêt se manifeste pour les organisations qui ne sont ni publiques, ni privées à but lucratif; l'appellation la plus répandue pour les désigner est celle de „tiers secteur". Après avoir montré la singularité de l'approche européenne Far rapport au modèle américain,, puis présenté la perspective de l'hybridation des économies (marchande, non marchande et non monétaire) propre à l'économie solidaire, ce texte propose une analyse historique de l'apparition de ce „tiers secteur" en Europe. Enfin, il présente son développement actuel dans les différents pays d'Europe, dégageant, à travers les situations régionales ou nationales particulières, ce qui caractérise cet essor et les enjeux auxquels il répond.

L´économie solidaire, une perspective internationale
Sous la direction de Jean-Louis Laville – Postface de Guy Hascoêt
Sous la direction de Jean-Louis Laville – Postface de Guy Hascoët Editions Desclée de Brouwer „Une recherche sociologique engagée et solidement argumentée don feraient bien de prendre connaissance tous ceux qui pensent que les défis du social exigent un effort d´innovation politique" (Esprit). „Les

fondements du contrat social sont d'ores et déjà ébranlés ... Le temps est venu de réinventer le travail ... La grande force de telles initiatives vient de ce qu'elles sont portées par le désir, la volonté de trouver, ou de retrouver, une place dans la vie sociale à travers une activité qui a du sens" (Le Monde).

L'emploi dans l'économie sociale et solidaire
Danièle Demoustier et Marie-Laure Ramisse
Danièle Demoustier et Marie–Laure Ramisse L´économie sociale est un employeur important en France, avec le même nombre de salariés que l'ensemble du commerce de détail, et davantage que le Bâtiment et Travaux Publics. Dans ce secteur, l'emploi peut n'être qu'un moyen pour la production de services à destination des usagers, ou bien être aussi une finalité pour les travailleurs.

L'entreprise sociale
Hélène Clément et Laurent Gardin
Hélène Clément et Laurent Gardin Partout en Europe, se pose aujourd´hui la question de la reconnaissance d'entreprises qui ne relèvent ni du secteur privé fondé sur la recherche du profit maximal, ni du secteur public traditionnel. Les „entreprises sociales" pèsent de plus en plus lourd sans avoir pourtant de définition claire dans les systèmes juridiques nationaux.

La Modernisation de la France par l'économie sociale
Thierry Jeantet
Présentation des principes, des buts, des acteurs de l´économie sociale. Réflexions et propositions pour qu'elle participe plus efficacement encore à la modernisation de la France d'ici l'an 2000.

La Participation dans les entreprises en Europe
Jean-Louis Laville
Pour beaucoup, la participation des salariés („toute forme de gestion de la production ou de l'entreprise à laquelle prennent

part ou sont associés les opérateurs“, selon la définition de l’auteur) devait résoudre bon nombre de problèmes, sociaux autant que techniques, et déboucher sur un nouveau type d’entreprise. La déception est aujourd’hui à la hauteur des espoirs – déraisonnables – d’hier. Ce n’est pas la participation qui est en cause, explique Jean-Louis Laville, mais l’absence de cohérence entre trois pôles: l’environnement de l’entreprise (le couple marché-produits), le pôle „techniques-organisation“, le pôle „ressources humaines-relations professionnelles“.

Le socialisme distributiste- Jacques Duboin 1878-1976
Jean-Paul Lambert – Préface d’Alain Caillé
Jacques Duboin (1878–1976) fut banquier, député de Haute-Savoie, sous–secrétaire d´Etat au Trésor en 1924. La crise de 29 lui fait prendre conscience de „la grande relève de l’homme par la machine“. C’est la fin du travail … Il fonde alors une économie en phase avec le fait que les hommes ont si bien maîtrisé la pénurie qu’il faut désormais l’entretenir pour maintenir les cours … Il crée un mouvement, remplit des salles, avant et après la guerre, le grand amphi de la Sorbonne au début des années 50, et … „le silence l’engloutit“, pour cause de Trente Glorieuses. Mais revoici „ce qu’on appelle la crise“, qui rend toute leur actualité aux analyses et aux solutions du socialisme distributiste.

Mémoires des solidarités
Témoignages
Des témoignages pour se souvenir de la détermination, de l´affirmation et de la dignité qui, à travers le syndicalisme, la mutualité ou l’économie sociale, ont façonné le monde du travail d’aujourd’hui et préparé celui de demain …

Un siècle d´économie sociale
Recma
Revue RECMA – 275–276 Au sommaire de ce numéro Editorial Jean–François Draperi Actualités Un siècle d´économie

sociale L'économie sociale au XXe siècle: Morceaux choisis et mise en perspective Des textes de Jean Jaurès, Charles Gide, Georges Fauquet, François Perroux, Henri Desroche, François Bloch–Lainé présentés par Claude Vienney, Bernard Gibaud, Michel Dreyfus, Maurice Parodi, Serge Koulytchizky, Edith Archambault L'économie sociale à l'aube du XXIE siècle: Bilan et prospectives René Mauget, Viadisfav Goncharenko, Danuta Mierzwa, Jean-François Draperi, Daniète Demoustier, Daniel Côté, François Espagne et Jacques Defourny Bibliographie

Une seule solution, l´association?
Collectif MAUSS
N'est-il pas temps d'amorcer un cheminement en partant de la thèse que l'association est au coeur du rapport social, lorsque celui–ci ne se réduit pas à la contrainte ? Et que, dès lors, elle n'est rien d'autre que la démocratie en acte ?

[cit. 2005-11-24]. Dostupný z www: < http://cidcspes.free.fr/c2.html >

12.

SLOVNÍK VYBRANÝCH POJMŮ

Hesla jsou řazena abecedně; rozhoduje abecední pořadí souvislé řady písmen tučně vytištěného názvu hesla. K délce hlásek a k jiným diakritickým znaménkům, jako jsou háčky, kroužky, přehlásky, se nepřihlíží (s výjimkou písmen české abecedy č, ř, š, ž). Hesla složená z adjektiv a substantiv jsou uváděna v duchu české tradice, zpravidla nejdříve adjektivum a pak substantivum; inverzní postavení takového hesla se ve slovníku uvádí s odkazem (například: **ekonomika smíšená**, smíšená ekonomika).

absolutismus (z latiny: *absolūtus*, „nezávislý, samostatný; uvolněný, odvázaný"), monarchická vláda s neomezenou mocí panovníka uskutečňující výkon moci bez kontroly zastupitelských institucí a omezení ústavou; termín byl užit ve francouzštině kolem roku 1796, v angličtině a němčině kolem roku 1830. Dnes nemá tento termín přesný význam, často je užíván jako synonymum tyranie a despotismu. Snaha raných moderních států organizovat společnost na základě poznání sociální skutečnosti je označována termínem osvícenský absolutismus.
absolutní (z latiny: *absolūtus*, „nezávislý, samostatný; uvolněný, odvázaný"), 1. Nepodmíněný, nezávislý, naprostý (příklad: absolutní vrchol, absolutní vítěz); opak: relativní. 2. Ničím neomezený, nikomu neodpovídající (příklad: absolutní vládce).
absolutní chudoba, chudoba pod hranicí definovanou životně důležitými minimálními potřebami.
acquis communautaire, termín označující stupeň integrace Evropské unie tak, jak je vymezen souhrnem všech společných právních a politických dokumentů, které byly přijaty během jednotlivých etap integrace. Zahrnuje právo Evropského společenství, mezinárodní právní závazky členských států Evropské unie a společná politická rozhodnutí. Jeho plné převzetí je nutným předpokladem pro přijetí nového členského státu.
ADRA, Adventistická organizace pro pomoc a rozvoj.
Adventistická organizace pro pomoc a rozvoj (zkratka ADRA), mezinárodní humanitární organizace založená v roce 1956 v USA; v České republice existuje od roku 1994 jako občanské sdružení. Pomáhá potřebným lidem bez rozdílu rasy, náboženského vyznání nebo politické příslušnosti. Těžiště činnosti spočívá především v poskytování rychlé pomoci v případě neštěstí či dlouhotrvající krize, pomáhá při dlouhodobém řešení situace postižených lidí a obnově životních podmínek, plánování a realizaci rozvojových programů v postižených oblastech, rozvíjení odpovědnosti skupin obyvatel, kteří potřebují pomoc, při osvětové činnosti a zajišťování práv dětí na ochranu a rozvoj jejich schopností. Kontakt: www.nadace-adra.cz
Agenda 21, rozsáhlý dokument sestavený účastníky Mezinárodní konference o životním prostředí a rozvoji (Rio de Janeiro, 1992), který se stal strategickým plánem rozvoje společnosti na prahu třetího tisíciletí. Dokument určil hlavní směry omezení negativních projevů naší civilizace v různých směrech (sociální rozdíly mezi bohatým a chudým světem, nedostatky ve zdravotní péči,

globální ohrožení životního prostředí, expanze lidských sídel, nárůst populace atd.). Praktickou aplikaci principů daných základním dokumentem v místní (obecní, komunitní) praxi nazýváme Místní Agendou 21. Místní Agenda 21 představuje uskutečňování praktických lokálních projektů ve spolupráci nejširších zájmových skupin směřujících k trvale udržitelné kvalitě života na místní úrovní.

Agentura neziskového sektoru (zkratka AGNES), občanské sdružení, které bylo založeno v roce 1998. Vznik AGNES byl iniciován Nadací rozvoje občanské společnosti (zkratka NROS) s cílem, aby AGNES pokračovala ve vzdělávacích aktivitách, které NROS zahájila, a aby rozvíjela další činnosti, směřující k rozvoji neziskového sektoru v České republice. Působí v oblastech vzdělávání, informační služby, výzkumu a publikační činnosti, prezentace a propagace neziskového sektoru zejména formou různých kulturně-společenských aktivit. Kontakt: www.agnes.cz.

agentura sociální, sociální agentura.

AGNES, Agentura neziskového sektoru.

aktiva, obecně cokoli ve vlastnictví určité fyzické nebo právnické osoby, co má určitou hodnotu. Mohou mít různou podobu (hotovost, movitý i nemovitý majetek, cenné papíry apod).

aktivní politika zaměstnanosti, základní prostředek pro boj s nezaměstnaností. Její součástí jsou například rekvalifikace pro uchazeče o zaměstnání, veřejně prospěšné práce, společensky účelná pracovní místa, investiční pobídky (sleva na dani z příjmů právnických osob, podpora tvorby nových pracovních míst, podpora rekvalifikace a školení zaměstnanců, převod technicky vybaveného území za zvýhodněnou cenu, převod pozemků) nebo příspěvky pro zaměstnavatele (překlenovací příspěvek, příspěvek na dopravu zaměstnanců, příspěvek na zapracování, příspěvek při přechodu na nový podnikatelský program, příspěvek na zřízení chráněného pracovního místa a chráněné pracovní dílny). Nedostatek prostředků na aktivní politiku zaměstnanosti může vést k zvýšení nezaměstnanosti, výdajů na pasivní politiku zaměstnanosti a generuje další nežádoucí ekonomické dopady.

alokace prostředků (zdrojů), způsob rozdělování a umisťování různých zdrojů a materiálních prostředků.

Amnesty International, celosvětové hnutí osob, které vedou kampaně za mezinárodně uznaná lidská práva. Amnesty International se řídí vizí světa, podle níž každý člověk požívá všechna lidská práva, která jsou zakotvena ve Všeobecné deklaraci lidských práv a dalších mezinárodních aktech o lidských právech. V současné době má více než 1,8 milionu členů, sponzorů a pravidelných přispěvatelů z více než 150 zemí a regionů světa. Kontakt: www.amnesty.cz.

angažování (z francouzštiny: *s'engager*, „zavázat se, vstoupit do služby, pustit se do něčeho, usilovat o něco“), projev aktivního zájmu o něco, o někoho; exponovat se pro někoho, pro něco; stát, stávat se osobně účastným; převzetí trvalé odpovědnosti, závazku vůči něčemu, starosti o nějakou věc.

anomie, (z řečtiny *a-nomos*, „bez zákonu, řádu“), 1. Stav rozkladu sociálního řádu, morálních a kulturních norem. 2. Stav nedostatečné sociální integrace individua spojený s pocitem osamělosti, bezmoci, frustrace, se sociálními konflikty apod.

antagonismus (z řečtiny: *anti-*„proti“, *agón*, „boj“), nesmiřitelný protiklad, protiklad sil, protichůdnost; forma rozporu, pro kterou je charakteristická nejvyšší ostrost, vyhrocenost a která často vede k násilnému zvratu; opak: synergismus.

antisociální, záporný až nepřátelský postoj k jiným lidem, myšlenky i chování, které neodpovídá běžným sociálním normám a které může směřovat k úmyslnému poškození společnosti.

antropologie (z řečtiny: *ἄνθρωπος, anthrópos*, „člověk“, *logos*, „„slovo, řeč, myšlenka, nauka, rozum, důvod, počet, intelektuální činnost““ = „věda o člověku“), interdisciplinární věda zabývající se biologickými a socio-kulturními strukturami člověka v celém kontinuu jeho vývoje i budoucího směřování. Počátky antropologie sahají do starověku. Za „prvního antropologa“ bývá pak

označován Aristotelés, jenž ve svých spisech shromáždil poznatky tehdejší doby o člověku. Aristotelovi je rovněž připisováno první užití termínu „anthropologie" – v etickém spisu *Etika Nikomachova*, i když v poněkud odlišném smyslu, než se objevoval později a než je používán dnes. Latinská forma tohoto slova se objevuje daleko později, až v 16. století – název „anthropologie" měl tehdy omezený význam: označoval tělesnou stavbu člověka. Tohoto označení použil ve své práci o anatomii a fyziologii *Anthropologium de hominis dignitate* Magnus Hundt v roce 1501. Právě s rozvíjením anatomie je další rozvoj antropologie (především fyzické) úzce spjat. Jako samostatný vědní obor ji v 18. století utvářeli přírodovědci – Francouzi Georges Louis Leclerc de Buffon (1707–1788), Georges Léopold de Cuvier (1769–1832) a Étienne Geoffroy de Saint-Hilaire (1772–1848), Holanďan Pieter Camper (1722–1789), Němec Johann Friedrich Blumenbach (1752–1840) a další. V průběhu 19. století byly položeny základy antropologie jako moderní celostní biologicko-socio-kulturní vědy zkoumající biologické, sociální a kulturní struktury člověka i společnosti v celém kontinuu vývoje. Základy spočívaly kromě jiného na jedné z nejvýznamnějších teorií moderní biologie, teorie evoluce organismů přírodním výběrem, kterou vytvořil anglický přírodovědec, biolog a geolog Charles Robert D. Darwin (1809–1882) a anglický přírodovědec a evoluční biolog, paralelní objevitel darwinovských evolučně selekčních principů a zakladatel zoogeografie Alfred Russel Wallace (1823–1913). Linii biologické antropologie rozpracovali a obohatili na základě nových výzkumů ve 20. století význační přírodovědci: švýcarský zoolog, antropolog a myslitel Adolf Portmann (1897–1982), rakouský zoolog a ornitolog, jeden ze zakladatelů moderní etologie Konrad Lorenz (1903–1989), rakouský biolog a specialista na etologii člověka Irenäus Eibl-Eibesfeldt (narozen 1928), americký entomolog a zakladatel sociobiologie Edward Osborne Wilson (narozen 1929) a další. V linii socio-kulturní antropologie se stal v 19. století dominujícím paradigmatem *evolucionismus*, jenž byl sice založen na biologické inspiraci, avšak na oné linii vedoucí spíše k Jeanu-Baptisteovi de Lamarckovi (1744–1829) než k Charlesi Darwinovi. Jednotlivé stupně vývoje lidského jedince byly považovány za analogii vývoje celého lidstva, vývoj byl chápán jako progresivní proces (pokrok); například jeden z nejvýznamnějších představitelů evolucionismu americký etnolog Lewis Henry Morgan (1818–1881) v dějinách lidské společnosti rozlišil sedm stadií od nižšího stupně divošství až po civilizaci. V závěru 19. a v první polovině 20. století se prosadily *difuzionismus* a *migracionismus*, vysvětlující rozvíjení kultur nikoli jejich samostatným vývojem, ale migrací a dalšími formami šíření etnik, objevů a vynálezů; aktivní role šiřitelů vzdělanosti a kultury bývala spojována s některými vybranými etniky, což vedlo i k zneužití při rasistickém výkladu dějin. Hlavními představiteli difuzionismu jsou německý etnolog Leo Frobenius (1873–1939), německý přírodovědec, zakladatel geografické antropologie Friedrich Ratzel (1844–1904) a australský anatom a socio-kulturní antropolog Grafton Elliot Smith (1871–1937). Od dvacátých let 20. století se uplatňoval *funkcionalismus*, reagující na evolucionismus, difuzionismus a migracionismus, zařazující sociální a kulturní jevy do širšího kontextu a zjišťující, jaké plní funkce nebo jaké hrají role. Společnost a kultura jsou vnímány jako komplexní fungující systémy seberegulujících se částí, které na sebe navzájem působí a jsou pochopitelné jedině v souvislosti s celkovou konfigurací. Zakladatelskými osobnostmi funkcionalismu v antropologii jsou britští socio-kulturní antropologové Bronislaw Malinowski (1884–1942) a Alfred Reginald Radcliffe-Brown (1881–1955). Od poloviny 20. století se jako paradigma v socio-kulturní antropologii a etnologii prosadil *strukturalismus*, uvažující kulturu (a společnost) jako soubor znakových systémů určovaných skrytými univerzálními strukturami. Ty mají samy charakter systémů a změna jednoho prvku v systému vede k změnám dalších prvků. Strukturalismus studuje i charakter změny, kterou lze předvídat, a její pravidla. Ve srovnání s evolucionismem a difuzionismem vyzvedává strukturalismus vztahy před prvky daného systému, a proto přístup synchronní před přístupem diachronním. Zakladatelem a hlavním představitelem strukturální antropologie je francouzský socio-kulturní antropolog a etnolog Claude Lévi-Strauss (narozen 1908). (V tomto

pojetí se socio-kulturní antropologie stala inspirací i pro jiné vědy, například pro historiografii, v níž se v posledních letech ujímá takzvaná *historická antropologie*, která studuje každodennost lidského bytí; jedním z nejvýznamnějších představitelů tohoto směru je německý historik Richard van Dülmen.) Rovněž v českých zemích vzniká antropologie v průběhu 19. století. Institucionálně – v rámci vysokoškolských kateder na Univerzitě Karlově v Praze a na Masarykově univerzitě v Brně – byla ukotvena v 10. a 20. letech 20. století; k zakladatelským osobnostem patří Jan Evangelista Purkyně (1787–1869), Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937), Jindřich Matiegka (1862–1941), Lubor Niederle (1865–1944), Aleš Hrdlička (1869–1943), Vojtěch Suk (1879–1967) aj., na Moravě se zasloužili zejména Jindřich Wankel (1821–1897), Martin Kříž (1841–1916), Karel Jaroslav Maška (1851–1916), Jan Knies (1860–1937), Inocenc Ladislav Červinka (1869–1952), Karel Absolon (1887–1960) aj., zejména díky antropologicko-archeologickým výzkumům paleolitických i mladších pravěkých lokalit (Býčí skála, Dolní Věstonice, Pekárna, Předmostí, Šipka aj.), jež zaznamenaly světový ohlas. Dnes se antropologie dělí na biologickou/fyzickou, kulturní, sociální (socio-kulturní), filozofickou. *Biologická antropologie* zahrnuje *paleoantropologii* a *historickou antropologii* (studují zejména vznik a vývoj člověka, tělesnou stavbu, demografické ukazatele dřívějších populací z kosterních pozůstatků), *etnickou antropologii* (studuje původ, tělesný vzhled a variabilitu morfologických a fyziologických znaků lidských plemen, různých pospolitostí a antropologických typů), *auxologii* (zabývá se růstem a ontogenezí), *klinickou antropologii* (studuje odchylky tělesných znaků nemocných jedinců od normy), *forenzní antropologii* (určování věku, pohlaví a dalších znaků u neznámých kosterních pozůstatků, zjišťování otcovství apod.), *ergonomickou antropologii* (aplikace v průmyslu), *sportovní a funkční antropologii*, *kinantropologii* (studuje oblast lidského pohybu vztahující se k rozměrům, tvaru, proporcím, složení těla, stabilitě a prediktabilitě ontogenetického vývoje, biologickému věku a výživě; aplikace funkční antropologie v tělesné výchově a sportu je svázána i s obory společenskovědními). Další tři základní směry antropologie (filozofická, sociální, kulturní) jsou spjaty jednak s biologickou antropologií, tedy s přírodovědou, a jednak se společenskými vědami, zejména s archeologií, etnologií, sociologií, jazykovědou atd. *Filozofická antropologie* se zabývá člověkem jako celkem, hledá jeho podstatu, smysl a perspektivy. V současné době studuje zejména problém lidské svobody, vztah mezi člověkem a přírodou, problematiku transkulturní komunikace mezi různými národy a civilizacemi v postmoderní době, význam jedinečnosti lidské osoby. Počátky filozofické antropologie sahají do antiky, jako samostatnou disciplínu ji ve 20. století formovali zejména němečtí filozofové a sociologové Otto Friedrich Bollnow (1903–1991), Arnold Gehlen (1904–1976), Karl Löwith (1897–1973), Helmuth Plessner (1892–1985), Max Scheler (1874–1928) a další badatelé; u nás ji rozvíjejí zejména Stanislav Komárek, Zdeněk Neubauer, Zdeněk Pinc a Jan Sokol na Univerzitě Karlově v Praze, Stanislav Komenda na Univerzitě Palackého v Olomouci, Ivo Budil na Západočeské univerzitě v Plzni, Jaroslav Malina a Vladimír Novotný na Masarykově univerzitě v Brně. *Socio-kulturní antropologie* studuje sociální struktury a kulturní vzorce, jejich původ, proměny, současný stav a perspektivy. Někdy bývají jako samostatné větve oddělovány antropologie kulturní (zejména v USA; zde se tradičně zdůrazňují kulturní entity – soubor norem, vzorců chování) a sociální (zejména ve Velké Británii; zde se tradičně zdůrazňují sociální entity – vztahy, perzistence). Tyto disciplíny se zaměřují zvláště na uzavřené pospolitosti takzvaných „přírodních národů“ a v tomto pojetí se jejich výzkumné pole do značné míry překrývá s etnologií. Kulturní a sociální entity jsou však natolik propojeny, že pak jejich oddělování působí metodologické i explanační obtíže, zatímco omezování se na „přírodní národy“ zužuje ontologické základy disciplíny a dosahované výsledky. Na Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity je proto pojem „socio-kulturní antropologie“ užíván pro disciplínu, která v mezioborové spolupráci s biologickou antropologií (odhalující biologické struktury) zkoumá socio-kulturní struktury v celém kontinuu jejich vývoje i možného budoucího směřování. Antropologie je tedy

chápána jako transdisciplinární věda, která studuje lidský rod *(Homo)* a jeho dosud známé druhy *Homo habilis, Homo erectus, Homo sapiens*. Zaměřuje se na člověka jako jednotlivce, všímá si i jeho četných seskupení (etnické skupiny, populace) a zahrnuje do svých výzkumů též celé lidstvo. Antropologie je zde považována za vědu celostní (transdisciplinární), socio-kulturní i biologickou, integrující výzkumy a poznatky přírodních a společenských věd. Pomocí syntézy obou pohledů se pokouší vysvětlit celistvost lidských bytostí a lidskou zkušenost z hlediska biologického a socio-kulturního ve všech časových údobích a na všech místech, kde probíhal vývoj našich předků. Ačkoli antropologie objasňuje evoluci druhu *Homo sapiens*, přesahuje svým rozsahem tento cíl. Zkoumá hluboce naše předky (rané hominidy) a nejbližší příbuzné lidoopy, zkoumá prostředí, ve kterém náš vývoj probíhal, a zároveň se studiem chování pokouší odhadnout naše budoucí konání v ekosystému Země. Při výzkumu raných etap se opírá zvláště o antropologickou archeologii, etnologii, lingvistiku, později pak o historii, sociologii a filozofickou antropologii. Toto pojetí se více přibližuje přirozenému světu a rozšiřuje možnosti aplikace výsledků.

antropologie občanské společnosti, subdisciplína obecné antropologie, zabývající se srovnávacím výzkumem vzniku, vývoje, fungování a směřování občanské společnosti a jejích institucí. Využívá teorií a poznatků společenských i přírodních věd; o to složitější je otázka pojmosloví. Jeho ústředními pojmy jsou „občanská společnost" a „občanský sektor", pojmy s mnoha vzájemnými průniky. Pojmem občanská společnost označujeme společnost lidí, kteří jsou si rovni před zákonem. Tento pojem se ve společenských vědách pod vlivem přirozeněprávních teorií objevuje od 18. století je rozvíjen z pohledu různých oborů. Tradičně bývá ztotožňován s vládou práva, kdy občané dodržují abstraktní pravidla při střetávání každodenních zájmů; na Západě je dnes všeobecně považována za záruku svobody a demokracie. Mezi její hlavní formy se většinou řadí politická veřejnost a tržní hospodářství. Občanská společnost vzniká v procesu modernizace a označuje společenské a ekonomické uspořádání, zásady a instituce mimo rámec státu. Francouzský historik a sociálně politický myslitel Alexis de Tocqueville v dvoudílném spisu *De la démocratie en Amérique* (Demokracie v Americe,1835 a 1840), popisuje sítě vztahů, které spojují ve společnosti jedince a organizace a vytvářejí sociální kapitál se svými konkrétními formami: povinnostmi a očekáváním, normami a sankcemi. Tocquevillův spis se stal základem koncepce občanské společnosti, která posiluje víru v základní legitimitu sociálního řádu jako oprávněného vyjádření nejdůležitějších hodnot. Český politolog Karel Müller (*Češi a občanská společnost*, 2002) uvádí, že občanská společnost má svou právní, politickou, ekonomickou, sociální a kulturní stránku. Je to společnost založená na solidaritě a svobodné a otevřené komunikaci. Politolog a sociolog Lubomír Brokl (*Hledání občanské společnosti*, 2002) říká, že v nejširším významu pojem občanská společnost označuje soubor komunit či sdružení, která existují a fungují nezávisle na státu. Občanské společnosti je vlastní vztah veřejného a soukromého, vystoupení jedinců ze svého soukromí a vyjádření se k dění, které se týká ostatních. V metodice mezinárodního výzkumného projektu „Civil Society Index CIVICUS", kterého se zúčastňuje v současnosti šedesát zemí světa, je definována občanská společnosti jako oblast institucí, organizací a jedinců v prostoru mezi rodinou, státem a trhem, v prostoru, ve kterém se lidé mohou dobrovolně sdružovat s cílem prosadit společné zájmy. Organizace, které zahrnuje, jsou ustanoveny na základě sdílených hodnot a zájmu skupiny občanů a těch, kteří je podporují. Tyto občanské organizace jsou odděleny od státu a trhu a zahrnují nejrozmanitější formy skupin a asociací. Obdobně americký sociolog a politolog Marc M. Howard píše, že občanská společnost je sférou organizací, skupin a asociací, které jsou formálně ustaveny, chráněné zákonem, samostatné, ke kterým se mohou dobrovolně připojit běžní občané. Ve výzkumných zprávách Centre for Civil Society při London School of Economics and Political Science se při definování občanské společnosti hovoří o prostoru mezi rodinou, státem a trhem, který je otevřen vzniku organizací různého typu. V pojetí antropologie občanské společnosti lze občanskou společnost chápat jako prostor mezi rodinou, státem a trhem, jako občanský sektor, ve

kterém se rozvíjí občanské kultura, altruismus, dobročinnost, solidarita a filantropie. Občanský sektor zahrnuje subjekty – nestátní neziskové organizace – vytvořené občany, které nemají za cíl vládnout ostatním lidem nebo dosahovat zisk. Cílovou funkcí v občanském sektoru je přímé dosažení užitku, plnění vytčených cílů definovaných jako poslání organizace. Antropologie zkoumá, jak tyto organizace v moderní občanské společnosti nahrazují rodinné i příbuzenské vztahy a vazby typické pro společnosti tradiční.

asignace, příkaz daný nějakým subjektem jinému subjektu, aby za něho platil subjektu třetímu.

asimilace (z latiny: *ad-similis*, „podobný"), přizpůsobení (se), přizpůsobování (se); 1. Proces postupného splývání kulturních, sociálních, etnických skupin, v němž jedna ze skupin (zpravidla menšinová) ztrácí specifické rysy a přejímá hodnoty a normy skupiny druhé (zpravidla většinové, dominantní). 2. jedna ze základních forem adaptace organismu související s tělesným metabolismem.

askeze (z řečtiny: *askésis*, „cvičení, životospráva zápasníků"), 1. Přísný způsob života spojený s odříkáním, zdrženlivostí, odříkání zdrženlivost. 2. Cvičení v mravní přísnosti, jejímž výsledkem je sebeovládání a omezení závislosti na vnějších podmínkách 3. Různé postupy záměrného potlačování přirozených lidských potřeb, například dočasné či trvalé zřeknutí se pohlavního života (celibát kněžstva v katolické církvi).

asociace, sdružení, sdružování, spojování, přidružování. 1. Spojení vytvářející se takřka samovolně za určitých podmínek mezi vjemy, myšlenkami nebo city tak, že vybavením jednoho se vyvolává i druhý (příklad: šach – mat). Výkladový princip psychologie už od Aristotela; ThomasHobbes, John StuartMill a behaviorismus se snaží redukovat veškerou duševní činnost na asociace. Jako neřízený projev nevědomí hraje asociace významnou úlohu i v psychoanalýze. 2. Organizované seskupení, seskupování lidí k dosažení určitého cíle; organizace (kulturní, zájmová, nadační apod.) vymezená souborem norem; volné sdružení organizací téhož druhu (příklad: Asociace nadací). 3. Volnější forma spolupráce podniků výrobních a jiných.

Asociace nadací, střešní organizace nadací, zřízená Fórem dárců jako nestátní organizace. Vznikla v roce 1999, v současné době sdružuje 32 nadací, které mají možnost spolupodílet se na prosazování nadačních zájmů. Je fórem pro přípravu společných stanovisek a společných postupů týkajících se činností a aktivit nadačního sektoru. Příkladem může být projednávání právních norem a daňových zákonů, iniciování zájmu zákonodárců či médií o problémy, které nadační komunitu tíží. Asociace usiluje o dosažení konsensu v nadační komunitě a propaguje dodržování principů etického chování nadací. Členství v Asociaci nadací je otevřené nadacím, které skutečně plní roli dárce. Kontakt: www.donorsforum.cz.

asociální/antisociální, chování jednotlivce nebo skupiny namířené proti hodnotám uznávaným jinými lidmi, kteří jsou obvykle ve společnosti ve většině.

aspirace (z latiny: *aspīrātiō*, „ovanutí, nadýchnutí"), 1. Snaha jednotlivce nebo společenských skupin o dosažení určitých subjektivně nebo společensky významných cílů. 2. Náročnost cílů, které si člověk vytyčuje a které se snaží uskutečnit.

audit, kontrola.

autarkie (z řečtiny: *autarkeiá* z: *autos* „sám", *arkeó* „ jsem silný, zvládám"), soběstačnost, nezávislost, sebeovládání. 1. Ideál filozofie epikureismu, kynismu a stoicismu. 2. Systém hospodářské politiky, jehož cílem je vytvoření relativně uzavřeného a ekonomicky nezávislého celku.

autentický (z řečtiny: *autos*, „sám", *einai*, „být", *ens* „ jsoucí"), původní, pravý hodnověrný, nefalšovaný; jsoucí sám sebou.

autonomie (z řečtiny: *autos*, „sám", *nomos*, „zákon"), 1. Vlastnost osoby, instituce nebo společnosti, jež dává zákony, jimiž se řídí; svrchovanost, nezávislost. U Immanuela Kanta základ svobody a tudíž zdroj mravnosti. 2. Samospráva, forma určité nezávislosti, samostatnosti jistého území v rámci většího celku. 3. Samostatné rozhodování určité části státu o regionálních a národních

záležitostech při zachování jednoty státu.
autonomní norma, právní norma, která je výsledkem vůle účastníků právního vztahu.
autorita (z latiny: *auctoritās*, „zmocnění, vzor, důstojnost, vliv"); 1. Obecně přijatý a uznávaný neformální vliv osoby nebo instituce, založený na určitých kvalitách a vztazích. 2. Obecně uznávaná osoba s tímto vlivem, expert, odborník. 3. Vztah, v němž osoby nebo instituce přejímají vůdčí roli a prosazují cíle určitých skupin. 4. Zplnomocnění církve, respektive jejich zmocněnců k spasitelskému poslání, jež na ni přenesl Ježíš Kristus.
autoritativní označení jednání, případně tvrzení, jež se neopírá o zdůvodnění, nýbrž o autoritu, a tedy nepřipouští diskusi.
azyl, ochranný pobyt, který stát poskytuje příslušníku jiného státu nebo osobě bez státní příslušnosti v souvislosti s jejím pronásledováním zpravidla z důvodů politických (v České republice jsou důvody udělení azylu specifikovány v zákoně o azylu).
azylant, cizinec, kterému byl udělen azyl.
azylové zařízení, přijímací středisko, pobytové středisko a integrační azylové středisko. Rozlišení azylových zařízení spočívá v účelu, který jednotlivá střediska plní. Zřizovatelem všech těchto zařízení je ministerstvo. Zákon o azylu upravuje možnost, aby pobytová a integrační azylová střediska provozovala namísto ministerstva právnická osoba v rozsahu pověření uděleného ministerstvem a za úplatu. Novou právní úpravou došlo ke změně pojetí pobytu cizince v uprchlických táborech, respektive střediscích. Zatímco dříve byla zákonem stanovena povinnost cizince pobývat v uprchlickém táboře, současná právní úprava zakotvuje pouze právo cizince využívat tato zařízení.
benefice, kulturní, sportovní nebo společenská akce, jejíž výtěžek jde na dobročinný účel.
beneficient, fyzická nebo právnická osoba, na jejíž jméno nebo v jejíž prospěch je vystaven či převeden příjem. V širším smyslu příjemce platby nebo jakéhokoliv peněžního plnění.
bezdomovství, ekvivalent cizích výrazů *homelessnes* (anglicky), *sans-abrisme* (francouzsky), *Obdachlosigkeit* (německy). Český právní řád zná slovo bezdomovec ve významu osoby bez státní příslušnosti, nikoliv člověka vyloučeného ze společnosti. I. a V. Hradečtí užívají slovo bezdomovec ve významu člověk, který nemá domov (který nebydlí).
bezpečná třetí země, podle zákona o azylu se bezpečnou třetí zemí rozumí jiný stát než stát, jehož je cizinec státním občanem, ve kterém cizinec pobýval před vstupem na území, a do kterého se může vrátit a požádat o udělení postavení uprchlíka podle mezinárodní smlouvy, aniž by byl vystaven pronásledování, mučení, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu. Přichází-li žadatel o azyl ze státu, který Česká republika považuje za bezpečnou třetí zemi, lze jeho žádost zamítnout jako nedůvodnou.
bezpečná země původu, podle zákona o azylu se bezpečnou zemí původu rozumí stát, jehož je cizinec státním občanem, v němž státní moc dodržuje lidská práva a je způsobilá zajistit dodržování lidských práv a právních předpisů. Bezpečnou zemi původu neopouštějí její občané z důvodů pronásledování za uplatňování politických práv a svobod, nebo ze strachu z pronásledování z důvodů rasy, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině nebo pro zastávání určitých politických názorů. Jedná se o stát, který ratifikoval a dodržuje mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách a který umožňuje činnost právnickým osobám, které dohlížejí nad stavem dodržování lidských práv. Přichází-li žadatel o azyl ze státu, který Česká republika považuje za bezpečnou třetí zemi, lze jeho žádost zamítnout jako nedůvodnou.
bezpráví, charakteristický rys nedemokratického politického režimu. Projevuje se jako zákonné bezpráví (podstatné omezení, pozastavení nebo absence základních práv a svobod občanů v rozporu s mezinárodním standardem lidských práv) nebo jako nezákonné bezpráví (stát přijímá zákony, které jsou v souladu s mezinárodním standardem lidských práv, ale tato práva systematicky nerespektuje, porušuje a obchází).

Big Brothers Big Sisters (zkratka BBBS), americká organizace s programem péče o děti fungující na principu dobrovolnictví. Program vznikl ve Spojených státech amerických již v roce 1902 jako program Big Sisters, jeho druhá část, Big Brothers vznikla o dva roky později. V roce 1977 se obě hnutí spojila a vytvořila sdružení Big Brothers Big Sisters of America. Program BBBS přenesla do České republiky v roce 1996 Nadace Open Society Fund, jež rovněž stála na počátku projektu, který byl v České republice nazván Program Pět P (Podpora, Přátelství, Prevence, Pomoc, Péče). Program Pět P je preventivní volnočasový program pro děti od 6 do 15 let postavený na principu přátelského vztahu mezi dítětem a dospělým dobrovolníkem. Do programu vstupují děti z problematického rodinného prostředí, které mají výchovné problémy, ale i děti velmi nadané, které jsou v kolektivu ostatních osamělé. Kontakt s dobrovolníkem je pro ně často jediným přátelským a partnersky rovnocenným vztahem.

bilaterální spolupráce, forma spolupráce prostřednictvím, jímž vláda dárcovské země poskytuje přijímací zemi (ať již vládě nebo jiné organizaci) přímým způsobem svůj fond rozvojové spolupráce.

bydlení chráněné, chráněné bydlení.

bydlení komunitní, komunitní bydlení.

bydlení sociální, sociální bydlení.

byrokracie, organizace hierarchického typu, v níž je autorita uspořádána do podoby stupňovité pyramidy. Max Weber, který pojem zpopularizoval, považoval byrokracii za nejefektivnější způsob lidské organizace. Podle něj vede růst organizací nevyhnutelně k tomu, že se stávají stále byrokratičtější.

bytové družstvo, družstvo, které zajišťuje bytové potřeby svých členů. Družstevní instituce začaly vznikat s rozvojem průmyslu, aby zajistily dostatek bytů. V období mezi světovými válkami byla tato výstavba podporována státními subvencemi a daňovým zvýhodněním. Po roce 1948 řízení bytového družstevnictví převzala Ústřední rada družstev. Bytová družstva existují u nás i v současnosti a stále je zde důležitým principem vzájemná pomoc členů.

Center on Philanthropy and Civil Society (CPCS), americké vědecko-pedagogické pracoviště, součást Graduate Center of The City University of New York v USA, univerzity založené roku 1847. Posláním CPCS je prostřednictvím vzdělání, výzkumu a výchovy k vůdcovství *(leadership training)* posilovat filantropii a občanskou společnost; spojuje akademické přístupy s potřebami praxe. Od počátku své existence CPCS vyzdvihuje dobročinné aktivity, zvláštní pozornost věnuje multikulturní filantropii – dárcovství a dobrovolnictví různých náboženských, etnických, rasových, genderových a ekonomických institucí, nadací a korporací působících na národní i mezinárodní úrovni.

centrálně plánovaná ekonomika, označení ekonomického systému, v němž je alokace ekonomických zdrojů a distribuce spotřebních statků v zásadě uskutečňována prostřednictvím direktivních příkazů z plánovacího centra.

Centre for Civil Society (Centrum pro občanskou společnost), britské vysokoškolské pracoviště při London School of Economics v Londýně, které se věnuje výzkumu a výuce oboru občanská společnost. Zakladatelem a dlouholetým ředitelem byl Helmut K. Anheier (ředitel v letech 1998–2002); od roku 2002 je profesorem a ředitelem Center for Civil Society, School of Public Policy and Social Research, University of California, Los Angeles, USA (informace: http://www.sppsr.ucla.edu/ccs/default.cfm), jehož vědecko-pedagogické a organizační aktivity výrazně obohatily problematiku uvedených oborů a podnítily vznik obdobně zaměřených pracovišť jinde na světě – rovněž v České republice (například Centrum pro výzkum neziskového sektoru, Katedra oboru Občanský sektor Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze). Kontakt: www.lse.ac.uk/collections/CCS/.

Centrum pro komunitní práci (zkratka CpKP), nezisková organizace poskytující služby všem

zájemcům z veřejné správy, občanských organizací a soukromého sektoru. Činnost Centra pro komunitní práci spočívá zejména v realizaci modelových projektů na zapojování veřejnosti do rozvoje měst a obcí, do plánování a rozhodování na místní a regionální úrovni. Cílem Centra je podpora účasti veřejnosti na rozvoji komunit. Kontakt: www.cpkp.cz.

Centrum pro občanskou společnost, Centre for Civil Society.

Centrum pro výzkum neziskového sektoru (zkratka CVNS), společné pracoviště Katedry veřejné ekonomie Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity v Brně a brněnského institutu rozvoje občanské společnosti Trialog. Vzniklo v roce 2003 a prolnuly se v něm odborné znalosti a praktické zkušenosti jak z akademického, tak neziskového prostředí. Posláním CVNS je systematické zkoumání ekonomiky neziskových organizací v České republice a iniciování odborné i veřejné diskuse o společenském a hospodářském významu občanské společnosti. K uskutečnění svého poslání CVNS: systematicky zkoumá stav a rozvoj neziskového sektoru; vytváří na základě zjištěných dat analytické a syntetické materiály a publikuje je pro potřeby neziskového, veřejného a podnikatelského sektoru, pro akademické bádání a výuku, a pro mezinárodní srovnání; vytváří a publikuje vlastní diskusní dokumenty, veřejněpolitické studie a strategické návrhy a iniciuje tak fundovanou veřejnou a politickou debatu o neziskovém sektoru a občanské společnosti; organizuje konference a sympozia s cílem rozvíjet relevantní otázky, a podporuje dialog mezi teorií a praxí; provádí nejen vlastní výzkumnou a analytickou činnost, ale také přijímá zakázky od veřejných, podnikatelských a neziskových institucí; spolupracuje se stejnými a obdobnými pracovišti u nás i v zahraničí. Kontakt: www.e-cvns.cz.

CEP-CMAF, European Standing Conference of Co-operatives, Mutual Societies, Associations and Foundations.

církev (z řeckého *kýriaké*, „sbor Páně"), organizované společenství věřících. Termín se používá většinou v souvislosti s židovskou a křesťanskou církví. Další řecké označení pro církev – *ekklésia*, původně shromáždění lidu, v raném křesťanství označovalo jednotlivé náboženské obce. V České republice se podle Zákona č. 308/1991 Sb. o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností církví nebo náboženskou společností rozumí dobrovolné sdružení osob stejné náboženské víry v organizaci s vlastní strukturou, orgány, vnitřními předpisy a obřady.

Civicus (World Alliance for Citizen Participation), mezinárodní nevládní organizace podporující občanské aktivity a občanskou společnost v celém světě. Vizí organizace je vytvoření globální občanské společnosti v souladu s probíhajícími humanitárními změnami. Civicus koordinuje a zastřešuje Index občanské společnosti (Civil Society Index), mezinárodní výzkumný projekt, probíhající v šedesáti zemích celého světa. V České republice byl výzkum realizován v roce 2004 Nadací rozvoje občanské společnosti a Katedrou oboru Občanský sektor Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Kontakt: www.civicus.org.

civilizace (z latiny: *cīvilis*, „městský, občanský"), 1. Souhrnný pojem pro hmotné a duchovní projevy společnosti; označuje původně proces vzniku městských a občanských společností, které se neopírají o rodová privilegia, místní tradice a sdílené náboženství; později i souhrn návyků, schopností, institucí a pravidel, jež takovou společnost charakterizují, někdy také výsledek tohoto procesu – určitou civilizaci. Každá civilizace je v zásadě otevřená, tj. přístupná každému, kdo se přizpůsobí jejím pravidlům, bez ohledu na to, odkud pochází a jaké má přesvědčení. Předchozí, pravěký a raně starověký svět, měl podobu mýtu. Jednání lidí se zrcadlilo v příbězích mýtů a naopak příběhy a mýty určovaly jejich jednání. Mýty obsahovaly bezmála celé lidské vědění. Postupně však příběh jako nejdůležitější prostředek uchování a předávání vědění vyčerpal své možnosti. Připomeňme si například Homérovy eposy *Ílias* a *Odysseia*. Bylo by možné pamatovat si ještě něco navíc? Svět se rozšiřoval a komplikoval natolik, že začal příběhy přerůstat. Příběhy mýtů začaly mnohdy omezovat jednání a tvořivé konání lidí. Myšlení a poznání se totiž rozvíjelo. Srovnáváním a tříděním poznatků nacházeli lidé obecnější pojmy a vztahy mezi nimi, vznikalo

abstraktní myšlení a počátky filozofického uvažování. Ona doba velkého přelomu nastala před pětadvaceti stoletími. Tehdy se objevili na sprašových rovinách Číny Lao-c' a Konfucius, pod horkým indickým sluncem Buddha, v nedohledných pásmech íránských horstev Zarathuštra, okolo Mrtvého moře starozákonní proroci a ve východním Středomoří řečtí filozofové. Tito mudrcové přinášeli změnu. Něco podstatně nového. I když na mýty navazovali a o ně se opírali, počali vidět člověka, společnost a přírodu jinak, mnohem obecněji a abstraktněji, teoreticky. Místo bohů nastoupily principy, sakrální vzory jednoznačně určující jednání vystřídaly všeobecné rady: „poznej sebe" (Cheilón), „pečuj o vše" (Periandros), „všeho s mírou" (Solón), „všechno má svůj čas" (Pittakos), „odplácej křivdu ctností" (Lao-c'), „co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň ty jim" (Konfucius). Učení každého z myslitelů se stalo jakousi osou, k níž se přičleňovali nejprve jednotliví stoupenci a pak celé pospolitosti, společnosti a národy. Ustavily se základy hlavních světových kulturně historických společenství, doplněných později křesťanstvím a islámem, která se vždy znovu vracejí ke svým základům a čerpají z nich jako z pramene, jenž vytryskl v té podivuhodné době. 2. V etnologické klasifikaci Lewise Henryho Morgana – nejvyšší stupeň vývoje společnosti, následující po divošství a barbarství.

cizinec, osoba bez státního občanství daného státu. Podle cizineckého zákona se cizincem rozumí fyzická osoba, která není státním občanem České republiky včetně občana Evropské unie.

cizinecký zákon, právní norma upravující podmínky vstupu a pobytu cizince na území České republiky včetně jeho vycestování z území a vymezuje působnost Policie České republiky, Ministerstva vnitra a Ministerstva zahraničních věcí v této oblasti státní správy – zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů (cizinecký zákon).

Corporate Social Responsibility, společenská odpovědnost firem.

ctnost, trvalá kladná mravní vlastnost člověka společensky oceňovaná, trvalá mravní kvalita člověka, která ho činí schopným správného jednání, aniž by o to musel v každém jednotlivém případě zvlášť usilovat či o tom přemýšlet. Proto měli lidé odedávna dojem, že takový člověk vlastně nejedná sám, nýbrž že jedná „ctnost" v něm. Proto se také ctnosti (spravedlnost, statečnost, rozvaha atd.) často zosobňovaly a znázorňovaly.

Česká katolická charita, institucionální součást římskokatolické církve; pomáhá bližním v nouzi bez ohledu na jejich příslušnost k rase, národnosti či náboženství.

Česká rada humanitárních organizací, organizace vzniknuvší v roce1990 pod původním názvem Československá rada pro humanitární spolupráci – jako společenství, jehož cílem bylo zmírnit lidské utrpení realizací nejrůznějších humanitárních projektů v duchu humanitních ideálů, na jejichž základě vznikla Československá republika. V průběhu dalších patnácti let se postupně přetvořila v koalici nestátních poskytovatelů sociálních a zdravotně sociálních služeb sociálně znevýhodněným skupinám osob. K této myšlence se dosud přihlásilo více než 200 členských organizací – občanských sdružení, církevních zařízení a obecně prospěšných společností. Ve všech čtrnácti krajích České republiky působí Krajské rady humanitárních organizací jako regionální orgány Rady. Jejich hlavním posláním je spolupráce s orgány a úřady krajů při poskytování sociálních služeb. Pro své členské organizace Rada zajišťuje informační servis. Z výnosů svého jmění rovněž finančně podporuje jejich humanitární projekty. Kontakt: www.crho.org.

čest, uznání a ocenění, jehož se subjektu dostává od druhých, ale i to, které si dává sám. Pouze občan, jehož jednání se stále řídí s ohledem na jeho čest, může počítat s úctou druhých a mít skutečnou autoritu mezi nimi. Čest a dobrá pověst jsou důležité statky pro život ve společnosti, která uznává morálku. Poškození cti a dobrého jména lží nebo pomluvou nelze zpravidla napravit.

členské státy Evropské unie, označení států Evropské unie (EU), které se staly jejími členy po splnění takzvaných Kodaňských kritérií – politická kritéria: kandidátská země musí mít stabilní instituce zajišťující demokracii, právní stát, dodržování lidských práv a práv menšin; ekonomická kritéria: země musí mít fungující tržní ekonomiku schopnou se vypořádat s konkurenčními tlaky

uvnitř Evropské unie. Kritéra přijetí acquis communautaire: země musí být schopná přijmout závazky vyplývající z členství, včetně cílů politické, hospodářské a měnové unie. Zakládajícími členy dnešní EU byly v roce 1952 Belgie, Francie, Itálie, Lucembursko, Německo a Nizozemsko – takzvaná „šestka". K prvnímu rozšíření tehdejších Evropských společenství (EHS, ESUO a Euraton) došlo až o dvaadvacet let později, v roce 1973. V tomto roce byly za členy přijaty Dánsko , Irsko a Spojené království . V roce 1981 se Evropská společenství rozšířila o Řecko, které bylo v roce 1986 následováno Portugalskem a Španělskem – rozšíření druhé a třetí, takzvané jižní. Čtvrté rozšíření v roce 1995, zvané severní, připojilo k EU další tři země: Finsko, Rakousko a Švédsko. Společně s těmito zeměmi vyjednávalo o členství v EU také Norsko, jehož obyvatelé ale nakonec vstup odmítli v referendu; šlo již o jeho druhé odmítnutí členství v EU – poprvé norští voliči zamítli členství v roce 1973. Norsko ale zůstává členem Evropského sdružení volného obchodu (ESVO). Sjednocení Německa 3. října 1990 zvětšilo EU o pět zemí bývalé Německé demokratické republiky (NDR); oficiálně však nešlo o rozšíření EU, nové země Spolkové republiky Německo převzaly její právní řád i mezinárodní status. Zatím poslední páté rozšíření EU, zvané východní, proběhlo 1. května 2004, kdy se EU rozšířila o deset zemí: Česká republika, Estonsko, Kypr, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Polsko, Slovensko a Slovinsko, takže v EU je v současné době sdruženo 25 členských států.

Člověk v tísni, obecně prospěšná společnost vzniknuvší jako humanitární organizace s cílem pomáhat v krizových oblastech a podporovat dodržování lidských práv ve světě. Její počátky se datují do května 1992, kdy její zakladatelé, ještě pod názvem Nadace Lidových novin, uskutečnili první projekty na pomoc lidem v nouzi. V únoru 1994 se změnil název na Nadaci Člověk v tísni při České televizi, v dubnu 1999 byla nadace zaregistrována jako obecně prospěšná společnost. Společnost Člověk v tísni má čtyři hlavní cíle: efektivně pomáhat lidem v krizových a postkrizových oblastech světa; podporovat diskusi o roli, kterou hraje Česká republika a její občané ve světě; spolupodílet se na vytvoření tolerantní a otevřené společnosti, ve které jsou kulturní, etnické, rasové a jiné odlišnosti zdrojem obohacení a nikoli konfliktů; mobilizovat veřejnou podporu pro aktivní, prodemokraticky zaměřenou zahraniční politiku České republiky, pro niž není dodržování lidských práv jen frází. Kontakt: www.clovekvtisni.cz.

daň, povinná platba vybíraná státními nebo jinými veřejnými orgány od fyzických i právnických osob na základě zákona k úhradě nákladů plnění funkcí státu. Jde o jednostrannou povinnost, při níž nevzniká nárok plátce na přímé, konkrétní, ekvivalentní plnění ze strany státu nebo veřejného orgánu. Daně se dělí kromě jiného na přímé, vybírané z důchodu poplatníka v závislosti na jeho majetkové, respektive důchodové situaci, a nepřímé, jež nepostihují poplatníka přímo, ale jsou vybírány v ceně zboží při jeho prodeji.

daňové asignace, daňový systém, ve kterém může plátce daně ovlivnit způsob použití daně. Při zákonném schválení daňových asignací určuje plátce daně účel, na který má být část jím placených daní určena. Obvykle je možné volit financování určité nestátní neziskové organizace. Konkrétní podoba a úprava se v různých zemích liší.

dar, bezúplatný převod majetku (peněžní prostředky, movitá věc, nemovitost nebo jiný majetkový prospěch, který se realizuje na základě darovací smlouvy podle občanského zákoníku § 628 a následující). Dar nemusí být určen na přesně vymezený účel, ale v určitých situacích je vhodné účel definovat (provozování dobročinných aktivit) i pro potřeby zdanění.

dárce, jednotlivci či organizace, jež nezištně poskytují dar bez nároku na smluvní protiplnění.

dárcovství, aktivita představující jednu z možných podob dobročinnosti. Může mít formu materiální (věcné dary), finanční (peněžní dary) nebo časovou (darování času prostřednictvím dobrovolnické práce, rady nebo pomoci); viz též trh dárců.

dárcovství podnikové, podnikové dárcovství.

darovací smlouva, akt, jímž dárce něco bezplatně přenechává nebo slibuje obdarovanému,

a ten dar nebo slib přijímá.
darování, právní vztah založený dohodou, kterou se dárce, aniž měl právní povinnost, zavazuje, že bezúplatně poskytne majetkové plnění (prospěch) obdarovanému, který dar přijímá. Dobrovolný převod majetku na jiného nebo do společného vlastnictví, aniž za to dárce obdrží jakýkoli jiný majetek.
decentralizace, přenášení působnosti a pravomoci z orgánů vyšších na nižší.
dekáda dobrovolníků a občanské společnosti, údobí zdůrazňující potřebnost šíření občanské společnosti a s tím spjatých aktivit; bylo navrženo pro období 2001–2010 a schváleno mezinárodní správní radou IAVE (Mezinárodní asociací pro dobrovolnické úsilí) na 16. světové konferenci dobrovolníků v Amsterodamu 2001, v mezinárodním roce dobrovolníků.
dějiny, historie.
dějinnost, termín vyjadřující, že člověk vždy je a žije jako bytost s pamětí a s dějinami, v nichž jedná a skrze něž se překračuje.
Deklarace práv člověka a občana (Prohlášení práv člověka a občana), politický manifest přijatý francouzským Ústavodárným shromážděním 26. 8. 1789. Deklarace vyhlašovala suverenitu národa a zakládala přirozená práva člověka a občana: rovnost před zákonem, svobodu projevu, vyznání, vlastnictví atd. Tato deklarace vycházela z Montesquieuových a Rousseauových názorů a byla inspirována deklaracemi a ústavami států americké Unie; byla zahrnuta do francouzské ústavy 1789 a posléze inspirovala svobodomyslná hnutí v Evropě i na jiných kontinentech.
dělba moci, opatření zajišťující princip právního státu (aniž by občané museli sdílet tytéž názory a hodnoty, uznávat společnou autoritu) rozdělením moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní, jež jsou svěřeny navzájem nezávislým orgánům. Počátky uplatňování tohoto principu vyslovil již Kleisthenés, v novověku jej explicitně formulovali a požadovali John Locke a Charles Montesquieu.
de lege ferenda, úvaha o tom, jaké by právo mělo být, respektive co a jak by z hlediska uvažujícího subjektu mělo či nemělo být právem upraveno.
de lege lata, úvaha o tom, jaké právo je, co jako právo platí.
demografická reprodukce, přirozená obnova populace s vyloučením migrace, přirozená výměna obyvatelstva v uzavřené populaci, kdy se bere v úvahu pouze proces rození a vymírání (porodnost a úmrtnost).
demografie, obor zkoumající porodnost, úmrtnost, věkové rozložení, zastoupení pohlaví a velikost populací.
demografie historická, historická demografie.
demografie regionální, regionální demografie.
demokracie (z řečtiny *démos*, „lid“ a *kratiá*, „vláda“), vláda lidu (původně starořecké označení politických zřízení městských států, zejména Athén v 6. až 4. století př. n. l.); společenský systém založený na principu podřízení menšiny většině a zároveň na uznání rovnosti, svobod a politických práv občanů; součástí moderní demokracie jsou svoboda projevu, vyznání, spolčování, princip suverenity lidu (moc vychází z vůle lidu), tvorba vůle lidu se uskutečňuje všeobecnými volbami. Termín tedy zpravidla označuje politický princip založený na účasti lidu na řízení společnosti, podřízení se menšiny většině a uznání svobody a rovnosti občanů. Demokracie však není jen označením politického systému, nýbrž je spjata s hodnotami (svoboda, rovnost) a se způsoby jednání (tolerance, ochota ke kompromisům). Na základě způsobu vlády lidu se rozlišuje demokracie přímá a zastupitelská. Vznik demokracie je spjat s rozvíjením řecké civilizace a s osobností politika a státníka Kleisthena. Řekové dokázali ocenit materiální vyspělost svých předoasijských sousedů a zároveň si v konfrontaci s nimi uvědomovali svou odlišnost, svobodu a nezávislost. V Řecku se nikdy neuplatnily despotické vlády orientálního typu. Přechod od rodového zřízení k rozvinutému městskému státu se uskutečnil poměrně rychle a ve vyspělejších obcích

se kromě rodové aristokracie, která vlastnila značnou část půdy, prosadila i vrstva obchodníků a řemeslníků, jež byla zárukou pokroku a prosperity. V Athénách se na začátku 6. století př. n. l. Solónovy reformy staly obranou před tím, aby občané přicházeli o svou osobní svobodu kvůli chudobě a zadlužování. Otevřenost vůči všemu novému charakterizovala i projevy řeckého ducha. Oblast náboženství a myšlení nespoutával východní fatalismus, ale řecká zvídavost, vynalézavost a schopnost překonávat překážky, jak ji charakterizuje odysseovský archetyp, se odrazila v racionálním vztahu k realitě okolního světa a ve snaze vytvořit ucelený systém poznání, jaký od 6. století př. n. l. začala stavět řecká filozofie. Všechny tyto aspekty lze považovat za příznivé faktory pro rozvoj individuálního, občanského myšlení, jež motivovalo počátky a rozvoj demokracie v klasickém Řecku.

demokracie liberální, liberální demokracie.

demokracie paritní, paritní demokracie.

demokracie participační, participační demokracie.

demokracie přímá, přímá demokracie.

demonstrace, veřejné vyjádření určitých cílů, zásad, požadavků, zejména politické nebo ekonomické povahy. Často mívá davový charakter.

derogace, zrušení zákona nebo jeho části.

despocie, jedna z forem vlády, kdy vztah vládce k ovládanému je vztahem pána a otroka. V despocii rozhoduje pouze osobní, neomezená vůle (zvůle) panovníka. Od autokracie se liší jen minimálně a spolu s tyranií patří ke klasickým záporným formám monarchie.

despotismus, od konce 18. století se v západních jazycích tento termín zaměňuje s tyranií. Jako označení vlád s neomezenou mocí byla tato slova spojována s výrazy absolutismus, diktatura (v moderním slova smyslu) a totalitarismus, nebo jimi nahrazována. Termín despotismus však byl po dvě tisíciletí naplňován rozličným obsahem. Původní význam mu vtiskl Aristotelés, jiné užití se mu pak dostalo v raně novověkém politickém myšlení (například Jean Bodin, Thomas Hobbes, John Locke), jiné nacházíme v 18. století u Charlese Montesquieua a konečně i politické myšlení 19. a 20. století (například Alexis de Tocqueville, John Stuart Mill, Karl Marx) nalezlo pro tento termín jiné použití. Toto slovo však téměř vždy vyvolávalo pejorativní asociace.

dětská práce, práce (podle ILO – Mezinárodní organizace práce), kterou vykonávají děti mladší 15 let nebo děti starší 15 let, které končí povinnou školní docházku.

Development Assistance Committee, Výbor pro rozvojovou pomoc.

deviace (z latiny: *dēviātiō* od *dē-viāre*, „sejít z cesty, odbočit stranou, odchýlit se“), odchylka, úchylka; například chování odchylující se od společenských norem a narušující společenské soužití, soudržnost a pořádek.

deviace sociální, sociální deviace.

diskriminace (z latiny: *discrīmināre*, „rozdělovat, rozlišovat, činit rozdíl, rozeznávat“), úmyslné rozlišování poškozující někoho, neuznávání jeho rovnosti s jinými, což porušuje princip občanské rovnosti, popírání a omezování práv určité skupině či kategorii obyvatelstva nebo určitým státům, mezinárodním organizacím apod., záměrné znevýhodňování určité země nebo zemí v mezinárodním obchodu.

diskriminace na základě pohlaví – přímá, situace, kdy je s osobou zacházeno hůře kvůli jejímu nebo jeho pohlaví (například v inzerátech typu „přijmeme muže na místo ředitele“).

diskriminace na základě pohlaví – nepřímá, situace, kdy zákon, politika nebo praxe, které se jeví na první pohled jako neutrální, mají neadekvátně negativní vliv na příslušníky jednoho pohlaví. (Například zaměstnavatel rozhodne, že zaměstnanci na částečný úvazek nemají nárok na penzijní připojištění, které hradí pouze zaměstnancům na plný úvazek – protože na částečný úvazek pracují téměř výhradně ženy, působí toto opatření diskriminačně vůči nim.)

dispozitivní norma, právní norma, která působí podmínečně, tj. pro případ, že si účastníci

právního vztahu neujednali něco jiného; opakem je kogentní norma.

dobré vládnutí (anglicky *good governance*), způsob výkonu moci v dané zemí, který je charakterizován některými rysy jako efektivnost, transparence, účast občanské společnosti a právního státu. To vede vládu k vynaložení prostředků ve prospěch ekonomického a sociálního rozvoje.

dobro, označení všeho, co prospívá, dělá radost. Opakem dobra je zlo.

dobročinná organizace (anglicky *charitable organization*), korporace, fond nebo nadace zorganizovaná a fungující výlučně pro náboženské, charitativní, vědecké a literární či jiné kulturní účely.

dobročinnost (řecky *filanthropia*, latinsky *philanthropia*, anglicky *philantrophy*), láska k člověku, bližnímu, projevená činem. Jedna ze dvou nejvýznamnějších zásad křesťanské víry. Její formulací je paralela obsažená v Janově evangeliu, kde se Ježíš Kristus připodobňuje k Dobrému pastýři. V obrazovém umění byla také tímto symbolem láska k bližnímu vyjadřována. Dnes zahrnuje koncept dobrovolného poskytování všeobecného blaha jednotlivci či celými skupinami.

dobročinný spolek, typ sdružení, jehož cílem je poskytovat různou pomoc lidem, kteří ji potřebují.

dobrovolná práce, práce bez nároku na mzdu, která není důsledkem ekonomické nutnosti – například neplacená práce charitativní.

dobrovolná repatriace, dobrovolný návrat cizince do země původu nebo jiného státu. Stát může, je-li to ve veřejném zájmu, nést náklady spojené s návratem žadatele o azyl nebo cizince, s nímž je vedeno řízení o kasační stížnosti.

dobrovolnická služba, činnost, při které dobrovolník poskytuje pomoc různým znevýhodněným osobám – při přírodních katastrofách, při ochraně životního prostředí, pomoc při uskutečňování rozvojových programů apod. Dobrovolnickou činností nejsou činnosti týkající se uspokojování vlastních zájmů, nebo je-li vykonávána v rámci podnikatelské nebo jiné výdělečné činnosti. Dobrovolnická služba je buď krátkodobá, v případě, že je delší než tři měsíce, jedná se o službu dlouhodobou. Je vykonávaná na základě smlouvy uzavřené s organizací (nejčastěji neziskovou).

dobrovolník, fyzická osoba starší 15 let, jde-li o výkon dobrovolnické služby na území České republiky, nebo starší 18 let, jde-li o výkon dobrovolnické služby v zahraničí, která se na základě svých vlastností, znalostí a dovedností svobodně rozhodne poskytovat dobrovolnickou službu.

dobrovolný transfer, v souvislosti s Dublinským systémem se jedná o cestu žadatele o azyl do odpovědného členského státu, kdy tato osoba cestuje samostatně. Je pouze stanoveno místo v odpovědném členském státě, kam se má žadatel dostavit a kdy tak má učinit.

dočasná ochrana, doplňující forma ochrany k institutu azylu. Dočasná ochrana má být poskytována osobám vyžadujícím pomoc mezinárodního společenství, a to v případě jejich hromadného příchodu na území jednotlivých států, kdy by hrozilo, že stávající azylový systém by byl zahlcen velkým počtem žádostí o azyl. Dočasná ochrana je časově omezenější institut než právo azylu.

domácí násilí, násilí v rodině.

domácnost, ekonomicky kooperující rezidenční jednotka, velmi často (ne však výlučně) založená na příbuzenských vztazích. Vymezení pojmu domácnost má význam zejména pro výklad některých ustanovení občanského zákoníku.

dotace, forma poskytnutí určitého množství finančních prostředků, nejčastěji ze státního rozpočtu nebo také z územního rozpočtu. Může a nemusí být stanovena na konkrétní účel.

druhý svět, industrializované, donedávna „komunistické“ společnosti východní Evropy a Sovětského svazu.

družstevní svazy, sdružení a centrály družstev, které chrání a hájí jejich zájmy a koordinují vzájemně jejich činnost.

družstevní záložna, družstvo, které pro podporu hospodaření svých členů provozuje převážně finanční činnosti, jimiž se rozumí přijímání vkladů a poskytování úvěrů, záruk a peněžních slu-

žeb v různých formách, a které dále poskytuje svým členům další služby pro uspokojování jejich potřeb.
družstevnictví, souhrn ekonomických a mimoekonomických aktivit uskutečňovaných organizacemi, v nichž se dobrovolně sdružují občané s cílem dosáhnout společnou činností a společnými prostředky rozvoje organizace, a tím i vlastního hmotného prospěchu.
družstvo, společenství neuzavřeného počtu osob založené za účelem podnikání nebo zajišťování hospodářských, sociálních nebo jiných potřeb svých členů. Členy mohou být fyzické i právnické osoby. Každý člen se na činnosti družstva podílí majetkově, základním vkladem. Družstvo má vlastní stanovy, které upravují zejména jeho strukturu, orgány, předmět činnosti, práva a povinnosti členů. Charakteristické znaky: dobrovolnost členství v družstvu, rovnost všech členů družstva, závazek člena k aktivitě v družstvu, solidární podílení se na výsledcích činnosti družstva, a to jak na výsledcích pozitivních, tak na hrazení případných ztrát.
družstvo bytové, bytové družstvo.
družstvo podnikatelské, podnikatelské družstvo.
družstvo sociální, sociální družstvo.
družstvo spotřební, spotřební družstvo.
družstvo svépomocné, svépomocné družstvo.
družstvo úvěrní, úvěrní družstvo.
družstvo výrobní, výrobní družstvo.
družstvo zemědělské, zemědělské družstvo.
duch doby, označení základní a charakteristické kolektivně sdílené myšlenkové orientace
EAPN, European Anti Poverty Network.
EASPD, European Association of Service Providers for Persons with Disabilities.
EFA, European Fundraisin Association.
egalitarianismus, politický směr, který za nejdůležitější pokládá co nejúplnější rovnost mezi lidmi.
egoismus, jednání sobecky zaměřené na prosazení vlastního zájmu či prospěchu i na úkor druhých.
ECHO, European Community Humanitarian Office.
EIDHR, European Initiative for Democracy and Human Rights.
ekklésia, církev.
ekologie (z řečtiny: *oikos*, „dům, domácnost, obydlí“, *logos*, „nauka“),obor zkoumající vzájemný vztah organismu, sociální skupiny a prostředí (včetně fyzikálního prostředí) čili ekosystémy. Důležitá je dnes zejména ekologie člověka, neboť se ukazuje, že prostředí, v němž lidstvo žije, není samozřejmé, že je třeba o ně pečovat a chránit je zejména před důsledky lidské činnosti.
ekonomické subjekty, označení pro jednotlivé typy účastníků trhu, například domácnosti, podniky, banky apod.
ekonomické teorie politiky, označení pro teoretické přístupy, které využívají teoretického a metodologického instrumentária moderní ekonomické vědy k objasnění politického rozhodování a vzájemné závislosti mezi hospodářstvím a politikou. Vycházejí z předpokladu racionálního chování jednotlivce, maximalizujícího svou funkci užitečnosti. K nejznámějším představitelům patří například James M. Buchanan a Mancur Olson. Souhrnně se pro ekonomické teorie politiky používá také označení „nová politická ekonomie“.
ekonomie (z řečtiny: *oikos*, „dům, domácnost, obydlí“ a *nomiá*, „zásady chodu domácnosti, hospodaření“), 1. Společenská věda o zákonitostech společenské výroby a rozdělování hmotných statků. Zkoumá ekonomické chování člověka, fungování trhu, alokaci omezených výrobních zdrojů, růst a rozdělování národního produktu a vztahy mezi hlavními ekonomickými agregáty (národní produkt, spotřeba, investice, peněžní zásoba aj.) (původně termín znamenal správné zásady vede-

ní domácnosti a obstarávání obživy). Pozitivní ekonomie se zabývá popisem a vysvětlováním probíhajících ekonomických procesů; normativní ekonomie se zabývá jejich hodnocením z hlediska ekonomické efektivnosti (blahobytu) a v širším pojetí spojuje efektivní fungování ekonomiky s problematikou sociální a etickou. Makroekonomie se zabývá celkovým hospodářským prostředím státu (finance, měna, daně, úroky), mikroekonomie hospodařením jednotlivých firem a subjektů.
ekonomie normativní, ekonomie.
ekonomie pozitivní, ekonomie.
ekonomie sociální, sociální ekonomie.
ekonomie solidární, solidární ekonomie.
ekonomie veřejná, veřejná ekonomie.
ekonomika (z řečtiny: *oikos*, „dům, domácnost, obydlí" a *nomiá*, „zásady chodu domácnosti, hospodaření"), 1. Obor zkoumající hospodářskou stránku činnosti určitého odvětví, úseku. 2. Národní hospodářství, výrobní činnosti určitého státu apod. 3. Hospodárnost, úspornost, ekonomičnost.
ekonomika smíšená, smíšená ekonomika.
ekonomika sociálně tržní, sociálně tržní ekonomika.
ekonomika sociální, sociální ekonomika.
ekonomika solidární, solidární ekonomika.
ekonomika tržní, tržní ekonomika.
elita (z francouzštiny: *élire*, „vybírat"), 1 Část společnosti, jež vyniká v některém oboru lidské činnosti. 2. Malá skupina jedinců zaujímajících v důsledku svého společenské a jiného zařazení privilegované postavení v politice, ve vědě a v dalších oblastech a vykonávají zde moc. Zakladatelem teorie elit je Vilfredo Pareto.
emancipace (z latiny: *ē-mancipāre*, „propustit někoho ze své moci; prohlásit svobodným, svéprávným; ze své moci dát v moc někoho jiného; zaprodat někomu), osvobození, vyproštění, zrovnoprávnění, získání nezávislosti společenské a jiné. V antice termín původně znamenal propuštění syna z otcovské pravomoci, uznání jeho dospělosti, v novověku se jím označuje proces, jímž se různé skupiny společnosti (nevolníci, dělníci, ženy, homosexuálové aj.) vyvazují z podřízeného či služebného vztahu a domáhají se občanské rovnoprávnosti.
Emergence of Social Enterprises in Europe, Evropská výzkumná společnost.
EMES, Emergence of Social Enterprises in Europe.
ENAR, European Network Against Racism.
EOEF, European Offender Employment Forum.
EPHA, Evropská aliance pro veřejné zdraví.
etatismus (z francouzštiny: *état*, „stát"), 1. Názor, že všechno ve společnosti má řídit stát; přesvědčení o prospěšnosti aktivního zasahování státu do hospodářského a politického života společnosti. 2. Tendence rozšiřovat roli státu.
etika (z řečtiny: *éthos*, „obyčej, zvyk, péče"), 1. Věda o mravnosti, o původu a podstatě morálního vědomí a jednání. Zdroj mravnosti byl spatřován v Bohu (teologická etika), v přírodě a přirozenosti člověka (naturalistická etika), v apriorním principu (Immanuel Kant, Georg W. F. Hegel), v autoritě (aprobativní etika). Etika se dělí na empirickou (deskriptivní) a normativní (preskriptivní). Na rozdíl od morálky, která je blíže konkrétním pravidlům, snaží se etika najít společné a obecné základy, na nichž morálka stojí, případně ji zdůvodnit. Morální pravidla různých tradičních kultur jsou si v mnohém blízká. Většinou vyžadují od každého člověka jistá omezení (nezabiješ, nepokradeš, zákaz incestu, lži, různá omezení sexuální, stravy apod.), jež jsou zdůvodněna nábožensky. V současné civilizaci, kde spolu žijí lidé, kteří se k žádné tradiční kultuře nehlásí, je společné založení mravních pravidel velmi aktuálním problémem také proto, že omezující pravidla tradiční morálky zpravidla platila pouze vůči příslušníkům vlastní skupiny, kmene atd.

2. Soustava mravních zásad, morálka, mravnost.

etika podnikání, morální zásady podnikání a poctivost zajišťující důvěryhodnost v podnikání. Všechny součásti společností a zaměstnanci musí dodržovat příslušné zákony a nařízení zemí, v nichž podnikají a spolehlivě plnit své závazky. Musí trvat na čestnosti a slušnosti ve všech aspektech své činnosti a očekávat totéž od svých partnerů.

etika pomoci, soubor hodnot a morálních principů, o něž se opírají akce rozvojové spolupráce a humanitární pomoci: a) etika inteligentního zájmu o sebe sama; b) etika spravedlnosti; c) etika solidarity.

étos (z řečtiny: *éthos*, „charakter, mravnost, cit"), mravní základ, charakter, charakternost; mravními normami ražené celkové jednání jednotlivce nebo skupiny (například étos určitého povolání), utvářející se zvyky, učením, konsenzem nebo zákonem; v socio-kulturní antropologii se pojem étos používá často ve významu všeprostupujícího dominantního integrujícího principu, který vystupuje jako duch kmene nebo národa.

ETUC, European Trade Union Confederation.

EU, Evropská unie.

euroamerická civilizace, základní pojem, jímž historici kultury vymezují jedno ze světových vývojově iniciačních, dodnes existujících a rozvíjejících se civilizačních a kulturních center. V tomto případě jde ovšem o označení nepříliš šťastné, nepřesné a zavádějící, zejména v geografickém slova smyslu. Daný pojem je výsledkem úsilí integrovat do jednoho celku značně odstředivé a disparátní jevy a tendence; současně však vyjadřuje rozpory i dynamiku vývojových procesů, které se v „euroamerické civilizaci/kulturní oblasti" prosazovaly. Lze je vnímat také jako (slovní a pojmový) monument civilizace budované na evropském kontinentě, svědectví úspěchů, omylů a předsudků, které tuto oblast potkaly a provázejí rovněž na sklonku 20. a počátkem 21. století. Euroamerická kulturní oblast nepatří ani k nejstarším, ani k zakladatelským kulturním oblastem lidského světa, jakými jsou například civilizace starověkého Předního východu, civilizace starověkého Egypta, čínská civilizace, indická civilizace nebo civilizace předkolumbovské Ameriky. Po celá staletí byl počátek „euroamerické kulturní oblasti" spatřován v kultuře starověkého Řecka (řecká civilizace). Poprvé tuto tezi soustavně prosazovala – ponecháme-li stranou (ve vztahu k staré řecké kultuře) epigonskou kulturu starého Říma – „kulturní politika" renesance. Středověk totiž na starou řečtinu a řeckou kulturu poněkud „zapomněl". Znal a – pokud tomu nebránily ideové (náboženské) překážky – i uctíval latinskou kulturu Říma, kde se také usadil papež a nejvyšší instituce křesťanské církve. Středověk vnímal kulturu antického Říma zásluhou církve – kulturního hegemona rané fáze tohoto období – jako kulturu originální a zakládající. Církev totiž ve své organizaci uchovala četné prvky převzaté ze společenského systému Římské říše a na Západě se považovala za legitimního pokračovatele jejích tradic. Nejen uměnovědné a estetické myšlení renesance, ale také jiné humanitní disciplíny začaly ve 14. a 15. století hledat původní zdroje evropské (a podle tehdejšího evropocentrického myšlení i světové) kultury v starořecké civilizaci. Latinská kultura a literatura přestala být jediným zdrojem poznání. Začaly se studovat staré řecké rukopisy, z nichž se pak přímo pořizovaly překlady (tak tomu bylo také u *Bible* a jejího řecky psaného *Nového zákona*) do novodobých národních jazyků. V následujících staletích další zásadní posun pro poznání zdrojů evropské kultury přinášela archeologie a jazykověda. Podle toho, jak byla postupně odkrývána významná střediska nejstarších starověkých kultur a odhalována tajemství do té doby němých starověkých písem a jazyků (například z oblasti sumerské, babylonské, chetitské, staroegyptské, krétské – civilizace starověkého Předního východu, antické civilizace), měnil se obraz dějin a současně byly odstraňovány předsudky, které se o evropských dějinách díky nepříliš rozvinuté historiografii do té doby tradovaly. Postupně se měnila také znalost starověkého Řecka a Říma jako ohnisek evropské civilizace.

EuronAid, síť evropských nevládních organizací, jejichž cílem je pomáhat na poli potravinové

pomoci a zabezpečení potravin. Vytvoření sítě usnadňuje dialog mezi nevládními organizacemi a Evropskou komisí, přístup k financování, poradenské služby, vzdělávání a technický servis pro nákup a zaslání potravin. EuronAid byla vytvořena v roce 1980 osmi nevládními organizacemi, v roce 1999 ji tvořilo 29 organizací, s nimiž spolupracovalo 80 dalších, ať již evropských zemí nebo zemí Jihu.

European Anti Poverty Network, Evropská síť za odstranění chudoby.

European Association of Service Providers for Persons with Disabilities, Evropská asociace poskytovatelů služeb pro postižené.

European Community Humanitarian Office, Humanitární úřad Evropských společenství.

European Consumers' Organisation, Evropská organizace spotřebitelů.

European Council for Non-Profit Organisations, Evropský výbor neziskových organizací.

European Federation of National Organisations Working with the Homeless, Federace národních organizací pracujících s bezdomovci.

European Fundraising Association, Evropská asociace fundraisingu.

European Initiative for Democracy and Human Rights, Evropská iniciativa pro demokracii a lidská práva.

European Network Against Racism, Evropská síť proti rasismu.

European Offender Employment Forum, Evropské fórum pro pracovní příležitosti delikventů.

European Public Health Alliance, Evropská aliance pro veřejné zdraví.

European Standing Conference of Co-operatives, Mutual Societies, Associations and Foundations, Evropská stálá konference družstev, vzájemných společností, asociací a nadací.

European Trade Union Confederation, Evropská odborová konfederace.

European Union, Evropská unie.

European Voluntary Service, Evropská dobrovolná služba.

europeanizace, pojem v obecné rovině vyjadřující nárůst v nastolování témat veřejnou a soukromou sférou, který nebere ohled na hranice evropských států. Ve veřejných diskusích i v odborné literatuře stále populárnější pojem, ovšem jen zřídkakdy je přesně definován. Někteří autoři tento proces považují za zvláštní případ globalizace.

Evropská aliance pro veřejné zdraví (anglicky European Public Health Alliance, zkratka EPHA), organizace (založená v roce 1994) zastupující přes 90 nevládních a neziskových organizací na místní, regionální, národní i evropské úrovni zaměřených na podporu zdravotnictví v Evropě. Cílem EPHA je propagace a ochrana zájmů evropských občanů v oblasti zdravotnictví a posílení dialogu mezi evropskými institucemi, občany a neziskovými organizacemi. EPHA monitoruje politiku v rámci institucí Evropské unie.

Evropská asociace fundraisingu (anglicky *European Fundraising Association*, zkratka EFA), asociace sdružující čtrnáct zakládajících členských organizací, které působí na národní úrovni v oblasti fundraisingu. Hlavním cílem asociace je podpora aktivity neziskového sektoru prostřednictvím filantropie a fundraisingu na evropské úrovni. Usiluje o vytvoření celoevropského modelu pro akreditaci kvalifikace fundraiserů a harmonizaci fundraisingových postupů.

Evropská asociace poskytovatelů služeb pro postižené (anglicky *European Association of Service Providers for Persons with Disabilities*, zkratka EASPD), asociace sociálně zaměřených sdružení, firem a jejich zastřešujících organizací, které poskytují služby přibližně 35 milionům postižených občanů. Jejím cílem je napomoci zrovnoprávnění příležitostí pro osoby s handicapem. Orientuje se zejména na změny a zlepšování služeb, a to na základě provedených výzkumů, dále na zajištění informovanosti a vzájemné komunikace mezi jednotlivými členy, a to na evropské, národní nebo i místní úrovni.

Evropská dobrovolná služba (anglicky *European Voluntary Service*, zkratka EVS), neplacená, nezisková činnost přinášející prospěch místní komunitě probíhající v rámci programu Evropské unie „Mládež". Je určena pro mladé lidi ve věku 18–25 let. Naši mladí lidé mohou nejen po určitou dobu pracovat v některé zemi Evropské unie, ale současně i české organizace mohou přijímat zahraniční dobrovolníky. Oblasti působení dobrovolníků jsou ochrana životního prostředí, umění a kulturního dědictví, dále sociální oblast, práce s dětmi a mládeží, informace pro mládež, volný čas, sport. Služba se koná vždy v jiné zemi, která je zároveň členskou zemí Evropské unie účastnící se programu „Mládež". Jde o neplacenou, neziskovou aktivitu, která není náhradou za již existující místo ani alternativou vojenské služby. Služba je z hlediska délky krátkodobá (3 týdny, 6 měsíců), která je určena pouze pro znevýhodněné dobrovolníky, a dlouhodobá (6–12 měsíců).

Evropská iniciativa pro demokracii a lidská práva (anglicky *European Initiative for Democracy and Human Rights*, zkratka EIDHR), program zajišťující prostředky na podporu lidských práv a demokracie, snaží se předcházet konfliktům v zemích mimo Evropskou unii. Hlavním cílem je posilovat politická, občanská, sociální a kulturní práva.

evropská integrace, spojení suverénních evropských států v Evropské unii (EU). V tomto smyslu je integrace členských států EU dosud jedinečnou formou soužití států, které se vzdávají, případně omezují práva vyplývající z národní svrchovanosti a přenášejí je na nově vytvořené nadstátní (nadnárodní) instituce (orgány EU). Pojem „integrace" přitom sice obsahuje cíl, neimplikuje však nutný důsledek v podobě toho, že by dotyčné státy zcela ztrácely svou suverenitu, že by zanikaly nebo společně vytvářely větší státní útvar. S integrací bývá často konfrontována kooperace, spolupráce suverénních států, dohodnutá na mezinárodně právním základě.

Evropská odborová konfederace (anglicky *European Trade Union Confederation*, zkratka ETUC), odborové sdružení založené v roce 1973 jako protiváha odborů proti ekonomickým silám evropské integrace. Po změnách ve střední a východní Evropě počet členů prudce vzrostl – v současnosti má 79 organizací z 35 zemí. ETUC kromě toho koordinuje aktivity 39 Interregional Trade Union Councils – ITUC (Mezinárodních odborářských rad), které se zabývají mezinárodní spoluprací odborů. ETUC uznáva Evropská unie jako jedinou odborovou mnohoprofesní organizaci, která reprezentuje odbory na evropské úrovni.

Evropská organizace spotřebitelů (anglicky *European Consumers' Organisation*, zkratka BEUC), federace 37 samostatných národních organizací spotřebitelů ze zemí Evropské unie, kandidátských zemí Evropské unie a členských států Evropského hospodářského prostoru. BEUC pozitivně ovlivňuje politiku Evropské unie začleněním základních práv konzumentů do všech oblastí a tím chrání zájmy evropských spotřebitelů.

Evropská síť proti rasismu (anglicky *European Network Against Racism*, zkratka ENAR), organizace působící od roku 1997 a sdružující nevládní organizace z členských států Evropské unie, zaměřené na boj proti rasismu. Současně slouží jako fórum pro výměnu informací a zasazuje se o zvýšení efektivity aktivit napomáhajících antidiskriminační politice Evropské unie. Posláním sítě ENAR je aktivně působit v boji proti rasismu, xenofobii, antisemitismu a islamofobii.

Evropská síť za odstranění chudoby (anglicky *European Anti Poverty Network*, zkratka EAPN), organizace 15 národních sítí dobrovolnických organizací a 26 evropských organizací, jimž je blízká problematika boje s chudobou a sociálním vyloučením. EAPN má poradní hlas v Radě Evropy a je zakladatelem Platformy evropských sociálních nestátních neziskových organizací. Prosazuje integraci boje s chudobou a sociálním vyloučením do všech politik Evropských společenství.

Evropská společenství (anglicky *European Communities*, zkratka EC; dnes Evropská unie, zkratka EU), tři společenství během doby nejvýznamější Evropské hospodářské společenství (EHS), Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO), oboje založená 1952 smlouvami podepsanými

1951 (smlouva o ESUO vypršela roku 2002 a její relevantní zbylá ustanovení přešla do smluv ES), a Evropské společenství pro atomovou energii (Euratom) (také ESAE), založené podepsáním druhé ze smluv v Římě roku 1957. Od roku 1965 byl běžně používán název Evropské společenství pro tato tři společenství dohromady. Právně splynou všechny tyto smlouvy, všechna tato společenství včetně dnešní formy EU (bývalé ES), v budoucí formu EU, po ratifikaci její ústavy.

Evropská stálá konference družstev, vzájemných společností, asociací a nadací (anglicky *European Standing Conference of Co-operatives, Mutual Societies, Associations and Foundations*, zkratka CEP-CMAF), reprezentativní evropská instituce pro sociální ekonomiku usilující o zviditelnění družstev, vzájemných společností, asociací a nadací na politické úrovni a zdůrazňující důležitost sociálně ekonomických struktur v ekonomickém a sociálním životě Evropy.

Evropská unie (anglicky *European Union*, zkratka EU), mezinárodní organizace sdružující členské státy západní, severní a jižní Evropy. Cílem je prohlubování hospodářské a politické integrace členských zemí. Proces evropské integrace byl poznamenán neustálým vývojem a změnami již od založení Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO) v roce 1952. Evropské společenství uhlí a oceli bylo projektováno jako základna pro zachování míru a prosperity na kontinentu, který byl v té době poznamenán rozdíly mezi politickými a ekonomickými systémy. Dne 2. října 1997 podepsaly hlavy členských států nebo předsedové jejich vlád novou Smlouvu pro Evropu, Amsterodamskou smlouvu. Jejím cílem je zajistit, aby politika a způsob práce Evropské unie zůstaly v souladu s potřebami občanů, a aby práce institucí byla efektivní i v budoucnosti se rozšiřující Evropě. Dále byla v oblasti společné zahraniční a bezpečnostní politiky přijata taková úprava, která Evropské unii umožní naplnit její roli v mezinárodní politice.

Evropská výzkumná společnost (anglicky *Emergence of Social Enterprises in Europe*, zkratka EMES), instituce zkoumající socioekonomické subjekty, které představují občanský sektor. Vytváří univerzitní výzkumná centra v různých zemích a usiluje o vybudování evropského souboru teoretických a empirických znalostí. Komunikuje s výzkumnými pracovišti v Severní Americe i s evropskými odborníky a představiteli Evropské unie. Podporuje výuku této problematiky na evropských univerzitách i publikační činnost členů a distribuuje ji do akademického prostředí a různých ekonomických, sociálních a politických oblastí.

Evropské fórum mládeže (anglicky *Youth Forum*), evropská platforma, která zastupuje mládežnické organizace v mezinárodních institucích – hlavně v Evropské unii, Radě Evropy a v Organizaci spojených národů. Slouží jako zprostředkovatel informací a názorů mezi mladými lidmi. Zaměřuje se na lidská práva, sociální otázky a zaměstnavatelnost, celoživotní vzdělávání, otázky občanství a mezinárodní mládežnickou spolupráci.

Evropské fórum pro pracovní příležitosti delikventů (anglicky *European Offender Employment Forum*, zkratka EOEF), fórum, které sdružuje organizace ze všech členských zemí Evropské unie; bylo založeno v roce 1993 s posláním čelit problematice zločinu prostřednictvím efektivní politiky a metod znovuzačlenění delikventů do společnosti, a to především vytvářením pracovních příležitostí. Sdružuje organizace, které se problematikou zaměstnavatelnosti delikventů zabývají a snaží se prostřednictvím školicích aktivit a vytváření pracovních míst napomoci ke snížení počtu páchaných trestných činů.

Evropské společenství, původně Evropské hospodářské společenství (EHS) založené šesti zakládajícími státy podepsáním první ze dvou smluv v Římě roku 1957, přejmenováno Maastrichtskou smlouvou v roce 1992 na Evropské společenství (ES). V roce 1993 bylo přejmenováno na Evropská unie (EU) po jejím založení.

Evropský výbor neziskových organizací (anglicky *European Council for Non-Profit Organisations*, zkratka CEDAG), síť nestátních neziskových organizací z celé Evropské unie. Členy CEDAG jsou národní a regionální zastřešující organizace aktivní v občanském sektoru. Hlavní oblastí působení je sociální politika a sociální ekonomika.

EVS, European Voluntary Service.
externality, v ekonomii označení pro efekty, které ovlivňují blahobyt jiných osob, aniž by docházelo k směnným transakcím mezi nimi a původci externalit. Původce externality buď přenáší část svých nákladů na jiné osoby (negativní externality), nebo naopak přichází o část výnosů ze své činnosti ve prospěch jiných osob (pozitivní externality).
extrapolace (z latiny: od *extrā* „ven", *pollēns* mocný, silný, mohutný"; *extrapollātiō* „vynešení, přesah"), úvaha, která fakty, zjištěné v jistém rozsahu, rozšiřuje i za jeho meze.
extroverze, extraverze (z latiny: *extrā*, „navenek, ven" a *vertere*, „obracet"), orientace psychické energie osobnosti směrem ven a její otevřenost pro vliv z vnějška (termín Carla Gustava Junga); opak: introverze.
esoterický (z řečtiny: *esóteros*, „vnitřní"), výlučný, uzavřený, vyhrazený zasvěcencům.
FEANTSA, European Federation of National Organisations Working with the Homeless.
Federace národních organizací pracujících s bezdomovci (anglicky *European Federation of National Organisations Working with the Homeless*, zkratka FEANTSA), organizace sdružující více než sedmdesát nevládních organizací z dvaceti evropských zemí (nejen členských států Evropské unie), které se zabývají poskytováním služeb lidem bez domova včetně pomoci s řešením otázek bydlení a sociální podpory. Jejími členy jsou převážně národně nebo místně působící zastřešující organizace zaměřené na problematiku bezdomovectví, které úzce spolupracují s místními úřady, poskytovateli ubytovacích služeb a ostatními klíčovými partnery.
feminismus (z latiny: *fēmina*, „žena"),hnutí usilující o dosažení politické, ekonomické a sociální rovnosti žen s muži, prosazování práv a zájmů žen. Vzniklo v druhé polovině 19. století a na intenzitě nabylo zejména v Západní Evropě a Severní Americe od 60. let 20. století. Do antropologie vnesla filozofie a ideologie s tímto hnutím spojená zájem o do té doby opomíjené rodové rozrůznění perspektivy společenských jevů, neformální společenské procesy, teorii emocí a roli individuální iniciativy v kultuře a přišla s novými postupy kulturního popisu.
filantropie, lidumilnost, snaha o individuální zmírňování bídy a chudoby dobročinností a sociální pomocí; dobročinnost.
filozofie (z řečtiny: *filein*, „mít rád" a *sofiá*, „moudrost" = „láska k moudrosti"), 1. Univerzální věda o celku všeho jsoucího, o bytí světa a existenci člověka, o jeho poznávání pravdy a mravním jednání a také o místu člověka ve světě, přesahující rámec speciálních věd. Založena na rozlišení pravého poznání a zdání, které před kritickými otázkami neobstojí. 2. Základní a nejobecnější pojetí vývojových zákonitostí v určité oblasti lidského poznání nebo činnosti (filozofie dějin, filozofie jazyka, filozofie náboženství, filozofie práva atd). 3. Životní názor.
finance, peněžní vztahy, jejichž prostřednictvím se uskutečňuje tvorba, rozdělování a použití peněžních fondů (peněžního kapitálu). Finance jsou jedním ze základních nástrojů hospodářské politiky státu.
finance veřejné, veřejné finance.
finanční spolupráce, spolupráce, během níž je veškerý transfer udělený dárcovskou zemí pro financování aktivit souvisejících s rozvojem přijímací země udělen prostřednictvím finančních prostředků, tj. kreditů nebo donace, či prostřednictvím hmotných prostředků, tj. prodejem nebo donací zboží a služeb.
finanční zpráva, účetní zpráva, v níž jsou uvedeny podrobné finanční údaje, obsahující příjmy ze všech zdrojů, výdaje, aktiva i pasiva.
firemní kultura, základní hodnoty, normy a obecná pravidla, která ve firmě vládnou. Tyto hodnoty určují vedoucí pracovníci a tím dávají najevo, jak spolu mají jednat všichni zaměstnanci. Pokud například podnik obecně vychází z názoru, že zaměstnanci chtějí podávat výkony, vede to k atmosféře důvěry a svobody a jednotliví pracovníci mají pak velké pole působnosti pro uskutečnění svých nápadů a kreativní řešení pracovních úkolů. Naopak, panuje-li ve firmě přesvědčení,

že jsou zaměstnanci spíš líní a nesamostatní, je zavedeno mnoho kontrolních mechanismů. K firemním hodnotám může patřit například i úcta k životnímu prostředí.

fiskální politika (též rozpočtová politika), spolu s monetární politikou nejdůležitější oblast hospodářské politiky vlády v tržní ekonomice. Ovlivňuje ekonomiku prostřednictvím státního rozpočtu. K jejím hlavním nástrojům patří: daně (příjmová strana státního rozpočtu), vládní výdaje na nákup zboží a služeb (výdajová strana rozpočtu) a transfery neboli jednostranné převody bez protislužeb.

fond, jmění, založené nebo věnované jistému účelu (dotacemi, dary, odkazy, příspěvky). Motivem činnosti jsou zisk a likvidita.

fond matchingový, matchingový fond.

fond nadační, nadační fond.

fondy strukturální, strukturální fondy.

Fórum dárců, občanské sdružení zastřešující dárce v České republice (nadace, nadační fondy, firemní dárce). Usiluje o celkovou podporu filantropie v České republice. Svou činností vytváří příznivé podmínky pro dárcovství na úrovni individuální, institucionální, komunitní i firemní. V rámci sdružení se vyprofilovaly Asociace nadací Fóra dárců a Asociace nadačních fondů Fóra dárců. Kontakt: www.donorsforum.cz.

fundace (z latiny: *fundāre*, „klást základ, zakládat"), 1. Majetkový základ věnovaný nějakému společenskému účelu, nadace. 2. Základní slovotvorný vztah, vztah podmíněnosti jednoho slova druhým po formální i sémantické stránce.

fyzická osoba, každá lidská bytost, která má práva a povinnosti (tato způsobilost vzniká narozením a zaniká smrtí).

gender (z angličtiny: *gender*, „rod"), označení zdůrazňující kulturní konstrukci sexuální odlišnosti. Vyjadřuje, že vlastnosti a chování spojované s obrazem muže a ženy jsou formovány více kulturou a společností než biologickou determinací (mužství/ženství). Na rozdíl od pohlaví, které je univerzální kategorií a nemění se podle času či místa, působení gender ukazuje, že určení rolí, chování a norem vztahujících se k ženám a mužům je v různých společnostech, v různých obdobích či různých sociálních skupinách rozdílné. Jejich závaznost či determinace není tedy přirozeným, neměnným stavem, ale dočasným stupněm vývoje sociálních vztahů mezi muži a ženami. Termín pochází z americké socio-kulturní antropologie a označuje tedy „sociální pohlaví" – dané kulturními normami, na rozdíl od pohlaví (sexu) – daného biologicky (souhrnem anatomických, morfologických a fyziologických znaků).

generalisté (z latiny: *generālitās*, „všeobecnost, veškerost"), 1. Jeden ze sociokulturních přístupů k empirickému konceptu občanské společnosti. Generalisté pojem občanské společnosti ztotožňují s pojmem demokracie s tím, že lépe vystihuje kulturní, sociální a ekonomické předpoklady fungující demokracie. Poukazují na to, že občanská společnost je v západní tradici tvořena nejen politicky činnou autonomní veřejností, jež se původně emancipovala ve sféře směny a výroby zboží, ale také zodpovědnou a kontrolovatelnou politickou mocí. K hlavním formám občanské společnosti (demokracie) tedy řadí nejen trh a politickou veřejnost, ale také sféru politické moci. Specifické vztahy mezi těmito třemi komponentami, které jsou výsledkem několik staletí trvajícího vývoje západních společností, tvoří podstatu a „záhadu" moderní občanské společnosti. 2. Morfologicky málo specializovaná skupina. Díky tomu byla schopná překonávat kvalitativní i kvantitativní změny v ekosystémech, aniž by v ní muselo docházet k nějakým významným adaptivním změnám nebo výraznému vymírání uvnitř skupiny. Adaptivní strategie generalistů obsahuje celou řadu „riskantních" prvků. Ve vhodných podmínkách je pro ně typická disperze a kolonizace. Adaptace chováním představuje jeden z typických rysů jejich adaptivní strategie. Typickými představiteli jsou makakové a hominidé obecně, zvláště pak rod Homo.

geocentrické nadnárodní společnosti, nadnárodní společnosti, jejichž řídící struktura už

nevychází z jediné země, ale stává se skutečně globální.
globalistika, vědecká disciplína zkoumající globální problémy týkající se životních zájmů velké skupiny států nebo celé Země a ohrožující lidstvo (ekologické problémy aj.).
globalizace, jedno z nejaktuálnějších a nejkontroverznějších témat současné sociální vědy. Není možné je vystihnout jedním principem či definicí. Globalizace souvisí s tezí, jak tvrdí anglický sociolog Anthony Giddens, že dnes všichni žijeme v jednom světě. Souvisí s průmyslovou a vědeckotechnickou revolucí, jejímž důsledkem je mimo jiné fakt, že prostor již není rozhodujícím faktorem při formování sociální reality (tzv. časoprostorové rozpojení). Sociální vztahy, současné problémy a rizika, i například naše vlastní očekávání dnes mají většinou globální povahu. Globalizace není pouhým průvodním, bezvýznamným jevem našeho života. Je posunem v našich životních poměrech jako takových. Je to způsob, jakým dnes žijeme.
globální město, města jako Londýn, New York a Tokio, která se stala organizačními centry nové globální ekonomiky.
globální vesnice, pojem kanadského filozofa, literárního kritika a teoretika komunikace Marshalla McLuhana (1911–1980), který byl přesvědčen, že se svět – především v důsledku působení elektronické komunikace – postupně stává jedinou komunitou. Lidé na mnoha různých místech světa dnes například sledují v televizi tytéž zprávy.
GMF, German Marshall Fund of the United States.
grant, finanční částka, která je udělována nestátní neziskové organizaci, vědeckému kolektivu nebo pracovišti na základě předloženého projektu.
grantová politika, politika, kterou provádí každá nadace; spočívá v pravidelném vypisování výběrových řízení na určitá témata, přijímání projektů a jejich posuzování; na vybrané projekty poskytuje finanční prostředky (nadační příspěvek).
grantová a úvěrová schémata, každý fond Evropské unie řídí v České republice samostatná specializovaná organizace, která vydává výzvy k předkládání nabídek. Nabídky s žádostmi mohou předkládat organizace i jednotlivci. Každá výzva k předkládání nabídek obvykle platí po dobu tří měsíců a konkrétní grantový nebo úvěrový program mívá několik kol s výzvami k nabídkám.
HDI, *Human Development Index*.
hédonismus (z řečtiny: *hédoné*, „sladkost, slast"), 1. Směr v etice považující za za nejvyšší dobro a cíl života dosahovat slasti a rozkoše a vyhýbat se utrpení (představitelé: Epikúros, Bentham, Mill aj.). 2. Směr v ekonomickém myšlení vycházející z představy, že hospodařící subjekt sleduje v ekonomické činnosti zájem na dosažení maxima požitků s minimálním vynaložením námahy.
Hestia – Národní dobrovolnické centrum, sdružení vzniknuvší z iniciativy skupiny manželských poradců s cílem podporovat pozitivní mezilidské vztahy. Nejprve působilo jako nadace, později byla zvolena právní forma občanského sdružení řízeného sborem členů. Dobrovolnictví se Hestia věnovala od počátku, ale teprve v roce 1998 se organizace a podpora dobrovolnictví vymezily jako samostatné činnosti a vzniklo Národní dobrovolnické centrum, které usiluje různými cestami o rozvoj dobrovolnictví. Za svou dosavadní existenci realizovalo mnoho programů zajišťovaných stovkami dobrovolníků a jimiž „prošly" stovky dětí. Kontakt: www.hest.cz.
hierarchie (z řečtiny: *hierarchiá*, „posvěcení moci, vertikální uspořádání moci,"), 1. Pořadí, stupnice, posloupnost podle hodností, důležitosti; uspořádání s jediným vrcholem, v němž je každý prvek přímo podřízen právě jednomu podřízenému a nemá žádné horizontální vztahy. 2. [zoologie, primatologie] Uspořádání vztahů mezi členy skupiny živočichů. Mechanismus sociální organizace primátů (v primatologii), v níž se uplatňuje dominance a podřízenost jedinců. Hierarchie může mít rigidní, nesoutěživý charakter, to znamená, že postavení jedinců ve skupině se příliš nemění a může být do značné míry dáno i postavením rodičů (nejčastěji pouze matky), nebo naopak může být dynamická, takže se výrazně uplatňují prvky soutěže, koalice a aliance. V druhém případě je postavení ve skupině do značné míry dáno vlastnostmi a dovednostmi jedince,

mimo jiné i dovedností udržovat pozitivní vztahy s druhým pohlavím. 3. Odstupňovaná struktura církevních hodnostářů; církevní hodnostáři.

historicismus, označení pro společenskovědní teorie, podle nichž existují takové zákony historického vývoje, na jejichž základě je možné činit předpovědi o budoucnosti a také ji utvářet.

historická demografie, subdisciplína demografie, zkoumající historické prameny pro demografickou statistiku historických populací, sledující konfrontaci s celým dosavadním vývojem demografické vědy, prověřující populační teorie a modelové vzájemné závislostí populačních procesů na konkrétním vývoji všech populací minulosti.

historická škola, ekonomická teorie a vědecký směr vytvořený skupinou německých ekonomů v první polovině 19. století. Tato ekonomická teorie, jež se stala se vlivnou v německy mluvících zemích, zdůrazňovala historickou relativnost ekonomické politiky a ekonomického učení a kriticky se vymezovala proti anglickému klasickému pojetí ekonomiky. Zatímco západoevropští liberálové se snažili přetvořit národ podle jistých hospodářských zásad, němečtí liberálové usilovali o podřízení hospodářského systému národním požadavkům. Historická škola významnou měrou podmiňovala představy společnosti v českých zemích o ekonomickém liberalismu, její představitelé posléze usilovali výhradně o „svůj národní“ obchod, o „svůj národní“ průmysl.

historie (dějiny), 1. V širším smyslu každý vývojový proces v přírodě a ve společnosti. 2. V užším smyslu vývoj lidské společnosti. 3. Humanitní věda, která zkoumá a rekonstruuje částečně (modeluje) sociálně kulturní minulost lidstva v čase jako konkrétní proces a odhaluje v tomto procesu příčinně-důsledkový vztah mezi událostmi a odhaluje vzájemné působení sociálně-historických zákonitostí a náhodností, uvažuje objektivní nutnost a subjektivní faktor, účast lidových vrstev a úlohu vynikajících osobností. Historie přitom přistupuje k faktům selektivně: široce osvětluje hromadné jevy, v nichž se projevují zákonitosti – tendence, z individuálních jevů vybírá především ty, které měly vliv, stěžejní, stereotypní (pro ilustraci), klíčové (typické) a ukazující cestu (v podmínkách zlomkovité informace), ale také jevy individualizované (historická antropologie, orální historie). Při této práci historie používá informace, získané z historických pramenů, a tedy potřebuje vyhledávání, shromažďování a předběžnou přípravu této informace, tj. prakticky těchto pramenů.

historie orální, orální historie.

historismus, 1. Přístup ke skutečnosti v její dějinné proměnlivosti, respektování dané dějinné situace, faktu, atmosféry, mentality apod. 2. Kulturní hnutí navazující na historické jevy minulosti a obnovující je, popřípadě odvozující z nich měřítka pro soudobou tvorbu; záliba v minulosti.

hlad, všeobecné označení podprůměrného příjmu potravy nebo podvýživy (často chronická forma). Někdy se však také používá k označení specifičtější skutečnosti – hladomoru.

hladomor, proces socioekonomické krize, který je relativně dlouhodobý a který spočívá v progresivním zchudnutí nejzranitelnějších skupin a poškození jejich systémů výživy. Tento proces je doprovázen nárůstem masivního hladu, přesuny obyvatel, šířením epidemií, komunitním rozpadem a v horším případě také zvýšenou mortalitou (následkem epidemií).

hnutí, soubor kolektivních akcí, postojů a orientací zaměřených na dosažení určitého cíle. Na rozdíl od strany bývá méně institucionalizované. Politické hnutí zpravidla zpochybňuje stávající společenské uspořádání a usiluje o jeho přeměnu. Členové hnutí mají často všezahrnující představy o podobě žádoucí společnosti a většinou apelují na obecné mravní hodnoty ve snaze legitimovat své cíle. V případě dosažení svých požadavků buď zanikají, nebo postupně opouštějí původní principy, fungují dále jako určitá mocenská síla a budují nové struktury moci; sociální hnutí.

hnutí revitalizační, revitalizační hnutí.

hnutí zelených, politické skupiny a nátlakové organizace usilující o ochranu životního prostředí. Od sedmdesátých let 20. století vznikaly politické strany zelených v řadě zemí a snažily se probudit ekologické svědomí.

hodnota, vyjádření míry významu jakéhokoliv objektu pro člověka; určité hodnoty se připisují objektům teprve hodnocením; hodnoty jsou morální, náboženské, estetické, ekonomické; filozofickou disciplínou zabývající se hodnotami je axiologie.
hodnotový relativismus (z latiny: *relativus*, „vztažný"), názor, který všechny důležité věci, zejména hodnoty pokládá za relativní. Hodnotový relativismus je mylný pokus o odstranění konfliktů v pluralitních společnostech: rozmanitost hodnot, zastávaných různými lidmi, vůbec neznamená, že by byly „relativní". Hodnota není věc, kterou by bylo možné nezúčastněně pozorovat, porovnávat a hodnotit zvenčí. Stává se hodnotou teprve v okamžiku, kdy ji člověk jako takovou zahlédl a přijal za svou. Proto každá hodnota je hodnotou pro někoho. Z toho ovšem vůbec neplyne, že by se hodnotou mohlo stát cokoliv, že by byla libovolná či relativní.
hospic, specializované zařízení, poskytující takzvanou paliativní péči, tedy péči zaměřenou na úlevu od bolesti, kterou postupující nemoc přináší, na rozdíl od standardní lékařské (kurativní) péče zaměřené na léčbu nemoci. V principu to znamená, že předtím než se těžce nemocný člověk dostane do hospicu, byly vyčerpány všechny ostatní možnosti léčby. Neslibuje uzdravení, ale také nebere naději. Neslibuje vyléčení, slibuje léčitelnost. Předtím, než se nemocný dostane do hospicu, měl by být o svém stavu informován. V České republice republice se o zavedení a rozšíření paliativní medicíny zasloužil zejména Jiří Vorlíček, profesor Masarykovy univerzity v Brně.
hospodářská politika, souhrn cílů, zásad, nástrojů a metod sloužících k regulaci ekonomických procesů. Nositelem hospodářské politiky je stát; subjekty, které zasahují do hospodářské politiky: vláda, parlament, politické strany, centrální banka apod.
hospodářství, výrobní činnost společnosti; správa hmotných prostředků.
Human Develpoment Index, index lidského rozvoje.
humanismus (z latiny: *hūmānus*, „lidský"), 1. Lidskost, úcta nebo vážnost k člověku, k lidské důstojnosti, péče o blaho člověka a tím také celého lidstva. 2. Evropské kulturní a společenské hnutí v 14. až 16. století, čerpající mimo jiné z návratu k antické kultuře. 3. Tendence ve vývoji kultury a umění, která stavěla člověka do středu univerza a jeho hodnotami a zájmy poměřovala svět. Humanismus se prosazoval zejména v literatuře, dramatu a ve vědě. Jazykově se orientoval jednak na nadnárodní latinu, jednak na rozvíjející se a postupně se prosazující národní jazyky.
humanita, lidskost; etický pojem označující významný mravní princip založený na myšlence lidsky odpovídajícího, plnohodnotného vztahu k druhému člověku.
humanitární akce, označení akce, jež byla definována historicky na základě série etických a operativních principů, k nimž se řadí humanita, nestrannost, neutralita, nezávislost a všestrannost. Jedná se o principy, které jsou obsaženy ve stanovách Mezinárodního hnutí Červeného kříže; v kodexu chování pro Mezinárodní hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce a pro nestátní neziskové organizace, který se vztahuje na pomoc v případech katastrof. Může se uskutečnit prostřednictvím národních nebo mezinárodních aktérů nebo napomáhá aktérům svrchovaného státu, kteří poskytují pomoc svým obyvatelům.
humanitární gesto, politické rozhodnutí ve prospěch pomoci lidem postiženým zpravidla přírodní nebo válečnou pohromou.
humanitární intervence, akce uskutečněné mezinárodním společenstvím s cílem chránit a hájit populaci před těžkým a masivním porušením základních lidských práv, a s cílem zajistit humanitární asistenci obětem ozbrojených konfliktů, jestliže si to vyžaduje svrchovaný stát.
humanitární most, pozemní nebo vzdušné spojení k přepravování prostředků humanitární pomoci lidem postiženým přírodní nebo válečnou pohromou.
Humanitární úřad Evropských společenství (anglicky European Community Humanitarian Office, zkratka ECHO), orgán Evropské komise se sídlem v Bruselu, který byl zřízen v roce 1992 za účelem koordinace programu komunitární humanitární pomoci v reakci na přírodní katastrofy a válečné konflikty, dále pro spravování fondů a řízení programů přípravy před pohromami.

humanizace, úsilí o zlidštění něčeho (například vztahů mezi lidmi).
humanologie, interdisciplinární věda integrující poznatky o člověku tak, aby ho pomáhaly připravovat coby jednotlivce i lidstvo jako celek k další existenci na Zemi. V letech 1992–1995 pořádala Katedra antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně v rámci širšího projektu Scientia – Ars – Humanitas pro posluchače Masarykovy univerzity i jiných vysokých škol a pro širokou veřejnost humanologické aktivity – cyklus přednášek našich i zahraničních odborníků pod vedením Vladimíra Novotného – s ústředním tématem „Pluralita světů a jednota vědění".
charakter (z řečtiny: *charakteiros*, „rytina, ražba na minci"), 1. Souhrn realtivně stálých vlastností osobnosti projevující se v jejích činech, psychických stavech, způsobu myšlení i v osobitostech citového života, povaha. 2. Čestná, poctivá povaha. 3. Souhrn podstatných, příznačných vlastností, ráz, povaha.
charita (z latiny: *cāritās*, „láska, oddanost; vážnost, úcta; drahota"), v mravním smyslu označuje prvek křesťanské lásky k bližnímu, lásky ani erotické, ani rodinné, ani přátelské, ani lásky, která by byla redukovatelná na nějaký univerzální smysl pro povinnost. V užším smyslu organizovaná péče o lidi staré, opuštěné, postižené, nemocné, zraněné a vyhnané z vlasti. Někdy název zejména katolických církevních institucí, jež se touto službou zabývají nebo pojmenování dárcovství a dobročinnosti zdůrazňující pomoc bližnímu a pomoc v nouzi. V běžném pojetí se snaží zmírňovat současné utrpení, bídu a nouzi lidí.
charitativní, založený na dobročinnosti, lidumilnosti, charitě; dobročinný, lidumilný.
Charles Stuart Mott Foundation, nadace, založena roku 1926 ve Flintu (stát Michigan v USA), zakladatel: Charles Stuart Mott. Motto: „Supporting efforts that promote a just, equitable, and sustainable society." Posláním nadace je podporovat úsilí o spravedlivou, slušnou a trvale udržitelnou společnost. Granty poskytuje na území Spojených států amerických a ve vybraných regionech v zahraničí v rámci čtyř programů: občanská společnost, životní prostředí, oblast Flint, cesty z chudoby. Prostřednictvím poboček v Praze a Johannesburgu (Jihoafrická republika) financuje aktivity v rámci programu Občanská společnost a nestátní organizace ve střední a východní Evropě a v Jižní Africe. Kontakt: www.mott.org.
Charta Organizace spojených národů, mezinárodní Kolektivní smlouva, kterou byla vytvořena Organizace spojených národů (OSN), přijatá 26. 6. 1945 v San Francisku na konferenci států bojujících proti fašistickým mocnostem. Platnost nabyla 24. 10. 1945 (den OSN). Charta OSN je nejdůležitější mezinárodní smlouva současné doby a členské státy OSN jsou povinny dát jí přednost před všemi svými závazky. Stanoví cíle a zásady OSN, upravuje členství v OSN, stanoví nejdůležitější zásady mírového soužití a postup při pokojném řešení mezinárodních sporů, jakož i při ohrožení míru, porušení míru a útočných činech. Určuje zásady mezinárodní hospodářské a sociální součinnosti i správy tzv. poručenských a nesamosprávných území. Součástí Charty OSN je i statut Mezinárodního soudního dvora, hlavního soudního orgánu OSN.
Charta sociální ekonomiky, charta definující (v roce 1980) hlavní hodnoty sdílené subjekty sociální ekonomiky: demokratický princip je prosazován jako základní prvek řízení; princip „jeden člověk – jeden hlas" je pravidlo rozhodování; princip svobodného zapojení členů v organizaci; vzdělávání a informovanost je prostředkem posilování vztahů mezi členy; právo na rozvoj každého subjektu; právo pozitivního přebytku – nesmí být použit pro osobní zisk, ale musí sloužit společnému zájmu členů nebo zájmu organizace.
Charta základních práv Evropské unie, charta přijatá na zasedání Evropské rady v Nice v prosinci 2000. Práva vycházejí ze šesti principů: důstojnost, svoboda, rovnost, solidarita, občanská práva a spravedlnost. Charta reagovala na potřebu upravit práva občanů členských států přímo k Evropské unii. Je to rozsáhlý dokument, který není právně závazný, ale jeho politický význam je značný. Charta obsahuje tři základní kategorie práv: základní práva a svobody tak, jak

vyplývají z Evropské úmluvy o ochraně lidských práv (1950); práva svobody občanů EU; sociální práva, jak vyplývají z Evropské sociální charty.

chování protispolečenské, protispolečenské chování.

chráněné bydlení, komplexní rezidenční služba, která poskytuje klientům podle jejich individuálních potřeb takovou podporu, aby mohli v maximální míře vést běžný způsob života. Klienty chráněného bydlení mohou být lidé, kteří jsou v důsledku nemoci nebo postižení dlouhodobě či trvale znevýhodněni. Kromě ubytování a pomoci při zajištění chodu domácnosti zajišťuje kontakt se společností, obecné poradenství a pomoc při prosazování práv a zájmů.

chudoba, situace, v níž jedinec nebo sociální skupina nemůže z vlastních prostředků uspokojovat nejnutnější životní potřeby, a proto potřebuje ekonomickou pomoc jiných. Obvykle se jedná o situaci, v níž příjem nestačí ke krytí existenčního minima. Existenční minimum i chudoba jsou relativní a vztahují se vždy k příslušným socioekonomickým poměrům určité společnosti. Subjektivně se chudoba projevuje jako pocit nedostatku prostředků k uspokojování potřeby. Chudoba může být způsobená buď přírodními jevy (katastrofy, neúroda atd.), sociálními jevy (válka, vykořisťování, revoluce, pogromy apod.), osobními osudy (nemoc, smrt živitele, stáří apod.), vlastním „přičiněním“ (nehospodárnost, riskování, lenost apod.), nebo kombinací uvedených věcí.

chudoba absolutní, absolutní chudoba.

chudoba relativní, relativní chudoba.

IAVE, International Association for Volunteer Effort.

IBRD, International Bank for Reconstruction and Development.

ICFTU, International Confederation of Free Trade Unions.

ICN, Informační centrum nestátních neziskových organizací.

IDA, International Development Association.

ideál, 1. To, co je považováno za dokonalé, vzorné, hodné uskutečnění nebo následování; cíl, k němuž se jen přibližujeme, aniž bychom ho kdy plně dosáhli. 2. Dokonalý představitel, vzor. 3. Předmět tužeb. 4. Iluze.

idealismus, 1. Nadšení, zanícení pro ideály bez ohledu na hmotné zájmy; opak: materialismus. 2. Filozofické směry a soustavy uznávající primární roli ducha ve srovnání s hmotou; v dnešní terminologii bývá často idealismem míněna jen jeho subjektivní forma; například KurtGödel naopak rozumí idealismem objektivní idealismus platónského typu. Za idealistický náhled na povahu času považoval názor, že jeho plynutí je pouze iluzí smyslů; opak: materialismus.

identita (z latiny: *idem ens*, „totéž jsoucí“), 1. Totožnost, jedna ze základních kategorií myšlení. 2. typické rysy jedince nebo skupiny, obvykle podmíněné sociálními charakteristikami, vědomí o vlastní specifičnosti, založené na určitých jasně definovaných rysech jedince nebo skupiny, obvykle formulovaných ve vztahu k druhým. 3. V psychologii problém jak být sám sebou, osobní identita.

ideologie, 1. soustava názorů, idejí a teorií, zaměřená obvykle na problematiku vztahů, uspořádání a směřování společnosti. Sdílené představy nebo názory, jejichž smyslem je ospravedlňovat zájmy dominantních skupin ve společnosti. Nacházíme je ve všech společnostech, kde existuje systematická a pevně zakotvená nerovnost mezi skupinami lidí. 2. Původně osvícenská forma platónské „vlády filozofů“: program Condillacových žáků, kteří chtěli na základě přesné znalosti společnosti i psychologie stanovit praktická pravidla výchovy, etiky a politiky. Na to navázali Comte i Marx.

IFAD, International Fund for Agricultural Development.

ILO, International Labour Organization.

iluze (z latiny: *illūdere*, „pohrávat si, klamat“), nesprávná, falešná představa; zkreslený vjem neodpovídající skutečnosti, přelud, vidina, fikce; klamná, o skutečnost se neopírající naděje.

IMF, International Monetary Fund.

imigrace, změna místa pobytu směrem do regionu.
imigrant, osoba, přicházející do země za účelem pobytu dlouhodobějšího charakteru.
implementační agentura, agentura (instituce), která z pověření řídícího orgánu programu vykonává určité činnosti spojené s řízením programu. Zpravidla zodpovídá za administrativní, technické a finanční řízení projektů.
implementátor, fyzická osoba či právnická osoba pověřená rozdělováním peněz (například instituce Evropské unie – Evropská komise: implementátor pověřen rozdělováním evropských peněz – podpora aktivit splňujících požadavky EU).
index lidského rozvoje *(anglicky Human Develpoment Index, zkratka HDI),* kombinovaný indikátor, který měří výsledky dané země s ohledem na nové paradigma lidského rozvoje. HDI hodnotí kvalitu života nejen podle ekonomických ukazatelů, které samy o sobě mohou být zavádějící, ale také prostřednictvím sociálních kritérií: index sleduje mimo jiné očekávanou délku života, gramotnost a přístup ke vzdělání, dostupnost zdravotní péče, porodní úmrtnost, rovnost příležitostí mužů a žen, uprchlictví či přístup k pitné vodě.
individualismus (z latiny: *indivīduālis*, „nerozlučný, nedělitelný"), způsob uvažování, který za výchozí bod myšlení, jednání, hodnocení (etického, společenského) klade proti celku individuum, jedince s jeho schopnostmi, zájmy a právy a s důrazem na jeho samostatnost. Politicky se projevuje uplatňováním práv jednotlivce proti mocenské nadvládě státu. Teoreticky i prakticky je spjat zejména s liberalismem 19. století (kořeny již v renesanci a osvícenství). Sociologicky chápán jako rozvíjení relativní autonomie jedince ve společnosti. Společnost chápe jako účelové sdružení svobodných lidí a všechny další společenské jevy odvozuje i hodnotí z hlediska jejich svobody, jejich potřeb a zájmů. Opak kolektivismu.
industrializace, rozvoj moderních forem průmyslu – továren, strojů a hromadných výrobních procesů. Industrializace představuje jeden z klíčových procesů sociálního vývoje posledních dvou set let. Společnosti, které prošly industrializací, se vyznačují zcela odlišnými vlastnostmi než méně rozvinuté země. V průmyslových zemích například pracuje jen velmi malé procento populace v zemědělství, zatímco před průmyslovou revolucí to byla většina obyvatel.
INEX – Association for Voluntary Activities, INEX – Sdružení dobrovolných aktivit.
INEX – SDA, INEX – Sdružení dobrovolných aktivit.
INEX – Sdružení dobrovolných aktivit (INEX – SDA), občanské sdružení založené v roce 1991. Vysílá dobrovolníky za zkušenostmi na mezinárodní projekty a umožňuje setkávání různých pohledů na svět, pochopení každodenní reality a rozdílů v jiných zemích, a tím i poznávání sebe sama. Na mnoha místech celé České republiky organizuje krátkodobé i dlouhodobé projekty zaměřené na obnovu venkova, záchranu památek, zlepšení životního prostředí, kulturní a sociální akce, akce pro i sociálně znevýhodněnou mládež a mnoho dalších. Kontakt: www.inexsda.cz/cze.
informační centrum neziskového sektoru, označení regionálních středisek vydávajících vlastní či přeložené publikace a brožury a soustřeďujících se na vzdělávací činnost – semináře, odborné konzultace s právníky atd., a pomáhajících dalšími službami nestátním neziskovým organizacím v regionu.
Informační centrum neziskových organizací, o.p.s. (ICN), sdružení podporující rozvoj neziskových organizací a informující veřejnost o jejich přínosu pro společnost. Cílem je profesionalizace činnosti neziskových organizací a podpora jejich vzájemné spolupráce. ICN dosahuje svých cílů poskytováním informačních, vzdělávacích a publikačních služeb. Jedná se především o provoz specializované veřejné knihovny, správu Databáze neziskových organizací v České republice a Databáze finančních zdrojů, vydávání měsíčního informačního servisu, organizaci seminářů pro pracovníky neziskových organizací, zprostředkování odborných konzultací a vydávání publikací pro neziskové organizace. ICN je vydavatelem časopisu *Grantis*. Kontakt: www.neziskovky.cz.

INSTRAW, United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women.
instituce (z latiny: *institūtum*, „ustanovení, zřízení, zařízení, obyčej, zvyk, zvyklost"), uspořádání, jímž se nějaké společenství řídí. Vedle institucí v užším slova smyslu (úřady, zákony) sem patří i nepsané zvyky, jazyk a všechno, co je sice „lidským dílem", ne však individuálním. V sociologickém i antropologickém smyslu je to v zásadě každý obecně praktikovaný a v dané kultuře předávaný způsob jednání. Antropologický přístup v institucích spatřuje účinný prostředek odlehčení, jež zbavuje člověka nutnosti promýšlet případ od případu způsoby jednání vedoucí k uspokojení potřeb jednotlivců, skupin a celých kultur. Instituce bývají typologizovány podle oblastí lidské činnosti, kterou regulují. Rozlišujeme například instituce mocenské, náboženské, ekonomické, vzdělávací apod. Ve svém souhrnu tedy instituce vymezují způsoby jednání, které chrání skupinu či společnost před fyzickým zánikem, před nedostatkem, vnější i vnitřní agresí, před ztrátou pocitu smysluplnosti takto mnohostranně zajišťované existence. Při vymezení povahy hraje klíčovou roli jejich odlišení od organizací. Jestliže instituce znamená v podstatě způsob, jakým lidé provádějí určitou činnost, organizace jsou tvořeny lidmi, kteří určitou činnost institucionalizovaným způsobem provádějí.
instituce Evropské unie, instituce představující vyjádření vůle vytvářet „stále pevnější unii lidu Evropy"; tvoří je: Komise, Evropský parlament, Rada ministrů, Soudní dvůr, Evropská rada, Evropský účetní dvůr, Evropská investiční banka, Hospodářský a sociální výbor, Výbor regionů, Evropský ombudsman, Evropská centrální banka.
instituce nezisková, nezisková instituce.
integrace evropská, evropská integrace.
integrace sociální, sociální integrace.
International Association for Volunteer Effort, Mezinárodní asociace pro dobrovolnické úsilí.
International Bank for Reconstruction and Development, Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj.
International Confederation of Free Trade Unions, Mezinárodní odborová konfederace.
International Development Association, Mezinárodní asociace pro rozvoj.
International Fund for Agricultural Development, Mezinárodní fond pro rozvoj zemědělství.
International Labour Organization, Mezinárodní organizace práce.
International Monetary Fund, Mezinárodní měnový fond.
jednotný stát, unitární stát.
jinakost, opak totožnosti. Ve filozofii personalismu podstatný rys každé osoby.
judikatura, nalézání práva soudy, popřípadě výsledky jejich rozhodovací činnosti.
jurisprudence, právní věda.
kampeličky, drobná úvěrová družstva, respektive záložní a spořitelní spolky nazvané podle jejich propagátora Františka Cyrila Kampelíka (1805–1872), výrazné osobnosti českého společenského a hospodářského života v polovině 19. století. Kampeličky byly zaměřeny na poskytování levných úvěrů malým a středním živnostníkům, zemědělcům i příslušníkům jiných středních vrstev. V českých zemích s přestávkami působily od roku 1890.
kapitál, 1. Značné nashromážděné jmění nebo velké množství hotových peněz, bohatství. 2. Základní peněžní částka, která je předmětem jednání, sporu, úrokování apod. 3. V ekonomice takové výrobní prostředky (bohatství, peníze), z nichž je možné získat zisk. Kapitál není určen ke konzumaci, ale k produkci.
kapitál kulturní, kulturní kapitál.
kapitál lidský, lidský kapitál.

kapitál sociální, sociální kapitál.

kapitalismus, společenský a hospodářský systém založený na soukromém vlastnictví, svobodě podnikání a tržní alokaci zdrojů. Od předchozího systému, feudalismu, se odlišuje tím, že práce je kupována za mzdu. V základu stojí teorie skotského filozofa Adama Smitha, že sledování vlastních zájmů člověka je nejlepším a jediným způsobem, jak maximalizovat blaho všech členů společnosti i bohatství národa. Takřka všechny průmyslové společnosti dnes mají kapitalistickou orientaci – jejich ekonomické systémy jsou založeny na svobodném podnikání a soutěžení.

klientelismus, původně označení vztahu feudálního pána (patrona) a poddaného (klienta), který byl jeho chráněncem, za což mu poskytoval své služby a projevoval svoji oddanost. V přeneseném slova smyslu se dnes užívá pro nahrazování obecných (legálních) pravidel ve veřejné správě vztahy specifické reciprocity mezi podřízenými a nadřízenými, či mezi politiky, úředníky a občany, které jsou v zásadním rozporu s moderním liberálním pojetím právního státu. Jde tedy o neoficiální systém organizace v politice založený na protekci, konexích a rozhodnutích „v zákulisí", uvnitř struktur politické moci – je charakteristický pro systémy od totalitních režimů, přes diktatury až po nevyspělé nebo počínající demokracie. Dnešní klientelismus lze chápat jako vztah, kde veřejné činitele a zájemce o státní zakázky spojuje společný osobní prospěch, takže se navzájem chrání, nebo z nabízené a přijímané ochrany mají (finanční) prospěch. Klientelismus je vlastně variantou korupce. Existoval zejména v některých amerických městech přibližně v letech 1875 - 1920, ale v některých případech trvá dodnes. Je také běžný v Latinské Americe, hlavně ve venkovských oblastech. V komunistických zemích se uzavřené kruhy státního klientelismu nazývají nomenklatura, což je původně pozitivně míněný výraz pro vyšší kruhy privilegované režimem, který v tomto smyslu pochází z ruštiny.

know-how, soubor technicko-ekonomických, technologických, organizačních, obchodních aj. znalostí, metod a postupů získaných v procesu výroby, odbytu, vědeckého výzkumu, řízení správních obvodů, legislativní činnosti, uplatňování státní moci atd., který umožňuje dosahovat vysokého stupně kvality, bezporuchového provozu a efektivnosti příslušných postupů. V nejširším pojetí jde o veškeré informace v podniku, instituci či jiné formě organizačního uspořádání občanské společnosti.

kolektiv (z latiny: *collēctus*, „sebraný; stručný"), skupina lidí pracujících na společném díle, spojených společnými názory, zájmy, preferencemi, cíli apod.

kolektivismus, 1. Požadavek, aby se osobní, individuální zájmy, cíle, případně názory podřizovaly nějakému kolektivu (skupině, straně, státu; životní praxe a názory, založené na tomto požadavku; je příznačný pro archaické pospolitosti, starověké despocie a moderní socialistické či komunistické entity a ve svém důsledku vede k potlačování jednotlivců, k pasivitě a k odevzdanosti; opak: individualismus. 2. Politická a ideologická hnutí (komunismus, legismus aj.) usilující o to, aby se principům kolektivismu podřídily všechny sféry společenského i osobního života.

kolektivní jednání, poměrně spontánní jednání většího počtu osob shromážděných na určitém místě či v určité oblasti.

kolektivní správa práv, kolektivní uplatňování a kolektivní ochrana majetkových práv autorských a majetkových práv souvisejících s právem autorským a umožnění zpřístupňování předmětů těchto práv veřejnosti.

kompetitivní trh, trh volné konkurence, kde nejsou individuální účastníci schopni sami ovlivňovat podmínky tržní směny, zejména pak tržní cenu.

komunismus (z latiny: *commūnis*, „společný, obecný"), 1. Označení pro společensko-hospodářský systém, založený na společenském vlastnictví výrobních prostředků a na rozdělování produktu podle potřeb jednotlivce. Vychází z představy, že společenské vlastnictví je základem beztřídní společnosti a tudíž odstraní vykořisťování a antagonistické rozpory mezi lidmi, což by mělo vést k vytvoření beztřídní, rovnostářské, prosperující a bezkonfliktní společnosti. Takzvaný primitivní

(prvotní) komunismus se měl údajně vyskytovat v archaických společnostech. Podle Karla Marxe a Friedricha Engelse se společnost, po proletářské revoluci a zániku kapitalismu, vrátí ke komunismu na vyšší civilizační úrovni, což bude završením lidských dějin. 2. Politická a ideologická teorie a praxe komunistických stran. 3. Společné vlastnictví majetku, někdy i žen (Platonův stát). 4. Utopické prognózy sociálně spravedlivé společnosti (utopie, utopismus).

komunita (z latiny: *commūnitās*, „společenství, společnost"), společenství, kolektiv vyznačující se těsnými vnitřními pouty, silnou soudržností (vědomí sounáležitosti, společný cíl), pocitem solidarity vůči vnějšímu světu, i když nevylučuje vnitřní napětí. Německý sociolog, ekonom a filozof Ferdinand Tönnies (1855–1936) komunitu v ideálním případě definuje jako pospolitost charakterizovanou dobrovolností, altruismem a společným ideálem.

komunitarianismus (z latiny: *commūniter*, „společně, vespolek"), teorie společnosti, zdůrazňující mezilidské vazby (přátelství, solidaritu, společné cíle, zájmy, tradice) proti individualistické představě společnosti jako množiny jedinců, spojených pouze zákony a smlouvami.

komunitární programy, termín pro aktivity Evropského společenství, které byly vytvořeny v průběhu let na podporu kooperace mezi členskými státy Evropské unie v různých specifických oblastech (vzdělávání, zaměstnanost, kultura, rozvoj podnikání a médií, energetika), a které souvisejí s politikami EU.

komunitní bydlení, bydlení v bytě, v němž je dlouhodobě více osob (klientů). S nimi je trvale přítomen personál agentury poskytující službu. Komunitní bydlení je vhodné pro rizikovou mládež, pro dlouhodobě nemocné a trvale vážně handicapované klienty.

komunitní nadace, nadace, která pracuje ve specifických zeměpisných oblastech, její příjmy vycházejí zejména od různých dárců z daného regionu a její činnost je zaměřena především na rozvoj dané zeměpisné oblasti.

konec historie, hypotéza prosazovaná americkým filozofem a politickým ekonomem Francisem Fukuyamou (narozen 27. 10. 1952); po pádu komunismu nastává podle Fukuyamy konec historie, protože už neexistuje žádná forma společnosti, která by mohla nahradit liberální kapitalismus západního stylu.

konkurence necenová, necenová konkurence.

konsenzus (z latiny: *consēnsus*, „souhlas, jednomyslnost, shoda"), shodné mínění, svolení, živelný sohlas, shoda příslušníků jistého společenství. Situace, v níž se určitá skupina, komunita nebo společnost shodne na určitých základních názorech, hodnotách, řešeních apod.; jde tedy o více či méně obecný souhlas v myšlenkách i citech, který napomáhá dosažení, ustavení a udržení řádu.

konstitutivní (z latiny: *costituere*, „sestavit, ustavit, zakládat; společně stavět"), základní, zásadní, podstatný, bytostný, neodmyslitelný; například konstitutivní akt zakládá právní poměry.

kontrola, revize (anglicky *audit*), podrobné přezkoumání finančních výkazů a protokolů organizace s cílem určit, zda jsou dostatečně pečlivé, přesné a reprezentativní.

konzervatismus (z latiny: *con-servāre*, „spolu, vcelku zachovat, uchovat, zachránit"), 1. Úsilí o zachování něčeho dosud platného, vžitého, tradičního, toho, co se musí z minulosti zachránit. 2. Označení politického programu konzervativců a jiných stran tradicionalistického zaměření. 3. Ekonomický směr prosazující volné podnikání, spojený s požadavkem nízkého zdanění podnikatelů apod. (zejména ve Velké Británii, USA aj.). 4. Hanlivé označení přepjaté snahy a zaujatosti proti všemu novému nebo pokrokovému, staromilství, například i v oblékání.

koordinátor, vedoucí programu (anglicky *program officer*), vedoucí projektu, zaměstnanec instituce (nadace, organizace), jenž realizuje projekt. Řídí plnění projektu obsahově i finančně, jedná s odpovědnými institucemi a s partnery, píše monitorovací zprávy, odpovídá za realizaci všech činností.

korporatismus, dříve označení stavovského uspořádání společnosti, v současnosti pojem (čas-

to také „neokorporatismus“ nebo „liberální korporatismus“) vyjadřující jeden z modelů politického zprostředkování zájmů v moderních demokraciích, kdy některé významné zájmové skupiny úzce spolupracují se státem, ovlivňují přípravu a realizaci státní politiky a přebírají část politické odpovědnosti.

Křesťanské sdružení mladých mužů (anglicky *Young Men's Christian Association*, zkratka YMCA), mezinárodní organizace založená v Londýně v roce 1844 k výchově mladých lidí; využívá mimo jiné tělovýchovu a sport. Ve stu zemích je organizováno asi 30 milionů členů. Československá organizace založena v roce 1920, v roce 1951 zrušena (přerušena ještě 1943–1945) a v roce 1990 obnovena.

Křesťanské sdružení mladých žen (anglicky *Young Women's Christian Association*, zkratka YWCA), mezinárodní organizace s výchovným zaměřením se sídlem v Ženevě, založená v roce 1894. Ve stu zemích je organizováno asi 25 milionů členů. Československá organizace založena v roce 1920, v roce 1951 zrušena (přerušena ještě 1943–1945) a v roce 1990 obnovena.

kultura (z latiny: *colere*, *cultus*, „pěstovat“), 1. Plastický a mnohovýznamový program činnosti individuí, fixovaný normami a utvářený, uchovávaný, shromažďovaný a předávaný společností na základě společenské praxe, především společenské výroby; je poskytována společností každému členu společnosti a pružně determinuje individuální jednání. Je to zvláštní systém prostředků uchovávání a předávání sociální zkušenosti, který ji přetváří v nástroj společnosti pro pružné programování jednání individuí a v nástroj částečného předurčení života následujících pokolení prostřednictvím ustálené zkušenosti předchozích pokolení (tradicí). Tento systém prostředků odlišuje člověka od ostatních živočichů hlavně tím, že je umělý, konvenční, připouští dosti značnou svobodu volby a že je spojen se symbolizací. Konkrétně se projevuje ve věcech, chování, idejích a somatice lidí (tělesném vzhledu). Jeho produkty jsou současně i jeho složky a jeho nástroje. Kultura je základním pojmem řady věd, mezi nimi antropologie, archeologie nebo kulturologie. 2. Souhrn duchovních a materiálních hodnot vytvořených a vytvářených lidstvem v celé jeho historii. Jedním ze zakladatelů kulturní antropologie, sirem Edwardem Burnettem Tyllorem (1832–1917), byla kultura definována jako „ten komplexní celek, který zahrnuje poznání, víru, umění, právo, morálku, zvyky a všechny ostatní schopnosti a obyčeje, jež si člověk osvojil jako člen společnosti“. Historicky vzato, každá nová antropologická škola přišla vždy s novou definicí kultury, jejímž cílem bylo antropologické zkoumání úžeji zaměřit, takže definic kultury existuje nesčíslně; už v roce 1952 jich američtí antropologové Alfred Louis Kroeber (1876–1960) a Clyde Kay Maben Kluckhohn (1905–1960) uváděli více než sto. Zmíněná Tyllorova definice zůstává tou nejširší, která snad nejlépe vystihuje rozsáhlé pole antropologického zájmu. 3. Lidské společenství, charakterizované společnou kulturou (příklad: kultura s moravskou malovanou keramikou, kultura lidu popelnicových polí, laténská kultura). 4. Označení toho, co je třeba pěstovat nebo co se pěstuje (příklad: kultura vína, kultura bavlníku, lesní kultura). (Jde o původní význam termínu, jak plyne i z jeho etymologie.)

kulturní normy, sdílené ideální představy o závazných pravidlech, jimiž se má řídit společenské soužití.

kulturologie (z latiny: *colere*, *cultus*, „pěstovat“ a z řečtiny: *logos*, „věda, nauka; slovo“), vědní obor zabývající se studiem zákonitostí vzniku, vývoje a fungování sociokulturních systémů v čase a prostoru.

kvietismus (z latiny: *quiēs*, „klid, pokoj, mír; odpočinek, spánek“), postoj filozoficky zdůvodňující klid, pasivitu, odevzdanost osudu nebo vůli boží.

kynismus (z řečtiny: *kyón*, „pes“), antická filozofická škola založená Antisthenem (asi 445–365 př. n. l.), radikalizující Sókratovu zásadu preference duchovních hodnot před hodnotami materiálními až ke krajní soběstačnosti, oproštěnosti od majetku, spotřebního komfortu, společenských konvencí (Diogenés žijící v sudu). (Odtud moderní odvozenina „cynik“, pejorativně označující

člověka, jenž otevřeně popírá jakoukoli závaznost.)

Laekenská deklarace, deklarace, jež dala diskusi o budoucnosti Evropské unie konkrétní obrysy; byla přijata na zasedání Evropské rady v prosinci 2001. Deklarace má tři kapitoly: Evropa na křižovatce: analýza současného stavu Evropské unie (EU), posouzení úspěchů i problémů demokracie a úlohy EU v globalizovaném světě, očekávání evropských občanů; úkoly a reformy v obnovené EU: další demokratizace a zprůhlednění EU, lepší rozdělení a stanovení kompetencí v EU, zjednodušení nástrojů EU, cesta k ústavě pro evropské občany; Konvent o budoucnosti EU.

laissez faire, laissez passer (z francouzštiny: „nechte věcem volný průběh"), heslo klasického liberalismu vyjadřující požadavek, aby hospodářskému dění, tj. podnikání jednotlivců, byla ponechána volnost a aby zejména stát do něho nezasahoval.

legalita (z latiny: *lēgalitās*, „zákonný stav, zákonnost"), legální, zákonný stav, legálnost, zákonnost; vlastnost toho, co je v souladu se zákonem; na rozdíl od legitimity ovšem bez ohledu na to, zda zákon je správný a náležitý.

legitimita (z latiny: *lēgitimus*, „zákonitý, zákonný, zákonem stanovený; právní; spravedlivý, náležitý, řádný správný"), označení oprávněnosti (spravedlivosti a náležitosti) státu (vlády) vystupovat jako politická moc. Každá forma lidské společnosti je konfrontována s otázkou legitimity, tedy s otázkou, zda a proč si její řád zasluhuje loajalitu členů společnosti. Znamená tedy jednak založení na zákonném oprávnění, současně se jí však rozumí i vnitřní akceptace například politické moci, právního řádu apod. jednotlivcem, skupinou nebo společností. V liberálních demokraciích je za základní legitimizační princip uznáno veřejné mínění, které se utváří v rámci mimopolitické občanské společnosti.

lex imperfecta, norma, která neobsahuje sankci za její porušení, opakem pak je lex perfecta.

lex perfecta, norma, která obsahuje sankci za její porušení, opakem pak je lex imperfecta.

liberalismus, (z latiny: *līberālis*, „týkající se svobodného člověka, důstojný"), systém ekonomických, politických, sociálních, etických a jiných hodnot (individualismus, politická svoboda, tolerance, omezení státního paternalismu, tržní koordinace ekonomických vztahů) a doktrín (dělba moci, svoboda obchodu), na nichž jsou založeny demokratické státy; v moderní podobě byl vymezován počínaje 17. stoletím v dílech zejména Barucha Spinozy, Johna Locka, Charlese-Louise Montesquieua, v ekonomii především Adamem Smithem a nejnověji Friedrichem Augustem von Hayekem a Miltonem Friedmanem. Jako způsob myšlení a rozvažování o člověku a politice inspiroval liberalismus během posledních čtyř století mnoho politických hnutí v Evropě i mimo ni. Protože měl liberalismus v Evropě dlouho výsadní postavení, zdá se nemožné jej definovat bez ztotožnění se západní civilizací. Liberální myšlení bylo také spojováno s četnými politickými stranami, ačkoli označení „liberální" bylo poprvé použito pro politickou stranu ve Španělsku v roce 1810, jejíž program kopíroval anglický konstitucionalismus. Počátky moderního liberalismu jsou nejzřetelnější v myšlení a politice spojených s anglickou revolucí v roce 1688. Redukovat liberalismus na jedinou teoretickou tezi je nemožné, k jeho hlavním principům však patří víra v nejvyšší hodnotu jednotlivce, jeho svobody a práva. Předpokladem je přesvědčení, že jednotlivec má přirozená práva, která existují nezávisle na vládě či státu, a která by měla být vládou (státem) a proti vládě (státu) chráněna.

liberalizace, uvolňování omezení, zejména hospodářské povahy.

liberální demokracie, systém demokracie založený na parlamentních institucích, který je provázen tržní ekonomikou.

liberté, égalité, fraternité, volnost, rovnost, bratrství.

lidská práva, práva, která vyplývají z lidské přirozenosti a z principů humanity. Významový obsah těchto práv závisí na dějinném pojetí člověka, na kulturních, společensko-hospodářských a politických faktorech. Vypracování myšlenky lidských práv je svázáno především s novověkou teorií přirozeného práva. Podle této koncepce se lidé rodí rovnoprávní a svobodní, mají právo na

život a na majetek. Rozlišování lidských práv pochází z pařížské Deklarace lidských a občanských práv z roku 1789. Práva lidská v užším slova smyslu jsou práva, která náležejí člověku nezávisle na jeho příslušnosti k určitému státu nebo národu (na rozdíl od práv občanských). Lidskými právy (v širším smyslu, tj. i občanskými) se zabývá Všeobecná deklarace lidských práv OSN z roku 1948, Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950, Mezinárodní pakt (OSN) o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt (OSN) o hospodářských, sociálních a kulturních právech (oba z roku 1966). V České republice je základním právním dokumentem na ochranu lidských práv Listina základních práv a svobod z roku 1991, respektive 1993. Ochrana lidských práv a svobod patří dnes k všeobecně uznávaným politickým a právním zásadám.

lidský kapitál, dovednosti a schopnosti osob, které přímo přispívají k vytváření zisku.

likvidita, schopnost aktiva (majetku) být směnitelný v krátké lhůtě a bez nákladů. Různá aktiva se vyznačují větší či menší likviditou. Peníze představují aktivum dokonale likvidní, protože slouží ke směně (vyrovnávají závazky vyplývající ze směny). Depozita představují nižší likviditu, na jejich základě nemohou být vystavovány šeky, jejich držitel si však může peníze vyzvednout okamžitě; jiná aktiva, například cenné papíry, mohou být směnitelná za peníze, avšak s možnou ztrátou kapitálu. A konečně, některá aktiva jsou nelikvidní (nábytek, umělecká díla) v tom smyslu, že jejich konverze v peníze vyžaduje čas a může vést k finanční ztrátě.

lobbismus, systém ovlivňování poslanců ve prospěch určitých skupin (někdy i nedovolenými prostředky včetně korupce).

machiavellismus, označení teorie úspěšné vlády italského politika a státníka Niccoly Machiavelliho (1469–1527), podle níž vládce musí zajistit moc státu a blaho poddaných, a proto nesmí váhat užít i násilí a lsti. V běžném užití machiavellismus znamená pragmatické až cynické jednání, bezohlednou vypočítavost, snahu dosáhnout cíle libovolnými prostředky – ve smyslu „účel světí prostředky".

makrosegregace, segregace mezi velkými skupinami lidí, rozptýlenými podle rasového kritéria na různá území.

management veřejných záležitostí (anglicky *Public Affairs Management*, zkratka PAM), řešení objevivších se problémů a využívání nabídnutých příležitostí, to vše za účelem ovlivnění konkurenčního prostředí požadovaným směrem. Základní úkol spočívá v internalizaci okolních podmínek a externalizaci svého jednání, které má tyto podmínky ovlivnit. V oblasti managementu veřejných záležitostí se termín „vliv" či „ovlivnění" často nahrazuje slovem „management", odvozeným z latinského *manu agere*, což má přibližný význam „vést rukou", „brát do ruky" nebo „mít ruku ve hře".

marketing, výzkum trhu pro potřeby výroby a obchodu a usměrňování a aktivní ovlivňování hospodářské činnosti podle potřeb trhu, s tím související propagace výrobků, tvorba poptávky aj.

marxismus, myšlenkový systém, zahrnující filozofii dialektického a historického materialismu (nauku o střídání společensko-ekonomických řádů), politickou ekonomii kapitalismu (založenou na pracovní teorii hodnoty a teorii nadhodnoty) a takzvaný vědecký komunismus (soubor politických doktrín o proletářské revoluci a diktatuře proletariátu); vytvořili jej Karl Marx a Friedrich Engels.

masová média (z anglického *mass media*, „prostředky hromadné komunikace"), informační prostředky, tvořené tiskem, rozhlasem, televizí, internetem, tiskovými agenturami, dokumentárním filmem; působí šířením informací a kultury na nejširší veřejnost; lze je třídit: a) podle působení na smysly (vizuální, auditivní, audiovizuální); b) podle možnosti časové volby příjemce: buď je volí příjemce sám (tisk, internet), nebo je vázán na program (rozhlas, televize, kino); c)podle prostředí příjmu (příjem individuální, sálové uspořádání – například kino).

materialismus (z latiny: *matēria*, „látka, hmota; dříví, stavební materiál"), 1.[filozofie] Názor,

že hmota (materia) je prvotní a základní a vědomí (duch) druhotné a z ní odvozené; rozlišuje se mimo jiné materialismus metafyzický (hmota se nevyvíjí) a materialismus dialektický (hmota a na ní závislé a v ní existující vědomí se vyvíjí); 2. [etika] Hmotařství, tj. holdování tělesným požitkům.

matchingový fond, podnik, který se takový fond rozhodne zřídit, umožní svým zaměstnancům věnovat jistou částku z jejich platu na veřejně prospěšné účely. Takto shromážděné finanční prostředky umístí na separátní bankovní účet a jednou za určité období je předem určeným způsobem znásobí. Hlavní výhodou fondu je synergický efekt – spojení individuálního dárce (zaměstnance) s firemním dárcem (podnikem). V zahraničí je matching velice rozšířený.

maximalisté, jeden ze sociokulturních přístupů k empirickému konceptu občanské společnosti. Mezi hlavní formy občanské společnosti, která stojí v distinkci vůči demokratickému státu, maximalisté řadí tržní hospodářství a politickou veřejnost.

mecenášství, archaický název pro podporu hlavně umění a literatury bohatými jedinci bez omezování tvůrčí svobody umělců; sponzorství.

mediace, mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným, a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Lze ji provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.

menšina, skupina lidí, které spojuje společná pozitivní identita (program, kultura, jazyk, náboženství apod.) odlišná vůči většině. Obvykle utvořena na základě rasy, náboženství a politického přesvědčení (menšinové strany). Menšina může vzniknout i na základě společného přísně individuálního zájmu (homosexuálové). V politickém životě každá menšina usiluje o prosazení co největšího množství svých požadavků a potřeb. Politické menšiny usilují v politickém boji o to, aby se staly většinou; je jedním ze znaků demokracie, že takovou změnu umožňuje. Menšiny, u nichž brání přeměně na většinu přirozený vývoj (národnostní menšiny), usilují o získání adekvátního podílu na politickém rozhodování. Hlavně menšiny národnostní byly a zejména v rozvojových zemích (a v zemích bývalého socialistického bloku) jsou předmětem mezinárodních sporů a konfliktů. Ochrana práv národnostních menšin je garantována Organizací spojených národů jako jeden z druhů lidských práv.

Mezinárodní asociace pro dobrovolnické úsilí (anglicky *International Association for Volunteer Effort*, zkratka IAVE), celosvětová organizace na podporu dobrovolnictví (založena 1980), konzultant při Organizaci spojených národů (OSN); podobnými organizacemi jsou například Evropská dobrovolnická služba, Evropské dobrovolnické centrum – sídlo v Bruselu.

Mezinárodní asociace pro rozvoj (anglicky *International Development Association*, zkratka IDA), asociace, která významně podporuje poslání Světové banky, jímž je snižování chudoby. Její pomoc je určena nejchudším zemím, kterým IDA poskytuje bezúročné půjčky a další služby. Většina finančních prostředků IDA pochází z příspěvků bohatších členských států včetně několika rozvojových zemí.

Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj (anglicky *International Bank for Reconstruction and Development*, zkratka IBRD), banka, která poskytuje úvěry a technickou pomoc na rozvoj středně bohatých zemí a úvěruschopných chudších zemí. Většinu finančních prostředků získává z prodeje vlastních obligací na mezinárodních kapitálových trzích.

Mezinárodní fond pro rozvoj zemědělství (anglicky *International Fund for Agricultural Development*, zkratka IFAD), odborná agentura Organizace spojených národů se sídlem v Římě, která se věnuje podpoře a financování projektů souvisejících se zemědělstvím a výživou. Konečným cílem je vymýcení chudoby a hladu u venkovských populací na celém světě, zvláště pak v nejméně rozvinutých zemích.

Mezinárodní humanitární právo, válečné právo, právo ozbrojeného konfliktu. Právo, jež je součástí mezinárodního práva zabývající se právní regulací ozbrojených konfliktů s cílem je

maximálně humanizovat – tedy bez jakékoli diskriminace zajistit v každé době respektování důstojnosti lidské bytosti a učinit vše pro předcházení či alespoň zmírnění utrpení těch, kteří nejsou na konfliktu přímo účastni, i těch, kteří byli z konfliktu vyřazeni v důsledku nemoci, zranění či zajetí. Hlavním nástrojem jsou dnes platné čtyři Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů a jejich dva Dodatkové protokoly. Tím vznikl obsáhlý dokument o 600 článcích, který zahrnuje jak ochranu obětí konfliktů, tak vymezuje dovolené způsoby a prostředky vedení boje, čímž představuje zcela základní kodex norem soudobého mezinárodního humanitárního práva.

Mezinárodní měnový fond (anglicky *International Monetary Fund*, zkratka IMF), založen v prosinci 1945 v návaznosti na ratifikaci článků Brettonwoodské dohody. V roce 1947 se fond stal specializovaným orgánem Spojených národů. Posláním fondu je podporovat mezinárodní peněžní spolupráci, přispívat ke stabilitě zahraničních měn, napomáhat členským zemím při odstraňování deficitů platební bilance a tím usnadňovat a podporovat vyvážený růst mezinárodního obchodu. Fond svoji činnost financuje z příspěvků svých členů a pomocí výpůjčních mechanismů. Fond se významně podílí na řadě přijatých krizových opatření, poskytuje finance na podporu ozdravných programů dlužnických zemí a vystupuje jménem jiných soukromých a oficiálních zapůjčovatelů. Výkonná odpovědnost za činnost fondu je delegována na radu guvernérů, složenou ze dvou představitelů každé členské země. Fond řídí vrchní ředitel a rada výkonných ředitelů.

Mezinárodní odborová konfederace (anglicky International Confederation of Free Trade Unions, zkratka ICFTU), založena v roce 1949, sdružuje 233 organizací ze 152 zemí a teritorií všech kontinentů, tj. přibližně 150 milionů členů. Skládá se ze tří hlavních regionálních organizací: APRO for Asia and the Pacific (Regionální organizace pro Asii a Pacifik), AFRO (Regionální organizace pro Afriku) a ORIT (Regionální organizace pro obě Ameriky). Velmi úzce spolupracuje s The European Trade Union Confederation – ETUC (Evropskou odborovou konfederací) a dalšími mezinárodními organizacemi. ICFTU organizuje následující kampaně: respekt a ochrana odborů a práv pracujících; vymýcení násilné a dětské práce; osvěta v oblasti rovných práv pracujících žen; prostředí; vzdělávací programy pro odboráře z celého světa; podpora organizací mladých zaměstnanců; mise na průzkum stavu odborů v různých zemích.

Mezinárodní organizace práce (MOP) (anglicky *International Labour Organization*, zkratka ILO), organizace, jejímž cílem je podpora sociální spravedlnosti a mezinárodně uznávaných lidských a pracovních práv. Byla založena roku 1919 v rámci Versailleského mírového procesu a v roce 1946 byla jako první ze specializovaných mezinárodních organizací přijata do systému Organizace spojených národů. Formuluje mezinárodní pracovní standardy (minimální úroveň základních pracovních práv) zejména v oblastech: svoboda odborového sdružování a výkonu odborových práv, kolektivní vyjednávání, odstranění nucené práce, rovnost příležitostí a zacházení atd.; dále technická pomoc zejména v oblastech profesního vzdělávání a rehabilitace, politika zaměstnanosti, pracovní administrativa, rozvoj managementu, družstva, sociální zabezpečení, pracovní statistiky a bezpečnost a ochrana zdraví při práci. Podporuje rovněž rozvoj nezávislých zaměstnavatelských a také zaměstnaneckých organizací a poskytuje pro ně školicí a poradenské služby. Sídlem MOP je Ženeva, úředními jazyky jsou angličtina, francouzština, španělština, ruština, arabština a čínština.

Mezinárodní výzkumný a školicí institut pro podporu žen (anglicky *United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women*, zkratka INSTRAW), autonomní orgán v rámci systému Organizace spojených národů, který byl zřízen v roce 1976 za účelem mezinárodního výzkumu, vzdělávání a šíření informací o ženách; stejně tak za účelem jejich podpory a integrace do procesu rozvoje s ohledem na rovnoprávné postavení mužů a žen.

migrace, přesun jednotlivců i skupin v prostoru, který je spolu s porodností a úmrtností klíčovým prvkem v procesu populačního vývoje a výrazně ovlivňuje společenské a kulturní změny obyvatel na všech úrovních. Podstatné jsou otázky, zda migrace byla vědomá a záměrná, zda

nové teritorium bylo již osídleno jinou populací, do jaké míry probíhala migrace násilně aj. Z evolučního hlediska jde o jednorázovou událost; je to vlastně přemístění se populace nebo její části z jedné lokality na jinou, přičemž lokality se nemusí lišit ve smyslu definice ekologické niky. Migrace může mít dlouhotrvající účinek, ale nemusí být spojena s následnou kolonizací. Příčiny migrací mohou být různé, pozitivní i negativní. S ekonomickým rozvojem se intenzita migrace neustále zvyšuje.

mikrosegregace, rasově podmíněná segregace v běžném životě, například oddělené čekárny na nádražích.

minimalisté, jeden ze socio-kulturních přístupů k empirickému konceptu občanské společnosti. Minimalisté chápou občanskou společnost jako společenský subsystém, který stojí v distinkci vůči sféře politické i ekonomické moci. Občanská společnost vytváří ochranný val proti kombinovanému útlaku ze strany státu a trhu a vytváří platformu pro transformaci obojího. Mezi hlavní formy občanské společnosti minimalisté řadí především sociální hnutí a občanské iniciativy.

míra nezaměstnanosti, vztah mezi množstvím nezaměstnaných v dané populaci a odpovídající aktivní populace. V monetaristické analýze je to míra nezaměstnanosti, která vyplývá ze strukturálních podmínek ekonomiky (překážka mobility pracujících nebo volné tvorby mezd). Je tedy nemožné ji trvale odstranit pomocí konjunkturální politiky.

místní organizace (anglicky *Community Based Organizations*, zkratka CBOs), typické členské organizace lidí se stejnými zájmy. Aktivisté i podporovaní sídlí ve zřetelně vymezené územní jednotce (obec, okres apod.). Místní organizace mohou (ale nemusí) být formálně ustaveny nebo legálně uznány. Zahrnují sousedská sdružení, sdružení nájemců, kluby, rodičovská či učitelská sdružení, pohřební společnosti apod. Místní organizace spoléhají převážně na dobrovolné příspěvky a materiální zdroje svých členů, ale mohou získávat podporu i od nevládních rozvojových organizací.

místní partnerství, místní programy zaměstnanosti, pro něž má zásadní význam přístup zahrnující mnoho partnerů; partnerství.

mobilita sociální, sociální mobilita.

moc, obecně síla, schopnost působit a prosadit vlastní vůli. Přirozeným základem moci je autorita, často se však musí uplatňovat i prostřednictvím násilí. To vede ke sporům o její legitimitu, neboť ta je základní podmínkou akceptability nositele moci v dané společnosti. Typologii moci z tohoto hlediska podal sociolog Max Weber (legitimita). Za účelem prosazení vůle určité společnosti navenek či zpravidla zvláštních skupin v jejím rámci se vytvářejí nejrůznější mocenské instituce, legalizované obvykle právním řádem. Na obranu před možným zneužitím moci její kumulací se v demokratických společnostech uplatňuje princip dělby moci na zákonodárnou (například parlament), výkonnou (vláda) a soudní (justice), který nárokoval již francouzský filozof, sociální myslitel, historik a spisovatel, jeden z představitelů francouzského osvícenství Charles-Louis Montesquieu (1689–1755).

monetarismus, směr ekonomického myšlení, který za hlavní příčinu reálných ekonomických výkyvů a změny inflační míry považuje změny peněžní zásoby. Vznikl v 50. letech 20. století (též takzvaná Chicagská škola). Hlavním teoretickým přínosem bylo rozvíjení moderní verze kvantitativní teorie peněz. V 70. letech 20. století došlo k růstu jeho popularity na úkor keynesianismu. Monetaristé věří ve vnitřní stabilitu tržní ekonomiky a doporučují politiku stabilních pravidel namísto politiky aktivních státních zásahů. Hlavním představitelem je Milton Friedman.

morálka (z latiny: *morālis*, „mravní, mravnostní, etický“), souhrn názorů, ideálů, pravidel, zvyků a soudů, podle kterých se lidé řídí ve svém praktickém mravním jednání. Dodržování morálky je kontrolováno veřejností a sledováno soustavně sdělovacími prostředky.

morbidita, nemocnost, počet chorob v poměru k počtu obyvatelstva.

mortalita, úmrtnost, počet úmrtí v poměru k počtu obyvatel.

motivace (z latiny: *mōtus*, „pohyb, hnutí"), 1. Souhrn pohnutek podněcující k určité činnosti, k určitému cíli, motivy. Na rozdíl od člověka, který žádnou vlastní motivaci nemá a jen plní příkazy, bude se motivovaný člověk navíc snažit sám odstraňovat překážky a hledat nové cesty k cíli. 2. Uvádění, uvedení jako motiv, zdůvodňování, zdůvodnění.

mravní vina, vina, kterou lze jen vytknout a přiznat – označení jedné ze čtyř úrovní viny (metafyzická, mravní, politická, trestní) v rámci uvažování Karla Jasperse o vině německého národa v době nacistické éry.

mravní zákon, pravidlo morálního jednání a uvažování, vyjadřující základní etické principy. Zákony mravní mají různý charakter (desatero, kategorický imperativ a podobně).

mravnost, chování a jednání, které odpovídá přijatým pravidlům a hodnotovým představám, zejména pokud je takové jednání v rozporu s okamžitým prospěchem či zájmem jednajícího. Normy mravnosti jsou v tradičních společnostech ukotveny v náboženských soustavách a a odměňovány (případně trestány) nadřirozenými silami. Starověká učení (konfucianismus, pozdně antická etika) je spojovala s představou ctnosti, která je „sama sobě odměnou". V moderních společnostech se mravnost často chápe jako čistě konvenční, neboť jí chybí společně uznávaný náboženský základ.

multikulturalismus, vyjádření charakteristiky národa, který je jednotný, ale kulturně velmi rozdílný (pojem se poprvé objevil ve Švýcarsku v roce 1957). Další užití se objevilo v 60. letech 20. století v Kanadě, kde sloužilo k popisu míšení frankofonního a anglofonního obyvatelstva. Poslední dobou se politika multikulturalismu uplatňuje převážně v Nizozemí, v Německu (lidově *Multi-Kulti*), kde jde o integraci přistěhovalců z Turecka a dalších zemí. V USA se používá spíše výraz *melting pot* („tavicí kotel", „tavicí tyglík"), což vyjadřuje vzájemnou asimilaci jednotlivých kultur v novou entitu. Typickým příkladem lokalit, kde k takovému promíšení dochází je například americký New York nebo nizozemský Amsterodam.

multilaterální spolupráce, forma spolupráce, kterou vláda dárcovské země poskytuje přijímací zemi (ať již vládě nebo jiné organizaci) svůj fond rozvojové spolupráce prostřednictvím multilaterálních organizací. Poskytování rozvojové spolupráce není tedy v rukou vlád dárcovských zemí, ale mezinárodních státních organizací.

náboženství, vztah člověka k transcedentní skutečnosti, k něčemu, co jej přesahuje a na čem je závislý, a souhrn projevů této závislosti. Je-li předmět náboženství chápán osobně (jako bůh nebo bohové), jedná se o teistické náboženství, v opačném případě o neteistické (buddhismus, taoismus). Polyteistické náboženství uctívá bohů více, monoteistické jen jednoho. Podle rozšíření se dělí na kmenové, národní (hinduismus, judaismus, šintoismus), nadnárodní a světové (buddhismus, islám, křesťanství). Náboženství se v různých vývojových stupních a formách vyskytuje u všech národů a civilizací; o vzniku náboženství byla vytvořena řada teorií, žádná však není obecně přijímána: deismus; henoteismus; panteismus. Pro evropskou kulturu mají zvláštní význam náboženství biblická (judaismus, křesťanství a do jisté míry i islám), charakterizovaná těmito rysy: 1. jediný a svrchovaný Bůh není součástí světa (skutečnosti), nýbrž jeho stvořitelem (původcem); 2. přesto se tento Bůh o svět a každého člověka neustále stará a zve ho k přijetí svého zjevení a svých zaslíbení; 3. těžiště náboženského vztahu tak leží v budoucnosti, v niž věřící doufá (odtud vysoké hodnocení naděje); 4. odpovědí na toto pozvání je víra, to nejcennější, co může člověk do vztahu k Bohu přinést; 5. náboženský vztah vděčnosti zavazuje každého i vůči ostatním lidem, zprvu soukmenovcům a souvěrcům, později ke všem vůbec; 6. svět a společnost nejsou tudíž nábožensky lhostejné, nýbrž mají své dějiny, v nichž se vztah k Bohu odehrává, často proti mocenským silám. – V křesťanství je vrcholem tohoto vztahu skutečnost, že v Ježíši z Nazareta se Bůh sám stal člověkem a vzal na sebe lidský osud (vtělení).

náboženství občanské, občanské náboženství.

nacionalismus (z latiny: *nātiō*, „narození, rod; kmen, národ"), 1. Ideologia a politika, jež při-

kládá nepodmíněnou hodnotu vlastnímu národu či národnosti. Vzniká počátkem 19. století jako náhrada společenské funkce náboženství. S tímto pozitivním nacionalismem se často spojují i pohrdavé postoje vůči jiným národům, xenofobie apod. 2. Vlastenectví.

nacionální, národní, vztahující se k veřejnému i politickému životu národa.

nadace, 1. Trvalé věnování určitého majetku na obecně užitečný účel; tento majetek, příjmy z něho. 2. Podle práva České republiky právnická osoba, jejíž pravidla činnosti stanovuje zřizovatel. Nadace mohou zřizovat osoby fyzické (i závětí) i právnické, jednotlivě i společně. Majetek nadace tvoří jmění a ostatní majetek nadace. Celková hodnota nadačního jmění nesmí být nižší než 500 000 Kč a po dobu trvání nadace se nesmí snížit pod tuto hodnotu. Nadace používá k dosahování účelu, pro který byla zřízena, výnosů z nadačního jmění a ostatní majetek nadace. Je právnickou osobou, pro jejíž vytvoření, na rozdíl od korporace, nejsou rozhodující osoby, ale majetek, který fyzická či právnická osoba, nebo několik osob, vymezí účelově k dosažení stanoveného cíle (obecně prospěšného), jímž nemůže být podnikání, a který získává právní subjektivitu. Nadace vzniká registrací u příslušného státního orgánu, kterým je krajský rejstříkový soud.

Nadace rozvoje občanské společnosti (zkratka NROS), založena na jaře roku 1993 jako český právní subjekt, Nadace posiluje rozvoj neziskového sektoru, dárcovství a dobrovolnictví, a tím přispívá k rozvoji občanské společnosti a k evropské integraci. Podporuje takové neziskové organizace, které poskytují pomoc ohroženým a znevýhodněným skupinám, hájí lidská práva, demokratické hodnoty, přispívají k vzájemnému soužití a toleranci menšin ve společnosti nebo jinak oživují zájem občanů o místní rozvoj a veřejný život. Jednou z klíčových cílových skupin jsou děti a mladí lidé, které nadace podporuje v rámci specifických programů. Nadace také trvale usiluje o zvyšování informovanosti a vzdělání v oblasti neziskového sektoru. Hlavním předmětem činnosti nadace je poskytování nadačních příspěvků v rámci jednotlivých grantových programů na konkrétní projekty nestátních neziskových organizací registrovaných v České republice. Pro tyto grantové programy získává nadace prostředky u nás i v zahraničí. Nadace navíc aktivně vytváří či uskutečňuje programy, které jsou v souladu s jejím celkovým posláním. NROS má v současné době tři hlavní priority, které uskutečňuje v rámci svých programů: rozvoj občanské společnosti a neziskového sektoru; oblast lidských práv a romské integrace; programy pro děti a mládež. Kontakt: www.nros.cz.

nadační dar, vše, co je poskytnuto nadaci nebo nadačnímu fondu k dosahování účelu, pro který byly nadace nebo nadační fondy zřízeny.

nadační fond, účelová sdružení majetku zřízená a vzniklá pro dosahování obecně prospěšných cílů. Obecně prospěšným cílem je zejména rozvoj duchovních hodnot, ochrana lidských práv nebo jiných humanitárních hodnot, ochrana přírodního prostředí, kulturních památek a tradic a rozvoj vědy, vzdělávání, tělovýchovy a sportu.

Nadační investiční fond (zkratka NIF), vznikl v roce 1991 jako akciová společnost; na účet tohoto fondu bylo převáděno 1% z každé privatizace, výsledný zisk byl přerozdělen ve dvou etapách (1999, 2001) mezi 73 nadací (podrobnější analýza – *viz* časopis *Grantis*, ročník 10, 2002, č. 9) a hesla nadace podpořené Nadačním investičním fondem v I. etapě (1999), nadace podpořené Nadačním investičním fondem ve II. etapě (2001).

nadační jistina, peníze nebo majetek daný do svěřenectví, aby byl zajištěn pravidelný a stálý příjem pro osobu nebo organizaci. V případě nadací a nadačních fondů základní jmění, základní vklad do organizace, který nesmí po dobu jejího trvání klesnout pod hodnotu 500 000 Kč.

nadační jmění, může být tvořeno pouze peněžními prostředky, cennými papíry, nemovitým a movitými věcmi, jakož i jinými majetkovými právy a jinými majetkovými hodnotami, které splňují předpoklad trvalého výnosu a neváznou na nich zástavní práva.

nadační příspěvek, vše, co je nadací nebo nadačním fondem v souladu se zákonem o nadacích a nadačních fondech a statutem nadace a nadačního fondu poskytnuto třetí osobě k účelu, pro

který byly nadace nebo nadační fond zřízeny.
nadnárodní společnost, velká firma, která má základnu v jedné zemi, ale zároveň ovlivňuje plně či částečně vlastněné firmy v jiných zemích.
národ, uvědomělé společenství lidí, spojených sdílenými mravy, institucemi a zpravidla jazykem, často i územím, společnou historií, kulturní tradicí apod. Národní společenství vznikala se vznikem států.
národní akční plány proti chudobě a sociálnímu vyloučení, cílem je výrazné snížení počtu lidí ohrožených chudobou a sociálním vyloučením do roku 2010 (závěry barcelonské Evropské rady). Do přípravy plánů jsou zapojovány nestátní neziskové organizace. Příprava plánů (struktura a obsah) je mezinárodně koordinována, aby se mohlo lépe využívat vzájemných zkušeností. Národní akční plány navrhují konkrétní změny programů, na národní, regionální či místní úrovni plánují nové iniciativy, aby se odstranily odhalené problémy.
národní bohatství, souhrn materiálních statků, které má k danému okamžiku ve vlastnictví daný stát.
národní hospodářství, ekonomika.
národní charakter, jeden z významných znaků každého národa formovaný historicky, geograficky, komunikačními a jinými faktory. Projevuje se ve výtvorech, hlavně kulturních, vědeckých, ekonomických, politických.
národní stát, stát, který se může plně identifikovat s jedním národem. Národní stát vyžaduje poslušnost z toho titulu, že mluví jménem národa, takže kázeň ve vztahu ke státu je stejně jako poslušnost vlastnímu národnímu osudu hodnotou, jež neslouží žádnému jinému cíli, neboť je účelem sama sobě. Ne všechny státy jsou národní a ne všechny národy mají své státy.
národní účty (anglicky *national accounts*), uspořádaná mezinárodně srovnatelná soustava vrcholných ukazatelů procesu reprodukce daného státu. Jádro soustavy tvoří šest národních účtů obsahujících charakteristiky tvorby a užití hrubého domácího produktu. Národní účty se dělí do tří tříd: účty III. a II. třídy tvoří informační zdroj účtu I. třídy (tzv. konsolidovaného účtu), který poskytuje agregátní ukazatele tvorby, rozdělení a užití hrubého domácího produktu (HDP) a hrubého národního produktu (HNP). První verze národního účtu byla zavedena Organizací spojených národů (OSN) roku 1952; od roku 1968 je platná třetí verze. Národní účty jsou pravidelně publikovány ve statistických ročenkách OSN (Yearbook of National Accounts Statistic).
naturalizace, nabytí státního občanství po narození (nikoli narozením). Podmínky naturalizace stát stanoví ve vnitrostátním právu, častým případem naturalizace je například sňatek s občanem naturalizujícího státu.
necenová konkurence, hospodářské soutěžení firem s použitím jiných prostředků než prodeje za nižší ceny, například využitím reklamy, výdajů na výzkum a vývoj.
neformální autorita, sociologicky obecně přijatelný vliv osobnosti (skupiny) založený na charakterových vlastnostech, dovednostech, oblibě atd. nositele autority.
neformální sektor (anglicky *informal sector*), rozsáhlý sektor samozaměstnavatelů v rozvojových zemích, který je zdrojem nabídky dobrovolných a pracovně náročných činností (například krejčovství, příprava potravin, obchod, oprava obuvi apod.). Tito lidé jsou často zařazováni mezi nezaměstnané nebo podzaměstnané pracovníky, neboť jejich zahrnutí do národních statistik zaměstnanosti bývá velmi obtížné. Současně však tyto osoby produktivním a významným způsobem přispívají k tvorbě národního důchodu. Jejich práci lze obecně charakterizovat nízkou kapitálovou náročností výstupu (tj. poměrem kapitálového zařízení k výstupu) a nízkou kapitálovou vybaveností práce (tj. poměrem kapitálového vstupu k práci).
negociace, 1. jednání, dohadování, vyjednávání; 2. zprostředkování.
neprofitní, neziskový, nonprofitní.
nestátní neziskové organizace, termín, používaný k postižení různých druhů dobročinných,

sociálních, občanských a jiných neziskových organizací; organizace občanské společnosti.
nestátní organizace, nestátní neziskové organizace.
neviditelné bariéry/skleněný strop, tradiční postoje, předpoklady a hodnoty, které brání posílení pozic žen v plné účasti na životě společnosti. Termín „neviditelný strop" se používá specificky pro označení překážek v rámci organizací dominovaných muži, které znemožňují ženám postup na vyšší pozice.
nevládní organizace (anglicky *Non-Governmental Organizations*, zkratka NGOs), nezisková organizace založená občanskou společností s cílem vyvolat determinovaný dopad ve společnosti. Přestože existují různé typy a oblasti působení, všeobecně se používá toto označení v zemích Severu pro organizace, které realizují projekty v oblasti rozvojové spolupráce nebo rozvojového vzdělávání (tzv. nevládní rozvojové organizace). V současné době se také rozšířil pojem nevládní humanitární organizace týkající se označení organizací, které se věnují především humanitární akci.
nevládní organizace obhajující a podporující občanská práva a zájmy (anglicky *Advocacy Non-Governmental Development Organizations*), bývají profesionálně obsazeny a obvykle nemají individuální členy. Provádějí servis pro své členy – výzkum a výcvik, šíření informací aj. Na mezinárodní úrovni zahrnují International Council for Social Welfare, Amnesty International and World Business Council for Sustainable Development.
nevládní rozvojové organizace zaměřené na zprostředkování rozvojových fondů (nazývány též zkráceně „nevládní rozvojové organizace", anglicky *Non-Governmental Development Organizations*, zkratka NGDOs), některé působí na mezinárodní úrovni a zprostředkovávají pomoc chudým zemím na jihu naší planety, mnoho jižních zemí má také vlastní nevládní rozvojové organizace, které mohou být i mimořádně rozvětvené a velmi silné. Na rozdíl od severních nevládních rozvojových organizací jižní NGDOs působí přímo na místní úrovni a angažují se v uskutečňování rozvojových projektů, nebo pro ně získávají místní obyvatelstvo.
nezisková instituce (anglicky *Non-Profit Institution*), organizace, jejíž fungování je primárně zaměřeno na poskytování určitého zboží nebo služeb bez ohledu na zisk, který není cílem. Musí proto získat dodatečné finanční zdroje z dotací, darů apod. Případný zisk nesmí být rozdělen ani zakladateli ani zaměstnancům, nýbrž musí být použit pro činnost instituce. V širším pojetí jsou mezi neziskové organizace řazeny i instituce veřejného sektoru, podle pojetí běžného například v USA se musí jednat o instituce soukromého sektoru. V tomto pojetí jsou považovány za důležité nositele občanské iniciativy a tím i za znak rozvoje občanské společnosti. Též instituce, která implicitně nebo explicitně není zaměřená na dosahování zisku. Jako příklad lze uvést mnohé zdravotnické a vzdělávací instituce. Je argumentováno, že tyto „firmy" mají jiná omezení a jiné účelové funkce, než s jakými pracuje konvenční teorie firmy.
nezisková organizace, nezisková instituce.
neziskové instituce poskytující služby domácnostem, v pojetí národního účetnictví jsou institucionálním sektorem sdružujícím institucionální jednotky, které jsou ostatními soukromými netržními výrobci, jejichž hlavní ekonomickou funkcí je poskytovat netržní služby (výlučně) domácnostem a jejichž hlavní zdroje činnosti plynou z dobrovolných příspěvků od ostatních sektorů, popřípadě z vlastních důchodů.
neziskovost, vlastnost přisuzovaná organizacím, které nebyly zřízeny za účelem zisku, nýbrž z důvodů plnění svého poslání. Jejich zisk nesmí být použit ve prospěch zakladatelů, členů, orgánů nebo zaměstnanců.
neziskový sektor, neziskový nestátní sektor, občanský sektor, třetí sektor.
neziskový nestátní sektor, pojem označující různé instituce a organizace nestátního, avšak neziskového charakteru. Neziskový nestátní (anglicky *non-profit*) sektor doplňuje a rozšiřuje činnost organizací veřejného sektoru, dost často se jeho instituce vyskytují a působí zároveň s in-

stitucemi veřejného sektoru, například v odvětvích školství, zdravotnictví, sociální práce, kultury apod. Rozvinutost sektoru je často považována za jeden z indikátorů vyspělosti společnosti. Institucionálně se sektor zakládá na činnosti organizací typu nadací, obecně prospěšných společností, občanských sdružení, účelových zařízení církví apod.

neziskový princip, princip krytí nákladů, základní zásada orientace hospodářských jednotek, jejichž obchodním cílem není hospodaření se ziskem, nýbrž plnění určitého poslání (vize).

NIF, Nadační investiční fond.

NNO, nestátní neziskové organizace.

norma (z latiny: *norma*, „pravidlo, předpis; měřítko, míra, pravítko, úhelník"), předpis, všeobecně závazné pravidlo; právo – právní norma; sociologicky soubor pravidel chování v určité situaci, který vymezuje formy sociálních aktivit usilujících o dosažení sociálních cílů.

normativní (z latiny), určující, předepisující, například výroky o tom, co je třeba, co je povinné atd. Normativní vědy jsou například logika, etika, právo.

norma autonomní, autonomní norma

norma dispozitivní, dispozitivní norma.

norma heteronomní, heteronomní norma.

norma kogentní, kogentní norma.

norma právní, právní norma.

norma sociální, sociální norma.

normativismus, zkráceně vyjádření normativní právní teorie.

normativní právní teorie (též ryzí nauka právní), představuje jeden z významných směrů právní teorie navazující na filozofii Immanuela Kanta. Normativní teorie postavila ostrou hranici mezi tím, „co jest", a tím, „co býti má", kdy úkolem právní vědy je zkoumat jen „co býti má", tedy obsah právních norem. Právní věda nezkoumá společenské podmínky, za nichž právo vzniká a působí. Platnost právní normy je přitom odvozována od normy vyšší a právní řád je považován za hierarchicky uspořádaný soubor norem od nejvyšší právní normy po nejnižší. Normativní teorie byla současně rozpracovávána Františkem Weyrem, zakladatelem a představitelem Brněnské normativní teorie (školy), a Hansem Kelsenem, zakladatelem Vídeňské školy nazvané ryzí nauka právní. Obě školy měly k sobě velmi blízko a jejich vliv byl významný zejména v období mezi dvěma světovými válkami.

not-for-profit, nevýdělečný, ve vztahu k činnosti organizace založené výlučně s jiným cílem než je vytváření zisku.

nouze, stav, kdy člověku něco podstatného chybí tak silně, že jeho jednání není zcela svobodné. Předmětem nouze může být potrava, byt, nedostatek práce, zdravotní postižení apod., zejména, když takový negativní stav vyplňuje jeho vědomí a vytlačuje odtud ostatní témata a optimistické myšlenky.

nouze sociální, sociální nouze.

novela v právu, zákonné nebo jim rovnocenné předpisy, kterými se doplňuje a pozměňuje určitý zákonný předpis starší. Pokud se taková změna obsáhlejší kodifikace provádí po etapách, jde o novely dílčí. Název je odvozen od „novellae leges" vydaných po Justinianově kodifikaci římského práva.

novelizace, změna právních předpisů pozdějším právním předpisem stejné nebo vyšší právní síly. Výslovná novela uvádí novelizovaný předpis, například v derogační klauzuli, nepřímá novela nikoli.

NROS, Nadace rozvoje občanské společnosti.

občan, plnoprávný příslušník určitého státu, právní pojem jednotlivce, který je státu zavázán oddaností a kterému se od něj dostává ochrany. Podmínky občanství vymezuje každý stát v souladu se svými předpisy a není nezbytně nutné, aby každý, kdo sídlí ve sféře jurisdikce určitého státu,

byl jeho občanem, i když je příslušníkem tohoto státu a není občanem státu jiného. Mezinárodní právo rozdíl mezi občanstvím a státní příslušností neuznává; vychází z toho, že občanství je zcela určeno státní příslušností. Podmínky státního občanství vymezují jednotlivé státy různě.

Občanská komise za lidská práva, občanské sdružení, národní pobočka mezinárodní organizace (se sídlem v Praze). Posláním je vyšetřování a dokumentování psychiatrického porušování lidských práv; asistence při nalézání a získávání potřebné pomoci od úřadů spravedlnosti. Cílovými skupinami jsou lidé, kteří se cítí být psychiatrií poškozeni, případně jejich příbuzní. Konkrétní projekty tohoto sdružení spočívají ve vyšetřování a dokumentování psychiatrického porušování lidských práv a zneužívání psychiatrie, jakož i monitoring negativních dopadů působení psychiatrie na společnost.

občanská kultura, normy vytvářející způsoby mírumilovného a solidárního soužití. Mezilidské vztahy jsou korektní a založené na vzájemné úctě a ohleduplnosti. Pomáhá řešit konflikty vznikající mezi egoismem a solidaritou a altruismem.

občanská práva, práva daná zákonem. Přestože v současné době vnímáme mnohá práva jako samozřejmá, ve skutečnosti bylo tohoto stavu dosaženo pomalu; lidé postupně získali svá práva omezením moci panovníka. Patří mezi ně svoboda pohybu, svoboda projevu a vyznání, právo na majetek a rovnost před zákonem. Tato práva jsou zajišťována Listinou základních práv a svobod. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné. Je třeba je odlišit od lidských práv, která mohou nebo také nemusejí být takto zaručena a která náležejí všem lidem kdekoli na světě.

občanská společnost, společnost lidí, kteří jsou si rovni před zákonem; termín občanská společnost se ve společenských vědách pod vlivem přirozeněprávních teorií objevuje od 18. století. Tradičně bývá tento pojem ztotožňován s vládou práva, kdy občané dodržují abstraktní pravidla při střetávání každodenních zájmů (občanský étos); na Západě je dnes všeobecně považována za záruku svobody a demokracie. Její členové se vyznačují nejen občanským partnerstvím, ale také rozvinutými obchodními dovednostmi. Mezi její hlavní formy se většinou řadí politická veřejnost a tržní hospodářství. Občanská společnost není pouhou společností občanů, není ani protikladem národní společnosti. Vzniká v procesu modernizace a označuje společenské a ekonomické uspořádání, zásady a instituce mimo rámec státu. Je sférou společenské autonomní samoorganizace mimo sféru politické moci. Občanská společnost stojí v distinkci vůči státu, to znamená, že má mimopolitický statut, má nicméně politickou relevanci. Zájmy a priority vycházející z prostředí občanské společnosti jsou pro politickou sféru normativní, závazné. Žádná vláda nemůže v demokraciích vládnout střednědobě v rozporu s veřejným míněním, od kterého požadujeme nezávislost, které se vytváří v mimopolitické občanské společnosti, tedy mimo sféru politické moci a nemělo by být politickou mocí zprostředkováno. Občanská společnost je tedy oblastí institucí, organizací a jedinců v prostoru mezi rodinou, státem a trhem, v prostoru, ve kterém se lidé mohou dobrovolně sdružovat s cílem prosadit společné zájmy.

občanská výchova, 1. soubor výchovných aktivit, jejichž cílem je občanské chování, 2. název vyučovacího předmětu na školách. Výchova občanská má velmi starou historii. První formulace ideálu ctnosti, který učiní z člověka řádného občana, lze nalézt v Platónových spisech O státě a zákonech.

občanské náboženství, formy rituálu a přesvědčení podobné náboženským, avšak světského charakteru – například uctívání Rozumu za Velké francouzské revoluce apod., ale i politické pochody a ceremoniály.

občanské povinnosti, povinnosti občana vůči státu, ale také poddaného vůči panovníkovi (vládci). Někdy se tohoto výrazu užívá k označení opačného vztahu, tj. vztahu panovníka vůči poddaným anebo i k označení jejich vzájemných vztahů.

občanské sdružení, společenství osob, nejčastější typ právní formy nestátní neziskové orga-

nizace. V zákonu o sdružování občanů, se uvádí, že občané mohou zakládat spolky, společnosti, svazy, hnutí, kluby a jiná občanská sdružení, jakož i odborové organizace a sdružovat se v nich.

občanský étos, v liberálních demokraciích označení mravního řádu či principu, který se vyznačuje občanským partnerstvím, tj. vzájemným uznáním občanů jako hodnotných, svobodných a suverénních jednotlivců a dodržováním obecných pravidel v každodenním střetávání jejich zájmů.

občanský sektor, jeden ze sektorů národního hospodářství; řadíme sem subjekty, které jsou nestátní, neziskové, institucionalizované a dobrovolnické; tyto instituce jsou právnickou osobou, a tudíž mají také svá práva i povinnosti. Subjekty občanského sektoru v moderních společnostech nahrazují struktury příbuzenské, stavovské nebo církevní, které jsou zásadní v tradičních společnostech. (*Viz* též neziskový sektor, též třetí sektor.)

občanství Evropské unie, občanem Evropské unie (EU) je každý, kdo je občanem členského státu EU. Občanství EU však nenahrazuje, nýbrž doplňuje státní příslušnost členského státu. Občanství EU bylo zavedeno Maastrichtskou smlouvou a vyplývají z něho určitá práva a povinnosti. Občanství unie přináší zvláštní práva: svobodu pohybu a usazení se kdekoli v EU; právo volit a být volen do obecní samosprávy a do Evropského parlamentu v místě trvalého pobytu; diplomatickou a konzulární ochranu orgány jakéhokoli členského státu EU; petiční právo k Evropskému parlamentu; právo obracet se na evropského ombudsmana.

obec, základní článek soustavy státní správy a samosprávy, veřejnoprávní korporace, má vlastní majetek. Jejími orgány jsou obecní zastupitelstvo a rada obce; navenek obec reprezentuje starosta – stojí v čele obecního úřadu; v oblasti samosprávy rozhoduje prostřednictvím obecně závazných vyhlášek zastupitelstvo obce.

obecně prospěšná společnost (zkratka o. p. s.), nestátní organizace podléhající veřejné kontrole, poskytující obecně prospěšné služby za předem stanovených a pro všechny uživatele stejných podmínek; za služby lze stanovit poplatky. Zisk o. p. s. nesmí být použit ve prospěch zakladatelů, musí být použit ve prospěch poskytování služeb. Zakladateli se mohou stát právnické osoby, fyzické osoby, stát, případně kombinace těchto subjektů.

obecně prospěšný cíl, rozvoj duchovních hodnot, ochrana lidských práv nebo jiných humanitárních hodnot, ochrana přírodního prostředí, kulturních památek a tradic a rozvoj vědy, vzdělávání, tělovýchovy a sportu.

obecně závazná vyhláška, zastupitelstvo obce schvaluje obecně závazné vyhlášky v samostatné působnosti. Tyto však musí být v souladu se zákony a ostatními právními předpisy.

obchodní veřejná soutěž, forma zadávání veřejné zakázky. Jedná se o obálkovou metodu, kdy zájemce v obálce podává svou nabídkovou cenu a další podklady ke způsobu realizace veřejné zakázky.

obyvatelstvo, soubor lidí žijících na určitém území (státu, kraje, města apod.). Někdy se překrývá s vymezením pojmu populace, ale v zásadě se obyvatelstvo může skládat z různých populací a také etnik nebo národů. Za základní charakteristiky obyvatelstva se považují: etnické a národnostní složení, rozmístění do základních sídelních jednotek, hustota obyvatelstva, struktura podle pohlaví, věku, zdravotního stavu, ekonomické aktivity, sociální příslušnosti, profese, zaměstnání, vzdělání, eventuálně mateřského jazyka, náboženského vyznání, stupně gramotnosti, rodinného stavu, postavení v rodině a dalších rodinných charakteristik.

odbory, organizace zaměstnanců k hájení a prosazování mzdových, pracovních a sociálních zájmů zaměstnanců vůči zaměstnavatelům. Svým vlivem na parlamenty a vlády se snaží prosazovat též společensko-politické požadavky. Hlavní formou prosazování zájmů odborů je písemná dohoda mezi zaměstnavatelem a odbory (tzv. kolektivní smlouva), dále účast na rozhodování při řízení podniku a v nejkrajnějším případě stávka. Účastní se též tripartitního jednání se zaměstnavateli a s představiteli vlády.

odcizení, pocit a stav izolace člověka ovládaného systémem, věcmi, ekonomikou; v Hegelově filozofii nutný děj, jímž se člověk stává závislým na vlastní výtvorech, které omylem pokládá za pravou, ale cizí zkušenost. Dějiny i příroda jsou jen odcizené průměty ducha. Marxismus tento pojem objektivizuje: člověka odcizují společenské poměry.

odpovědnost, schopnost, ochota, respektive povinnost člověka přičítat si a nést následky svých činů i činů druhých lidí: „odpovídat" za sebe, své děti, zaměstnance, předky atd. Jeden ze základních rysů lidství a podmínka svobodné společnosti. Tam, kde tato dobrovolná či vnitřní odpovědnost nestačí, musí nastoupit odpovědnost vnější (právní, trestní), již pachateli přičítá vnější autorita.

OECD, Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj.

oficiální rozvojová pomoc (anglicky *Official Development Assistance*, zkratka ODA), soubor transferů do rozvojových zemí a multilaterálních institucí, které jsou poskytovány oficiálními místy, jako jsou vlády států či místní vlády, nebo jejich výkonnými orgány. Každá transakce musí splňovat následující kritéria: a) je poskytována s cílem podpořit ekonomický rozvoj a blahobyt v rozvojových zemích; b) je koncesionální (nemá komerční charakter) a obsahuje grantovou složku, která tvoří minimálně 25 %. ODA zahrnuje i administrativní náklady spojené s jejím poskytováním.

ochrana lidských práv, jeden ze stále více používaných pracovních nástrojů různých organizací včetně nestátních neziskových organizací, který je zaměřen na rozvoj, ochranu zájmů a posílení sociálního sektoru s vysokým stupněm zranitelnosti a sociálního a politického vyloučení. Jedná se také o prvek, který je stále více viditelnější v humanitárních akcích, především v kontextu složitých naléhavosti, kde humanitární krize jsou následkem masivního porušení lidských práv (nucený exodus, genocida atd.). To vyžaduje poskytnutí pomoci obětem nejen ve formě základních prostředků k přežití, ale také ochranu lidských práv.

ochrana sociální, sociální ochrana.

ombudsman, veřejný ochránce práv.

Open Society Institute (OSI), nadace, založena roku 1993 v New Yorku, zakladatel: George Soros. Vznikla na podporu Soros Foundations Network, sítě Sorosových nadací ve střední a východní Evropě a v bývalém Sovětském svazu (ve více než 50 zemích). V síti Sorosových nadací má svého zástupce také Česká republika – Open Society Fund Praha (OSF Praha). Tři pobočky OSI jsou v USA, jedna v Budapešti, Bruselu, Londýně a Paříži. Motto: „Building a global alliance for open society." OSI a síť Sorosových nadací podporují otevřenou společnost působením na státní správu, podporou vzdělání, médií, veřejného zdravotnictví, lidských práv, ženských práv, podporou sociální, právní a ekonomické reformy. OSI také usiluje o vytvoření otevřené globální společnosti prohlubováním spolupráce s dalšími nestátními organizacemi, vládami a mezinárodními institucemi. Některé programy realizuje OSI pouze na území USA. Kontakt: www.soros.org.

opozice (z latiny: *oppositus*, „protilehlost, protivná poloha; nastavení"), 1. protiklad. 2. Postoj proti něčemu. 3. Politické strany, jež se nepodílejí na vládě.

o. p. s., obecně prospěšná společnost.

orální historie (anglicky *oral history*), termín označující nikoli zvláštní historickou disciplínu, nýbrž specifickou metodu uplatňující se jak v historiografii, tak v sociologii, psychologii a v dalších vědních oborech. Orální historie se zaměřuje na individuum, na jeho osobní zkušenosti, subjektivní prožívání dějin a jeho význam pro jedince. Vyprávění, rozhovor není jedinou formou, vzpomínky a zážitky lze zachytit i písemně. Nezastupitelnost orální historie vyniká zejména v případě, kdy řada pramenů není přístupná či byla zničena. Rozhovor je na rozdíl od spontánní výměny názorů v každodenní konverzaci strukturovaný, otázky jsou pečlivě promyšleny a komponovány v určitém sledu, aby se získaly nové poznatky, potvrdila konkrétní interpretace či ověřila předběžná hypotéza. K již „vyzpovídaným" narátorům se přičleňují další. Metoda rozhovoru má

několik fází: a) narátor volně vypráví, tazatel klade otázky, jež jsou impulzem k dalším vzpomínkám, nahrávky jsou přepsány a vytištěny; b) pro druhý rozhovor si tazatel připraví další otázky objasňující nejasnosti či zpřesňující původní výpověď, nahrávky jsou rovněž přepsány a vytištěny; c) další fází je analýza textu a historických údajů; d) konečnou fází je vyhodnocení a interpretace rozhovoru. Metoda orální historie se v poslední době běžně uplatňuje; v českém prostředí ve výzkumu mapujícím Listopadovou revoluci 1989 a osudy jejích účastníků či při výzkumu, jehož předmětem byly souvislosti životních příběhů a občanského hnutí Charta 77 se zřetelem na jeho přínos k rozvoji občanské společnosti.

organizace občanské společnosti (anglicky *Civil Society Organizations*, zkratka CSOs), skupiny jednotlivců a sdružení, které nepatří ani k vládnímu ani k ziskovému soukromému sektoru; vznikají a existují na základě sdílených hodnot a zájmu skupiny občanů a těch, kteří je podporují. Tyto občanské organizace jsou odděleny od státu a trhu a zahrnují nejrozmanitější formy skupin, sdružení, spolků, svazů a společností. Ve všech organizacích občané sdílejí hodnoty a oddanost dané činnosti společně s ostatními občany. Pojem občanský vyjadřuje možnost volby každého jedince být aktivní pro veřejný prospěch.

Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (anglicky *Organization for Economic Co-operation and Development*, zkratka OECD), mezivládní organizace hospodářsky nejvyspělejších států světa, se sídlem v Paříži, založena v roce 1961. Činnost zahrnuje všechny aspekty hospodářské a sociální politiky; nejvyššími orgány jsou rada a výkonný výbor, dále řada autonomních orgánů a zvláštních výborů; Česká republika se stala členem v roce 1995.

Organizace Spojených národů (zkratka OSN, anglicky *United Nations*, zkratka UN), mezinárodní organizace, založená roku 1945 na konferenci v San Franciscu padesáti státy, včetně ČSR; sdružuje většinu států světa (1995 184 členů, dnes už víc); cílem OSN je udržovat mezinárodní mír a rozvíjet spolupráci mezi národy a státy; hlavní orgány OSN: Valné shromáždění, Rada bezpečnosti, Hospodářská a sociální rada, Poručenská rada, Mezinárodní soudní dvůr a Sekretariát v čele s generálním tajemníkem.

Organizace Spojených národů pro výživu a zemědělství (anglicky *Food and Agriculture Organization*, zkratka FAO), multilaterální agentura se sídlem v Římě, která byla založena v roce 1945 jako výsledek Konference Organizace spojených národů o výživě a zemědělství; vznikla s cílem zlepšit životní úroveň národů a jejich výživu, zvýšit výnos produkce a efektivitu distribuce všech potravin a zemědělských produktů, zlepšit podmínky venkovských populací a přispět k rozvoji světové ekonomie a zbavení lidstva hladu.

osoba, lidský jedinec (bez rozdílu pohlaví), lidská bytost; jedinečný nositel subjektivity a všeho, co k ní patří, zejména svobody, vůle, práv, vztahů apod. Navenek je charakterizována svým jménem, které ji odlišuje od ostatních a je znakem její důstojnosti. Osoba se nejprve objevuje v antické tragédii, vysoké hodnocení osoby přineslo křesťanství. Filozofický zájem o osobu začíná Augustinem, v novověku Blaisem Pascalem, vlastní filozofii osoby vytvořili – v navázání na literaturu 19. století – teprve dánský filozof Sören Kierkegaard (1813–1855), personalisté a existencialisté 20. století. Zdůraznili vnitřní spojitost svobody a odpovědnosti, etický význam lidské jedinečnosti a ryze osobní kategorie, jako je například vina, čest, lítost, vděčnost, věrnost, držení slova. Pojem osoby hraje velkou roli i ve filozofii výchovy, v psychologii, v teologii a v teorii práva, zejména v teorii lidských práv. Hluboké pochopení vztahů mezi osobou se obráží i v jazyce, například v kategorii gramatické osoby slovesa.

osobní údaje, údaje o fyzické osobě (nikoliv organizaci). V zásadě je nemůže nikdo vést bez jejího povolení. Ochrana osobních údajů je v České republice regulována zákonem č. 101/2001 Sb. o ochraně osobních dat a o změně některých zákonů a dalšími právními předpisy. Zákon rozlišuje osoby, které zpracovávají osoby jiných lidí (tzv. správce nebo zpracovatel osobních údajů) a dále osoby, jejichž osobních údaje správce a zpracovatele zpracovávají (tzv. subjekty údajů). Správ-

cům a zpracovatelům jsou při ochraně osobních údajů ukládány především povinnosti, zatímco subjektům údajů jsou dána práva. Na ochranu práv subjektů údajů a kontrole plnění povinností správce a zpracovatele osobních údajů byl zřízen Úřad na ochranu osobních údajů.

osobnost, systém psychických vlastností, které jsou biologicky determinovány, ale utvářejí se v průběhu života jednotlivce v interakci s okolím.

osud, síly a vlivy, jež domněle spoluurčují běh událostí života člověka, a které on sám ovlivnit ani předvídat nemůže. V antice pokládán dokonce za svrchovanou moc, jíž podléhají i sami bohové.

otevřená společnost, pojem označující moderní společnost, jež má být založena výhradně na uznávání a dodržování nezbytných a předem známých pravidel, včetně principu svobody a otevřené společnosti, nikoli na původu, historii či zásluhách jednotlivých lidí; za těchto podmínek může být „otevřená", tj. zásadně přístupná každému (pojem zavedl Henri Bergson, rozvinul jej Karl R. Popper). Lidé reflektují skutečnost, že nedisponují s dokonalým věděním, z čehož vyvozují závažné důsledky pro sociální i politické instituce. Mocenské instituce a struktury zde mohou být beze strachu kritizovány, výchova zde neznamená indoktrinaci a svoboda myšlení, jednání a přesvědčení je zde dovolena v nejvyšší možné míře. Pochybování je zde uznáno za společensky nejvyšší hodnotu. Otevřená společnost si vytváří takový systém politické správy (demokracii), který se pokouší toto vědomí naší nedokonalosti a naši následnou pochybnost „institucionalizovat". Takový institucionální systém má umožnit především nenásilné odstraňování „špatných vlád", má vytvářet trvalé podmínky umožňující nenásilné změny ve sféře politické moci.

pacifismus (z latiny: *pācem facere*, „zjednávat mír"), světonázorová doktrína a protiválečné hnutí, odmítající jakékoliv války a stavící se za řešení sporných problémů mírovou cestou. Pacifismus je zastáván mírovým hnutím, rozšiřujícím se od poloviny 19. století vzhledem k narůstající ničivosti moderní války. Tradice pacifismu jako filozofického a náboženského postulátu jsou spojeny s antikou a křesťanstvím; zdůrazňovány v německém a francouzském osvícenství. První skupiny pacifistů vznikaly v amerických sektách (kvakeři); počátkem 19. století se ve Velké Británii (1816) a v USA (1828) ustavila první mírová společenství *(Peace Societies)*. Ve střední Evropě získával pacifismus vliv ve 2. polovině 19. století, především prostřednictvím Berty von Suttnerové a Alfreda Herrmanna Frieda; představiteli byli mimo jiné Henri Dunant, Jean Jaurès a Ludwig Quidde. Centrem je od roku 1891 Mezinárodní mírová kancelář v Bernu (později v Ženevě).

PAM, Public Affairs Management.

panevropanismus, ideologie a politické hnutí usilující o sjednocení evropských států. Ideologem byl rakouský politik Richard Coudenhove-Kalergi (1894–1972). K přívržencům patřili Tomáš Garrigue Masaryk, Winston Leonard Spencer Churchill nebo Konrad Adenauer; po druhé světové válce se panevropanismus aktivizuje v různých, též institucionalizovaných formách: Evropská společenství, Evropské hnutí nebo Rada Evropy.

paradigma (z řečtiny: *paradeigma*, „příklad, vzor, model"), 1. [lingvistika] Soubor tvarů ohebného slova vyjadřující systém jeho mluvnických kategorií, mluvnický vzor. 2. [filozofie vědy] Souhrn všech pojetí vědní disciplíny v určitém časovém úseku; pardigma podléhá změnám a vývoji (například v renesanci na místo Ptolemaiova paradigmatu geocentrického Vesmíru nastoupilo Koperníkovo paradigma heliocentrické). Jde tedy o označení pro základní celkovou představu skutečnosti, jíž se řídí veškerá praxe určité vědy či oboru; soubor představ a axiomů, co je ve vědě nebo jejím dílčím úseku vědecké a co vědecké není. Tímto instrumentáriem se vymezuje každá vědecká disciplína vždy po určité historické období a jím je určeno, co má být předmětem pozorování a zkoumání, jaké otázky mají být kladeny a řešeny ve vztahu k předmětu výzkumu, jak mají tyto otázky být strukturovány a jakým způsobem je třeba postupovat při interpretaci výsledků pozorování a výzkumu. Paradigma popsal a explicitně definoval americký filozof a historik vědy Thomas S. Kuhn (narozen 18. 7. 1922) v díle *The Structure of Scientific Revolutions* (Struktura vědeckých revolucí, 1962). 3. [ekonomie] Soubor předpokladů, na kterém je vybudována ekono-

mická teorie; způsob pohledu na hospodářské jevy z pozic ucelené teorie.
parazitismus sociální, sociální parazitismus.
paritní demokracie, koncept společnosti, na které se rovným způsobem podílejí ženy a muži, a který stanoví, že jejich úplné a rovné užívání občanství je závislé na jejich rovném zastoupení v politických rozhodovacích pozicích. Podobné nebo stejné úrovně účasti žen a mužů v rozmezí 40 až 60 procent v celém demokratickém procesu jsou principem demokracie.
parlamentarismus, systém a metody výkonu státní moci vyznačující se rozdělením zákonodárných a výkonných mocí při dominantním postavení parlamentu.
participace (z latiny: *partem capere*, „mít účast"), podílení, podílnictví. 1. U Platóna *(methéxis)* model vztahu věcí k idejím: jsoucí se podílí na ideji dobra. 2. V současné politické teorii názor, že se na řízení a rozhodování mají podílet pokud možno všichni, jichž se týká – v podniku, v obci, ve státě (participační demokracie).
participační demokracie, systém demokracie, v němž se všichni členové skupiny nebo komunity kolektivně účastní rozhodování o významných záležitostech.
partitokracie, silný vliv politických stran na řízení státu, jehož důsledkem bývá slabé postavení či ztráta nezávislosti dílčích pilířů státní moci (výkonné, zákonodárné, soudní), které jsou obvykle kontrolovány přímo jednotlivými stranickými sekretariáty. Dalším důsledkem bývá také pronikání stranické moci a vlivu do nepolitických institucí společenského života. Mnozí politologové a historici označují tímto pojmem například systém první Československé republiky (1918–1938) či dlouhodobou koaliční vládu křesťanských demokratů a sociálních demokratů v Rakousku ve druhé polovině minulého století.
partnerství, princip uplatňovaný v členských zemích Evropské unie při řešení ekonomických a sociálnlích problémů. Partnerství by mělo zahrnovat co možná nejširší škálu organizací včetně ústředních vlád a regionálních a místních samospráv, orgánů odpovědných za výplatu sociálních dávek, organizací zaměstnavatelů a podnikatelů, odborů, nevládních organizací, organizací občanské společnosti a organizací zastupujících zájmy nezaměstnaných a etnických menšin. Smyslem těchto partnerství by mělo být úsilí o politiku integrace a spojitosti národních, regionálních a místních programů vytváření pracovních míst, například koordinace politik zaměstnanosti a trhu práce s podnikáním, tvorbou infrastruktury a rozvojem.
patriotismus, identifikace se zemí či národem, k nimž člověk patří, to znamená, kde se narodil, žije a (nebo) k nimž pociťuje svou příslušnost, a je ochoten pro toto společenství něco udělat bez ohledu na osobní prospěch, případně přinést i určitou oběť (včetně vlastního života). Pojem patriotismus existuje již od antiky, kde je vázán na celý typ kultury a určitou lokalitu. V Evropě znovu „ožil" v 18. století, kdy je spjat se svobodnou (cizinci neujařmenou) vlastní zemí (viz české národní obrození) nebo s rodnou obcí (lokální patriotismus). Mírné formy patriotismu s angažovaností ve prospěch dané lokality jsou považovány za pozitivní znak charakterizující občanskou společnost, přehnané projevy lokálního patriotismu jsou považovány za omezenost a jsou spojovány s provinčností, nedostatkem světovosti (dnes globálního uvažování).
personalismus (z latiny: *persona*, „osoba; bytost; škaraboška, maska"), 1. Moderní filozofický směr, zdůrazňující význam neopakovatelné, jedinečné lidské osoby (bytosti) jako nositele lidských vztahů, hodnot svědomí, viny atd., často ve spojení s křesťanským a židovským viděním člověka. Osoba se může k něčemu zavázat, může se stydět, může svědčit a ručit za něco. Je schopna, lítosti, důvěry, lásky. Personalismus stojí v protikladu jak k individualismu, který podceňuje význam vztahů, tak zejména proti kolektivismu, který osobu přehlíží nebo dokonce ničí. Hlavní představitelé: Nikolaj Alexandrovič Berďajev, Maurice Blondel, Martin Buber, Jean Lacroix, Emmanuel Lévinas, G.abriel Marcel, Max Scheler, Jan Sokol aj. 2. Psychologické učení, podle něhož člověk není jen složeninou prvků, ale celistvou bytostí (personou) neoddělitelnou od prostředí.
pěstounská péče, opatření pro zajištění náhradní výchovy dítěte, jehož výchova u rodičů není

zajištěna z příčin, které budou zřejmě dlouhodobé. Soud takové dítě svěří do pěstounské péče jiného občana (pěstoun) nebo do společné pěstounské péče manželům. Pěstounská péče zaniká dosažením zletilosti dítěte, úmrtím dítěte nebo pěstouna. Může být též rozhodnutím soudu z důležitých důvodů zrušena.

PHARE (Poland and Hungary Assistance for Restructuring of their Economies), program hospodářské pomoci při obnovení hospodářství a životního prostředí zúčastněných států. Vytvořen v roce 1989 na pomoc Polsku a Maďarsku, od roku 1990 Bulharsku, Československu, Jugoslávii, Rumunsku, od roku 1992 Albánii, Estonsku, Litvě, Lotyšsku. Pomoc poskytují státy začleněné do Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj a další mezinárodní organizace. Jedním z cílů národního programu Phare je rovněž posilování institucí a vnitřních administrativních struktur potřebných pro převzetí legislativy Evropských společenství a pro přípravu na účast v programech Evropské unie (EU). Realizace pomoci se řídí prováděcími předpisy, prostředky jsou čerpány na základě podepsaných Finančních memorand. Dílčí programy EU Phare zaměřené na rozvoj občanské společnosti spravuje od počátku své existence, to je od roku 1993, Nadace rozvoje občanské společnosti.

Platforma evropských sociálních nestátních neziskových organizací, instituce patřící do nejdůležitějších evropských zastřešujících organizací (sítí a platforem), které zastupují v Bruselu zájmy většinou oborových organizací z členských zemí Evropské unie. Vznikla v roce 1995, sdružuje evropské nevládní organizace, federace a sítě, které se zasazují o vybudování inkluzivní společnosti a propagují sociální rozměr Evropské unie.

pluralismus (z latiny: *plūrālis*, „množný"),1. Filozofická koncepce, jež v protikladu k monismu vysvětluje náš svět z několika nebo i nekonečného množství vzájemně nezávislých principů, podstat. 2. Politický systém založený na existenci více rovnoprávných politických stran či uskupení; základní znak a podmínka demokracie; sociologicky směr uvažující společnost jako složenou z více sociálních skupin vzájemně si konkurujících.

podmínky poskytování rozvojové pomoci, splnění několika kritérii v zemi přijímající pomoc. Mezi tato kritéria patří: respektování lidských práv; účast občanů na rozhodovacích procesech, řízení a politickém životě; respektování zákonů; protržně a sociálně orientovaný přístup k hospodářskému rozvoji; existence strategie rozvoje a rozvojových projektů. Poslední kritérium zohledňuje úsilí vlád přijímajících zemí, zaměřené na zlepšení situace chudých, na ochranu životního prostředí a na omezení růstu obyvatelstva. Politické podmínky poskytování pomoci jsou dány především bilaterálními vztahy mezi státy, případně vztahy mezi agenturou pro zahraniční pomoc a státem. Dárcovská země přitom určuje podmínky, které musí potenciální příjemce jeho zahraniční pomoci splnit, aby ji získal. V těchto vztazích však také fungují nestátní neziskové organizace a soukromé firmy dárcovské země a ty mohou mít podmínky odlišné. Často dochází také k tomu, že stát sám použije nestátní neziskové organizace jako prostředníka pro poskytování zahraniční pomoci do oblastí, kam by to jinak z politických důvodů nebylo možné.

podnikatel, jednotlivec, který na vlastní zodpovědnost provozuje výrobu pomocí výrobních faktorů a bere na sebe riziko ztráty nebo zisku. Dnes jsou funkce vedení podniku a vlastníků kapitálu často oddělené.

podnikatelské družstvo, družstvo, jehož předmětem činnosti je podnikatelská činnost (soustavná činnost prováděná samostatným podnikatelem, tedy i družstvem, vlastním jménem a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení zisku).

podnikové dárcovství (anglicky *corporate citizenship*), jde o celkové postoje organizace, nejen o to, že daruje peníze – organizace může podporovat dobrovolnictví zaměstnanců, nebo pomáhat řešit problémy profesionálními službami.

pojišťovna, specifická finanční instituce přebírající rizika; má oprávnění vykonávat pojistné činnosti; pojišťovny se dělí podle zaměření na univerzální, životní, neživotní a specializované a podle

právní formy na veřejnoprávní, vzájemné a akciové.
politická práva, práva, mezi nimž dominuje především právo svobodně volit a být volen.
politická strana, základní forma politické organizace, cílem je obsazení mocenských pozic ve státě nebo v obcích. Na rozdíl od jiných účastníků politických vztahů, například odborů, zaměstnavatelských svazů, církví apod., strana politická usiluje svou účastí ve volbách o zastoupení ve volených státních orgánech, aby s podporou určité části populace získala přístup k politické moci, a mohla tak realizovat státní politiku odpovídající strategickým zájmům různých skupin obyvatelstva. Vznik strany vychází většinou z toho, že k řešení existujících politických rozporů, jež mohou vyplývat z hospodářských nebo mocenských zájmů, privilegií, náboženských názorů nebo nároků na moc ve státě, je třeba se spojit do zvlášť organizovaných seskupení. V dřívějších, poměrně stabilních a málo diferencovaných společenských systémech tento účel dostatečně plnily existující sociální formy (příbuzenství, lokální, etnické nebo stavovské jednotky) nebo volně vytvořená seskupení. Strany nebo jim podobné struktury vznikaly (stejně jako vytváření samostatné oblasti života společnosti – politiky) nejprve pravděpodobně v období městských civilizací (zejména antických), v pozdním středověku v Evropě, například v Anglii.
politická vina, vina za jednání státu, jemuž jsem nedokázal zabránit – označení jedné ze čtyř úrovní viny (metafyzická, mravní, politická, trestní) v rámci uvažování Karla Jasperse o vině německého národa v době nacistické éry.
politika (z řečtiny: *polis*, „obec, městský stát“), veřejná aktivita sloužící k usmiřování rozdílných zájmů, jež garantuje rozumnou stabilitu a pořádek. Politika má svoji strukturální (anglicky *polity*), procesuální (anglicky *politics*) i obsahovou (anglicky *policy*) dimenzi.
politika fiskální, fiskální politika.
politika grantová, grantová politika.
politika hospodářská, hospodářská politika.
politika strukturální, strukturální politika.
politologie, společenská věda o politice; předmětem je fungování státu, politických systémů, mocenských a vládních institucí, uspořádání vztahů mezi jednotlivcem, společností a státem, vztahy nadřazenosti a podřízenosti, politické chování lidí, moc a autorita, vztahy mezi státy. Formativní počátky politologie jsou v prostředí starověkých civilizací, zejména v antickém Řecku a v Číně, jako moderní věda byla politologie ustavena koncem 19. století ve Spojených státech.
poplatky, odvody, které jsou vybírány jako platba za zvláštní využití veřejných zařízení nebo za veřejné výkony. V České republice se rozlišují poplatky soudní (za jednotlivé úkony nebo řízení na návrh soudů ČR a za úkony správy soudů), místní (obecní rozpočet) a správní (vybírané orgány státní správy ČR, obcemi a státními archivy); příspěvek, daně.
populace, soubor jedinců určitého živočišného druhu žijících a reprodukujících se na vymezeném území. Základními znaky každé populace jsou její celkový počet, počet na jednotku územní plochy, struktura podle různých hledisek apod.
Populační fond OSN (*United Nations Population Fund*, zkratka UNFPA –), organizace zřízená v roce 1969 Valným shromážděním Organizace spojených národů (OSN) se sídlem v New Yorku. Pod formálním dohledem Rozvojového programu OSN (UNDP) a podle směrnic Ekonomické a sociální rady OSN (ECOSOC) zodpovídá za poskytování pomoci rozvojovým zemím v populačních otázkách.
populismus (z latiny: *populus*, „lid, dav; lidstvo; národ“), líbivá, populární politika,vycházející vstříc přáním veřejnosti, voličů, mnohdy zastírající nebo i přehlížející danou realitu; využívá též stereotypy a demagogii. Cílem je většinou získání obliby ve veřejnosti a podpory ve volbách.
portfolio, mezinárodně používaný finanční výraz pro soubor různých investičních instrumentů. Řízení portfolia spočívá v alokaci finančních prostředků do různých aktivit za účelem diverzifikace rizika při maximalizaci výnosu. Správce portfolia jménem klienta a na jeho účet zajišťuje nej-

vhodnější umísťování klientových investic na kapitálovém trhu za účelem udržení a růstu aktiv, a to na základě klientových pokynů a s využitím vlastních znalostí o vývoji kapitálového trhu.

postindustriální společnost, označení současného údobí ve vývoji společnosti, znamenající konec průmyslové éry; v postindustriální společnosti už nedominuje výroba hmotných předmětů ani sektor služeb, ale produkce informací. Podle zastánců této koncepce dnes procházíme právě tak převratnými změnami, jako byla průmyslová revoluce před dvěma sty lety.

potravinová bezpečnost, fyzický a ekonomicko-sociální přístup k potřebným potravinám všech členů rodiny (z hlediska množství, výživné hodnoty, bezpečnosti a kulturní preference), které jsou důležité pro jejich aktivní a zdravý život kdykoliv a bez ohrožení ztráty jejich dostupnosti.

potravinová pomoc, transfer zdrojů určeným zemím nebo oblastem formou potravin, které jsou darovány nebo prodávány nejméně s 25% slevou (tj. 25% z jejich hodnoty je darováno – tím je vyjádřena pomoc); stejně tak formou peněžních darů nebo kreditů (půjčky, které jsou podmíněny dobou splatnosti tří a více let), jež jsou podmíněny nákupem potravin. S ohledem na způsob poskytování potravinové pomoci ji lze rozdělit do tří skupin: a) potravinová pomoc poskytnutá prostřednictvím programů, které jsou stanoveny mezi dárcovskou zemí a přijímající zemí; b) potravinová pomoc poskytnutá prostřednictvím projektů, které jsou zaměřeny na vybrané postižené oblasti; c) naléhavá potravinová pomoc v případech katastrof.

potřeba, něco, bez čeho se člověk nemůže obejít. Je však vždycky omezená (člověk nemůže sníst nekonečně mnoho) a jakmile je uspokojena, ztrácíme ji ze zřetele (sytého člověka jídlo nezajímá). Tím se liší od touhy.

potřeby kulturní, kulturní potřeby.

povinnost, nutnost dostát nějakému závazku, konat nějaký úkol. Může být člověku uložena někým jiným, a v tom případě je vymáhána buď odměnou (mzdou apod.), anebo hrozbou trestu (například vojenská povinnost. Jsou však také povinnosti, k nimž se člověk cítí být zavázán sám od sebe (například povinnost mravní) a jež tudíž nikdo vymáhat nemůže. Přesto je právě takový závazek vlastně nejsilnější, neboť mne zavazuje jako osobu. V Kantově etice je mravně hodnotné pouze jednání z povinnosti, protože znamená přemožení sobeckých pohnutek. Toto přecenění povinnosti mělo pak vážné následky v německém pojímání mravnosti jako poslušnosti a podřízení autoritě.

pozitivní diskriminace, organizovaná činnost mající zpravidla napravit předchozí negativní diskriminaci určitých osob nebo skupin jejich zvýhodňováním: například při přijímání do škol, do zaměstnání, při jejich soukromém podnikání. Tato činnost může být oprávněna snad tím, že upozorní společnost na určitý problém, avšak jako dlouhodobá strategie je dnes zpochybňována, poněvadž kompenzování handicapu může vést k tomu, že soustavně zvýhodňovaná skupina se sama přestane starat o své společenské zájmy. Někdy bývá odmítána i těmi, na něž je zaměřena, neboť může existující frustraci a společenskou izolaci ještě prohloubit.

pozitivní právo, právo platné. Obvykle se jím rozumí právo výslovně stanovené normotvůrcem, na rozdíl od práva stanoveného transcendentní autoritou (například boží). Zdůrazňuje se pak jeho změnitelnost a podléhání společenským změnám na rozdíl od práva přirozeného, které je neměnné.

poznání, proces odrazu a reprodukce skutečnosti v lidském myšlení, postupující od nevědění k vědění, jehož cílem je odhalení podstaty věcí a jevů, osvojení nějaké skutečnosti. Antická filozofie staví proti sobě poznání a pouhé mínění, které neobstojí před kritikou. Středověk se snaží sladit rozumové (přirozené) poznání a zjevení Boží. Novověká filozofie rozlišuje poznání zkušenostní či smyslové *(ā posteriōrī)* a poznání rozumové, jehož zdrojem není smyslová zkušenost *(ā priōrī)*, přičemž empirismus samostatnost rozumového poznání popírá: i poznání například geometrických zákonitostí je podle něho odvozeno ze smyslové zkušenosti. Husserlova fenomenologie

odmítá toto dělení: každé poznání je věcí zkušenosti, ta ovšem není omezena na smysly. Proto je třeba zkoumat fenomény, tj. způsoby, jak se nám věci dávají poznat. Skutečně je například poznání v exaktních vědách, založené na měření a ověřování experimentem, podstatně odlišné od poznání například v historii, kde k poznání patří i porozumění, experiment není možný a ověřování se děje jinak.

práce, účelná lidská činnost konaná s určitým úsilím, která slouží primárně k zajištění obživy, a případně i k uspokojení psychického ustrojení; výsledek této činnosti. V archaických společnostech často chápána jako trest a atribut otroctví (řecky *ponos* znamená práci i trápení), rehabilitována v křesťanství, ale až v novověku se stala předmětem myšlení a občas i zvláštní úcty (John Locke, Adam Smith, Karl Marx); („práce – matka pokroku").

pragmatický (z řečtiny: *pragma*, „skutek, jednání, fakt"), zaměřený k praktickému, činnému životu a jeho potřebám; opírající se o zkušenosti.

pragmatika (z řečtiny: *pragma*, „skutek, jednání, fakt"), 1. Součást obecné teorie znaků zabývající se studiem vztahů k jejich mluvčím (ne k předmětům), tedy k záměrům a zájmům hovořících lidí. 2. Řád upravující služební poměr veřejných zaměstnanců.

pragmatismus (z řečtiny: *pragma*, „skutek, jednání, fakt"), učení amerického filozofa Charlese Sanderse Peirce (1839–1914) a jeho školy (William James [1842–1910], John Dewey [1859–1952]), pokládající za (hlavní) kritérium správnosti a pravdivosti jednání, praxi. Pravdivé je to, co vede k cíli, co je užitečné, co se osvědčilo, co vyhovuje zájmům jednotlivce. Tím pragmatismus sice rehabilituje pojem účelu, stojí však před nesnadnou otázkou cíle; starší pragmatici ji řešili odkazem na myšlenku pokroku, v současné době je opět nezodpovězena.

prameny práva, právní formy, ve kterých se nalézá platné právo.

práva a svobody, ústavně garantovaná základní práva jednotlivců, která je zaručují určitou mírua osobní svobody. V České republice jsou obsažena v Listině základních práv a svobod jako práva základní (právo na život, nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, osobní svoboda, zákaz nucených prací nebo služeb, právo na zachování lidské důstojnosti, osobní cti, dobré pověsti a ochranu jména, právo vlastnit majetek, nedotknutelnost obydlí, listovní tajemství a tajemství jiných písemností a záznamů, svoboda pohybu a pobytu, svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání), práva politická (svoboda projevu a právo na informace, petiční právo, právo pokojně se shromažďovat, právo svobodně se sdružovat, právo podílet se na správě veřejných věcí včetně volebního práva, svobodná soutěž politických sil, právo na odpor), práva národnostních a etnických menšin, práva hospodářská, sociální a kulturní (právo na svobodnou volbu povolání a přípravu k němu, jakož i právo podnikat, právo svobodně se sdružovat na ochranu svých hospodářských a sociálních zájmů, právo na spravedlivou odměnu, právo na zvláštní pracovní podmínky žen, mladistvých a osob zdravotně postižených, právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří, při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele, právo na pomoc v hmotné nouzi, právo na ochranu zdraví, ochrana rodičovství a rodiny, právo na vzdělání, právo k výsledkům tvůrčí duševní činnosti, právo na příznivé životní prostředí) a právo na soudní a jinou právní ochranu.

práva lidská, lidská práva.

práva občanská, občanská práva.

práva politická, politická práva.

pravda, shoda tvrzení se skutečností, tradičně chápána jako přiměřenost (latinsky *adaequātio*, odtud adekvační teorie poznání) poznání nebo výpovědi ke skutečnosti, a tedy opak omylu. Kant poukázal na to, že tuto přiměřenost může sotva někdo posoudit, a Heidegger ukázal pravdu jako samu odhalenost, neskrytost věcí (na základě řeckého *alétheia*), jež se nám dávají poznat. V židovské a křesťanské tradici mívá pravda ještě širší význam: pravda je to, na co se lze spolehnout, co je někým zaručeno čili dosvědčeno, a tedy opak nikoli omylu, nýbrž lži. Člověku, který ji přijal a přihlásil se k ní, otevírá pravda budoucnost. Pravda tak není něčím, co se pouze zjišťuje a konsta-

tuje, je vždy pravdou pro někoho a stává se tudíž i kategorií etickou („Pravda vítězí“), o niž je třeba se starat. V novověkém vědeckém myšlení se pravda často chápe jako nerozpornost, soulad mezi různými výroky (koherenční teorie pravdy), případně jako evidence, zřejmost. V současné vědě se důraz posouvá na možnost verifikace (ověření) nebo falzifikace (vyvrácení) hypotéz a tvrzení. Pravda je pak často pouze pravdivostní hodnota proměnné nebo výroku.

právní filozofie, označení filozofické diskuse o problémech podstaty práva, metodologie jeho poznání a o jeho hodnotové stránce.

právní fond, účelové jmění, určitá masa soustředěných finančních prostředků, které jsou používány státem pro plnění určitých úkolů. Pro finanční zabezpečení zvlášť stanovených úkolů a správu prostředků pro ně určených byly vytvořeny státní účelové fondy, jejichž zřizování a hospodaření je úzce spojeno se státním rozpočtem. Fond neručí za závazky státu a stát neručí za závazky fondu, pokud to není výslovně stanoveno zákonem.

právní norma, obecně závazné pravidlo chování, které je zajištěné a vynutitelné orgány státní moci. Právní norma představuje základní prvek systému platného práva a má vždy zvláštní, státem uznanou formu. Její strukturu tvoří hypotéza, dispozice a sankce, tj. následky spojené s porušením normy. Pod pojmem sankce se rozumí újma nebo postih za porušení pravidla stanoveného dispozicí. Působností právní normy se rozumí rozsah, v jakém je možné aplikovat normy právní na konkrétní případy, přičemž se rozlišuje působnost časová, místní a osobní.

právní pozitivismus, programově gnozeologický přístup k právu, který vznikl v 19. století a zúžil svůj teoretický zájem o právo pouze na pozitivní (platné) právo, aniž by se hlouběji zabýval původem, společenským obsahem či hodnocením platných právních norem.

právní stát, princip zákonnosti ve státě, kdy stát je vázán právem; koncepce právního státu vznikla v první polovině 19. století v Německu; právní stát je stát určený dvěma základními předpoklady: zaprvé bezvýjimečným uplatněním zákona, který zavazuje všechny státní orgány, a zadruhé zákonností realizace veškeré státní moci.

právnická osoba, označení zahrnující sdružení fyzických nebo právnických osob, zejména obchodní společnosti, družstva, spolky, společnosti, svazy, hnutí, účelová sdružení majetku, jako například nadace, jednotky územní samosprávy a jiné útvary, o kterých zákon výslovně stanoví, že jsou právnickými osobami. Vznik právnické osoby vyžaduje nejprve její zřízení (zpravidla písemnou smlouvou nebo zakládací listinou) a následně její zápis do obchodního nebo jiného zákonem určeného rejstříku. Při zřízení právnické osoby musí být určen její název, sídlo a statutární orgán. Právnická osoba se zpravidla zrušuje dohodou, uplynutím doby nebo splněním účelu, pro který byla zřízena. Rovněž má způsobilost k právům a povinnostem, jako fyzická osoba.

právo, 1. Soubor obecně závazných norem stanovených některou autoritou; jejich uplatnění. Závazně upravuje vztahy mezi osobami (právo soukromé) a mezi osobou a společností, respektive státem (právo veřejné a trestní). Tím pomáhá snižovat nejistotu budoucnosti a tak účinně podporuje lidskou svobodu. Netýká se vztahů k sobě samému ani k věcem. Subjektem (účastníkem) práva může být jen osoba (případně tzv. právnická, tj. kolektivní), neboť jen ta se o ně může přihlásit. Pro jednání osob platí, že co není zakázáno, je dovoleno, kdežto jednání státu se omezuje na to, co je mu výslovně přikázáno. Právo musí být podepřeno donucovací mocí, aby je bylo možné vymáhat: tím se liší od morálky, i když se o ni často opírá (viz například právní pojem „v dobré víře“). Zahrnuje právo normativní (právní řád, zákony), právo objektivní (to, co je po právu) a právo subjektivní (na co mám právo). Teoreticky se právo opírá jednak o pojem či představu spravedlnosti (tzv. přirozené právo), jednak o legitimitu zákonodárce: zákon platí, protože byl platně stanoven (právo pozitivní). Pokusy oddělit tyto dvě stránky práva a postavit je proti sobě jsou vždy nebezpečné: „spravedlnost“ bez zákonů a institucí může vést k tyranii většiny (například revoluční spravedlnost, lynč), kdežto právní pozitivismus nedokáže rozlišit dobré a špatné zákony. 2. Oprávnění, nárok opřený o zákonná ustanovení, popřípadě odůvodněný zvyklostmi

(například: volební, hlasovací právo; základní lidská práva).
právo objektivní, objektivní právo.
právo pozitivní, pozitivní právo.
právo primární, primární právo.
právo přirozené, přirozené právo.
právo sekundární, sekundární právo.
právo soukromé, soukromé právo.
právo subjektivní, subjektivní právo.
právo veřejné, veřejné právo.
praxe (z řečtiny: *práxis*, „činnost, aktivita, čin"), činnost, vykonávání, v protikladu k teorii jako nahlížení a spekulaci. Aristotelés rozlišuje praxi jako jednání, jež má svůj smysl v sobě, od dělání *(poiésis)*, které je kvůli výsledku. Pojem praxe hraje velkou úlohu v pragmatismu i v marxismu.
primární právo, soubor smluv a právních aktů Evropského společenství. Jedná se o zřizovací smlouvy, jejichž součástmi jsou i přílohy, protokoly, prohlášení, jakož i smlouvy, které novelizovaly tyto smlouvy.
princip (z latiny: *princīpium*, „začátek, počátek, původ vznik"), původ, počátek, základ, vůdčí idea, zákon, základní pravidlo poznání a jednání, ústřední pojem nebo základ systému; východisko a základ argumentace, základní poučka či pravidlo, například pravidlo zachování hmoty a energie. V antické filozofii znamenal princip, prazáklad nebo pralátku, spojenou s nutností a zákonitostí jevů; v přírodovědě se princip chápe jako obecně nedokazatelné tvrzení, vzniklé zobecněním experimentálních údajů, jehož všechny důsledky se shodují s pozorováním.
privatizace, převod státního nebo veřejného majetku do soukromého vlastnictví. Mívá zpravidla formu prodeje celku nebo části fyzickým nebo právnickým osobám V České republice byla rozhodující formou kuponová privatizace, kterou byl státní majetek předán zdarma soukromým osobám.
Program životního prostředí OSN (anglicky *United Nations Environment Programme*, zkratka UNEP), organizace vytvořená v roce 1972 Valným shromážděním Organizace spojených národů se sídlem v Nairobi. Tento program byl vytvořen pro realizaci série interdisciplinárních cílů v oblasti životního prostředí.
Prohlášení práv člověka a občana, Deklarace práv člověka a občana.
projekce (z latiny: *prōiectus*, „hozený kupředu, vymrštěný; vyčnívající, vynikající; náchylný"; *proiectio* „vztahování"), způsob vyrovnávání se se s náročnými životními situacemi, kdy člověk promítá do druhých vlastnosti, které si sám u sebe připouští, anebo připisuje druhým lidem své vlastnosti s jejich současným popíráním u sebe (například: nepřiznaná sexuální touha po někom se může proměnit v obavy ze sexuálního pronásledování).
propaganda, prosazování idejí nebo politických teorií přesvědčováním lidí o jejich správnosti. Využívá poznatků sociologických a psychologických, je zaměřena na dlouhodobé působení. Název vznikl v církevní terminologii (1662 založil papež Řehoř XV. *Congregatio de propaganda fide* – Kongregaci pro šíření víry), dnes se používá především v oblasti politiky a hospodářství; metody: sliby, cílené výhrůžky, diskreditace protivníků atd.; přímá i nepřímá propaganda vlád, stran a svazů využívá všech druhů masmédií. Nebezpečí propagandy je v tom, že vlády moderních států monopolizují informace o svých rozhodnutích a činnosti státní správy a jejich šíření podřizují propagandistickým hlediskům; v totalitních (totalismus) režimech k tomu přistupuje ústřední kontrola a řízení masmédií, takže nezávislé informace, kontrola a veřejné mínění jsou prakticky nemožné. Někdy je zaměňována s pojmem propagace, ta se však nevztahuje k ideologické indoktrinaci, zdůrazňuje pouze přednosti propagované věci (například nějaké akce, instituce, zboží).
protispolečenské chování, chování záměrně nebo nezáměrně narušující zájmy ekonomické, politické a morální základy společnosti, státu, vládnoucí a politické reprezentace. Obvykle má po-

dobu systematického či příležitostného porušení právních či obyčejových (zvyklostních) norem jednání a je pociťováno jako nežádoucí sociální deviace.

představenstvo, kolektivní statutární orgán akciové společnosti a družstva. Představenstvo akciové společnosti volí valná hromada nebo dozorčí rada, určuje-li tak statut společnosti. Představenstvo družstva volí členská schůze družstva. Členové představenstva se zapisují do obchodního rejstříku. Tam se rovněž zapisuje způsob jednání představenstva za akciovou společnost nebo družstvo.

přímá demokracie, pojem ze studentského a alternativního hnutí; na rozdíl od zastupitelské demokracie s jejími instituty (strany, parlament, svazy apod.) a postupy je pro přímou demokracii vzorem systém rad. Všechny politické kompetence má příslušná organizace (například občanská iniciativa) a politické problémy prodiskutovávají všichni její členové. Volení zástupci jsou vázáni rozhodnutími organizací. Nositelé mandátu se mění podle rotačního systému, aby se zabránilo vytvoření funkcionářské kasty.

přirozené právo (teorie přirozeného práva), vychází z předpokladu existence nepsaného a neměnného práva, jež odpovídá lidské přirozenosti, božskému řádu či řádu přírody. Racionalistická koncepce pak spatřuje zdroj přirozeného práva v rozumem postižitelné přirozenosti člověka. Toto přirozené právo je pak konfrontováno s právem pozitivním či je stanovováno jako právo pozitivnímu právu nadřazené.

příspěvková organizace, veřejnoprávní právnická osoba, zřizovaná tzv. organizační složkou státu (tzv. státní příspěvková organizace) nebo územní samosprávnou jednotkou (tzv. příspěvková organizace územních samosprávných celků) za účelem plnění úkolů vymezených jejich zřizovatelem. Zřizovatelé zakládají příspěvkové organizace pro takové činnosti ve své působnosti, které jsou zpravidla neziskové a jejichž rozsah, struktura a složitost vyžadují samostatnou právní subjektivitu. Hospodaření příspěvkové organizace se řídí jejím rozpočtem, který musí být sestaven jako vyrovnaný. Rozpočet příspěvkových organizací může zahrnovat pouze náklady a výnosy související jen s jí poskytovanými službami, které jsou předmětem její hlavní činnosti.

Public Affairs Management, management veřejných záležitostí.

public relations, cílevědomé ovlivňování veřejnosti s využitím sociologie a psychologie; styk s veřejností, práce s veřejností, systematická komunikace s veřejností za účelem jejího ovlivnění ve prospěch komunikátora. Od obecného procesu masové komunikace se public relations odlišují vyšším stupněm účelovosti a soustavnosti komunikace a intenzivnějším zaměřením na cílový efekt. Účelem public relations není přímá reklama, ale vytváření příznivého klimatu pro dosažení určeného cíle. Public relations vznikly v USA; jejich zakladatelem je Ivy Ledbetter Lee (1877–1934), který v *Deklaraci principů* vyslovil přesvědčení, že vztah instituce k veřejnosti a naopak není možné ponechat náhodě.

racionalismus (z latiny: *rationālis*, „rozumný, rozumový, účelný; početní"), 1. Směr považující rozum *(ratio)* za jediný nebo rozhodující zdroj poznání; ve filozofii je to směr (rozvinutý zejména v 17. a 18. století v polemice s empirismem) opírající schopnost poznání a jednání o rozumovou činnost a vylučující proto zkušenost a smyslové jednání (opak empirismu), odvozuje všechny projevy vědění od nejvyššího principu pomocí rozumových úvah, soudů, závěrů (opakem je iracionalismus). 2. Přesvědčení o neomezených schopnostech lidského rozumu; rozumový (racionální) postoj k životu.

Rada Evropské unie, orgán sestávající z ministrů vlád ze současných 25 členských států Evropské unie (EU). Jejich úkolem je tyto státy zastupovat. Pravomocí Rady EU je zvažovat a případně vetovat nebo doplňovat návrhy Evropské komise. Rozhodnutí jsou ve většině případů přijímána hlasováním kvalifikovanou (tj. váženou) většinou, ale v některých případech je požadována jednomyslnost.

Rada vlády pro nestátní neziskové organizace, součást Úřadu vlády České republiky, je-

diný orgán státní správy, který se zabývá výhradně problematikou občanského sektoru. Vznikla transformací zrušené Rady pro nadace v roce 1998. Od roku 2002 jsou jejími členy nejen zástupci občanského sektoru a ministerstev, ale i krajů. Byly založeny tři stálé výbory, které pro Radu připravují návrhy v oblastech, ve kterých působí: Výbor pro spolupráci s regiony, Výbor pro spolupráci s Evropskou unií a Výbor pro Nadační investiční fond (NIF). Kontakt: www.vlada.cz.

radikalismus (z latiny: *radix*, „kořen; původ, základ"), 1. Směr (politický, náboženský, vědecký aj.) usilující o zásadní a nekompromisní, někdy až extrémní, řešení. 2. Radikální názory, smýšlení; rozhodný postup, rázné řešení vůbec.

raiffeisenky, malá záložní a úvěrová zemědělská družstva, zakládaná ve druhé polovině 19. století především na venkově – název mají podle rakouského zakladatele Friedricha Wilhelma Raiffeisena (1818–1888). Jejich českou obdobou byly kampeličky.

rasismus, postoj založený na ospravedlňování, reprodukci nebo úsilí po dosažení asymetrické distribuce politické, ekonomické a symbolické moci na základě esencializace selektivně zvolených lidských somatických znaků, které jsou chápány jako vrozené dispozice lidských rasových skupin přímo ovlivňující kolektivně sdílené intelektuální, sociokulturní a hospodářské chování a výkonnost. Rasismus jako politický aktivismus a ideologie se snaží o institucionalizaci politického řádu založeného na rasové hierarchii a vymykajícího se politickému konsenzu. Partikularizující rasismus argumentačně těžící z rasové teorie a používající biologické metafory se postupně prosadil proti univerzalistickým aspiracím osvícenství na přelomu osmnáctého a devatenáctého století. V polovině devatenáctého století se zejména prostřednictvím děl Roberta Knoxe, Benjamina Disraeliho nebo Arthura de Gobineaua stal rasismus součástí západní politické kultury. Rasistické postoje se upevnily v období koloniální expanze Západu; zdá se však, že vycházejí z obecných mechanismů předsudku a diskriminace. Po porážce totalitních hnutí nacismu a fašismu a v důsledku rezolucí přijatých mezinárodními organizacemi a celosvětového hnutí za občanská práva byl vliv rasismu v politické kultuře demokratických zemí ve druhé polovině dvacátého století marginalizován.

realismus (z latiny: *reālis*, „věcný, skutečný"), 1. Způsob uvažování a nazírání, který se zakládá na kritickém a střízlivém poznávání skutečnosti. 2. Filozofický směr, podle něhož svět existuje nezávisle na vědomí subjektu. V protikladu k nominalismu ve středověké filozofii znamenal tezi, že obecné pojmy existují před věcmi. Za jeho novodobou formu lze považovat platonismus v matematice. 3. Umělecký a myšlenkový proud v 19. století, který usiloval o pravdivé poznání a zachycení nebo zobrazení skutečnosti.

reciprocita (vzájemná výměna), zásada vzájemného poskytování stejných nebo obdobných výhod v podobě darů nebo jiných služeb, které jsou poskytovány zdarma v očekávání, že tyto budou příjemci oplaceny.

redistribuce (přerozdělování), nová, opětná, další distribuce; ekonomická výměna spočívající ve shromažďování veškerého zboží ústřední osobou nebo úřadem, které je poté přidělí pro určité společenské účely. V minulosti byla charakteristická zejména pro starověké civilizace na Předním východě (civilizace Předního východu) nebo v incké říši (civilizace předkolumbovské Ameriky), v současnosti ji preferují společenské systémy založené na socializujících programech.

redukcionismus, metodologický postup užívající redukce složitých jevů na jednoduché, vyšších na nižší apod.

reformace, hnutí začínající v 16. století a usilující o nápravu a omezení moci katolické církve, proběhlo ve většině evropských zemí a vytvořilo novou formu křesťanství – protestantismus, a nové typy církví.

regionální ekonomika, ekonomické procesy, v nichž jsou těžištěm územně podmíněné vztahy a jevy. Území se projevuje jako zdroj vyznačující se svou cenou a náklady na využívání (poloha a vzdálenost) i jako součást urbanistických řešení a estetických hodnot.

regulace masových médií, použití právních prostředků ke státní kontrole toho, kdo bude masová média vlastnit a jaký bude jejich obsah.
relace (z latiny: *relātiō*, „odkaz, poukaz, souvislost"), 1. Zpráva. 2. Vztah, poměr. 3. Množina (třída) všech uspořádaných dvojic (trojic apod.) objektů (prvků) vázaných daným vztahem.
relativismus (z latiny: *relatīvus*, „vztažný"), názor odmítající možnost objektivně pravdivého poznání a považující veškeré poznání jen za relativní.
relativismus hodnotový, hodnotový relativismus.
relativismus kulturní, kulturní relativismus.
relativní (z latiny: *relatīvus*, „vztažný"), jsoucí ve vztahu k něčemu, vyplývající ze srovnání s něčím, platící, hodnocený vzhledem k něčemu, poměrný, vztažný, závislý, podmíněný; opak: absolutní.
relativní chudoba, chudoba definovaná vzhledem k životní úrovni většiny v dané společnosti.
represe (z latiny: *repressiō*, „potlačitel, zamezitel"), 1. Užití násilí pro potlačení, útlak. 2. Odsunutí traumatizujících zážitků z vědomí do oblasti nevědomí, vytěsnění, potlačení frustrujícího motivu (podle Freudovy psychoanalýzy).
reprodukce demografická, demografická reprodukce.
reprodukční práva, právo jakékoli osoby nebo páru svobodně a odpovědně se rozhodnout, kolik, v jakém intervalu a kdy mít děti (včetně práva svobodného rozhodnutí se pro interrupci). Zahrnuje také právo na informace a prostředky učinit takové rozhodnutí a právo získat nejvyšší možnou úroveň sexuálního a reprodukčního zdraví.
resocializace, opětná, další socializace u jedince, který podobným procesem již jednou prošel; znovuuvedení do společnosti.
revitalizační hnutí, náboženská hnutí běžně se vyskytující ve společnostech vystavených velkému stresu; slibují vysvobození ze stavu deprivace a nabízejí nový výklad podstaty lidského života.
revoluce (z latiny: *revolūtiō*, „převrat; odboj; revoluce; návrat; otáčení zpátky, obrácení"), 1. Náhlá a velká změna, (na rozdíl od postupných vývojových změn v rámci evoluce) jako společenský proces v různých oblastech činnosti: průmyslová revoluce, vědecká revoluce, vědeckotechnická revoluce. 2. Zásadní změna, základní převrat, svržení starého a nastolení nového politického režimu, vlády i právních a vlastnických poměrů, často násilnými prostředky (Velká francouzská revoluce).
revoluce průmyslová, průmyslová revoluce.
revoluce vědecká, vědecká revoluce.
revoluce vědeckotechnická, vědeckotechnická revoluce.
Rockefeller Brothers Fund (RBF), fond, založen roku 1940 v New Yorku, zakladatelé: sourozenci Rockefellerovi (pět bratrů a sestra), potomci Johna D. Rockefellera Jr.; fond působí na globální, národní i regionální úrovni. Motto: „Philanthropy for an interdependent world." RBF podporuje sociální změny, které přispívají k vytvoření spravedlivějšího, trvale udržitelného světa; poskytuje granty v rámci programů zaměřených na posilování institucí, občanskou participaci, vytváření komunit, podporu partnerství mezi vládou, podnikateli a občanskou společností. Čtyři programy: Demokratická praxe, Udržitelný rozvoj, Mír a bezpečí, Lidský pokrok. Kontakt: www.rbf.org.
rodina, sociální skupina vytvořená na základě příbuzenských vazeb, nejčastěji afinních a filiačních, která bývá základním článkem sociální struktury a ekonomickou jednotkou a jejíž hlavní funkcí je reprodukce trvání biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva, jakož i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje.
rodinná nadace, nadace, jejíž majetek pochází od členů jedné rodiny.
role, chování očekávané od držitele určitého postavení.
rovné příležitosti, dva klíčové prvky všeobecného principu rovných příležitostí jsou zákaz dis-

kriminace na základě státní příslušnosti (článek 12 Smlouvy o založení Evropského společenství) a stejné odměňování mužů a žen za stejnou práci nebo práci stejné hodnoty (článek 141 Smlouvy o založení Evropského společenství). Měly by být používány ve všech oblastech, zvláště ekonomické, sociální, kulturní a v rodinném životě.

rovnost, vedle svobody jeden z pilířů moderních demokratických společností. Tato formální rovnost (rovnost před zákonem, soudem apod.) všech občanů je zaručena ústavou. Nastolení materiální rovnosti není vzhledem k rozmanitosti lidských povah, potřeb i hodnot ani možné, ani žádoucí, neboť by zrušilo přirozené motivace k osobnímu usilování. Bezbřehé uplatňování zásad rovnosti zpravidla končí nastolením totalitních režimů, proto moderní demokratické společnosti se snaží dosáhnout rovnosti šancí například jen tím, že zaručují přístup ke vzdělání.

rovnostářství, nekritická aplikace zásady rovnosti (například v odměňování), vyrovnávání rozdílů.

rozum, 1. Schopnost člověka kriticky myslet a usuzovat, nahlížet smysl a řád, uvažovat i jednat „rozumně", tj. uvážlivě, s pochopením celkové situace, tedy v kontextu rozmanitých vztahů a vazeb, nezávisle na okamžitých potřebách, přáních atd., a to podle jistých, všem lidem více méně společných pravidel. V antice byl rozum pokládán za odlesk božství v člověku, ve středověku za princip spojující člověka s Bohem. Novověk zastává suverenitu lidského rozumu a jeho pojetí zúžil na důkazové postupy, jejichž výsledky musí každý uznat (racionalismus). 2. Výsledek rozumové činnosti, mínění, názor, úsudek, nápad (tahat z někoho rozumy).

rozvojová agentura, instituce, jež v mnoha zemích zajišťuje realizaci rozvojové pomoci (respektive její management). V různých zemích se právní statut i spektrum aktivit rozvojových agentur liší. Rozvojová agentura může být součástí ministerstva nebo jde o nezávislou nestátní neziskovou organzaci. Spolupracuje s územními samosprávami.

rozvojové vzdělávání, hledisko, které považuje vzdělávání za dynamický, interaktivní a účastnický proces zaměřený na tyto problémy: integrální školení osob; uvědomění si (a porozumění) lokálních příčin a globálních rozvojových problémů, stejně tak nerovností Sever–Jih, a k zavázání své účasti na společné transformující akci.

Rozvojový program Organizace spojených národů (anglicky *United Nations Development Programme*, zkratka UNDP), základní agentura rozvojové spolupráce systému OSN, která koordinuje z velké části multilaterální technickou asistenci. Její hlavní sídlo je v New Yorku. Má 136 poboček po celém světě a spolupracuje s vládami a občanskou společností ve 174 rozvojových zemích.

ryzí nauka právní, normativní právní teorie.

samospráva, forma veřejné správy, jejíž podstata spočívá v tom, že územně či jinak organizované společenství lidí si své záležitosti spravuje samostatně, rozhodnutí činí buď všichni členové nebo prostřednictvím volených zástupců.

scientismus (z latiny: *scientia*, „vědění, znalost, zkušenost"), 1. Ideová koncepce vzniklá na přelomu 19. a 20. století, která je založena na bezbřehé, takřka absolutní, důvěře v teoretické a praktické možnosti vědy. 2. Vědeckoteoretický program, podle něhož se metody a výsledky tzv. exaktních věd mají přejímat a využívat pro tvorbu teorií ve společenských vědách. Scientismus v tomto projektování přehlíží fakt, že poznání existovalo dlouho před ustavením vědy, že člověk se dosud a téměř vždy rozhoduje bez úplné informace, jeho jednání je tudíž do značné míry nejisté a riskantní. 3. Náboženské hnutí (vzniklé v USA) chápající samo sebe jako vědu o lidské duši; hnutí svými metodami a ideologií patří mezi nejproblematičtější světonázorové organizace světa.

Sdružení mezinárodních asociací (anglicky *Union of International Associations*, zkratka UIA), instituce, která od svého založení v roce 1910 sbírá informace mezinárodních organizací s nejrůznější působností. Vlastní několik užitečných papírových, on-line a CD-Rom databází. Kontakt: www.uia.org.

segregace práce/zaměstnání, koncentrace žen a mužů v určitých typech zaměstnání a na různých úrovních činností, přičemž možnosti žen jsou omezenější než možnosti mužů (horizontální segregace). Ženy také vykonávají práci nižší úrovně (vertikální segregace).
sekta, skupina vydělená z určitého celku, k hlavním znakům patří: přísná pravidla vynucovaná sankcemi, absolutní autorita vůdce, mocenská struktura, podřízenost učení sekty, uzavřenost vůči nezasvěceným, omezená komunikace mimo sektu.
sekularizace (z latiny: *saeculum*, „lidský věk, pokolení, rod, generace"), zesvětštění, zesvětšťování. 1. Proces vytlačování náboženského vlivu z jednotlivých oblastí lidské činnosti a jeho nahrazování světským a profánním (sekularizace státu, školství, umění atd.). 2. Převedení církevního majetku do světských rukou (josefínská sekularizace).
síť záchranná, záchranná síť.
skepticismus (z řečtiny: *sképsis*, „zkoumání, rozvažování"), 1. Nedůvěřivé smýšlení, nedůvěřivost, pochybovačnost. 2. Filozofická doktrína, která povyšuje pochybování o jistotě našeho poznání za výchozí. V této podobě byl zastáván ve starověku Sókratem, v novověku René Descartem a Davidem Humem a dalšími filozofy. V radikální podobě jde o postoj všeobecné, soustavné a trvalé pochybnosti nebo dokonce popření možnosti racionálního poznání. Opak: dogmatismus. 3. Helénistická filozofická škola založená Pyrrhonem z Elidy, pyrrhonismus.
skupina, relativně stálý soubor lidí spojených určitým cílem, činností, společnými zájmy, hodnotami a normami chování. Zprostředkující článek mezi člověkem jako izolovaným individuem a společností jako sociálním útvarem. Je významný pro průběh socializace. Mezi členy skupiny vznikají více nebo méně pevné vazby; skupina je schopna vystupovat navenek jednotně (mívá vlastní identitu), je schopna vědomého rozlišení na „my" (skupina vnitřní, do které patřím) a „oni" (skupina vnější, do které nepatřím). V důsledku velké různorodosti skupin existuje jejich rozsáhlá typologie. Nejčastěji zkoumanými znaky skupiny v psychologii jsou vzájemná interakce členů, spolupráce, identifikace se skupinou, skupinová role, komunikace ve skupině aj.
skupina nátlaková, nátlaková skupina.
skupinové uzavírání, způsob, jímž určitá skupina vymezí kolem sebe pevnou hranici a oddělí se tak od ostatních.
směna na trhu, ekonomický systém tvořený aktivitou kupujících a prodávajících, kteří se setkávají na trhu.
smíšená ekonomika, ekonomika založená na tržním systému, ale intenzivně využívající různé státní zásahy zejména pro potlačení makroekonomické nerovnováhy nebo tržních selhání; vyjadřuje rovněž koexistenci ziskového a neziskového veřejného i občanského sektoru.
smlouva společenská, společenská smlouva.
socialismus (z latiny: *sociālis*, „družný, společenský, spojenecký"), společenský a hospodářský systém založený na státním (popřípadě družstevním) vlastnictví, centrálně řízeném hospodářství; též ideologie, obhajující podřízení jednotlivce zájmům kolektivu a prosazující, údajně v zájmu sociální spravedlnosti, intenzivní, státem řízené přerozdělování národního důchodu.
socialismus tržní, tržní socialismus.
socializace, proces, jehož prostřednictvím dochází k předávání specifických kulturních představ, znalostí a dovedností starší generací generaci mladší, jejíž členové se pak teprve osvojením těchto představ, znalostí a dovedností stávají plnohodnotnými členy své společnosti; enkulturace.
sociálně tržní ekonomika, systémová ekonomická koncepce, jejíž teorie vznikla ve třicátých letech 20. století a byla poprvé v praxi realizována v západním Německu za Ludwiga Erharda – je považována za tzv. hospodářský zázrak. Systém je syntézou hospodářské svobody a soutěže se sociálním zabezpečením na bázi křesťanské solidarity a principu subsidiarity, který musí být zprostředkován výkonností tržní ekonomiky.
sociální (z latiny: *sociālis*, „družný, společenský, spojenecký"), 1. Týkající se společenských

vztahů mezi lidmi. 2. Týkající se úsilí o zlepšení společenských poměrů. 3. Týkající se životních podmínek jednotlivce ve vztahu ke společnosti a státu, jeho nehmotného i hmotného zabezpečení (sociální postavení, sociální síť, sociální zabezpečení apod.). 4. [biologie] Týkající se živočichů žijících ve společenstvích (mravenci, včely aj.).

sociální agentura, organizace, která poskytuje služby sociální péče nebo sociální intervence. Může být státní, nestátní, mohou v ní pracovat profesionálové, případně dobrovolníci.

sociální antropologie, britská antropologická tradice, pro níž je ústředním pojmem společnost; klade důraz na studium hodnot, institucí a zvyků, které se formují v kontextu sociální struktury; socio-kulturní antropologie.

sociální bydlení, bydlení v bytě, kterým se snaží stát nebo obec umožnit sociálně potřebným lidem důstojný život. V západoevropských zemích je sociální bydlení zřizováno veřejnými institucemi, nebo i nestátními neziskovými organizacemi. O přidělení sociálního bytu rozhoduje buď zákon nebo kritéria přidělení stanovuje obec.

sociální determinismus, teorie, podle níž jsou veškeré lidské chování či jeho významné části určovány společenskými normami, které si člověk osvojuje jako člen společnosti.

sociální deviace, porušení nebo podstatná odchylka od některé sociální normy chování nebo od souboru norem; nerespektování požadavků, které na individuum nebo skupinu klade určitá norma nebo soubor norem; alternativní forma chování k předepsané, popřípadě všeobecně akceptované normě.

sociální dezintegrace, proces narušení strukturální či funkční jednoty, směřování k celkovému rozpadu, eventuálně zániku sociální skupiny, sociálního systému. Přestávají fungovat instituce, platit sociální vztahy, normy, kulturní vzorce chování.

sociální dialog se sociálními partnery, dialog sledující dva cíle: ujistit se, že tvůrci politiky na evropské úrovni budou systematicky brát v potaz náhledy a základní zkušenosti občanského sektoru tak, aby politiky lépe odpovídaly reálným potřebám, a rozšířit informaci dolů z evropské úrovně na úroveň místní tak, že občané si budou vědomi vývoje, budou se cítit součástí budování Evropy a pocítí souvztažnost vývoje s jejich vlastní situací, jinými slovy zvýší se transparentnost a podpoří se občanství.

sociální družstvo, družstvo sledující všeobecný zájem společenství na podpoře lidské činnosti a na společenské integraci občanů do řízení zdravotně-sociálních a výchovných služeb a do rozvoje různých činností (zemědělských, průmyslových, obchodních nebo v oblasti služeb), zaměřených na pracovní zařazení znevýhodněných osob.

sociální ekonomie, vědní obor zabývající se srovnávacím výzkumem vzniku, vývoje, významem a úlohou subjektů sociální ekonomiky, jejich vztahem k ostatním subjektům ekonomiky (veřejné, tržní, regionální) národní i mezinárodní. Sociální ekonomie je nejen nová ekonomická disciplína, ale také multidisciplinární obor hledající souvztažnosti a podmíněnost s dalšími ekonomickými, antropologickými, politologickými, psychologickými i sociologickými teoriemi.

sociální ekonomika, součást ekonomiky; tvoří ji na státu nezávislé subjekty: organizace a podniky, které produkují statky, služby obchodního i neobchodního charakteru s cílem sociálním; podniky, které uplatňují demokratickou účast svých členů a zaměstnanců; podniky sledující cíle solidarity a obecného zájmu a které nerozdělují svůj zisk mezi podílníky (akcionáře).

sociální funkce, role kulturního prvku ve vztahu k sociální struktuře, k cíli zachování sociální stability, soudržnosti a solidarity.

sociální hledisko, přihlédnutí k sociálním okolnostem daného problému či jevu.

sociální hnutí, velké seskupení lidí, kteří se snaží společně prosadit proces sociálních změn nebo mu naopak zabránit. Sociální hnutí se obvykle ocitají v konfliktu s organizacemi, jejichž cíle a názory často odmítají. Úspěšná hnutí se však mohou sama institucionalizovat a změnit se v organizace.

sociální integrace, stav nebo proces začleňování jednotlivců nebo skupin do stejného celku (kolektiv, společnost), který tak získává alespoň minimální soudržnost.
sociální interakce, střetávání a vzájemné působení jednotlivců či skupin v rámci společnosti, které se řídí sdílenými normami pro chování.
sociální kapitál, souhrn sociálních konexí, počestnosti a vážnosti, sociálních kontaktů. Zahrnuje různé složky, jako rodinu, tradice, vzdělání, neformální autoritu, solidaritu, kolektivní odpovědnost, účast v občanských sdruženích, regionální, národní a etnickou identitu a vazby.
sociální kontrola, souhrn formálních a neformálních prostředků, které pomáhají udržovat řád a stabilitu společnosti. Jedno z možných dělení způsobů sociální kontroly rozlišuje tři kategorie: 1. Elementární systémy tabu – některé druhy chování striktně zakazují a jiné vyžadují. 2. Veřejné mínění – dohlíží na dodržování obyčejů a zvyků vyvíjením sociálního tlaku na narušitele. 3. Instance politiky, náboženství a práva – ty přímo předepisují přijatelné způsoby jednání a jejich překročení trestají.
sociální mobilita, přechod individua, sociálního objektu nebo hodnoty z jedné pozice na druhou. Sociální mobilita se dělí na horizontální a vertikální. Horizontální sociální mobilita je přechod z jedné skupiny do jiné v rámci jedné úrovně (například změna občanství, změna bydliště, sňatek, rozvod). Vertikální mobilitou se míní přesun individua z jedné vrstvy do druhé. Ta může být jak vzestupná (například zvýšení vzdělání, kariérní postup), tak sestupná (nezaměstnanost). Dále se rozlišuje sociální mobilita individuální a skupinová. Vedle změny pozice jedince může docházet i k změně pozice skupin (například změny společenského postavení Židů v dějinách, změna prestiže povolání horník v České republice). Sociální mobilita může probíhat v rámci života jedince (intragenerační sociální mobilita). Liší-li se sociální status dětí a jejich rodičů, jde o mezigenerační sociální mobilitu.
sociální norma, pravidlo zavazující jedince k určitému způsobu chování, které je pro danou společnost výhodné a integrující. Dodržování sociální normy je společností kontrolováno a její porušování je považováno za sociální deviaci.
sociální nouze, stav, kdy se občan z nejrůznějších důvodů (nezletilost, zdravotní postižení, neplnoprávnost, selhání rodiny apod.) není fakticky schopen se o sebe sám postarat.
sociální ochrana, ochrana vázaná na sociální bezpečí lidí, jejich důstojnost v běžných i mimořádných sociálních situacích, které souvisejí především s ochranou zdraví, ztrátou zaměstnání, mateřstvím, úmrtím živitele, stářím, nouzí a chudobou. Hlavním nebezpečím pro občana je ztráta příjmů, mimořádné výdaje, mimořádné zdravotní nebo sociální omezení.
sociální organizace, organizace, jež se v širším pojetí překrývá s institucí jako způsobem, jímž lidé v dané kultuře dělají určitou věc; v užším významu chápána jako způsob (typ) sociálních vztahů, který umožňuje koordinovat aktivitu většího počtu osob k dosažení určitého cíle. Sociální organizace se dělí: a) neformální, tvořené takovými formami lidské kooperace (rodina, gang aj.), které se neřídí věcnými, formalizovanými předpisy, nýbrž působí na základě permanentního vyjednávání a vymezování meziosobních závislostí a vztahů; b) formální čili uměle zřízené útvary, které umožňují koordinovat aktivitu většího počtu osob k dosažení určitého cíle. Všechny sociální organizace jsou si formálně, bez ohledu na typ provozované aktivity, podobné základními zásadami své výstavby (vymezení cílů, hierarchické uspořádání, způsob komunikace i kontroly činnosti a vztahy vůči vnějšímu prostředí).
sociální parazitismus, stav, kdy jedinec, rodina, sociální skupina či vrstva žijí na úkor jiných lidí nebo z politického a hospodářského systému. Formy jsou velmi rozmanité, jejich jednotícím elementem je neekvivalentní směna vlastní práce (zásluh) za určité užitné či směnné hodnoty. Může jít o formy eticky snadno zhodnotitelné (život z korupce, z okrádání jiných, z rozkrádání státního i soukromého majetku, z protekce), ale i o formy, v nichž je sociální parazitismus rafinovaně maskován a legitimován (život z podpor v nezaměstnanosti, z různých sociálních nadací,

z fingování nemoci, z přídavků na děti).
sociální postavení, sociální identita jedince v dané skupině nebo společnosti.
sociální práva, práva týkající se nároku každého jedince na určitý minimální standard ekonomických vymožeností a jistot. Patří k nim právo na nemocenské dávky, na podporu v případě nezaměstnanosti a na minimální mzdu.
sociální role, očekávané chování spojené s určitým statusem, řídící se kulturně definovanými právy a povinnostmi, které vyplývají z daného statusu; jedinec se chování spojenému s rolí učí.
sociální síť, množina sociálních subjektů (uzlové body sítě), které jsou propojeny směnnými vztahy (spoje sítě). Společnost se zde popisuje jako struktura vztahů směny, moci a závislosti určující toky vzácných zdrojů v sociálním systému. V tradičních a orientálních společnostech neexistující (nebo „řídkou“) sociální síť zpravidla substituuje soudržnost daná příbuzenskými a náboženskými svazky.
sociální služby, nástroje k řešení sociálních potřeb lidí (zvláště stavu sociální krize), k nimž náleží sociální poradenství, pečovatelská služba, ústavní sociální péče, sociální pomoc poskytovaná v azylových zařízeních a zabezpečující podmínky pro přežití.
sociální směna, teorie sociální směny.
sociální stát (stát blahobytu), typ sociálně spravedlivého státu, který usiluje o dosažení sociální harmonie v rámci celé společnosti, pomoc státu lidem v nouzi, zajištění sociálních jistot, přijímání dalších prvků sociálního zabezpečení. Originální anglický termín „welfare state“ byl poprvé použit k popisu situace v Anglii za druhé světové války. V současnosti se termínu užívá k označení sociálního rozměru ve vyspělých demokratických zemích.
sociální status, postavení člověka ve struktuře společnosti, k němuž se váže určitý soubor práv a povinností. Status může být buď připsaný – jedinec jej získává, aniž by měl možnost volby, nebo získaný – jedinci se dostává na základě vlastního přičinění, které je následně společensky oceněno.
sociální stratifikace, sociální rozvrstvení, jehož základem je nerovnost, například na základě věku, pohlaví, vzdělání, národnosti apod. Existuje stratifikace: vertikální (například na základě majetku) a horizontální (podle místa, bydliště).
sociální struktura, organizace vztahů mezi lidmi, vymezená a kontrolovaná prostřednictvím institucí, tj. společensky ustavených norem nebo vzorů chování.
sociální třída, skupina jedinců, kteří mají obdobné sociální pozice a status (životní styl, prestiž, práva, autoritu, ale například i majetek, příjmy, vzdělání); vyznačuje se značnou vnitřní diferenciací sociální mobilitou, proto v definicích třídy panuje značná různorodost; nejznámější je pojetí Karla Marxe, který použil kritérium vztahu lidí k výrobním prostředkům, a podle toho rozlišoval třídy vykořisťovatelské a třídy vykořisťovaných, kteří spolu vedou třídní boj; ten má podle Marxe vyústit ve společnost beztřídní.
sociální vyloučení, proces, jehož prostřednictvím jsou jedinci nebo skupiny částečně nebo úplně vyloučeni z celkové účasti ve společnosti, v níž žijí. Tento proces, který je opakem sociální integrace, vede k mnohonásobnému strádání, které se projevuje v ekonomické, sociální a politické rovině.
societální, označení organizačních rysů sociálního (skupinového) života jako je vláda, autorita, zákonodárství, třídní struktura, právo a instituce.
sociologie, věda, zjišťující v čisté podobě (abstrahující, vymezující) zákonitosti zřízení, fungování a vývoje společnosti. Termín poprvé použil francouzský sociolog August Comte.
sociologie historická, historická sociologie.
solidarita (z pozdní latiny: *solidaritās*, „družnost, přátelství, spolek, sdružení“), vědomá a dobrovolná společenská soudržnost jako hodnota; znamená vzájemnou podporu mezi členy společenství jako protiváhu vůči individualismu i kolektivismu.

solidární ekonomika, soubor iniciativ, do nichž se zapojují klienti a které kombinují tržní i netržní (státní subvence a dary) a nepeněžní (dobrovolnictví) zdroje. Solidární ekonomika má dvojí funkci: nabízet produkty a služby a vytvářet sociální vazby a vazby solidarity: solidaritu mezi členy sociálních skupin a solidaritu mezi skupinami a společností. Koncept má přispět k řešení nezaměstnanosti. Je úzce spojen se sociálními podniky, které se zabývají inkluzí znevýhodněných skupin na trh práce.

soukromé právo, je vedle veřejného práva jedním ze dvou podsystémů práva kontinentálního. Právo soukromé, které takto vydělili již římští právníci v antice, představuje tu oblast práva, jež upravuje právní vztahy subjektů majících navzájem zásadně rovné právní postavení a jež vyjadřuje potřeby a zájmy těchto právních subjektů.

Spojené národy, základní a nejreprezentativnější světová mezivládní organizace založena roku 1945 v San Franciscu na základě Charty Spojených národů, která byla ratifikována Čínou, Francií, Sovětským svazem, USA, Velkou Británií a většinou ostatních signatářských zemí Organizace spojených národů (OSN), které se zavázaly udržovat mír, mezinárodní bezpečnost a vzájemnou spolupráci na politickém, ekonomickém a sociálním poli.

společenská funkce nestátních neziskových organizací, označení základních funkcí – ekonomické, sociální, humanizující a funkce spočívající v podpoře demokracie.

společenská odpovědnost firem (anglicky *Corporate Social Responsibility*), odpovědnost označující nový způsob „jak dělat byznys". Je-li uchopena správně, má nejen společenský přínos, ale dokáže přinášet celou řadu výhod firmě samotné. Z dlouhodobého pohledu je firma, která dosahuje svých zisků s pomocí spokojených zaměstnanců morálními komerčními způsoby a ještě přitom napomáhá rozvoji své obce, důvěryhodnější a důvěra má v byznysu mimořádnou cenu. Podle jedné z definic existují tři oblasti, v nichž může firma tento koncept rozvíjet (tzv. tři P): 1) ekonomická (Profit) – například transparentnost, odmítnutí korupce, vztah k akcionářům a investorům nebo etika podnikání; 2) environmentální (Planet) – například ochrana přírodních zdrojů nebo ekologická firemní politika; 3) sociální (People) – například zdraví a bezpečnost zaměstnanců nebo podpora aktivit prospěšných společnosti.

společenská smlouva, 1. Teorie, podle níž státy vznikají „zdola", smlouvou mezi svobodnými jednotlivci (Thomas Hobbes, John Locke, Jean-Jacques Rousseau). V takovém státě jsou si pak všichni rovni, neexistuje aristokracie, privilegia atd. 2. Smlouva, jíž zakladatelé zakládají obchodní společnost. V případě jediného zakladatele nahrazuje společenskou smlouvu zakladatelská listina.

společenská struktura, společenský systém.

společenský systém, vzájemně přizpůsobená pravidla společenské interakce; uspořádání společnosti do funkčně propojených skupin a postavení.

společenství, 1. Spojení, sdružení, seskupení osob, institucí na základě společných zájmů (pracovní společenství; Britské společenství národů). 2. Společné vlastnictví, užívání (společenství jazyka; majetkové společenství manželů). 3. Přátelství mezi jedinci, svazek.

společnost, 1. Sounáležitá pospolitost lidí, kteří spolu trvale žijí v jistých politických, hospodářských a sociálních poměrech a již spojuje jistá představa chování a mravů, společná minulost a tradice, fyzická blízkost a množství skutečných setkávání, často sdílené cíle a hodnoty a obvykle i jazyk jako nejdůležitější prostředek komunikace. Rozsah těch nejširších skutečných společností se dnes obvykle shoduje s rozsahem státu, který by měl sloužit k organizaci společnosti. Proti přirozené tendenci společnosti uzavírat se samy do sebe postavil Henri Bergson a po něm Karl Popper požadavek společnosti otevřené, která ze sebe nikoho nevylučuje a je naopak ochotna přijímat příchozí, ale i každou kritiku; kde nikdo nemá předem dané trvalé postavení, nýbrž má právě takové, jaké si v soutěži dokáže vymoci. 2. Více lidí, skupina osob něčím spojených. 3. Zájmové sdružení, seskupení (případně s organizační strukturou). 4. Vyšší společenské vrstvy. 5.

Společenská zábava. 6. Společenské setkání, společenský styk.
společnost nadnárodní, nadnárodní společnost.
společnost občanská, občanská společnost.
společnost obecně prospěšná, obecně prospěšná společnost.
společnost otevřená, otevřená společnost.
společnost postindustriální, postindustriální společnost.
společný postoj, právní nástroj, který Radě Evropské unie umožňuje definovat postoj EU k jednotlivým problémům. Členské státy jsou pak zavázány uskutečnit jednomyslně přijatá rozhodnutí Rady, a to jak na domácí půdě, tak i v zahraniční politice. Společný postoj zavedla Maastrichtská smlouva v části, která se týká spolupráce policie a justice. Amsterodamská smlouva začlenila tento instrument do nové hlavy VI. Smlouvy o Evropské unii.
spolek, organizace sdružující na základě dobrovolného členství okruh lidí spjatých společnými cíli nebo zájmy. V obecném významu se tak označují nejrůznější formy občanského sdružení. Specifickými spolky byly tzv. „dobročinné spolky", jejichž posláním bylo poskytovat pomoc osobám v nouzi, konkrétně v péči o chudé, nemocné a opuštěné. Mezi prvními známými spolky byly spolky pro výkup vězňů, dobročinná bratrstva a světské spolky. Jejich účelem byla ochrana opuštěných dětí, návštěva nemocných, mravní povznesení pokleslých apod. V právním smyslu: forma sdružení, kde soubor jednotlivců, členů spolku tvoří nový subjekt, tedy právnickou osobu. Jde o formu sdružení, jež je výrazem sdružovacího práva. Listina základních práv a svobod stanovuje, že „každý má právo spolu s jinými se sdružovat ve spolcích, společnostech a jiných sdruženích".
sponzorování, příspěvek poskytnutý s cílem podporovat výrobu nebo prodej zboží, poskytování služeb nebo jiné výkony sponzora. Sponzorem se rozumí právnická nebo fyzická osoba, která takový příspěvek k tomuto účelu poskytne.
spotřební družstvo, nejstarší forma družstev. Spotřební družstvo obstarávalo členům většinu věcí, jež potřebovali v domácnosti a hospodářství, především potraviny, prádlo, oděv, obuv, nábytek a domácí potřeby. Kromě nákupu zboží družstvo zajišťovalo zboží také výrobou nebo zpracováním ve vlastních výrobních podnicích.
spravedlivé obchodování, typ obchodování, který umožňuje chudým producentům Třetího světa přístup na světové trhy bohatých zemí. Vychází ze vztahů rovnosti a spravedlnosti a zaměřuje se na redukci chudoby. Původ spravedlivého obchodování zapadá do doby tzv. worldshops (světové obchody) 60. let 20. století, které nejprve vznikají v Nizozemí a později i v jiných zemích. Na popud různých sociálních organizací se objevují s cílem, aby došlo k pochopení, že nerovnoměrné obchodní vztahy mezi Severem a Jihem jsou základní příčinou nedostačujícího rozvoje a chudoby.
spravedlnost, 1. Nestranné hodnocení, uznávání práv druhého, mravní princip jednání vůči třetím osobám a ve společnosti vůbec. Vyžaduje jednak, aby zločin byl potrestán (spravedlnost retributivní), aby se obviněný mohl hájit, aby se povinnosti i výhody přiměřeně rozdělovaly (spravedlnost distributivní), aby se při rozhodování nikomu nestranilo (princip rovnosti) a aby při směnách nebyl nikdo poškozován (spravedlnost komutativní). Spravedlnost je hlavní oporou práva i státu, který „bez spravedlnosti je jen velká ničemnost" (Augustinus). 2. Rozhodování podle práva. 3. Soudní nebo jiný orgán zjednávající právo.
stát (kalk z italského *stato*, „stav"), mocenská organizace ve společnosti na určitém území; toto území. Jde o novověké označení (Niccolò Machiavelli) pro mocenský útvar, který na jistém území a v jisté společnosti má monopol na legitimní užívání donucovacích prostředků, zákonodárství, ustavení měny a udržování veřejného pořádku. Tím se liší od starších říší, království apod., která se chápala spíše organicky jako přirozená „těla" s vlastními záměry, cíli a programy. Proto se i legitimita státu odvozuje od shodné nebo většinové vůle občanů a sám stát, aspoň teoreticky, chápe jako služba společnosti. Protože faktická moc státu v novověku nesmírně vzrostla, je důležité hle-

dat prostředky, jak její použití omezit a chránit proti zneužití. Jedním z nich je zásada vlády práva: právo a zákon zavazuje a omezuje i státní moc, nejen občany. Další je princip dělby moci, který zakazuje, aby zákonodárství, výkonná moc a soudnictví byly v jedněch rukou (Montesquieu). Nejúčinnější obranou proti zvůli státu je však princip občanských práv: práva a svobody jednotlivých lidí nejsou privilegia, udělovaná státem, nýbrž na státu nezávisejí a pocházejí odjinud. Prakticky se projevují v možnosti svobodné kritiky státu (opozice, svobodný tisk) a v záruce svobody dílčích společností a společenství, na státu nezávislých (svoboda sdružování). Specifickými znaky moderního státu tedy jsou: a) organizace podle území; státní moc je nezávislá, omezená pouze rozsahem tohoto území; b) uplatnění státní moci (zvláštní veřejná moc, spočívající ve státním aparátu, který disponuje možností donucení); c) svrchovanost. Lze jej chápat v souhře několika protikladných skutečností: 1) jako vládu, exekutivní moc; 2) jako souhrn a jednotu všech organizací, institucí a úřadů ve společnosti (legislativní, exekutivní a právní moc jsou chápány jako jediné); 3) jako celou společnost v protikladu k rodině, skupinám, stranám či organizacím; 4) jako útvar, v němž lid, vládnoucí moc a území spadají pod jednu podstatu.

stát blahobytu, sociální stát.

stát národní, národní stát.

stát sociální, sociální stát.

stát unitární, unitární stát.

státní dotace, finanční částka poskytovaná podnikům a organizacím na částečné krytí určitých potřeb; státní výdaje.

státní rozpočet, souhrn příjmů a výdajů státu, které vyjadřují finanční vztahy související s výkonem jeho funkcí.

státní výdaje, výdaje státního rozpočtu na financování potřeb společnosti; jejich hlavní složkou jsou tzv. mandatorní výdaje na státní správu, na obranu a na zdravotnické a sociální zabezpečení obyvatelstva; dále jde o dotace poskytované podnikům a organizacím na částečné krytí určitých potřeb.

status (postavení), 1. postavení (pozice) osoby nebo organizace určené souhrnem jejich práv a povinností; 2. postavení jednotlivce v rámci společenského systému – postavení může člověk získat tak, že mu je ve chvíli narození už připsáno (askriptivní postavení), nebo je může dosáhnout v průběhu života (získaná postavení).

statut, 1. označení právního předpisu (ve středověku nesly některé právní předpisy, zejména městské zákony, název statuta); 2. vnitřní předpis právnické osoby upravující pravidla její organizace; 3. označení právního řádu, který upravuje určité právní vztahy, a k němuž poukazuje norma kolizní (v mezinárodním právu soukromém).

stávka, dočasné přerušení práce skupinou zaměstnanců, jehož cílem je vyjádřit odpor nebo prosadit své požadavky.

stoicismus, pozdně antický filozofický směr, založený Zenonem z Kitia (334–262 př. n. l.; učil v athénském sloupořadí, řecky *stoa* – odtud název) a proslavený v římské době Epiktétem, Senekou a Markem Aureliem. Každé poznání pochází ze smyslů, příroda a bůh jsou dvě stránky téhož. Hlavní je však důraz na „dobrý život“: rozumové sebeovládání, nezávislost na vnějších poměrech, soběstačnost. Stoická ctnost spočívá v potlačení vášní i potřeb a statečném přijetí osudu. Stoicismus je filozofie jednání, individuálního hrdinství i útěchy pro člověka, jemuž se nedaří ovlivnit veřejné věci a společnost. Proto měla v celé evropské tradici velký a trvalý vliv, zejména v krizových dobách; podobnou úlohu plnil například v čínské kulturní oblasti taoismus.

strategie organizace, soustava dlouhodobých cílů vytvořená na základě zvážení toho, co může organizaci čekat v jejím okolí, jaké má šance. Je vyjádřením vlastních nedostatků a předností, které se budou konfrontovat se skutečností v budoucnosti.

strategie rozvoje neziskového sektoru, strategie, jejímž obecným cílem je pomoci nezisko-

vým organizacím, aby byly schopny úspěšně a trvale plnit své společenské funkce. K tomu musí disponovat souborem žádoucích vlastností, jejichž synergickým efektem získávají schopnost pracovat na sobě samých, respektive schopnost zdokonalovat sebe sama.

stres, zátěž, tíseň, stav napětí do něhož se dostává organismus působením nepříznivých činitelů v oblasti tělesné i duševní.

struktura (z latiny: *strūctūra*, „stavba, konstrukce, zdivo; složení, struktura"), 1. Způsob uspořádání prvků, částí nebo složek nějakého celku a souhrn jejich vzájemných vztahů, stavba; síť těchto vztahů; takový celek, útvar. na rozdíl od schématu, které vzniká abstrakcí od látky zkoumaného předmětu a zachycuje hlavně jeho funkci, případně skladbu v hrubých rysech, „ve velkém", jakoby z dálky, znamená struktura jakousi všudypřítomnou a na první pohled nenápadnou pravidelnost, řád „v malém", právě v „látce" předmětu (například struktura dřeva); zkoumání struktury proto vyžaduje detailní pozorování zblízka. Z takového zkoumání jazyka, literárních děl, pravidel společenského uspořádání apod. vychází strukturalismus. 2. Vnitřní uspořádání společenských útvarů, organizace (organizační struktura; struktura zdravotnictví; sociální struktura apod.). 3. Způsob složení, vnitřního uspořádání nějaké látky, dřeva, horniny atd.

strukturální fondy, část strukturální politiky Evropské unie, která má za cíl omezit rozdíly v podmínkách pro rozvoj mezi různými regiony a různými členskými státy a tím podpořit hospodářskou a sociální soudržnost Evropské unie.

strukturální politika, označení pro hospodářsko-politická opatření vlády s cílem ovlivnit strukturu produkce v ekonomice.

subjekt (z latiny: *subiectus*, „ležící pod, sousední; podrobený, poddaný, závislý"), 1. Nositel vlastností, činností, zážitků, jednotlivec, jedinec; podklad, činitel (opak: objekt; gnozeologicky protiklad objektu, poznávající já, někdy v podobě čistého vědomí, jindy v podobě empirické a racionální, ale i cítící, volní a jednající osoby. 2. Společenská skupina (právní subjekt, daňový subjekt). 3. Základní větný člen tvořící s přísudkem základní větnou dvojici spojenou vztahem predikace, podmět; větný člen vyjádřený jménem nebo neurčitým tvarem slovesným; část soudu, o kterém přísudek něco vypovídá, podmět. 4. Hlavní téma v polyfonní skladbě.

subjektivismus, stanovisko zdůrazňující nebo i přeceňující roli poznávajícího subjektu; učení, podle něhož poznání skutečnosti je možné pouze skrze objekt, jeho vjemy, počitky a přání.

subjektivní právo, vyjadřuje oprávnění určité osoby (fyzické či právnické) chovat se určitým způsobem.

subkultura, oddělená část dílčí kultury, vyčleňovaná podle formální specializace, tedy ve shodě se sociální pozicí skupiny lidí, kterým je tato část kultury vlastní, v systému sociálního organismu. Je to taková skupina lidí (pohlaví, věková skupina, třída, stav atd.), která nemůže existovat odděleně od ostatních částí sociálního organismu. Do subkultury náleží vlastní životní styly, hodnotová měřítka, komunikační formy, žargony atd, vyvíjí vlastní módy a estetické formy vyjadřování z hlediska neoficiálních skupin a proudů. Představuje ve svých rozmanitých formách duchovní a morální identitu především okrajových skupin nebo outsiderů společnosti.

subsidiarita (z latiny: *subsidium*, „podpora, pomoc, posila; záloha), princip, podle něhož má být každá aktivita státu a společnosti jen podpůrná, tj. jen v takových úkolech, na jejichž řešení nemůže nižší jednotka (například rodina, region) stačit. V politikách Evropské unie (EU) má princip subsidiarity především zajistit, aby všechna opatření byla přijímána co nejblíže občanům, tedy na nejnižším stupni správy, který umožňuje jejich realizaci nebo výkon; což znamená, že EU nepřijme opatření (s výjimkou oblastí spadajících do její výlučné pravomoci), pokud je efektivnější učinit toto opatření na národní, regionální nebo lokální úrovni.

suverenita (svrchovanost), pojem, který má dvě odlišné podoby: 1. vnější suverenita – vlastnost, kterou mají politické útvary ve vztahu k jiným takovým útvarům. V mezinárodním právu tedy znamená uznání státu jako útvaru, který má práva vykonávat jurisdikci nad určitým obyvatel-

stvem a územím; 2. vnitřní suverenita – vlastnost, kterou má politický útvar ve vztahu ke společnosti náležející do sféry jeho vlády.

svědectví, 1. Svědecká výpověď před soudem nebo úřadem, výpověď nebo postoj, který se neopírá o sdělitelné důvody, nýbrž o osobní ručení toho, kdo ji říká nebo zastává. Dělá to proto, aby se jiní na jeho svědectví spolehli. Křivé svědectví je tedy zvlášť nebezpečná forma lži, a proto se u soudu trestá. 2. Věrohodné tvrzení, závažná zpráva (například svědectví starých kronik. 3. doklad, projev (například neklamné svědectví úpadku).

svědomí, vědomí nebo pocit mravní odpovědnosti za vlastní jednání. V nejobecnějším smyslu reakce jedince na mravní principy a normy jednání ve své skupině; v užším smyslu jde o osobní přesvědčení, založené na nezpochybňovaném přijetí určitých morálních norem jako měřítka posuzování zejména vlastního chování; k dobrému nabádá a schvaluje je, před špatným varuje (a pokud k němu přece jen dojde, dostavují se výčitky svědomí); někdy dochází ke konfliktu svědomí a povinnosti zvnějšku.

svépomocné družstvo, předmětem činnosti je zajišťování potřeb členů, zpravidla levněji a kvalitněji než ostatními subjekty; svépomocná družstva mají své opodstatnění v podmínkách tržní ekonomiky, předmět činnosti může být prakticky neomezený.

Světová banka (anglicky *World Bank*, zkratka WB), mezinárodní finanční instituce se sídlem ve Washingtonu, D. C., založená v roce 1944, sdružující v současné době více než 180 zemí. Původně sloužila k financování poválečné rekonstrukce Západní Evropy, v poslední době se zaměřuje na financování projektů v rozvojových zemích a transformujících se ekonomikách. Skupinu Světové banky (pojem Světová banka zahrnuje pouze IBRD a IDA) v současné době tvoří tyto subjekty: 1) Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj (*International Bank for Reconstruction and Development* – IBRD), která poskytuje půjčky na běžné tržní úroky na projekty v zemích Střední a Východní Evropy a Třetího světa. Půjčky poskytuje vládám a na projekty vládami garantovanými. 2) Mezinárodní asociace pro rozvoj (*International Development Association* – IDA) půjčující nejchudším zemím na úroky nižší než na kapitálových trzích. Půjčky jsou určeny taktéž vládám a jimi garantovaným projektům. 3) Mezinárodní finanční korporace (*International Finance Corporation* – IFC) podporuje soukromé podnikání v rozvojových zemích. 4) Mezinárodní centrum pro řešení investičních sporů (*International Centre for Settlement of Investment Disputes* – ICSID) se snaží vyřešit nesrovnalosti mezi zahraničními investory a hostitelskou zemí. 5) Multilaterální agentura pro investiční záruky (*Multilateral Investment Guarantee Agency* – MIGA) zabezpečuje pojištění proti politickým rizikům pro podnikatele investující v rozvojových zemích. Česká republika je členem IBRD, IDA, MIGA a ICSID. Světová banka získává peníze pro rozvojové programy ze světových kapitálových trhů a v případě IDA prostřednictvím příspěvků od bohatších členských zemí. Cílem je snížení chudoby prostřednictvím podpory udržitelného ekonomického růstu v zemích, které jsou jejími klienty. Těmto zemím každoročně poskytuje úvěry a půjčky v hodnotě téměř 30 miliard amerických dolarů. Banka se zaměřuje zejména na pomoc nejchudšímu obyvatelstvu a nejchudším zemím, ale následující potřeby zdůrazňuje pro všechny své klienty: investovat do lidského rozvoje, zejména do zdraví a vzdělání, chránit životní prostředí, podporovat a podněcovat rozvoj soukromého podnikání, posilovat schopnost vlády poskytovat kvalitní služby, a to účelně a transparentně, podporovat reformy, jež povedou k vytvoření stabilního makroekonomického prostředí, které bude příznivé pro investice a dlouhodobé plánování, zaměřit se na sociální rozvoj, plnohodnotnou integraci, způsob vlády a vytváření institucí jako na hlavní nástroje vedoucí ke snížení chudoby.

Světová zdravotnická organizace (anglicky *World Health Organization*, zkratka WHO), organizace, která byla založena v roce 1948 jako součást Organizace spojených národů se 191 členskými zeměmi. Zajišťuje technickou spolupráci mezi národy v oblasti zdravotní péče, provádí celosvětové programy pro kontrolu a odstranění a zabránění šíření různých onemocnění a snaží

se zlepšit kvalitu lidského života. Plní čtyři hlavní funkce: poskytovat celosvětové poradenství v oblasti zdravotnictví; ustanovovat globální standardy pro zdraví; spolupracovat s vládami při rozvoji národních zdravotních programů; rozvíjet a šířit vhodné zdravotnické technologie, informace a standardy.

světový názor, základní výkladový princip, jímž se člověk v životě řídí. Na rozdíl od filozofie je světový názor nekritický a zpravidla nevyslovený, na rozdíl od náboženství je světový názor právě pouze názorem, svého nositele tedy k ničemu nezavazuje.

Světový potravinový program (anglicky *World Food Programme*, zkratka WFP), agentura Spojených národů se sídlem v Římě, která zodpovídá za distribuci potravinové pomoci poskytnutou dárcovskými státy.

svoboda, 1. Možnost uplatnit svou vůli, volně se rozhodovat, jednat, konat (například politická svoboda, svoboda projevu). 2. Samostatnost, nezávisloat (například národa, státu). 3. Volnost pohybu, v místě pobytu (na příklad vyšetřovat obžalovaného na svobodě). 4. Stav bezstarostnosti, nemezení různými povinnostmi, volnost (například léta mládenecké svobody). – Svoboda je jedním z charakteristických rysů lidské bytosti, vedle rozumu nejvyšší atribut člověka. U Aristotela chápána jako nezávislost na jiných co do prostředků k životu (vnější svoboda), u stoiků jako zbavenost vášní, které člověka zotročují (svoboda vůle). Křesťanství mluví spíše o osvobození od sil, na nichž člověk závisí a z nichž má strach (zejména nadlidských „mocností" a smrti). Novověk zdůrazňuje politické svobody jako zákaz přinucování jinými v určitých věcech (lidská práva). Přes všechna rizika zneužití se tato svoboda ukazuje být podmínkou hospodářského bohatství a prosperity (liberalismus). Moderní filozofie se zabývá souvislostí mezi svobodou a odpovědností, na obtížnost a nepohodlí svobodného života zvlášť upozornil Friedrich Nietzsche. V existencialismu znamená svoboda především prázdnotu a osamělost a člověk je „odsouzen k svobodě" (Jean-Paul Sartre). Nietzsche rozlišil „svobodu od něčeho" (k dosažení tohoto druhu svobody stačí, když do jejího vymezeného prostoru nebude nikdo zasahovat – například svoboda slova, svoboda tisku, svoboda shromažďování) a „svobodu k něčemu" (k dosažení tohoto druhu svobody je nezbytné administrativní řízení v sociální a politické oblasti – například svoboda od nedostatku). Svoboda není jen nepřítomnost omezení a pouze člověk, kterému o něco jde, může být svobodný. Volba mezi stejně špatnými možnostmi není svobodná. Zklamání z některých důsledků vnějškově chápané svobody (dravost, sobectví, korupce atd.) často zneužívají totalitní demagogové, přesto patří svoboda v současných společnostech k nejšíře sdíleným hodnotám. Jakmile by se však stala samozřejmostí, o niž není třeba se starat, je (vnější) svoboda vždy ohrožena, a to z různých stran, což bylo konstatováno už v antice: „Bez ostražitosti není svobody" (Thúkydidés).

svoboda náboženská, náboženská svoboda.

svoboda sdružování a shromažďování, základní politická práva zaručená Listinou základních práv a svobod. Sdružovací právo zaručuje každému občanovi právo sdružovat se s jinými lidmi v politických stranách a hnutích, spolcích, společnostech a jiných sdruženích. Výkon uvedeného práva je v demokratické společnosti omezen jen v zákonem stanovených případech (ochrana bezpečnosti státu, práv svobod ostatních apod.). S právem sdružování souvisí právo shromažďovací, které nesmí být podmíněno povolením nebo souhlasem orgánu veřejné správy. Veřejná shromáždění se tomuto orgánu pouze ohlašují. V přesně vymezených případech však může být ohlášené shromáždění zakázáno (udržení pořádku, ochrana majetku, mravnosti apod.).

symbol (z řečtiny: *symbolon*, „znamení, znak, signál"), 1. Původně rozlomený předmět, jehož částmi se lidé při setkání prokazovali. 2. Přeneseně znak, v němž se setkává zjevné a nezjevné, s mnoha různými odkazy, možnostmi pochopení a výkladu, látka hermeneutiky. 3. Názorný znak s obzvláště bohatým významem nebo tradicí, často umělecky zpracovávaný a s velkým emotivním nábojem, schopný k sobě poutat a například v okamžicích ohrožení zase uvolňovat značné lidské zdroje. Symboly tohoto druhu, původně náboženské, často udržují pohromadě lidské sku-

piny (kříž, kalich, vlajka apod.) a mají pro ně přímo posvátný charakter. Neznalost, odmítání nebo zneuctění symbolů jiných skupin bývá příčinou neřešitelných občanských, etnických nebo náboženských konfliktů (například bouřlivé demonstrace v islámských zemích provázené násilnostmi reagující na karikatury proroka Muhammada, jednoho ze symbolů islámu, zveřejněné v roce 2005/2006 v evropských časopisech). 4. V moderní vědě smluvený znak s jednoznačným významem (například matematický symbol).

syntéza (z řečtiny: *synthesis*, „sestavení, složení"), skládání, spojování částí do celku. Navazování a nacházení souvislostí, opak analýzy. V Hegelově dialektice krok, smiřující konflikty uvnitř starého, takže vzniká nové.

systém (z řečtiny: *systéma*, „uspořádanost, logický celek"), uspořádání souvisejících jednotlivin v celek; jednotný celek takto uspořádaný; soubor prvků (množina), mezi nimiž existují nějaké vztahy. Soubor objektů, vzájemně spojených tak, že v určitých kontextech, přičemž ve vztazích, podstatných pro danou kategorii kontextů, vystupují v jednotě – jako celek, vyznačující se vlastnostmi, které žádný z objektů samostatně nemá. Zdá se, že tato definice počítá se všemi eventuálními situacemi, v nichž se používá termín „systém", vyřazuje ty objekty a soubory, v jejichž případě není zvykem tento termín používat. Pro terminologickou praxi v těch či oněch výzkumech je tato definice příliš široká a vyžaduje specifikaci v závislosti na specifice kontextů a na vztazích tvořících systém a zajímajících badatele. V systematice se termínem systém rozumí hierarchická uspořádanost (rozmístění a vícestupňové seskupení podle shod), v mechanice je to dynamický systém, v systémovém přístupu to je organický systém (vyznačující se samovývojem, s řídícími bloky, s nevratnou transformací prvků atd.). V archeologii figurují statické systémy – uspořádávání (v archeologické systematice na základě shod tvarů, v chronologii a kartografii na základě shodných souřadnic) a dále konvenčně-dynamické systémy (v evoluční a kulturně-historické typologii to jsou typologické řady, archeologické kultury).

šikana, slovní, ale i fyzické, psychické a sociální ubližování ze strany silnějších vůči slabším, které se děje delší dobu. Existuje ve všech věkových a sociálních skupinách, například ve školách, v armádě (tzv. mazáctví), na pracovištích, zvláště v důsledku zostřující se konkurence jako mobbing (šikana mezi spolupracovníky) a bossing (šikana podřízených nadřízenými). Zpravidla se odehrává v kontextu nějaké sociální struktury, s jejímž posláním je v příkrém rozporu – na školách, v internátech, ve výchovných ústavech, vězeních, v armádě apod. Jejich společným rysem je, že tvoří jakési uzavřené celky s nedobrovolným až nuceným pobytem, z něhož není, alespoň po určitou dobu úniku (bez sankce), což právě napomáhá vzniku šikany. Šikanou nejsou jednorázové tzv. křticí rituály, například nepříjemné až odporné a bolestivé zasvěcování nováčků 1. ročníku vysoké školy ve Francii – tzv. bizutage.

škola veřejné volby, teoretický směr, který rozšířil tradiční analytické postupy ekonomie, zkoumající vlastním zájmem motivované chování jednotlivce na trzích, i do oblasti politiky a věcí veřejných, a s pomocí této ekonomické analýzy zkoumá chování politiků a státních úředníků.

štěstí, 1. Stav nebo hluboký a trvalý pocit úplného uspokojení, blaha, po němž lidé touží. V etice se často rozlišuje dvojí smysl slova štěstí – mít štěstí a být šťastný – jazyk je správně spojuje: štěstí je zážitek obdarování, ať už z náhodné výhry, nebo v důsledku velkého úsilí. Kdo však nechápe, co je dar, nemůže dosáhnout štěstí, nýbrž nanejvýš uspokojení. 2. Zdar, úspěch. 3. Příznivá shoda okolností.

tavicí kotel, představa splynutí etnicky rozdílných populací do nového celku, který bude obsahovat prvky různých kultur (multikulturalismus).

technika (z řečtiny: *techné*, „schopnost, způsobilost, zručnost; řemeslo, umění"), naučená dovednost, zaměřená k praktickým účelům; souhrn výrobních a pracovních prostředků, postupů, oborů. Jako samostatné odvětví lidské činnosti vzniká oddělením od řemesla a umění na velkých stavbách a při vzniku hromadné výroby v novověku. Od průmyslové revoluce se víc a víc sbli-

žuje s vědou, až s ní v některých případech splývá a dostává se do závislosti na hospodářství a financích. V tomto smyslu kritizuje techniku Martin Heidegger jako systém silového fungování a bezohledného zvěcnění světa i člověka. Současný svět se bez techniky nemůže obejít, rozhodování se však nemůže řídit jen technickými hledisky.

teorie (z řečtiny: *theoriá*, „pozorování, názor, úvaha"), soustava tvrzení zaměřená na vysvětlení nějaké skupiny jevů; v užším smyslu forma vědeckého poznání podávající systematický, zobecněný obraz o podstatných souvislostech jisté oblasti zkoumání; formální teorie je zadána svými axiomy a odvozovacími pravidly, která umožňují dospívat k jejím teorémům. Jde o logický, přísný systém úsudků o určitých ideálních objektech, sestrojen tak, aby byly zachyceny některé skryté vzájemně spojené zákony té či oné konkrétní oblasti objektivního světa a aby tyto zákony byly využity pro stručný popis, uspořádání, vysvětlení a prognózu jevů v této oblasti, a dále pro to, aby na tomto základě byla vypracována metoda – stereotypní aparát pro získání nových znalostí. Teorie předpokládá jakýsi obecný způsob vysvětlení, ale nikoli konkrétní vysvětlení. V tomto smyslu například takzvaná „normanská teorie" není teorie, ale hypotéza, koncepce, aplikace teorie (vlivů). Podle definice teorie se rozumí její adekvátnost zákonům určitého zlomku skutečnosti, avšak hranice fragmentu a stupeň aplikovatelnosti teorie není snadné určit. Proto teorie, která potvrdila (opodstatnila) svůj status v určitých hranicích a směrech ho nezřídka potvrzuje i v jiných sférách. To znamená, že jestliže překračuje své možnosti a oprávnění a ukáže se falešnou, je jako teorie vůbec neodůvodněná. Pak není žádnou teorií. Tak tomu je v případě teorie rasy, přenesené na vysvětlení rozhodujících sociálně-historických zvláštností a známé v tomto případě pod názvem „rasová teorie".

teorie komparativních výhod, zásadní příspěvek k pochopení významu mezinárodního obchodu, jehož autorem je anglický ekonom David Ricardo. Zákon komparativních výhod říká, že i v případě, kdy je jedna země méně produktivní v porovnání s jinou zemí při výrobě všech druhů zboží, vyplatí se oběma zemím obchodovat, neboť když se méně produktivní země specializuje na komodity, u nichž zaostává nejméně, přinese taková specializace a směna výhodu oběma partnerům.

teorie o „průměrném člověku", hypotéza belgického matematika, astronoma, statistika a sociologa Lamberta Adolpha Jacquese Quételeta (1796–1874), předpokládající, že ideálem krásy jsou ti jedinci, kteří se ve svých znacích blíží průměru těchto znaků pro populaci.

teorie přirozeného práva, přirozené právo.

teorie sociální směny, jedno z podstatných paradigmat soudobé sociologie, které předpokládá, že každé sociální jednání lze pochopit a vysvětlit jako sociální směnu.

TIC, Transparency International Česká republika

tolerance (z latiny: *tolerantia*, „snášení, snášenlivost, trpělivost"), schopnost i ochota snášet nepříjemné věci. V novověku zejména ochota žít společně s menšinami jiné kultury, náboženství, jazyka apod. Tolerance má jinou povahu u příslušníků menšin a příslušníků většiny: menšiny jsou z povahy věci tolerantnější, důležitá je však tolerance u většiny. Po ztroskotání absolutistických pokusů o vytvoření homogenní společnosti (v Anglii a v Nizozemí už v 17. století) nadále už podmínka existence občanské společnosti (John Locke). Ve Francii ji zavedla revoluce 1789, v rakouské monarchii osvícenský panovník Josef II. (toleranční patent z 13. 10. 1781), nejprve jen pro úzký okruh povolených náboženství. Současné problémy multikulturálních společností dokazují, že pro trvalé soužití pouhá snášenlivost nestačí: odlišných skupin je třeba se naučit vážit. Opakem je intolerance.

totalitarismus, totalismus.

totalismus (totalitarismus), typ diktátorsky řízeného státu (například nacistický režim v Německu nebo komunistický režim v Sovětském svazu) prosazující totální (zpravidla násilné, zřídkakdy nenásilné) ovládnutí všech oblastí společenského života prostřednictvím byrokratického a poli-

cejního aparátu a soustavné indoktrinace prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků, vedoucí k deformování individua až k jeho úplnému podrobení, popřípadě umlčení.
transformace, přetvoření, přeměna, proměna.
Transparency International Česká republika (TIC), nevládní nezisková organizace, jejímž posláním je mapovat stav korupce v České republice a svou činností aktivně přispívat k jejímu omezování. TIC vznikla jako občanské sdružení v červnu 1998 a je jednou z více než 80 poboček mezinárodní organizace Transparency International (TI). TI je jedinou mezinárodní nevládní organizací zaměřenou na problematiku korupce a vytváření protikorupčních programů, do nichž se snaží zapojovat občanskou společnost, podniky i vládní instituce. Byla založena v roce 1993 v Berlíně, kde také sídlí její mezinárodní sekretariát. Kontakt: www.transparency.cz.
trest, uložená újma za provinění, odplata. Povahu trestu vysvětlují různé teorie: původně chápán jako obnovení porušeného řádu, teorii individuální odplaty (Kant, Hegel) vystřídala teorie ochrany společnosti, respektive odstrašení případných pachatelů, teorie výchovného působení na pachatele a v současné době se přemýšlí o trestu jako aspoň částečném odškodnění poškozeného (jeho rodiny atd.). Podle toho se mění i způsob trestání, které má pachatele buď prostě postihnout či potrápit, nebo izolovat, nebo vychovávat, anebo konečně přimět, aby měl následky svého činu stále na očích. Viz legismus.
trestní vina, vina, kterou lze soudně prokázat a stíhat – označení jedné ze čtyř úrovní viny (metafyzická, mravní, politická, trestní) v rámci uvažování Karla Jasperse o vině německého národa v době nacistické éry.
trh, ekonomický prostor, v němž se ve vzájemném střetání nabídky a poptávky uskutečňuje směna a tvorba cen. V tržní ekonomice jsou trhy a ceny, které se na nich utvářejí, usměrňujícím mechanismem vůči výrobě a rozdělování jejích výsledků.
trh dárců, potenciální dárci (fyzické či právnické osoby), které je možné oslovit, zaujmout a získat od nich finanční podporu.
Trialog, brněnský institut rozvoje občanské společnosti. Je neziskovou organizací, která podporuje trvalý rozvoj občanské společnosti prohlubováním trojstranně prospěšné komunikace a spolupráce mezi občanským sektorem podnikatelským sektorem a státní správou a samosprávou. Své poslání uskutečňuje ve třech programových oblastech: komunitní rozvoj; občanské a sociální poradenství; výzkum a vzdělávání. Na jaře roku 2003 vzniklo Centrum pro výzkum neziskového sektoru jako společné pracoviště Trialogu aKatedry veřejné ekonomie Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity. Kontakt: www.trialog-brno.cz.
tripartita, institucionalizované vyjednávání mezi zástupci vlády, zaměstnavatelů a zaměstnanců Na nejvyšší úrovni se řeší sociální otázky, mzdové trendy, pracovní podmínky apod.
Trust for Civil Society in Central & Eastern Europe, Trust pro občanskou společnost ve střední a východní Evropě.
Trust pro občanskou společnost ve střední a východní Evropě (anglicky *Trust for Civil Society in Central & Eastern Europe*, zkratka CEE Trust), program podporující obnovu občanské společnosti v postkomunistických zemích. Byl založen v roce 2001 šesti velkými soukromými americkými nadacemi: Atlantic Philanthropies, Charles Stewart Mott Foundation, Ford Foundation, German Marshall Fund of the United States, Open Society Institute a Rockefeller Brother Fund. V České republice probíhal v letech 2002–2005 a měl k dispozici 3,3 milionu dolarů; cílem bylo mimo jiné posílit a stabilizovat občanský sektor, například tím že bude podpořena profesionalita organizací a jejich schopnost nacházet a udržovat různé zdroje financování.
trvale udržitelné zemědělství, typ zemědělství charakteristický tím, že nepoškozuje životní prostředí, přispívá k ochraně přírodních zdrojů, využívá místních obnovitelných zdrojů a vhodných a levných technologií, minimálně využívá vnějších zdrojů, a vykazuje vysoký stupeň místní soběstačnosti. Trvale udržitelné zemědělství, jež je předmětem akademického zájmu od 70. let

20. století, je odpovědí na socioekonomické problémy a problémy životního prostředí vzniklé následky intenzivního zemědělství. Jeho významnost na mezinárodní úrovni je zásluhou především tzv. Brundtland Report – zprávy, jež byla publikována v roce 1986 Světovou komisí pro trvale udržitelný rozvoj a na základě níž došlo k popularizaci konceptu udržitelného rozvoje, v jehož rámci se uvádí toto zemědělské hledisko.

trvale udržitelný rozvoj společnosti, rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů.

tržní cena (tržní hodnota), skutečná cena placená na trhu za danou komoditu.

tržní ekonomika, model ekonomické organizace společnosti založený na koordinaci lidí a jejich činností prostřednictvím cen, trhu, zisku, ztrát, vzniku a zániku firem; působí zejména v podmínkách dokonalé konkurence.

tržní socialismus, socialistický ekonomický systém, založený na společenském vlastnictví a na centrálním plánování, avšak ponechávající prostor pro určité působení tržních mechanismů. Ve 30. letech tuto koncepci razil polský ekonom Oskar Lange. V roce 1968 byl jejím obhájcem v Československu Ota Šik. Do jisté míry byl tržní socialismus aplikován v bývalé socialistické Jugoslávii.

třetí cesta, představa, že je možné nalézt a vytvořit společensko-ekonomický systém kombinující pozitivní stránky kapitalismu (tržní procesy) a socialismu (kolektivní vlastnictví, státní rozhodování o velkých investicích apod.). Ideologická koncepce reformních politiků a ekonomů takzvaného Pražského jara 1968.

třetí sektor (též občanský sektor, též neziskový sektor), kromě nevládních neziskových organizací zahrnuje i organizace příspěvkové, rozpočtové, odbory, politické strany a hnutí, zájmová sdružení právnických osob, družstva (pokud jsou zřizována za jinými účely než podnikání), nepodnikatelské obchodní společnosti (například společnosti s ručením omezeným, pokud jsou zřízeny k jiným účelům než podnikání), případně i právnické osoby zřizované samostatnými zákony (například Česká akademie věd, Česká televize, Český rozhlas).

třetí svět, termín označující skupinu zemí, které jsou charakteristické odlišnou ekonomickou situací (s ohledem na její potenciál a výsledky) ve srovnání s průmyslově vyspělými zeměmi. Stejně tak se liší životními podmínkami svých obyvatel, kteří se většinou nacházejí pod prahem důstojné životní úrovně.

30 (Třicet) dní pro neziskový sektor, pravidelná veřejná kampaň (hlavním organizátorem je ICN) konající se v České republice každým rokem, s cílem ovlivnit informovanost o neziskovém sektoru.

třída sociální, sociální třída.

tunelování, činnost, která spočívá v převodu (často formálně legálním) bonitních aktiv spravovaných či vlastněných podniků, bank či investičních fondů mimo tyto subjekty. Například prodej prostřednictvím zprostředkovatele či poskytnutí úvěrů spřízněným osobám při velmi pochybném zajištění.

twinning, nástroj na budování institucí – tento program nazvaný twinning („sdružování"), který byl zahájen v květnu 1998 jako základní mechanismus procesu „budování institucí", má pomoci kandidátským zemím Evropské unie při vytváření moderní a efektivní administrativy se strukturou, pracovníky a vedením schopným zavést acquis communautaire na úrovni členských států Evropské unie. Twinning nabízí rámec pro spolupráci státní správy a poloveřejných organizací v kandidátských zemích s jejich partnery v členských státech na projektech, jejichž cílem je převzetí, podpora a zavedení určité části acquis communautaire.

tyranie (z řečtiny: *tyrannos*, „pán, vládce, samovládce"), 1. Krutovláda, hrůzovláda; vláda jedince (nebo úzké skupiny) ustavená zpravidla uzurpací moci; nelegitimní a navíc násilnická vláda, jež

se neřídí zákony a právem, podle Platóna nejhorší typ státu. 2. Útisk, násilí, krutost.

úcta, uznání, vyjádření vážnosti, autority, projevující se dobrovolným omezením sebe sama tváří v tvář hodnotě nebo i nadřazenosti druhého, které je často vyjadřována i navenek, slovy nebo gesty (úklonou, pokleknutím apod.).

udržitelnost projektu, podmínka, která zaručuje, že cíle a pozitivní vlivy daného rozvojového projektu přetrvají nadále i po ukončení jeho realizace.

UIA, Union of International Associations.

UNESCO (anglicky *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* – Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu), vzdělávací, vědecká a kulturní organizace OSN založená v roce 1946. Jejím cílem není pouze stavět školy ve zničených zemích, ale celkově podporovat vzdělání, společenské a přírodní vědy, kulturu a komunikaci, a tím „budovat mír v lidských myslích". UNESCO pomáhá na různých polích 190 členským státům a šesti přidruženým členům rozvíjet jejich lidské a institucionální kapacity a posiluje mezinárodní komunikaci a spolupráci. Vytváří podmínky pro dialog založený na respektu, společných hodnotách a důstojnosti každé kultury. Kontakt: www.unesco-ic.cz.

UNICEF, Dětský fond OSN, největší světová organizace, která se celosvětově zabývá ochranou a zlepšováním životních podmínek dětí a podporou jejich všestranného rozvoje. Založen byl v roce 1946, původně jako Mezinárodní dětský fond neodkladné pomoci (United Nations International Children's Emergency Fund) pro pomoc dětem, postiženým druhou světovou válkou. Od roku 1953 se UNICEF, již pod názvem United Nations Children's Fund, stal trvalou součástí Organizace spojených národů, specializovanou na programovou pomoc strádajícím dětem celého světa – obětem válek, katastrof, extrémní chudoby, všem forem násilí apod. Spolupracuje se svými partnery v OSN a dalšími humanitárními organizacemi. Původní zkratka UNICEF zůstala zachována. Kontakt: www.unicef.org.

Union of International Associations, Sdružení mezinárodních asociací.

unitární stát (jednotný stát), stát, který se nedělí na vyšší celky územní samosprávy (země, kraje apod.).

United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women, Mezinárodní výzkumný a školicí institut pro podporu žen.

United Nations Research Institute for Development, Výzkumný ústav OSN pro sociální rozvoj.

UNRISD, United Nations Research Institute for Development.

uprchlík, státní příslušník třetí země, jemuž bylo přiznáno právní postavení uprchlíka ve smyslu Ženevské úmluvy, a který je oprávněn pobývat na území členského státu. V České republice je osoba, které bylo přiznáno postavení uprchlíka, označována jako azylant.

úřad práce, specializovaný územní správní orgán, podřízený Ministerstvu práce a sociálních věcí České republiky. Informuje občany a zaměstnavatele o volných pracovních místech a zdrojích pracovních sil, vede evidenci volných pracovních míst a uchazečů o zaměstnání, zprostředkovává zaměstnání, organizuje a zajišťuje rekvalifikaci. Speciální pozornost věnuje pracovnímu uplatnění osob se změněnou pracovní schopností.

Úřad pro koordinaci humanitárních záležitostí (OCHA), orgán Organizace spojených národů (OSN) ustanovený v roce 1998 s cílem mobilizovat a koordinovat Kolektivní úsilí mezinárodního společenství a obzvláště pak jednotlivých agentur OSN v době humanitárních krizí vyvolaných přírodními katastrofami nebo člověkem.

Úřad Vysokého komisaře pro uprchlíky (UNHCR), odborná agentura Organizace spojených národů, jež byla zřízená v roce 1951 v Ženevě s cílem poskytnout mezinárodní ochranu a pomoc uprchlíkům ve světě, a s cílem pomáhat vládám a soukromým organizacím při hledání trvalého řešení pro uprchlíky prostřednictvím jejich dobrovolného návratu do vlasti nebo při je-

jich integraci do společnosti v zemi azylu nebo usazení se v třetí zemi.
utilitarismus (z latiny: *ūtilis*, „užitečný, upotřebitelný, vhodný, potřebný"), přesvědčení, že lidské jednání se ospravedlňuje užitečností a prospěšností (Jeremy Bentham, John Stuart Mill). Navazuje na Epikura, osvícenství a historický materialismus. Jako teorie společnosti pokládá za cíl správné vlády dosažení co největšího užitku (štěstí) pro co nejvíce lidí.
utilitární, utilitaristický – sledující prospěšnost a užitečnost.
utopie (z řečtiny: *ú*, „ne" a *topos*, „místo"), 1. Vysněná země s dokonalým společenským řádem; označení odvozeno podle ostrovního státu Utopie v stejnojmenném spisu anglického filozofa Thomase Mora. 2. Apriorní konstrukce jistého modelu dokonalého státu nebo společnosti. V porovnání s utopií dopadá každá skutečná společnost špatně: odtud možnost demagogické kritiky společností, často využitá k nastolení a legitimování diktatur (komunismus, nacismus). 3. Prozaický žánr líčící domněle dokonalé společenské poměry v pomyslné zemi. 4. Vysněná, nereálná představa, neuskutečnitelná idea apod.
utopismus, snaha o uskutečnění utopických představ a plánů zvláště o dokonalém společenském řádu. Objevuje se již od antiky a je vlastně pokračováním prastaré ideje o domnělé existenci Zlatého věku, Ráje a podobných „světů" v červáncích lidstva. Ve svých dílech ji zachytila řada autorů (Platón, *Ústava*, Thomas More, *Utopie*, Thomaso Campanella, *Sluneční stát*, Francis Bacon, *Nová Atlantida* aj.) v minulosti, zatímco ve 20. století, po prvních tristních zkušenostech s její realizací (komunismus), vznikla díla groteskně satiricky přetvářející utopie minulých věků, na jejichž počátku stojí román *My* Jevgenije Ivanoviče Zamjatina z počátku 20. let 20. století, na nějž pak navázali Aldous Leonard Huxley, *Brave New World* (Krásný nový svět, 1932), Arthur Koestler, *Darkness at Noon* (Tma o polednách, 1940), George Orwell, *Animal Farm* (Zvířecí farma, 1945), *Nineteen Eighty-four* (*1984*, 1949) a další autoři. Zásadní odbornou diskusi o tomto tématu z hlediska společenskovědního zahájil již ve 30. letech 20. století rakouský ekonom a filozof Friedrich August von Hayek; jeho kniha *The Road to Serfdom* (Cesta do otroctví, 1941) představuje jednu z nejpodnětnějších a nejvýznamnějších analýz a kritik totalitářských tendencí plynoucích z pradávné touhy po nastolení sociálně spravedlivého řádu.
úvěrní družstvo, družstevní instituce založená soukromými podnikateli, živnostníky, obchodníky nebo zemědělci s cílem podporovat jejich činnost. Hlavními zdroji úvěrových družstev jsou vklady členů, které se používají především na spotřební a hypotekární úvěry, zejména opět členům úvěrového družstva, ale i jiným klientům.
věda, oblast lidské činnosti vytvářející stále pravdivější soubor poznatků o přírodě, společnosti a myšlení; soubor poznatků takto vzniklý jako celek též v jednotlivých oborech; druh systematického poznávání, odlišného už v antice od všeobecné filozofie, a systemizovaný počátkem novověku, kdy se zformovaly jednotlivé disciplíny, obvykle se speciálním předmětem zkoumání a se speciální originální metodologií; věda se vyvíjela od pozitivistického pojetí fakticity přes formalizační pokusy logického pozitivismu a historizující vývojové hledisko a dospěla koncem 20. století k falzifikacionismu Karla R. Poppera („Vědecký poznatek je takový, který je vyvratitelný") a k postmodernistickému zpochybnění možnosti univerzalismu celé novověké vědy (i když vznikají pokusy o „teorii všeho"). Věda získává fakta v promyšleném procesu, založeném na uplatňování souboru pravidel, prostředků a zásad (metod), jež mají v jednotlivých vědách specifický ráz; výzkumná procedura se odvíjí zhruba v těchto stadiích: 1. vymezení objektu a předmětu výzkumu, 2. získávání materiálu, 3. popis materiálu, třídění, analýza, 4. vytváření hypotéz o popisovaném a pozorovaném objektu a jejich kontrola, 5. zobecňování získaných faktů – tj. vyvozování zákonitostí, vysvětlování jevů a vytváření dalších hypotéz o zkoumaném objektu.
vědecká revoluce, termín amerického filozofa vědy Thomase S. Kuhna pro jednu ze dvou fází vývoje vědy, vyznačující se změnou jednoho paradigmatu v nové paradigma; vědecká revoluce je vyvolána zjištěním, že staré paradigma přestává být adekvátním rámcem pro vědeckou práci,

k čemuž dochází pod tlakem kumulujících se anomálií ve fázi tzv. normální vědy.
vědeckotechnická revoluce, označení období a procesu posledních desetiletí 20. století, kdy dochází v hospodářském a společenském životě k rychlým a zásadním proměnám díky rozvoji vědy a techniky (atomová energie, automatizace, kybernetika, informatika, genetika aj.).
vědecký diskurz, diskuse, jejíž účastnící sdílejí víru v tzv. vědecký výklad světa, ve svých úvahách a diskusích se opírají o koncepty, formulované v rámci tohoto výkladu a řídí se určitými formálními pravidly uvažování a vedení rozhovoru, které jsou součástí vědecké kultury.
vědomí, 1. Schopnost člověka myslit, uvědomovat si svůj vztah ke skutečnosti, je fenoménem mnoha různých vjemů a zkušeností, přítomných i minulých (vzpomínky) a budoucích (záměry). Představuje jeden z hlavních rozlišujících znaků člověka vůči živočichům. 2. Psychický stav člověka, při kterém si uvědomuje svou existenci. 3. Stav člověka, který něco ví, je si vědom něčeho. 4. Stav poznané, uvědomělé příslušnosti k určité skupině, společenství.
Velká francouzská revoluce, období francouzských dějin (1789 - 1799), v jehož průběhu. byla absolutní monarchie ve Francii nahrazena demokracií a republikánstvím a francouzská větev římskokatolické církve donucena k radikální restrukturalizaci. I když se Francie po pádu první republiky Napoleonovým převratem zmítala téměř tři čtvrtě století mezi republikou, císařstvím a monarchií, revoluce přesto znamenala definitivní konec pro starý režim. Obecně je vnímána jako hlavní přelomový bod evropských kontinentálních dějin, znamenající přechod od absolutismu k občanství a ustavení lidu jako hlavní politické síly.
verifikace (z latiny: *vērum*, „pravda, skutečnost“ a *facere*, „dělat, činit, konat“ = „činit pravdivým“), ověření, ověřování, potvrzení správnosti – postup, při němž se zjišťuje pravdivost výroku nebo teorie, a to buď přímo pozorováním (experimentem), anebo nepřímo, logickou dedukcí. Protože úplná verifikace není v empirických vědách možná, mluví se raději o potvrzení výroku nebo hypotézy. Opak: falzifikace.
veřejná ekonomie, vědní disciplína, zkoumající strukturu, fungování a efektivnost té části národního hospodářství, která má neziskový charakter a je financována z přerozdělovacích procesů.
veřejná ekonomika, významná část národního hospodářství, jejíž existence je důsledkem selhání trhu. Veřejná ekonomika, tržní ekonomika a sociální ekonomika představují vzájemně prospěšné soužití v tzv. smíšené ekonomice. Všechny tři oblasti (sektory), veřejný a občanský, které jsou neziskové, i tržní, který je ziskový, se vzájemně podmiňují a doplňují.
veřejná kampaň, záměrné působení na společnost s cílem upozornit na konkrétní problém apod.
veřejná odpovědnost, zodpovědnost organizace za zpřístupnění a dostupnost všeobecně veřejných informací o svém účelu a politice, aktivitách a financích.
veřejná prospěšnost, v českém právním řádu není definována, proto je zaměňována s obecnou prospěšností. Rozumí se jí aktivita, z níž mají užitek a prospěch občané dané komunity nebo regionu či státu, činnost, která je v souladu s veřejným zájmem, přičemž hledisko výnosnosti je druhořadé. Obecně prospěšné cíle jsou definovány v zákonu o nadacích a nadačních fondech. Jedná se zejména o rozvoj duchovních hodnot, ochranu lidských práv nebo jiných humanitárních hodnot, ochranu přírodního prostředí, kulturních památek a tradic, a o rozvoj vědy, vzdělávání, tělovýchovy a sportu.
veřejná sbírka, získávání a shromažďování dobrovolných peněžních příspěvků od předem neurčeného okruhu přispěvatelů na předem stanovený veřejně prospěšný účel.
veřejná sféra, označení sféry, která je v moderní společnosti prostorem pro veřejné diskuse (mezi státem, trhem a domácnostmi občanů). Prolíná se se sférou soukromou a politicko-administrativní. Ve veřejném prostoru působí různé subjekty (dobrovolnické organizace, nadace, svépomocné skupiny apod.), je to prostor pro sdružování a vyjadřování názorů.
veřejná správa, souhrnné označení pro správu společenských záležitostí (věcí veřejných), vyko-

návanou jakoukoliv organizací politického systému; z hlediska nositelů veřejné správy se obvykle dělí na státní správu a samosprávu.

veřejná věc, označení témat téma, která mohou být diskutována širší veřejností a nejsou určena jen pro okruh decizních orgánů, popřípadě specializovaných odborníků.

veřejná vysoká škola, právnická osoba zřizovaná a zrušovaná, bývá řazena do neziskových organizací. Typ školy je uveden v jejím statutu a musí být v souladu se stanoviskem Akreditační komise při Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Statut musí být schválen akademickým senátem školy.

veřejné finance, peněžní vztahy, které se týkají činností veřejných institucí a zájmů, kde vystupuje jako jeden ze subjektů veřejná moc (vláda na nejrůznějších úrovních, tj. stát, regionální samosprávy, obec). Veřejné finance charakterizují tyto tři principy: princip nenávratnosti, neekvivalence a nedobrovolnosti.

veřejné mínění, souhrn názorů a postojů lidí. Vztah občanů k politickým i obecně společenským událostem a jevům, k činnosti různých institucí, organizací a skupin, k hospodářským a kulturním problémům apod. Nikoli pouhé mínění většiny, ale mínění, které je aktivně projeveno ve veřejné sféře. Veřejné mínění nemůže zcela ignorovat žádná vláda. Politici, především ti, kteří zakládají svou popularitu na populismu, věnují většinou značnou pozornost aktuálnímu veřejnému mínění, které nepochybně ovlivňuje politickou podporu, především ve volbách. Proto politické strany podporují výzkumy veřejného mínění.

veřejné právo, právo, které je vedle soukromého práva jedním ze dvou podsystémů práva kontinentálního. Jde o členění poprvé provedené římskými právníky v antice, kdy právo veřejné je tou oblastí práva, která vyjadřuje zájmy a potřeby státu a celého společenství, a kdy jím upravené právní vztahy státu a ostatních právních subjektů charakterizují nikoliv vztahy rovnosti.

veřejné statky, zboží či služby, které nemohou být poskytovány soukromými firmami na trzích, protože se vyznačují „nevylučitelností ze spotřeby“: ten kdo nezaplatí, má přesto z takového statku prospěch. Příkladem je veřejné osvětlení, policie, armáda. Takové statky musí být proto financovány z veřejných rozpočtů.

veřejné záležitosti (latinsky *res publica*), externí (vnější) agenda každé zájmové skupiny, označení pro soubor zájmů, které mají být chráněny a prosazovány prostřednictvím ovlivňování okolního prostředí.

veřejnost, větší část společnosti zainteresovaná na společenském dění v celku nebo na jeho konkrétních problémech, na výsledcích ekonomických a politických aktivit s obecnějším dopadem.

veřejný, v dnešním slova smyslu to, co je ve společném zájmu, a to ne z nějaké vnější perspektivy, ale co je běžně rozpoznáváno jako společný zájem. Veřejné je to, co se týká nástrojů, institucí, či způsobů, díky kterým se společnost stává jednotným tělesem.

veřejný dluh, souhrn pohledávek ostatních ekonomických subjektů vůči státu bez ohledu na to, zda vznikly tyto pohledávky cestou státního rozpočtu či jinak. Pro veřejný charakter dluhu není podstatný způsob jeho vzniku, ale způsob jeho úhrady – skutečnost, že představuje pohledávku vůči současným i budoucím daňovým platbám obyvatelstva.

veřejný mýtus, vyprávění, příběh sdílený určitým společenstvím, ve kterém je předáván z generace na generaci a je považován za posvátný; obvykle jde o příběh vysvětlující původ světa, společnosti a významných kulturních jevů.

veřejný ochránce práv (ombudsman), mimosoudní kontrolní úřad, který je státem pověřen k řešení stížností jednotlivců na jednání veřejné správy; měl by přispívat k ochraně osob před jednáním úřadů a dalších institucí, vykonávajících státní správu, pokud je v rozporu s právem, pokud neodpovídá principům demokratického právního státu a dobré správy, a pokud jsou tyto úřady a instituce nečinné. Termín i institut ombudsmana je spjat se Švédskem, kde byl ustaven, aby dbal na správné chování úředníků (v roce 1809 se institut ombudsmana dostal do tamější

ústavy). K rozšíření tohoto institutu došlo až ve druhé polovině 20. století, v současné době existuje téměř ve stu státech světa.

veřejný sektor, státní sektor – stát, jako ten, kdo by se měl starat o věci veřejné, o blaho společnosti; zahrnuje oblasti spojené s chodem společnosti (doprava, bezpečnost, právo, soudnictví aj.) a oblasti týkající se rozvoje člověka (zdravotnictví, kultura aj.); příslušné instituce se dělí na organizační složky státu a příspěvkové organizace; v současnosti probíhá reforma veřejné správy – změna kompetencí, standardizace veřejných služeb.

veřejný zájem, 1. Zájem obecný – základní účel činnosti veřejné správy. Právně je vyjádřen v působnosti a pravomoci všech vykonavatelů veřejné správy, tj. výpočtem konkrétních věcných úkolů uskutečňovaných v určitém prostoru (území) a prostředků, které toto uskutečňování umožňují. 2. Pojem používaný v občanskoprávních předpisech zpravidla na místech, kde je třeba sladit konkrétní oprávnění dané osobě a obecný zájem širšího celku, který by absolutní výkon oprávnění mohl poškodit.

vícezdrojový příjem, příjem z více původů; výskyt v organizacích občanského sektoru.

vina, odpovědnost za něco zlého, nepříjemného apod., pocit provinění vůči tomu, jehož jsem svým jednáním poškodil. V rámci uvažování o vině německého národa v době nacistické éry rozlišil Karl Jaspers čtyři roviny viny: trestní vina, mravní vina, politická vina, metafyzická vina. Jednotlivé roviny se nesmějí směšovat například proto, že politická vina je v jistém smyslu kolektivní, kdežto trestní odpovědnost může být pouze individuální a jen tu je možné vymáhat.

víra, 1. Věření, důvěra, přesvědčení o něčem. Každé lidské jednání míří do neznámé budoucnosti a vyžaduje tedy jakousi víru. 2. Vyznání ve smyslu náboženském, jež je specifickým rysem judaismu a křesťanství, ale i jiných náboženství. Může znamenat buď to, na co se spoléháme (obsah víry, latinsky *fidēs quae creditur*), anebo toto spolehnutí samo (akt víry, *fidēs quā creditur*).

vláda, 1. legitimní výkon moci ve státě. 2. Nejvyšší výkonný orgán státní moci, sbor ministrů s předsedou. 3. Uplatňování převahy, vládnutí, ovládání. 4. Rozhodující postavení, vliv.

vládní selhání, součást jedné z teorií vzniku neziskových organizací. Podle této teorie se demokratický systém snaží vyhovět většině a potřeby menšin zůstávají často neuspokojeny. Trh selhává v poskytování určitého typu statků, nastupuje stát, který vzápětí selhává také. Proto se spotřebitelé, jejichž potřeby nejsou uspokojovány ani trhem, ani náhradním mechanismem státního zabezpečování veřejných statků, obracejí na neziskové organizace, které jim pomáhají jejich potřeby uspokojit.

vlastnictví, držení, užívání, vlastnění něčeho na základě veřejného uznání, respektive práva, že každý člověk má něco „vlastního“, s čím může volně zacházet a co je chráněno před zásahy jiných (vlastnická práva). Od vlastní osoby a jejího bezprostředního okolí (oblečení, obydlí atd.) sahá dál a zahrnuje majetek hmotný i nehmotný. Proto je vlastnictví nezbytnou součástí lidské svobody, jeho rozsah i užívání však může být různě omezeno nebo spojeno s jistými závazky (daně apod.). Od tohoto základu soukromého či osobního vlastnictví se odvozuje i vlastnictví různých skupin, společenství a státu.

vnější dluh, vnější státní dluh zemí, většinou chudého Jihu, vůči vládám, bankám a jiným institucím bohatého Severu.

vnitřně vysídlená osoba, osoby nacházející se v obdobně nepříznivém postavení v zemi původu jako uprchlíci. Tyto osoby však na rozdíl od uprchlíků nehledají ochranu v jiném státě, ale zůstávají v zemi původu, aniž by překročily státní hranici do sousední země.

volby, aktivní dosazování do funkce, tj. ustanovení, jmenování, které je projevem vůle někoho jiného. Demokratické volby jsou jedinou institucionalizovanou formou politické moci lidu v demokracii.

volná koalice, spojenectví neziskových organizací, které dlouhodobě nedelegují na jednu osobu či jednu neziskovou organizaci pravomoc hájit jejich zájmy a vystupovat jejich jménem.

volnost, rovnost, bratrství (francouzsky *liberté, égalité, fraternité*), ústřední heslo Velké francouzské revoluce. Je vyjádřením snahy o demokratizaci a nastolení občanské společnosti koncem 18. a začátkem 19. století, v období vzniku moderních demokratických států. Heslo poukazovalo na prosazení individuálních občanských práv, na odstranění feudálních privilegií a povinností, nastolení rovnosti před zákonem a lidskou solidaritu. V obdobném významu se používalo i později.

volontér, dobrovolný pracovník, funkcionář, ochotník; dříve nehonorovaný pracovník vykonávající dobrovolně určitou práci, zvláště jako přípravu na zaměstnání.

Všeobecná deklarace lidských práv, deklarace schválená Valným shromážděním Organizace spojených národů (OSN) 10. prosince 1948; představuje první všeobecný mezinárodní právní nástroj lidských práv. Deklarace má 30 článků, v nichž vypočítává základní lidská práva a svobody. Výkon těchto práv lze omezit pouze zákonem, který má zajistit výkon práv ostatních. Deklarace měla i přes svoji pouze doporučující povahu značný vliv na velké množství států, bylo však zřejmé, že je potřeba vypracovat pro státy závaznou mezinárodní úmluvu. Po složitých jednáních se 16. prosince 1966 podařilo Valnému shromáždění OSN schválit dva pakty o lidských právech, které začaly platit počátkem roku 1977: a) Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech; b) Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. Oba tyto pakty zavádějí vedle obecné povinnosti poctivého plnění mezinárodních smluv i zvláštní mezinárodní kontrolní opatření za účelem dodržení závazků plynoucích z paktu.

všeobecná podpora, pomoc, příspěvek, neurčitě zaměřená podpora organizace, obvykle se z ní hradí provoz organizace, který nelze zahrnout do konkrétních projektů.

všeobecná vůle, označení základu politické moci. Pojem do společenskovědní teorie zavedl Jean-Jacques Rousseau, podle něhož se každý jedinec musí podřídit svrchované moci, která v demokratickém systému spočívá na všeobecné vůli. Ta sjednocuje celospolečenské zájmy se zájmy jednotlivce. Přitom je nutné dodržet určité základní předpoklady: a) každý občan má právo rozhodovat o záležitostech týkajících se všech; b) v procesu rozhodování musí být přímá demokracie; c) občané, kteří se účastní rozhodování, nesmějí patřit k žádné organizaci, protože by stavěli partikulární zájmy proti zájmům všeobecným; d) lid vyjadřuje všeobecnou vůli, ale sám nevládne, ani nevykonává správu.

vůle, 1. Schopnost jednat podle svého úmyslu, schopnost rozhodnout se, chtít. 2. Snaha o dosažení nějakého cíle. Viz voluntarismus.

vůle všeobecná, všeobecná vůle.

Výbor pro rozvojovou pomoc (anglicky *Development Assistance Committee*, zkratka DAC), základní orgán Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) s ohledem na otázky týkající se rozvojové spolupráce. V rámci OECD je jeho úkolem zajistit, aby mezinárodní úsilí členských států OECD bylo koordinováno, integrováno a financováno odpovídajícím způsobem. Předpokládá se, že členové tohoto výboru ve svých programech pomoci disponují některými společnými cíli. Současnými členy Výboru pro rozvojovou pomoc jsou: Austrálie, Belgie, Dánsko, Finsko, Francie, Irsko, Itálie, Japonsko, Kanada, Komise evropských společenství, Lucembursko, Německo, Nizozemsko, Norsko, Nový Zéland, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko, USA a Velká Británie. Světový měnový fond, Světová banka a Rozvojový program Spojených národů působí jako trvalí pozorovatelé.

Výbor regionů, místní veřejné správy z jednotlivých členských zemí EU. Konzultace Výboru ze strany Rady EU nebo Komise EU jsou v některých oblastech závazné na základě Smlouvy o Evropském společenství.

výrobní družstvo, forma družstev v oblasti výroby. Existuje řada typů výrobních družstev – potravinářská, kožešnická, obuvnická, krejčovská, tiskařská, truhlářská a další.

výroční zpráva, souhrnný informační materiál o organizaci za dané období. Zahrnuje minimál-

ně zprávu o činnosti, o hospodaření, údaje o členské základně a osobách spojených s organizací, přehled sponzorů a dárců.

vyšší územně správní celek, samosprávný územní celek, článek mezi ústředními orgány a obcemi.

Výzkumný ústav Organizace spojených národů pro sociální rozvoj (anglicky *United Nations Research Institute for Development*, zkratka UNRISD), autonomní organizace systému Spojených národů se sídlem v Ženevě a založená v roce 1963 s cílem šířit na světové úrovni srovnávací výzkum o sociální dimenzi a politice procesů rozvoje.

vzájemná ekonomická závislost, označení skutečnosti, že dělba práce činí jedince životně závislými na tom, co vyrobí ostatní.

vzájemně prospěšné organizace, organizace, které jsou zřizovány za účelem vzájemné podpory občanů nebo právnických osob, které jsou spjaty společným zájmem. Jejich posláním je uspokojování svých vlastních zájmů.

vzájemnost, v ekonomii zásada vzájemnosti smluvních stran, tj. shodného postupu a zacházení v obdobných případech. V sociologii vzájemnost ve vztazích mezi lidmi. Zásada vzájemného poskytování pomoci, výhod, ústupků, služeb, zboží a informací. Kategorie zdůrazňující vzájemnou svázanost lidských individuí ve společnosti. Existuje také teorie vzájemné závislosti státu aneziskových organizací, která předpokládá spolupráci obou subjektů na základě uvědomění si potřebnosti druhé strany.

Vzdělávací nadace Jana Husa, mezinárodní, nepolitická, nekonfesijní, vzdělávací a kulturní nadace. Vznikla na sklonku sedmdesátých let v Oxfordu s cílem pomoci ohrožené kultuře a vzdělanosti v „komunistickém" Československu. Až do roku 1989 sídlila v zahraničí (Velká Británie, Francie, Kanada, USA, Belgie, Německo) a pomáhala českým a slovenským aktivistům vytvořit síť tajných bytových seminářů „podzemní univerzity", překládat a vydávat nejdůležitější díla západní literatury v samizdatových edicích a organizovat nezávislé kulturní aktivity. V roce 1990 byla založena Československá Vzdělávací nadace Jana Husa se sídlem v Brně a s pobočkami v Praze a v Bratislavě, kde pokračovala v plnění svého poslání v nových podmínkách přechodu od totality k demokracii. Od roku 1993 uskutečňují společné i své vlastní programy dvě organizace – Vzdělávací nadace Jana Husa v České republice a Vzdelávacia nadácia Jana Husa ve Slovenské republice. Svou činností se nadace snaží napomáhat rozvoji vzdělávání a posílení občanské společnosti v obou republikách. Pomoc nadace spočívá nejen v udělování nadačních příspěvků jednotlivým projektům, ale také v aktivním přístupu nadace při přípravě i realizaci projektu. Nadace je jako skutečný partner ochotna podílet se na řešení organizačních a administrativních záležitostí i na vyhledávání partnerů. Podpora je určena převážně vysokoškolským pracovištím. Žádost o nadační příspěvek však může podat kterákoliv organizace, jejíž projekt odpovídá zaměření nadace a podmínkám aktuálních programů. Kontakt: www.vnjh.sk/cz

WB, World Bank.

welfare state, stát blahobytu.

WFP, World Food Programme.

WHO, World Health Organization.

World Alliance for Citizen Participation, Civicus.

World Bank, Světová banka.

World Food Programme, Světový potravinový program.

World Health Organization, Světová zdravotnická organizace.

xenofobie, odpor, nepřátelství, nedůvěra ke všemu cizímu, k jinakosti – chování a postoje dané biologickou předurčeností, které jsou vlastní snad všem živočišným druhům člověka nevyjímaje, u něhož tvoří živnou půdu pro šovinismus, rasismus a podobné projevy. Opakem je tolerance, která je naopak výsledkem enkulturace.

xenomanie, nezřízená záliba ve všem cizím, až chorobné uctívání cizích institucí, výrobků a myšlenek.
yield (z angličtiny), označení používané pro výnos cenných papírů v poměru k jejich hodnotě vyjádřeném v procentech.
YMCA (hovorově Ymka), Young Men's Christian Association.
ymkař, člen organizace YMCA.
Young Men's Christian Association, Křesťanské sdružení mladých mužů.
Young Women's Christian Association, Křesťanské sdružení mladých žen.
YUPPIES (anglicky *Young Urban Upwardly Mobile Professionals*), označení pro mladé městské odborníky zahleděné do sebe a usilující jen o kariéru. Jednostranné zaměření na pracovní výkon vede k neustálému střídavému užívání stimulujících a uklidňujících prostředků, jehož důsledkem bývá později chronická únava. Zmíněný životní postoj je rozšířen zejména v moderních megapolích; workoholik.
YWCA (hovorově Yvka), Young Women's Christian Association.
zahraniční dárci, dárci, kteří nepocházejí z České republiky; mohou dát finanční prostředky komukoli, včetně nadací; mohou si v České republice založit svou pobočku (například Charles Stuart Mott Foundation); zejména americké a evropské nadace, společnosti (ekonomicky či podnikatelsky zaměřené – Světová banka ...)
záchranná síť, pomoc občanům, kteří nemají dost vlastních sil a zdrojů, aby sami vyléčili nemoc nebo vyřešili sociální problém.
zájmová skupina, seskupení lidí spojených určitým zájmem. Společný parciální zájem vzniká na bázi společné profese, postavení v pracovním procesu, kulturních aktivit a mnoha dalších motivů. Proto je zájmových skupin celá řada. K nejvýznamnějším patří odbory, zaměstnavatelské podnikatelské svazy, profesionální komory příslušníků svobodných povolání, umělecké svazy, organizace spotřebitelů, ochránců přírody atd. Jednotlivé zájmové skupiny mají vlastní hierarchii hodnot i specifické zájmy a taktiku k jejich prosazení. Používají různých prostředků, například lobbismus v parlamentu, spolupráci s politickými stranami, respektive i s orgány státní správy.
zájmové sdružení (anglicky *Interest Group Associations*), smluvní seskupení několika osob nebo správně samostatných podniků na ochranu společných zájmů; může zavést společný fond zisků a ztrát; často předstupeň k vytvoření koncernu.
zakládací listina, písemná smlouva potvrzující splnění požadavků na vznik právnické osoby. Její obsah je dán příslušnými zákony (například zákon o nadacích a nadačních fondech, zákon o obecně prospěšných společnostech).
zákon, 1. Ustálené pravidlo, norma, zvyklost, ustálená nebo daná zásada, případně jejich soubor, jemuž se člověk musí podřídit. V archaických společnostech je to jakýsi všeobecně sdílený a přijímaný princip či osud, jemuž všechno bez výjimky podléhá, jemuž je třeba se podvolit. Například ve starověkém Egyptě byl takovým principem pravdy, práva a spravedlnosti principmaat; vznikl v okamžiku stvoření světa a měl nejvyšší božské posvěcení – proto mu bezvýjimečně podléhají lidé, zvířata, veškerá příroda i vesmír.). Když se později člověk více vyděluje z přírody, vzniká představa, že lidská společnost se sice řídí jinými zákony než příroda, obojí však pocházejí od téhož zákonodárce – stvořitele. Renesanční přírodověda proto nechápe poznávání přírody jako pozorování jevů, nýbrž odkrývání skutečných zákonů, jimiž se skutečnost řídí, neboť je podle nich stvořena. Racionalistická období pak zjišťují rozdíl mezi tím, co je „od přírody" (řecky *fysei*), a tím, co je „lidské ustanovení" (řecky *thesei* či *nomó*). Tak se se obě oblasti postupně zcela oddělily a slovu zákon přikládají velmi odlišný význam: ve společnosti je zákon nejvyšší normou, která předepisuje nebo omezuje jednání, v přírodních vědách je popisem nebo (přibližným) modelem skutečnosti, který umožňuje predikci. 2. Státem vydané ustanovení mající povahu obecné právní normy; jejich soubor. 3. Objektivně existující řád věcí, neměnné zákonitosti přírody a společnosti.

4. Ustálené společenské pravidlo, norma, zvyklost, ustálená nebo daná zásada; jejich soubor. 5. Pravidlo, princip zásada tvořivosti (v umění, ve vědě apod.).

zákon mravní, mravní zákon.

zákonitost, podstatná souvislost jevů v přírodě, ve společnosti či v myšlení s relativně vysokým stupněm stálosti.

zákonodárná moc, v České republice náleží Parlamentu ČR, který je tvořen dvěma komorami: Poslaneckou sněmovnou (200 poslanců – minimální věk jedenadvacet let, voleni tajným hlasováním na čtyři roky, na základě všeobecného, rovného a přímého práva poměrným zastoupením) a Senátem (81 senátorů – od čtyřiceti let, voleni většinovým zastoupením na dobu šesti let; jedna třetina senátorů se po dvou letech obměňuje).

založení, oficiální akt vedoucí ke zřízení právnické osoby jako samostatného právního subjektu. Iniciativa k takovému aktu vychází od zakladatelů. Obchodní společnost se zakládá uzavřením společenské smlouvy mezi zakladateli společnosti, nadace se zakládá zakladatelskou smlouvou nebo vydáním zakladatelské listiny, družstvo se zakládá usnesením zakládající členské schůze družstva apod. Od založení právnické osoby je třeba odlišovat její vznik jako právního subjektu. Vznik právní subjektivity je obvykle vázán u právnických osob na jejich registraci v zákonem stanoveném veřejném rejstříku. Obchodní společnosti a jiné právnické osoby zabývající se podnikatelskou činností se registrují v obchodním rejstříku vedeném krajskými soudy.

Západ, označení zemí Evropy včetně států založených evropskými přistěhovalci na jiných kontinentech (Severní Amerika, Austrálie), které sdílejí společné anticko-křesťanské kořeny. Z nich odvozují základní principy společenského soužití, koncept a s ním spojenou identitu, které se formovaly zejména v rámci objevování a kolonizace mimoevropských oblastí příslušníky různých evropských národů a s nimi souvisejícího střetu s radikálními kulturními odlišnostmi (jinakostmi), které byly následně typizovány pod pojmem Orient. Vztah Západ (Okcident) a Východ (Orient) je klasickou binární opozicí v evropském uvažování o světě.

zásada přímého účinku, v českém vnitrostátním právu odpovídá pojmu „přímý účinek" pojem „bezprostřední vnitrostátní závaznost", což znamená, že vnitrostátní subjekt (jednotlivec) se může přímo dovolávat účinné normy, která existuje mimo rámec vnitrostátního práva, a soudní nebo jiný státní orgán je povinen tuto normu na vztahy vůči jednotlivcům bez dalšího aplikovat.

zastřešující organizace občanského sektoru, organizace, jejichž cílem je napomáhat celému občanskému sektoru, případně jeho velkému úseku; jde o nadstavbu nad jednotlivými organizacemi.

závazek, povinnost, nutnost něco konat, jednat vůči někomu nebo něčemu, vyplývající ze slibu nebo ze smlouvy, kterou na sebe člověk do budoucna bere, a to buď výměnou za nějaký prospěch, nebo z pohnutek mravních. Neplnění právního závazku bývá spojeno se sankcemi, následkem nesplnění mravního závazku je vina.

země původu, země, jejímž je žadatel o azyl státním příslušníkem. V případě, že jde o osobu bez státní příslušnosti, je to stát jejího posledního trvalého bydliště. Tím se rozumí stát, kde osoba bez státního občanství před vstupem na naše území pobývala a vytvořila si k tomuto státu vazby trvalejší povahy.

zemědělské družstvo, jedna z nejstarších forem družstva. Do této kategorie lze zařadit několik typů zemědělských družstev – družstva hospodářská, skladištní a výrobní. Po roce 1989 proběhla transformace zemědělských družstev na soukromé podnikatelské subjekty.

zisk, ekonomický přebytek výnosů nad náklady získaný z hospodářské činnosti. Účetně se ziskem rozumí celkové výnosy bez celkových nákladů (pokud vyjde záporná hodnota, jedná se o ztrátu). Po zdanění tohoto zisku sazbou podle zákona jde o tzv. čistý zisk, který je buď rozdělen mezi vlastníky nebo investován zpět (ponechán) a slouží k dalšímu růstu firmy.

ziskový sektor, ekonomické subjekty, které se orientují na zisk; převažují instituce založené na

soukromém vlastnictví a některé státní podniky, které se chovají ziskově.

zkušenost, empirie.

zlaté pravidlo, označení etického principu, vyjadřovaného už ve starověkých a biblických dobách: „všeho s mírou" (Solón), „odplácej křivdu ctností" (Lao-c'), „co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň ty jim" (Konfucius), „co sám nenávidíš, nikomu nečiň" (Tob 4,15) nebo „jak byste chtěli, aby lidé jednali s vámi, tak vy ve všem jednejte s nimi" (Mt 7,12); a v novověku kategorickým imperativem Immanuela Kanta: „Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek."

zlatý věk neziskového sektoru, v průběhu trvání první Československé republiky (1918–1938) prožíval neziskový sektor svůj „zlatý věk". Založení Československé republiky jako mnohonárodnostního státu v roce 1918 znamenalo další nárůst spolkové a nadační činnosti na základě národnostního principu (například spolky české, německé, židovské, polské, rusínské, pro chudé studenty, sirotky aj.). Vznikala i řada neziskových organizací, které měly svůj vzor v zahraničí, zejména v USA, jako například YMCA, YWCA aj. Řada ústavů, škol a zařízení byla ve vlastnictví spolků, z nichž některé měly i úřední pravomoci (například Zemská péče o mládež nebo Masarykova liga proti tuberkulóze). Období první republiky zvýraznilo zaměření neziskových oganizací zejména na sociální problémy, ochranu veřejného zdraví, dětí, mládeže a problém chudoby. Zároveň i nadále pokračovala činnost v oblasti osvěty, vzdělávání a kultury, která zejména v malých městech a obcích představovala jádro společenského života, sdružování a zábavy.

zlo, označení všeho, co škodí a kazí. Na rozdíl od manichejské tradice, která považuje zlo za druhý rovnomocný princip (hmotného) světa, převládá v evropské tradici názor, že zlo je nedostatek dobra (řádu, ducha atd.). V reakci na novověký moralismus se současné myšlení často snaží problému zla vyhnout: ztotožňuje je s agresivitou, s násilím, nebo je vůbec relativizuje a popírá. Nietzsche se pokoušel myslet „mimo dobro a zlo", vyhnout se polaritě těchto kategorií. Opakem zla je dobro.

zóna bezpečnosti, časově definované a vymezené teritorium, jehož účelem je ochránit civilní občany a jiné zranitelné skupiny (jako zraněné vojáky a nemocné) před ozbrojenými útoky a umožnit distribuci humanitární pomoci mezi civilisty během ozbrojeného konfliktu.

zoon politikon (z řečtiny: *zóon politikon*, „tvor společenský, společenský živočich"), jeden z Aristotelových výměrů člověka jako živé bytosti, která nemůže žít jen sama o sobě a pro sebe.

život, 1. Celek existence živočicha nebo člověka od narození do smrti; zrození a smrt jsou dvě stránky života vycházející z biologické danosti rozmanitě kulturně a společensky měněné v průběhu dějin. 2. [biologie] Označení toho, čím se vyznačují živé systémy či organismy: charakteristický tvar, látková výměny s okolím, schopnost rozmnožování, jistá míra citlivosti a vnímavosti a schopnost vývoje. Obecně se život vyznačuje postupným budováním těla a dospíváním každého jedince (ontogeneze), lokálním snížením entropie na úkor okolí a povlovným zvyšováním složitosti organismů v průběhu evoluce (fylogeneze).

životní prostředí, soubor všech vnějších podmínek (přírodních i společenských), které obklopují jedince, poskytují mu podmínky k životu, jsou jím ovlivňovány a samy na něj působí (například zkaženou půdou, vodou, ovzduším, ozónovou dírou); společenské prostředí se člení na makroprostředí (sociálně ekonomický systém společnosti) a na mikroprostředí (rodina, školní, studijní, pracovní a jiné kolektivy); v současnosti stále víc vystupuje do popředí úsilí o vytvoření biofilního prostředí člověka jako základny pro trvale udržitelný život – rozvoj.

životní styl, charakteristika sociálních, ekonomických, ale zejména rodinných, zvykových, pracovních a jiných běžných denních okolností, návyků a oblastí činnosti člověka; souvisí se vzdělaností (světovým a životním názorem), úrovní zájmů, socioekonomickým zařazením, členstvím v různých skupinách i s účastí na životě společnosti; významně je formován tradicemi národa, země i jejich hodnotovou orientací; typy životního stylu: konzumní, pasivní, aktivní, tvůrčí aj.